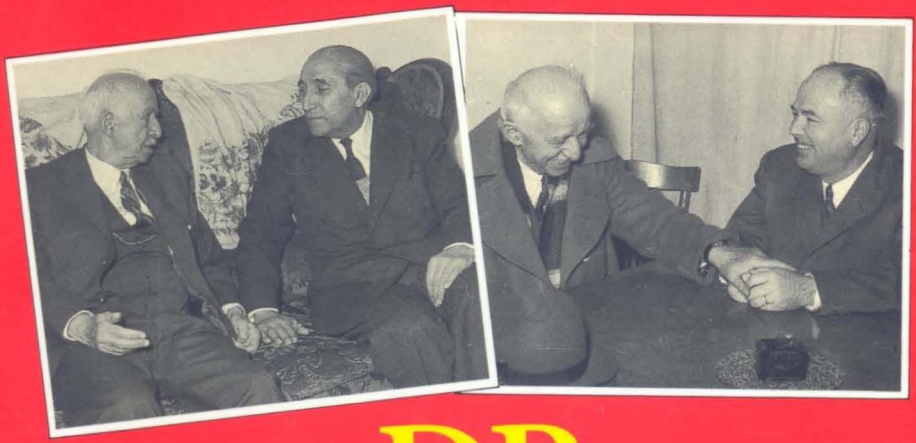
METİN TOKER

DEMOKRASİMİZİN İSMET PAŞA'LI YILLARI 1944 1973

DP YOKUŞ AŞAĞI

1954 - 1957

2. basım

BİLGİ YAYINEVİ

BİLGİ YAYINLARI/BİLGİ DİZİSİ : 66/3

ISBN 975-494-176-9 (Tk. No)
ISBN 975-494-217-X (3. Kitap)
91.06. Y. 0105. 0315

Birinci Basım 1966

Genişletilmiş İkinci Basım
Ocak 1991

BİLGİ YAYINEVİ
Meşrutiyet Cad. 46/A
Telf : 131
134 49 98
Telefaks : 131 77 58
Yenişehir - Ankara

BİLGİ DAĞITIM
Babıâli Cad. 19/2
Telf : 522 52 01 - 526 70 97
Telefaks : 527 41 19
Cağaloğlu - İstanbul

15 Ocak 1992

METİN TOKER

DEMOKRASİMİZİN
İSMET PAŞALI YILLARI
1944-1973

DP YOKUŞ AŞAĞI
1954-1957

BİLGİ YAYINEVİ

kapak düzeni : fahri karagözoğlu

adalet matbaacılık
tic. ltd. şti. - ankara
telf : 342 17 90

İÇİNDEKİLER

Önsöz (İsmet İnönü) ... 7

Giriş ... 11

BİRİNCİ BÖLÜM

İsmet Paşayla Tanışıyorum ... 15

İKİNCİ BÖLÜM

DP İktidarı Tırnaklarını Gösteriyor ... 52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DP İktidarında İlk Bölünme: İspat Hakkı Hareketi ... 104

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Parti Dışında ve İçinde Şiddet Artıyor ... 136

BEŞİNCİ BÖLÜM

Hükümet Çatlıyor ... 164

ALTINCI BÖLÜM

Muhalefet Saflarında Çekişmeler ... 199

YEDİNCİ BÖLÜM

DP İçin Sonun Başlangıcı ... 259

ÖNSÖZ

Metin Toker milli tarihimizden önemli bir devri anlatıyor. Metin Toker bu devrin olayları içinde, onların yakınında yaşamıştır. Bu devir, Demokrasi Devriminin hikâyesidir. Cumhuriyet tarihimizde tam bir dönüm noktasıdır. Cumhuriyetin, batı medeniyetinin temelini yapan ilkeler üzerine kurulması köklü bir devrimdir. Demokrasi bu yeni yapının milletçe ne kadar benimsendiğinin ve benimseneceğinin denemesi olmuştur.

Geçirdiğimiz çileler daha hafif olabilirdi. Bu haliyle de Cumhuriyet evlatları için Demokrasi Devrimi esaslı bir kazanç ve önemli bir başarıdır. Bundan sonra daha iyi ve daha verimli günler göreceğiz.

Bunun tılsımını gelecek iktidarlar, bu kitapta anlatılan hikâyelerde bulacaklardır.

İsmet İnönü

3. KİTAP

DP YOKUŞ AŞAĞI

(1954 - 1957)

GİRİŞ

DP iktidarının ikinci dönemi olan 1954-57 arasına karakterini veren deyim «İnce Demokrasiye Paydos»tur. Bu söz Celâl Bayar'a aittir ve 2 Ekim 1954 seçimlerinin hemen sonrasında söylenmiştir. Halbuki o seçimlerle kurulan Meclise, DP, milletvekili sayısı çoğalmış, CHP ise yarıdan fazla azalmış olarak giriyordu. Bu demektir ki, «ince demokrasi» —O, neyse?— iktidar partisine yaramış, muhalefet partisine hiç yaramamıştır.

İktidar tarafından, «ince demokrasi»ye niçin paydos denilmek isteniliyordu?

«İnce demokrasiye paydos» 1957 seçimlerinde siyasi tahterevallinin denge değiştirmesine yol açacaktır. DP, başvurulan bütün yollara rağmen —pek çoğu yasadışı— milletvekillerinin büyük bir kısmını kaybedecek, CHP altı misli milletvekiliyle yeni Meclise girecektir. O kadar ki, Adnan Menderes seçim akşamı için «Allah bana bir daha öyle bir gece yaşamayı nasip etmesin» diyecektir.

Çok daha acı gecelerin bulunabileceğini hatırına getirmeden.. 1957 seçiminde iktidarı kaybetmenin eşiğine gelen Menderes'te, meşhur «Ben kendime sabık başbakan dedirtmem» sendromunun o tarihte başladığı anlaşılmaktadır.

Siyasi yaşamda bu, bir politikacının uğrayabileceği en büyük felaket değildir ki.. Nice «sabık başbakan» bizde ve dünyada sonradan tekrar başbakan olmuşlardır. Bu basit gerçeğin DP iktidarı tarafından gözden uzak tutulması çok partili demokratik parlamenter rejimimizin talihsizliğini oluşturmuştur.

1954-57 döneminin siyasi tarihimizdeki önemi buradadır. Bu dönemde «ince demokrasi»den adım adım ayrılmadır ki DP'nin hazin sonunu kaçınılmaz hale getirmiştir.

1950'de CHP öyle bir ülke devrediyor, DP öyle bir ülke devralıyordu ki, uzun yıllar sürmüş tek parti döneminin doğal gereği birçok antidemokratik yasa bulunuyordu. Umut ve-

ren şuydu ki, sağlam ve gerçek bir demokrasiyi engelleyen bu yasaların varlığını iki parti de kabul ediyordu. CHP'nin seçim bildirisinde bunlarda ayıklama yapılacağı açıkça bildiriliyordu. DP ise, dört yıllık muhalefetinde bunlarla amansız bir mücadele vermiş değil miydi? (Bkz. Tek Partiden Çok Partiye)

İktidarın el değiştirmesinden sonra tuhaf bir durum gözlendi. CHP antidemokratik yasaların değiştirilmesi gereği üzerindeki tutumunu koruyor, artık Mecliste çoğunluk DP'de olduğu için, ona «Haydi!» diyordu. DP işin hemen başında, bu yasalar arasında bulunan Basın Kanununda bazı rahatlıklar getiren bir değişiklik yaptı.

Fakat orada durdu. CHP ve kamuoyundan gelen ısrarlar karşısında önce «Durun canım, ne acele ediyorsunuz? Yapmayacağız demedik ya..» diye ayak sürüdü. Bir süre «Önümüzdeki yıl başlıyoruz» avutmasıyla zaman kazanmaya çalıştı. Bu, «önümüzdeki yıl» gelmek nedir bilmedi. Daha sonra DP, değişikliklere hevesli bulunmadığını belli etti: «Bunlar önemli değil. Şimdi memleketi görülmemiş bir kalkınma içine sokmuş bulunuyoruz. Vakti gelince, onlar da ele alınır.»

Seçimlere gidilirken de, bunun yeni dönemde yapılacağını ilan etti. Hatta seçim güvenliği açısından bir iki de adım attı.

Çok partili parlamenter demokratik rejimin antidemokratik yasalardan arındırılarak teminatlı bir temel üzerine oturtulabileceği yolundaki beklentiler 1950-54 döneminde bütünüyle kaybolmamıştı. En iyi niyetliler, biraz bundan dolayı, biraz da DP iktidarı gerçekten millet gözünde yeni ufuklar açmış bulunduğundan ve büyük kitlelerin yaşam koşulları biraz düzeldiğinden, oylarını 2 Mayıs 1954'te Bayar-Menderes ikilisinden esirgemediler. (Bkz. DP'nin Altın Yılları)

Fakat, o ne?

Seçmenin kendisine gene destek vermesine karşılık DP, «ince demokrasiye paydos» yolunu benimsiyordu ve seçmen bunun ne anlama geldiğini görmekte gecikmedi.

«İnce demokrasi», bütün o antidemokratik yasaların, tedbirlerin aynen sürdürülmesiydi. DP şimdi buna «Paydos!» diyordu. Bunlar gitgide arttırılacak, yanlarına yenileri eklenecek, en doğal özgürlükler tek tek ipotek altına alınacak, —incenin karşıtı kalın olduğuna göre— bir «kalın demokrasi» ülkeye egemen kılınacaktı.

Kalın demokrasinin uygulama aracı elbette ki, kalın sopa olacaktı.

Türk ulusu, çok partili yaşama geçilmesinden beri köprülerin altından bunca su akmışken, buna tahammül etmeyeceğinin işaretini o dönemin sonundaki 1957 seçimlerinde verdi. Bunu anlamak için «çok arif» olmaya bile gerek yoktu. Her şey çok açıktı.

Anlamadılar ve yazık oldu.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSMET PAŞAYLA TANIŞIYORUM

I

İsmet Paşayla Çankaya'daki Pembe Köşkün alt katında, taş koridora bakan baştaki odada ilk defa oturup yalnız konuştuğumuz gün, şimdi bana ne kadar uzak görünüyor. O yandan bu yana ne olaylar yaşandı, ne devirler açıldı ve ne devirler kapandı. Mutluluk, ıstırap, iyimserlik, karamsarlık, çetin mücadeleler, uğranılan hezimetler, kazanılan zaferler şu anda bir bir gözlerimin önünde canlanıyor.

1954 yazının o sıcak gününde Pembe Köşkün küçük odasında geleceği görüşürken, yılların bu kadar fazla şeyi bir arada getirebileceği aklımın ucundan geçmiyordu. Bugün, bu satırları yazarken «Acaba İsmet Paşanınkinden de geçmiyor muydu?» diye kendime soruyorum da buna, «Hayır, geçmiyordu..» yanıtını vermek bana kolay gelmiyor. Baş başa ilk konuşmamızda Paşanın söylediği bazı sözler beni o kadar şaşırtmıştı ki..

İsmet Paşayla oturup baş başa ilk defa konuşuyorduk ama, bu benim kendisiyle ilk görüşmem değildi. Ben İsmet Pasayı ilk defa, henüz Milli Şef olarak adlandırıldığı 1945'te görmüştüm. O zaman 20 yaşlarında, çiçeği burnunda bir gazeteciydim. Zaten 20 yaşındaki tıfıl çocukların büyük makam sahipleriyle karşılaşıp onlarla serbestçe konuşmalarını sağlayan tek meslek gazeteciliktir ve bu, gazeteciliğin en cazip yanlarından biridir.

Cumhuriyet'te çalışıyordum ve Bez Fabrikasındaki bir tören için Kayseri'ye gönderilmiştim. Benimle birlikte, benim gibi genç gazeteci arkadaşlarım da vardı. Şimdi onların arasından Tunç Yalman'ı, Tekin Erer'i, Alişan Dobra'yı hatırlıyorum. İsmet Paşanın, meşhur Beyaz Treniyle Kayseri'den

geçeceği haber verildi. Tabii bütün işi gücü bırakıp istasyona koştuk.

Tren beş, on dakika durdu. İsmet Paşa perona indi. Neşeli ve canlıydı. Bize takıldı, şakalar yaptı. Üzerinde hiç de, bir Milli Şefin sert edası yoktu. Buna rağmen biz kendisine, aklımız sıra soğuk davrandık.

Yıllar sonra, bir gün hatırıma gelip de bunu anlattığımda İsmet Paşa, o kendisine has tavırla gözlerini açarak,

«Nedenmiş, o?» diye sordu.

İsmet Paşa, Kayseri'ye de uğradığı yurt gezisine, yanına Falih Rıfkı Atay'ı alarak çıkmıştı. O tarihte biz Babıâlide, kendi aramızdaki «tek parti devrinin hegemonyası temsilcileri»ne karşı savaş açmıştık. Bu temsilcilerin İstanbul'da olanı rahmetli Hakkı Tarık Us, başkentlisi ise Falih Rıfkı Atay'dı. Önce İstanbul'da başarı kazandık ve kırk yıllık Hakkı Tarık Us'u İstanbul Gazeteciler Cemiyetinin başından uzaklaştırdık. Onun yerine gençlerin adayı olan Sedat Simavi büyük oy farkıyla seçildi. Aynı durum, Ankara'da, Türk Basın Birliği Başkanlığı seçimlerinde de yinelendi. Bizim temsilcilerimiz orada da Falih Rıfkı Atay'ı alaşağı ettiler. Fakat İsmet Paşa, bu hezimete uğramış Atay'ı, bize nispet yapar gibi ve bizi umursamıyormuşçasına yanına alıp yurt gezisine çıktı. Hepimiz, bir güzel giyindik. Kayseri'de, İsmet Paşa karşımıza çıktığında kendisine karşı —kendisinin farkında bile olmadığı— soğukluğumuzun nedeni buydu.

İsmet Paşa bunu yıllar sonra duyunca keyifli bir kahkaha atarak,

«Aaa, Falih Beyimi neden bırakacakmışım?» diye güldü.

O sıralar henüz «Falih Beyim»in İsmet Paşayı bırakmamış olduğu yıllardı. «Falih Beyim»in İsmet Paşayı bıraktığı yıllarda ben gülerek kendisine «Ne haber, Paşam?» diye sormuşumdur. Ama İsmet Paşa bu çeşit davranışları, sıradan olaylardanmış sayan bir insan gibi, en ufak bir burukluk belirtisi göstermeden kahkahasına devam etmiş, sadece sevdiği bir cümleyi söylemiştir : «Bizim cemiyetimiz, işte bu!»

İsmet Paşaya beni daha sonra, eski Mecliste, bugün ikisi de rahmetli olmuş iki iyi dostum tanıştırdı : Server Somuncuoğlu ve Faik Ahmet Barutçu. Yıl 1953 ve ben Zafer'de çalışıyordum. Zafer DP'nin organıydı. İsmet Paşa hiçbir yadırgama işareti göstermedi. Aksine, benimle çok dostça konuştu. Sonradan yaşanan kimi olaylar, İsmet Paşanın aklın-

da daha ziyade Server Somuncuoğlu tarafından kendisine tanıştırılmamın kaldığını göstermiştir.

1954 yazının o sıcak gününde, Pembe Köşkte İsmet Paşayla ilk kez baş başa konuşmaya giderken heyecanlı olmadığımı söylersem, yalan olur. İsmet Paşanın üzerinde beyaz bir elbise vardı. Küçük oda, dışarıya göre oldukça serindi. Pembe Köşkün alt katı yazın serin, kışın sıcak olur. Oda o zaman, bugünkü gibi değildi. Paşanın, başbakan olmasından sonra İnönüler bizimle birlikte Pembe Köşke tekrar taşındıklarında karım ve kayınvaldem odaları elden geçirdiler. 1954 yazında baştaki küçük oda, öylesine gösterişten uzak bir biçimde döşeliydi ki, şaşırmaktan kendimi alamadım. Bugün hatırladığım bir özellik, duvardaki aile resmidir. Resimde İsmet Paşa ile kardeşleri babalarının etrafında görünüyorlardı.

İsmet Paşa beni sol yanına oturttu. O zamanlar henüz kulaklığın rahatlığına alışmamıştı, kulaklık kullanmaktan çekiniyordu. Sonradan bana anlattığına göre eğer kulaklığa alışırsa, varolan işitme gücünü de yitireceğinden korkarmış. Elbette böyle bir şey olmadı ve kulaklık İsmet Paşaya çok şey kazandırdı. Ağır işitmesi neticesi, bazı kimselerin konuşmasını anlamakta çektiği güçlük, İsmet Paşanın çalışma arkadaşlarını seçmesinde, belki kendisinin bile fark etmediği bir rol oynamıştır. İsmet Paşa daima, yüzüne bakarak konuşan ve konuşurken dudak hareketleri açık olan kimseleri anlamakta kolaylık duymuştur. Konuklarını sol tarafına oturtma nedeniyse, o kulağının daha iyi işitmesidir.

İsmet Paşa bana Akis'i sordu, tirajı hakkında bilgi edindi, derginin geleceğine ilişkin düşüncelerimi öğrendi. «Dergide nasıl bir politika takip edeceksiniz?» dedi ve kendisine Akis'ten çok söz edildiğini söyledi.

Akis o sıralarda henüz birkaç aylıktı. Yayın hayatına, DP tarafından Meclise çok büyük sayıda milletvekilinin getirildiği 2 Mayıs seçimlerinden on gün sonra atılmıştı. Buna rağmen, bilhassa siyasi çevrelerde hemen günün konusu olmuştu. Olayları tamamıyla objektif yazıyor, taraf tutmuyor, herkese karşı iyi niyetli davranıyordu. Yazarları arasında Hikmet Bayur'dan Faik Ahmet Barutçu'ya, Cemil Sait Barlas'tan Mükerrem Sarol'a, Fatin Rüştü Zorlu'dan Server Somuncuoğlu'na ve Avni Başman'dan Seyfi Kurtbek'e her partiden, her eğilimde insan vardı. Bizde tarafsızlığa alışılma-

dığı için Akis'i mutlaka bir organ gibi görmek isteyenler gene de bulunuyordu ve bunların bir kısmı Akis'i DP'ye, diğerleri CHP'ye mal ediyordu. İsmet Paşanın aklından bu tarz bir düşünce hiçbir vakit geçmemiştir. Akis'in yaptığı birtakım mücadelelerde benim şuna ya da buna, o çeşit bir inancı vaktiyle İsmet Paşaya vermeye çalıştıklarından dolayı kızgınlık duymamın rol oynadığı çok söylenmiş, çok yazılmıştır. Burada belirtmekle yetineceğim nokta, bunların pek basit bir sebepten dolayı hayal ürünü bulunduğudur: İsmet Paşa için böyle bir konu hiç olmamıştır. İsmet Paşa kızıyla evlenecek adamın insan yönü üzerinde durmuştur. Siyasi fikirleri ne «evet», ne «hayır» demesi için bir neden oluşturmuştur.

Nitekim 1954'ün o sıcak yaz günündeki konuşmamızda İsmet Paşanın benden asıl öğrenmek istediği, kızıyla evlendiğimizde nasıl geçineceğimiz konusundaki düşüncelerim oldu. Akis o sıralarda on binlik bir tiraja gittikçe yaklaşıyordu. 1954'te bir siyasi aktüalite dergisi için bu, bir hayal gibi görünüyordu, ama benim tahminim gerçekleşti ve nişanlanmamızdan önce Akis on bin duvarını aştı. İsmet Paşaya ayda 1500 lira kadar kazandığımı söyledim. Hesap etti ve bununla kendimize rahat, fakat mütevazi bir yaşam kurabileceğimizi belirtti. Gerçekten de o yıllarda böyle bir gelir bunu sağlayabiliyordu. İsmet Paşa, ailece kendilerinin de o tarz bir yaşam sürdüklerini dile getirdi.

Bunu biliyordum.

İsmet Paşanın aile işleri konusundaki dikkatini, ilgisini sonraları daha iyi öğrenmek fırsatını buldum. Bizlerin bir derdi İsmet Paşa için daima dertlerin en büyüğü oldu. Hatta bizim gözümüzde büyütmediğimiz kimi sorunlar, onu günlerle üzer, meşgul ederdi. Çocuklarımızın bir hastalığında en fazla telaşlanan oydu. Ömer'in evine giren hırsız herkesten çok onun canını sıkardı. Erdal'ın evindeki bir yangın başlangıcı ve bunun sonucu evin kir içinde kalması, uzun temizliğe muhtaç hale gelmesi İsmet Paşa için başlıbaşına bir felaket oluşturmuştu. İsmet Paşanın aklında daima iki şey vardır: Sevdiklerinin en basit, memleketinin de en büyük sorunları. Bu yönü itibariyle İsmet Paşaya «uçların adamı» demek yanlış olmaz.

Benimle ilk konuşmasında bu tür konularda bilgi edinmek istemesinde bunun için şaşılacak bir taraf yoktur.

Ama görüşmemiz o kadarla kalmadı. İsmet Paşa, ailesine katıldıktan sonra beklemediğim, alışmadığım güçlüklerle karşı karşıya kalabileceğimi söyledi. «Sana çok fenalık yapmaya çalışacaklardır. Bunlara dayanabilir misin? diye sordu.

Şimdi itiraf etmek isterim ki ben o tarihte bu sözleri, dudağımı hiç olmazsa içimden bükerek dinledim. Ömer'e atılan «otomobille adam öldürmek» iftirasının ve onun getirdiği dertlerin İnönüleri ve bilhassa kayınvaldemi ne kadar üzmüş olduğunu biliyordum. 1954 yazında iktidarın sertleşme yolunda bulunduğunu da görüyordum. Fakat bana kim ne yapabilirdi ki? İsmet Paşanın uyarısını daha çok, bir kuruntu gibi değerlendirdim. Bunu, tecrübelerinin sağladığı bir önsezi olarak görmedim. İsmet Paşaya «Yok canım, niçin bir şey yapsınlar?» diye yanıt verdim. İsmet Paşa elimi tutarak, «Dayanabilir misin?» sorusunu tekrarladı. Bu sırada gözlerimin içine bakıyordu.

«Dayanabilirim, efendim..» dedim.

Sonradan, fırtınalar geldiğinde, 1954 yazının o sıcak gününü hep hatırladım. Ama sanırım, o gün verdiğim sözü tuttum. İsmet Paşa haklı çıkmış, İsmet Paşa olayların gidişine doğru teşhis koymuş, kimsenin sezmediğini mükemmelen sezmişti. Bunun, İsmet Paşanın gerçek ve büyük kuvvetini teşkil ettiğini ben zamanla anlamışımdır.

Aslında, iktidarın birtakım niyetlerini birtakım olaylardan çıkarmak o günlerde olanaksız değildi. Fakat hem böyle niyetler için makul nedenlerin bulunmaması, hem de karşı kuvvetlerin çıkacağı hesabı, bu olayları «sinirlilik»e bağlamaya insanı daha çok itiyordu.

DP, 2 Mayıs seçimlerini oyların yüzde ellisinden fazlasını alarak kazanmıştır. Fakat seçim sisteminin sonucu, Meclise soktuğu milletvekili sayısı bu oy nispetinin çok üstünde olmuştur. DP, oyların yüzde 53,14'ünü kazandığı seçimlerde milletvekillerinin yüzde 94,82'sini sağlamıştır. Buna karşı, oyların yüzde 39,5'ini alan CHP, milletvekillerinin sadece yüzde 5,5'i ile yetinmiştir. O seçimlerde nispi temsil esası bulunsaydı Mecliste DP'nin 281, CHP'nin 211, CMP'nin 32, KP (Köylü Partisi)nin 18 milletvekili bulunacaktı ve belki de DP, 1960 daki feci akıbetiyle karşı karşıya kalmayacaktı.

Zira DP iktidarını şiddet tedbirlerine iten, çok kimsenin sandığının aksine, kendi milletvekillerinin fazlalığı olmuştur.

Bunlardan büyük çoğunluğunun «yumuşakbaşlılık»ı Bayar'a ve Menderes'e «ne isterlerse yapabilecekleri» inancını vermiştir. Bunların karşısına ilk adımlarında bir baraj dikilebilseydi, DP'li milletvekilleri hiç olmazsa onaylamadıkları tedbirlere «hayır» diyebilselerdi rejimin kaderi hiç kuşkusuz başka olacaktı.

1954 yazında muzaffer DP büyüklerinin hiddet ve şiddeti nereden geliyordu? O aylarda İsmet Paşaya Adnan Menderes'in bir sözü aktarıldığında Paşa için buna bir teşhis koymak güç olmadı. Başbakana göre CHP'nin aldığı oylar «kandırılanların ve tezvirlere kapılanların oyları» idi. Bu söz, «ehlisalip (haçlılar) zihniyeti»nin daha 1954 yazında DP büyüklerinin kafasında yeşerdiğinin kanıtıdır. Bu sıralarda ortaya çıkan bir olay, 1954 yazının büyük işaretlerinden biri oldu.

Haziranda bir gün, İsmet İnönü kendi Meclis Grubunu toplantıya çağırdı. İktidarın tuttuğu yol o tarihlerde İsmet İnönü'yü memleket ve rejim bakımlarından üzüyordu. İsmet Paşa DP'nin, kuvveti ne olursa olsun, kendisine veya CHP'ye bir şey yapamayacağından daima emin olmuş ve adımlarını ona göre atmıştır. Nitekim özel her konuşmasında bu inancını belirtmekten geri kalmamıştır. Hatta, 1960'ın en sıkıntılı günlerinde bile...

CHP'nin 31 kişilik Meclis Grubu o gün, grup adına Başbakan Adnan Menderes'ten bir randevu istenilip istenilmemesi konusunu görüştü. Grupta iki eğilimde milletvekili vardı. Bir kısım milletvekilleri buna gerek görmüyorlardı. Mademki iktidar şiddet yolunu tercih etmişti, ektiği rüzgârın kendisine fırtına biçtireceğini görmeliydi. CHP göze göz, dişe diş bir mücadeleden niçin kaçınacaktı? Kimi milletvekilleri bunun tam tersini düşünüyorlardı. Bunlara göre karşılıklı şiddet hiç kimseye bir şey kazandırmayacaktı. CHP'nin Adnan Menderes'e elini uzatması, partiye yalnızca prestij sağlalayacaktı. Zira sert bir seçim mücadelesinden çıkan memleket, sükûnet ve huzur istiyordu. CHP'nin jesti, bu bakımdan olumlu karşılanacaktı. CHP'nin gösterdiği bu iyi niyete rağmen, DP sertlik yolunu seçerse, o zaman kendisi puan kaybedecekti. Zira sertlik yolunun hiçbir inandırıcı açıklaması bulunmayacaktı.

O tarihlerde, CHP içinde iki grup ortaya çıkmıştı ve bunların temsilcileri genel başkanı kendi taraflarına çekmek için çaba harcıyorlardı. Pembe Köşkün geniş yemek salonundaki

üçlü, dörtlü, beşli yemeklerde kâh birileri, kâh diğerleri kanıtlarını, düşüncelerinin nedenlerini söylüyorlardı. Meclis Grubu üyeleri daha çok ılımlı olma yanlısıydı. Bunda kişisel duygular elbette rol oynuyordu. Seçilmişler, Meclise gelmişlerdi. Grup tenha olduğundan bütün bir yasama devresinde kendilerini göstermek fırsatını bulacaklardı.
met Barutçu gibi 1950 seçimlerinin «bakiyetüssuyufu = kılıç artığı», 1954 seçimlerinde yakalarını kurtaramamışlardı. Nitekim 1954 grubu kendi iki başkan vekilini seçerken birini kolay buldu: Server Somuncuoğlu. Bu genç politikacı, bilhassa Bütçe Komisyonundaki ılımlı, fakat ciddi eleştirileriyle 1950-54 Meclisinde kendisine şöhret yapmıştı. İkinci başkan vekilini bulmak zor oldu. Nihayet, kendini daha sonra gösterecek olan Malatyalı Nüvit Yetkin üzerinde duruldu.

Meclis dışında kalanlar buruktular. Onların başını, o tarihte, «Halkçı» adıyla çıkan eski «Yeni Ulus»unda Nihat Erim çekiyordu. Bunlar partinin Genel İdare Kurulunu oluşturuyorlardı. İktidarla görüşülmemesi, konuşulmaması taraftarıydılar. Meclis Grubunu kendi emirlerinde sananlar vardı. Grup partinindi, partinin yönetiminden ise, Genel İdare Kurulu sorumluydu.

İsmet Paşa daha işin başında bu anlayışa karşı çıktı. Bana, kimi akşamlar İttihat ve Terakki Cemiyetinde sorumsuz genel merkezin oynadığı talihsiz rolü anlatmıştır. O yaz bir defa, genel başkanın «Meclis Grubunun emir altında bulundurulmasını katiyen kabul etmem» dediğini hatırlarım. Nitekim bu tutum, 1954-57 arasında CHP Meclis Grubunun hareket serbestliğini sağlamıştır.

Hazirandaki toplantıda, İsmet Paşa açıktan, Başbakan Menderes'le görüşülmesi tezini tuttu. O bu tezi tutunca tezin başarı kazanması ve kabul edilmesi zor olmadı. Demarşı yapmaya Server Somuncuoğlu memur edildi. Somuncuoğlu Başkan Vekili sıfatıyla CHP Meclis Grubu adına Başbakan Adnan Menderes'i ziyaret edecek, ona grubun görüş ve eğilimlerini anlatacak, CHP'nin iyi ilişkilere taraftar olduğunu söyleyecekti. Somuncuoğlu'nun kafasında, buzlar bu şekilde çözüldükten sonra seçimlerde birbirlerini şiddetle suçlamış ve kişisel alınganlıklara yol açıcı tartışmalar yapmış bulunan İsmet Paşayla Adnan Menderes'in görüşebilecekleri umudu vardı.

Server Somuncuoğlu grubun bu kararından sonra, akşam yemeğine, Pembe Köşke geldi. İsmet Paşa, Grup Başkan

Vekili kadar iyimser değildi. —Grubun başkanı İsmet Paşanın kendisiydi—. Daha önce Adnan Menderes Mecliste «CHP bugünkü halinde kaldıkça kanuni mecburiyetlerin dışında kendileriyle parti olarak bir münasebetimiz olmayacaktır» demişti. Bu, sertlik yolunun bir politika şeklinde vurgulanması anlamını taşıyordu. DP büyükleri şiddetin kendilerini iktidarda ebediyen tutabileceği inancına bir defa saplanmışlardı. Köşkte bu konular yeniden görüşüldü. CHP, nihayet, bir iyi niyet gösterisinde bulunuyordu.

Girişimin sonucu, İsmet Paşanın tahmini gibi çıktı. Bu sonucu Server Somuncuoğlu İsmet Paşaya aktardı. Cevabı, o sırada Devlet Bakanı yapılmış bulunan Dr. Mükerrem Sarol, Server Somuncuoğlu'na vermişti. Dr. Mükerrem Sarol' dan naklen Somuncuoğlu'nun İsmet Paşaya anlattığına göre Başbakan Adnan Menderes Somuncuoğlu'yla «bir vatandaş veya bir milletvekili olarak» konuşmaya hazırdı. Fakat parti olarak CHP ile konuşacak hiçbir şeyi yoktu. Adnan Menderes «kanuni mecburiyetler»in dışında CHP'yi tanımıyordu. CHP'nin Meclis Grubu Başkan Vekilini kabul etmesi, bir «kanuni mecburiyet» değildi.

Bu yanıt, İsmet Paşayı hiç şaşırtmadı. Meclis Grubunu yeniden topladı. Bu sefer CHP'nin Meclis dışı çevrelerinin «Biz dememiş miydik?» havası içinde olduklarını, şimdi çok iyi hatırlıyorum. Onların bilmedikleri, İsmet Paşanın bu ihtimale kendisini hazırlamış bulunduğuydu. Grupta bir kısım üyeler şiddetli bir bildirinin yayımlanması görüşünü savundular. Bunlar ilk tartışmalarda Somuncuoğlu'nun demarşına lüzum olmadığını söyleyenlerdi. Fakat İsmet Paşa aksi tezi tuttu. Kafasındaki plana sert değil, yumuşak bildiri uygundu. Zira, Adnan Menderes, sinirlerinin esiri olarak, kendisini ve partisini haksız bir duruma sokmuştu. Kamuoyu bu haksızlığı, eğer CHP şirretliğe kalkışmazsa, daha iyi anlayacaktı. Onun için durumu bildirmekle yetinen efendice bir bildiri en mükemmel karşılıktı.

Öyle yapıldı. Bildiriyi Nihat Erim'in Halkçı'sı hiç yorum yapmadan aynen yayımladı. Dr. Mükerrem Sarol'un Başbakan Adnan Menderes'e atfen Server Somuncuoğlu'na söylediği «Başbakan sizinle bir vatandaş veya bir milletvekili olarak konuşmaya daima hazırdır» sözünün anlamı ise, birkaç gün içinde ortaya çıktı. Bu olayın hemen arkasından Server Somuncuoğlu İstanbul'a gitti ve oradan İsmet Paşaya,

partiden istifasını gönderdi. Somuncuoğlu'nun İstanbul'a giderken bu niyeti taşıyıp taşımadığını çok kimse hâlâ merak eder. Zira CHP'nin Grup Başkan Vekili hep medeni münasebet, fakat aynı zamanda medeni cesaret şampiyonluğu yapmıştır. Somuncuoğlu'nun 1954 yazının başında, Akis'in 22 Mayıs tarihinde çıkan sayısına imzasıyla yazdığı şu satırlar, şimdi çok ibret verici bir anlam taşımaktadır. Somuncuoğlu şöyle diyordu :

«Türkiye'de fazilete bağlı kalan, inancını ve prensiplerini müdafaa ederek şahsi çıkarlarını feda edenler daha çok tahsil görmemiş vatandaşlardır. Diplomalı aydınlardan ön plana gelmek şansını bulmuşların çoğu çıkarları uğruna fikir, inanç ve taraf değiştiriyorlar. Bu vaziyette kime, kimin ve nasıl rehberlik edeceği de bir sorun olarak karşımızda durmaktadır.»

Diplomalı aydın Server Somuncuoğlu, bu yazıyı yazmasının üzerinden bir ay geçmeden, sınıfının bir istisnası olmadığını belli etti. Ama ben biliyorum ki Somuncuoğlu, istifasını yazdığı İstanbul'a giderken böyle davranmak zorunda kalacağını aklının ucundan bile geçirmiyordu.

Gerçi 1954 yazında Adnan Menderes'in politikası CHP'den olabildiğince adam transfer etmek ve transfer edilenlere itibar göstermek olmuştur. Nimetle yola gelenlere nimet verilmiş, külfete dayanamayacakları tahmin edilenlere karşı silah diye külfet kullanılmıştır. Menderes 1954 seçimlerinden sonra kurduğu kabinesine Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı olarak bir Dr. Behçet Uz'u bunun için almıştır. Dr. Behçet Uz, DP'nin İzmir listesine bağımsız aday olarak girmiştir. DP'nin Çankaya Ocağına ise kaydını, kabinenin kurulmasından iki saat önce yaptırtmıştır. Behçet Uz, bir «İnönü Adamı» diye DP büyüklerince değerlendirilmiştir. Onu bir Menderes kabinesinde gördü mü, İsmet Paşanın yüreğine ineceği sanılmıştır. Halbuki Pembe Köşkte İnönü, kendisine Behçet Uz'un Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı yapıldığı haber verildiğinde neşeli bir kahkaha atmış ve «Allah mübarek etsin!» diye eğlenmiştir.

Hem de gariptir, bu haberi kendisine veren ve bu yanıta tanık olan, Server Somuncuoğlu'nun ta kendisidir.

Ben Server Somuncuoğlu'nu, ünlü İstanbul seyahati günü gördüm. Ankara Palasın bahçesinde, o zamanki havuzun kenarındaki bir masada ikimiz, baş başa yemek yedik. Ken-

disine İsmet Paşa tarafından bir «ailevi görev» verildiğini anlamakta hiçbir güçlük çekmedim.

Somuncuoğlu, o sabah bana, erkenden, saat altıda veya yedide telefon etti. Gayet neşeliydi. Hatırımı sordu, ne zamandır görüşemediğimizden yakındı. «Görüşürüz» dedim. «Bugün görüşelim» dedi. Akşama İstanbul'a gidiyormuş. Öğle yemeğini birlikte yemeyi kararlaştırdık.

Ankara Palasın serin bahçesinde buluştuğumuzda soğuk biralarımızı içerken, oradan buradan konuştuk. Tabii, önce politikadan başladık. Somuncuoğlu, Sarol'un kendisine başbakanın yanıtını iletirkenki halini anlattı. Devlet Bakanı yanıttan pek memnun görünüyormuş. «CHP başındakileri atıp doğru yola gelmedikçe kendisiyle hiçbir ilişki kurulmaması»na o da hararetle taraftarmış. Somuncuoğlu «Bunların niyeti, İsmet Paşayı CHP'nin başından uzaklaştırmak. Onun için gözdağı veriyorlar» dedi.

Sonra, «asıl konu» olduğunu anladığım sorulara geçtik. «Sahi Metin, sen Galatasaray'dan çıkmıştın, değil mi?», «Demek, Edebiyat Fakültesinden mezunsun..», «Fransada kaç yıl kaldındı?», «Sciences Politiques'i bitirdin, değil mi?», «Yahu, senin baban ne iş yapardı?», «Metin, ihtiyarladık yahu.. Uludağı hatırlarsın, değil mi? Kayak günlerini... Sen üniversitedeydin.. Şimdi kaç yaşına geldin?»

Bunların her birine, gülümseyerek karşılık verdim. Somuncuoğlu da anladığımı fark etti ve güldü. İstanbul'a gidiyordu. Birkaç güne kadar dönecekti. O zaman İsmet Paşayı görecekti.

Göremedi!

Şimdi, bir insan düşününüz ki İsmet Paşaya bu kadar yakındır, böylesine ailevi bir soruşturma işini üzerine almıştır, bu görevi yerine getirmiştir. Menderes'in niyetlerini anlamakta ve ifade etmektedir. Dr. Sarol'a doğru teşhis koyduğunu saklamamaktadır. Bu insanın, İstanbul'a giderken oradan istifasını yazmak niyeti bulunamaz. Olayın gösterdiği, 1954 yazında CHP ileri gelenlerinin üzerine yapılan kişisel baskının kuvvetidir ve nitekim birçok CHP'li bu baskıya dayanamamıştır.

Server Somuncuoğlu'nun zayıf tarafı, ortağı idi. Ortağı Cavuris adlı Yunan uyruklu bir işadamıydı. Hükümet kendisini, döviz kaçakçılığı yaptığı iddiasıyla sınır dışı etmişti ve Türkiye'de soruşturma açmıştı. Bu, Somuncuoğlu'nun ba-

şı üzerine asılmış bir Demokles kılıcıydı. Mahvedilmesi işten değildi. Halbuki Somuncuoğlu, ticaret hayatında kazandığı serveti tehlikeye sokmak niyetinde değildi. Hayatının başlangıcı mütevazi olmuştu. Sıkıntı çekmişti. Bunu tekrar çekmek istemiyordu. Her şeye yeniden başlayacak gücü kendisinde bulamıyordu. Evliydi. Genç ve güzel bir eşi vardı. Ailece refaha alışmışlardı. Bütün bunları Adnan Menderes ve akıl arkadaşları da biliyorlardı. Hedef olarak Somuncuoğlu'nu seçmelerinin nedeni buydu.

Somuncuoğlu İstanbul'dan dönüşünde İsmet Paşayı göremedi. Bu suretle beni davet ettiği yemek de boşuna gitmiş oldu. Bir süre sonra Somuncuoğlu'nu, Ankara'dan İstanbul'a gittiğinde, havaalanında kırmızı 050 plakalı bir siyah otomobil karşılıyordu.

Bu o tarihte, Devlet Bakanı olan Dr. Sarol'un arabasıydı.

Unutmayacağım o 1954 yazının sıcak gününde, Çankaya' daki evin serin odasında İsmet İnönü bana «Dayanabilecek misin?» diye sorarken kuşkusuz hatırından bütün bunları geçiriyordu.

II

1954 yazına Türkiye, milletçe duyulan bir büyük umutla girdi. Seçim gününü, 2 Mayısı hatırlayanlar halkın heyecanını, sandıkların başına koşmaktaki isteğini unutmamışlardır. Geniş tabakalar DP'den yana olduklarını oylarıyla belli ederlerken, elbette ki demokratik yaşama alıştıklarının, bunu sevdiklerinin, bundan vazgeçmek niyetinde olmadıklarının da işaretini verdiler.

Niçin saklayayım ki, eğer 1954 seçimlerinde oy kullanabilseydim, oyumu DP'ye verirdim. Şaşılacak bir rastlantı, oyumu DP'ye vermek bana bir türlü kısmet olmadı. 1946'da Cumhuriyet'te çalışıyordum. Gazete beni, seçimleri takip etmek için başkente gönderdi. 1950'de askerdim. 1954'te Fransa'dan yeni dönmüş ve İstanbul'dan Ankara'ya taşınmıştım. Kütüğe yazılı değildim. 1957'de ise, DP benim oy vereceğim DP olmaktan çıkmıştı. DP'deki bu değişiklik 1954 ile 1957 arasında oldu. Bu, iktidara o devrede egemen olan «ince demokrasiye paydos» anlayışının sonucudur.

«İnce demokrasiye paydos» sözünün sahibi Celâl Bayar' dır. Celâl Bayar bunu 1954 seçimlerinden hemen sonra, Çankaya'da söyledi. Cumhurbaşkanı, DP'nin zaferini kutlamak için o gece, seçimlere girmiş olan Menderes kabinesiyle partinin Genel İdare Kurulu üyelerini yemeğe davet etmişti. Yenildi içildi ve en çok da konuşuldu. Celâl Bayar seçim sonuçlarının değerlendirmesini yaptı. Birtakım hiddetlerini dile getirdi. Bilhassa, muhalefet safından seçimlere girmiş olan yüksek memurlara fena halde kızgındı. Bunların çoğu, tabii, kaybetmişlerdi. Şimdi, yasanın verdiği hakla eski görevlerine döneceklerdi. Celâl Bayar böyle bir şeyin olmayacağını söyledi. Devletin kilit mevkilerinde «renklerini belli etmiş kimseler»i görmek istemiyordu. Bunlar tasfiye edilmeliydi. Yürürlükteki yasalar, olanak vermiyorsa, yenileri getirilebilirdi. Cumhurbaşkanı, *«Millet CHP'nin Meclisteki milletvekillerinin sayısını daha da azaltıp bunu otuza indirmekle ne istediğini belli etmiştir. Artık bundan sonra, ince demokrasiye paydos!»* dedi.

Şimdi, o geceyi en iyi hatırlayanlardan biri Rıfkı Salim Burçak olmalıdır. Ilımlı ve «ince demokrasi»ye inanmış bir profesör olan Rıfkı Salim Burçak, o gece Çankaya'daki sofrada iki sıfatla yer almış bulunuyordu : Görevini tamamlamış kabinede Milli Eğitim Bakanıydı, DP'nin Genel İdare Kurulunda üyeydi. Yanında, kendisi gibi bu iki sıfatı birlikte taşıyan bir başkası, Prof. Fethi Çelikbaş vardı. Çelikbaş, Rıfkı Salim Burçak'ın kulağına eğilerek yavaşça:

«Bu, sana!.» dedi.

Rıfkı Salim Burçak'ın müsteşarı Reşat Tardu seçimlere CHP adayı olarak girmiş ve kaybetmişti.

Fakat sonra, bu çeşit bir tasfiye Rıfkı Salim Burçak'ın omuzlarına yüklenmedi. Adnan Menderes onu, seçimleri takiben kurduğu kabineye almadı. Onun yerine, başka bir eğilimdeki Celâl Yardımcı'yı getirdi. Yeni iktidarın yolu ise, o gece, Çankaya'daki ziyafet sofrasında ilk işareti verilmiş bulunan yönde oldu.

Aradan aylar geçtiğinde bir gün, Pembe Köşkün yemek salonunda İsmet Paşaya Celâl Bayar'ın bu sözünün aktarıldığını hatırlıyorum. O sıralarda DP ilk şiddet yasalarını çıkarmış ve Meclisi uzun bir yaz tatiline sokmuştu. İktidara egemen olan temel felsefenin Celâl Bayar'dan mı, yoksa Adnan Menderes'ten mi geldiği tartışılıyordu. İsmet Paşa:

«İkisi beraberdirler..» dedi.
Sonra, düşünceli bir sesle ekledi :
«Fakat bu yolla, sonları iyi olmayacaktır.»
«İkisi beraberdirler» demesine karşın, Paşanın Adnan Menderes'e karşı, belki içine acıma hissi de karışan daha bir sempati beslediği gerçektir. Çok sonraları, Adnan Menderes'in üzüntü veren sonunu değiştirebilmek için İsmet Paşanın çırpınmasında, kayınvaldemin inanılmaz büyüklükteki üzüntüsü gibi, kendisinin bu duygusunun da milli düşünceler kadar rol oynadığını sanıyorum.

Fakat 1954 yazında, şiddet tedbirlerinin, temel felsefe kime ait bulunursa bulunsun, Başbakan Adnan Menderes'in DP Grubunda ve Mecliste gösterdiği büyük gayretle çıkarıldığını unutmak olanağı yoktur. Çankaya Köşkünde yumuşatılan «muhalif» DP milletvekillerinin bu tedbirlere karşı son direnişleri Adnan Menderes'in kişisel müdahaleleriyle kırıldı. Adnan Menderes, gerektiğinde komisyonlara kadar giderek hükümet tasarılarını pençe pençe korudu ve bunları bir bir, kimsenin gözünün yaşına bakmaksızın geçirdi. Böyle bir mücadelenin o yaz Anayasa Komisyonunda verildiğini hatırlıyorum.

Konu, memurların adaylık koyma haklarıyla, yani Celâl Bayar'ın seçimlerden hemen sonraki o ziyafette hiddetini söylediği meseleyle ilgiliydi. Hükümet, «ince demokrasiye paydos» felsefesine tamamıyla uygun bir «Milletvekilleri Seçim Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesine ve bazı maddelerinin kaldırılmasına dair kanun layihası» hazırlamıştı. Tasarı, Anayasa Komisyonunda —Demokratlar buna «Teşkilât-ı Esasiye Encümeni» diyorlardı. «Tasarı» yerine de «Kanun Lâyihası» deyimini kullanıyorlardı. Nedense, iktidara gelir gelmez bütün yeni sözcükleri atıp yerlerine eskilerini, koyu Osmanlıca olanlarını koymuşlardı ve bu bilhassa Prof. Fuat Köprülü'nün isteğiyle yapılmıştı— görüşülmüş... ve reddedilmişti. Anayasa Komisyonu Başkanı Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu idi. Duygusal davranan Karaosmanoğlu, o tarihlerde Samet ile birlikte DP içinde bir muhalif cephe oluşturuyordu. Samet daha sonraları, kabineye tekrar alınınca tutumunu değiştirecek ve artık hep öyle kalacaktır.

Hükümet tasarısının bir 35. maddesi vardı. Bu maddeyle memurlar, aday olabilmek için seçimlerden altı ay önce görevlerinden ayrılmak zorunda bırakılıyorlardı. Böylece,

meşhur ziyafet akşamı Celâl Bayar'ın yakındığı durum ortadan kaldırılıyor, «renklerini belli etmiş kimseler»in devletin kilit mevkilerine geri getirilmesi külfeti kalmıyordu. Aradan zaman geçince ve partizanlık iktidarın en belirgin özelliği olunca tabii bu madde de sadece «seçimi kazanamamış CHP'li adaylar» için işleyecek, DP'li seçimzedeler tekrar işlerine hemen alınacaklardır. Madde, «siyasi ahlak lüzumu» gerekçesiyle bir de şöyle fıkra taşıyordu : «Bir siyasi partinin adaylık yoklamasına girip de muvaffak olamayan veya yoklamayı kazanıp da nizamnamelerine göre partilerin yetkili organları tarafından adaylıkları kabul edilmeyen kimseler hiçbir seçim çevresinden müstakillen adaylıklarını koyamayacakları gibi başka bir parti tarafından da aday gösterilemezler ve seçilemezler.» Nihayet maddenin bir «ilk tadil fıkrası» vardı ki, çok milletvekilinin düşüncesine göre, bir koalisyonu imkânsız hale getiriyordu.

O yaz bu madde, siyaset hayatının mihenk taşlarından biri oldu. Anayasa Komisyonunda Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Kemal Özçoban, Turan Güneş, İhsan Aktürel gibi medeni cesaret sahibi, kişilikli DP milletvekilleri vardı. Bunlar maddeye karşı vaziyet aldılar. Samet Anayasa Komisyonu üyesi değildi. Fakat görüşmelere katıldı ve maddenin anayasaya aykırı olduğu tezini destekledi.

«Muhalifler»in dediği şuydu : «35. maddenin ilk tadil fıkrasının getirdiği hükmün namzedin hukukunu tahdit ettiği, memleket menfaatlerinin icap ettirebileceği bir koalisyona mani olduğu, bu suretle partilerin haklarını da tahdit eylediği ve böylece teşkilât-ı esasiye kanununun 12. maddesinin hükümlerine bir tearuz teşkil eylediği cihetle» bu fıkranın tasarıdan çıkarılması lazımdır!

Hükümet tasarısını komisyonda, hükümet adına Adalet Bakanı Osman Şevki Çiçekdağ savunuyordu. Çiçekdağ o sırada, insan olarak gayet iyi ve son derece namuslu bir kimse olduğu halde, kimi aşırılıklarıyla hükümetin en sevimsiz üyesiydi. Çiçekdağ'ın değeri, ancak görevinden ayrıldığı ve yerine unutulmaz Hüseyin Avni Göktürk getirildiğinde anlaşılacaktır. Çiçekdağ Anayasa Komisyonunda o yaz tam bir bozguna uğradı. «Muhalif Demokratlar» maddeyi bombardıman ederlerken o kızarıyor, bozarıyor, müdahalede bulunmak istiyordu. Görüşmeler sırasında Başkan Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun —ki o, tamamıyla muhalifti— Bakana bir-

çok defalar «Osman Şevki Bey, sıranız gelince konuşursunuz» biçiminde uyarılarda bulunduğu görüldü.

Zaferi «Muhalifler» kazandılar. Komisyon, anayasaya aykırı görülen fıkranın tasarıdan çıkarılmasına oyçokluğuyla karar verdi. Bu, Celâl Bayar'ın ve Adnan Menderes'in çevresinde bir bomba tesiri yaptı. Ne oluyordu? Parti, kontrollerinden çıkıyor muydu? Bir hükümet tasarısı nasıl değiştirilebilirdi? Parti büyükleri bir defa ellerini verdiler mi, artık kollarını kurtaramayacak hale düşeceklerdi.

İsmet Paşa DP'liler arasındaki bu mücadeleyi ilgiyle, fakat düş kurmadan izledi. Anayasa Komisyonunda CHP'li olarak Sırrı Atalay bulunuyordu. Komisyonun havasını, cereyan eden tartışmaları İsmet Paşaya o anlattı. İsmet Paşa komisyonun direnişini beğendi. Fakat sanıyorum, hep «Çankayanın tepkisi»ni bekledi.

Bu tepki, gelmekte gecikmedi. Anayasa Komisyonunun DP'li üyelerinden olan ve —tuhaftır— tasarıya itiraz etmiş bulunan Mehmet Ali Sebük birkaç gün sonra bir «tekrir-i müzakere» —görüşmenin yenilenmesi— önergesiyle ortaya çıktı. Bu İzmir milletvekili, 35. maddenin tasarıdan ayıklanmasına karar verilen ilk değişiklik fıkrasının yeniden görüşülmesini istiyordu.

Gözünde Adalet Bakanlığı bulunan Mehmet Ali Sebük'ün çabası, Adnan Menderes'in çevresinde esen havanın gereğiydi. Anayasa Komisyonunun kararından sonra bir yandan Osman Şevki Çiçekdağ, diğer taraftan İstanbul Milletvekili Celâl Fuat Türkgeldi, Başbakana gittiler. Çiçekdağ «arkadaşlara laf anlatamadığı»nı söyledi. Türkgeldi ise, tasarının gereği gibi savunulamadığını bildirdi. Adnan Menderes, «Ben gelirim» dedi ve sahiden komisyona bizzat giderek tam iki gün görüşmeleri yakından takip etti. Konuştu, karıştı, haşladı. Komisyonda ilgi çekici söz düelloları oldu. Bunlardan en heyecan vericisi Adnan Menderes ile Samet arasında geçti. Samet, 35. maddenin koalisyona engel olduğu fikrini savunanlardandı. Menderes bu fikirden biraz alay ederek söz ettiği zaman Samet şöyle bir çıkış yaptı :

«Size yanlış nakletmişler. İhtimal ki hukuki bilgileri müsait değildi..»

İlk görüşmenin muhaliflerinden bir kısmı karşılarında Başbakanı görünce ve onun ikna kuvvetinin önünde çark ettiler. Fakat direnmekte ısrar edenler çıktı. Onlara rağmen

tasarı komisyondan aynen geçti. Muhalifler imzalarının üstüne şerh koymakla yetindiler. Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun şerhi iki maddelikti :

«1 — 35, 109, 110. maddelerdeki tâdiller intihap etmek serbestisini ve kolaylığını tahdit ettiğinden, siyasî ahlâkı müdafaa endişesiyle de olsa kanun yolu ile müdahalenin bu noktalara kadar teşmiline aleyhtar bulunuyorum.

2 — 45, 46. maddelerin ilgasına da muhalifim.»

Tasarıya karşı olduklarını yazıyla belirtenler, Kemal Özçoban, Sırrı Atalay, Kâmil Gündeş, Turan Güneş, Cavit Oral ve İhsan Aktürel'di. Cavit Oral şerh olarak sadece «Söz hakkım mahfuzdur» demişti.

Tasarı Anayasa Komisyonundan sonra İçişleri ve Adalet Komisyonlarını da dolaştı. Orada da birçok DP milletvekilinin itirazıyla karşılandı. DP milletvekilleri rejimin nereye götürüldüğünü görüyorlardı. Fakat «ince demokrasiye paydos» felsefesinin hükümlerine karşı gelecek bir çoğunluk 1954 yazı içinde sağlanamadı. Buna rağmen, sonradan Hürriyet Partisi hareketi olarak gelişen cereyanın o yaz, bu şiddet tedbirlerinin geçirilmesi sırasında başladığını söylemek yanlış olmaz.

Kazanılmış bir seçim, memleketten yüzde ellinin üstünde oy, Mecliste milletvekillerinin yüzde doksan beşi, sonra şiddet tedbirleri, sinirlilik, huzursuzluk, gürültü ve patırdı.. Bunun nedenini o sıralarda pek çok kimse anlamamıştır. Zira yapılanların yapılmasına hiçbir lüzum yoktu. Bir defa, yeni seçimlere dört yıl vardı. Seçim mevzuatıyla ilgili değişikliklerin zamanı değildi. DP pekâlâ dört yıl sükûnet içinde çalışabilir, Meclisteki bir avuç muhalifin sesini umursamaz, kendi işine bakardı. Memurları tedirgin etmenin de bir yarar sağlamadığı ortadaydı. Memurlar, İsmet Paşanın iddiasının belki aksine, 1950'de «denklerini yapmış, bekliyor» olmaktan uzaktılar. Ama 1954'ten sonra, hele meşhur Emeklilik Kanunu da geçirilince bu hale düşürüldükleri muhakkaktır.

DP büyükleri bu yolu niçin tutmuşlardır?

Sonradan, bir akşam, bunu İsmet Paşaya sordum. İsmet Paşa bunu daima, DP büyüklerinin 1954 seçimlerinde iktidarı ellerinden kaçırabileceklerini görmüş olmalarına vermiştir. 1954 ile 1960 arasında alınan bütün tedbirlere «iktidardan gitmeme çareleri» demiştir. Bunu konuştuğumuz akşam İsmet Paşa şöyle dedi :

«Seçimleri kazanabilmek için bizim bildiğimiz ve Yüksek Seçim Kurulu tarafından ilama bağlanılan suçlar işlemişlerdir. Ama asıl onları korkutan, bizim bilmediğimiz ve kendilerinin bildikleri marifetlerdir. 1954'den sonra kendilerine, o suçları rahatça işleyebilecekleri bir ortam yaratmanın gayretine kapılmışlardır.»

Gerçekten o yaz, Yüksek Seçim Kurulunun, başta Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın kendisi, birçok DP büyüğünün seçim suçu işlemiş olmalarını ilama bağlaması Demokratları sinirlendirmişti. Bu suçların çoğu radyonun kullanılışıyla ilgiliydi. DP büyükleri, iktidarda olduklarından, radyoyu da istedikleri gibi kullanabileceklerini düşünüyorlardı ve bu inanç içinde yasakları dinlememek hakkını kendilerinde görmüşlerdi. Nitekim seçimlerden sonra radyoda konuşmak olanağı muhalefetin elinden alındığında Demokratlar «hükümet her zaman konuşur» ilkesini yasaya bağladılar ve 1957'de, bütün seçim kampanyası sırasında «Biz hükümetiz!» diye sadece kendileri konuştular.

Fakat 1954 yazında Yüksek Seçim Kurulunun elinde başka ölçüler vardı. Bu ölçüler değiştirilmedikçe böyle davranışlar hep mahkûm olacaktı. DP büyükleri, davranışları yerine ölçüleri değiştirmeyi yeğlediler. Bu arada Yüksek Seçim Kurulu kararlarının bir özelliği başka bir tedbirin temeldeki nedenini oluşturdu.

Yüksek Seçim Kurulu 1954 seçimlerinde DP aleyhindeki bütün kararlarını 4 oya karşı 7 oyla verdi. DP aleyhindeki ilk karar çıktı : Bakıldı, netice 7-4. İkinci karar çıktı : Oylar gene 7-4. İlk karara «olabilir» denmişti. İkinci karara «tesadüf» dendi. DP aleyhindeki üçüncü karar çıktı : Aynı 7-4. Başlar yavaş yavaş sallanmaya başladı. Dördüncü karar da 7-4 verilince «Allah, Allah!» diye mırıldanıldı ve 7-4'ler devam edince DP büyükleri «bityeniği»ni araştırma gereğini duydular. Açıktı ki Yüksek Seçim Kurulunu teşkil eden yüksek yargıçların yedi tanesi CHP'yi tutuyordu, dört tanesi DP'yi,

Adnan Menderes'in bu durum karşısındaki hiddetini ben, o tarihlerde bakan olan Fethi Çelikbaş ve Emin Kalafat'tan duymuşumdur. Çelikbaş ve Kalafat, Karaosmanoğlu-Ağaoğlu tarzında bir ekipti. Fakat ötekilerin aksine, bunlar hükümetin içindeydiler. Adnan Menderes'in dikta yoluna götürülmesini, olabildiğince önlemeye çalışıyorlardı. Başbakanın etrafının iyi olmadığı inancındaydılar. Çok zaman, Fethi Çelik-

baş'ın o sıralarda oturduğu Yeşilyurt Sokağındaki mütevazi apartman dairesinde bir araya gelir ve olayları gözden geçirirdik. Adnan Menderes'in «Nedir bu, 7-4'lü kararlar?» diye haykırdığını orada işittim. Başbakan arkadaşlarına, geçirmek istediği «tadil tasarıları»nın gerekçesi olarak bu türden olayları gösteriyordu. Adnan Menderes şöyle demişti :

«Niçin hep 7-4? Bu efendiler bir hukuk meselesini karara bağlıyorlar. Bir meselede 7-4, iki meselede 7-4.. Haydi diyelim ki, heyeti teşkil eden âzalardan yedi tanesinin hak ve hukuk telâkkisi bu, dördününki bu? Ama hep 7-4, hep 7-4.. Bir kanaat-i vicdaniye hep 7-4 tecelli ederse, beyler, ona kanaat-i vicdaniye değil, kanaat-i siyasiye derler..»

O tarihte, çok DP milletvekilinin bu düşünce biçimine hak verdiğini şimdi hatırlıyorum. Gerçekten de, nihayet kimi durumlarda 6-5, 9-2'lik sonuçlara varılması gerekmez miydi? DP iktidarının buna karşı tedbiri emeklilik yaşını 60'a, emeklilik süresini 25 yıla indirmek oldu. Yüksek yargıçların çoğunun yaşının 60'tan fazla olduğu ve bunların 25 hizmet yılını doldurdukları düşünülüyordu. Böylece bunların da başına bir Demokles kılıcı asılmış oluyordu. Fakat sonradan, şiddet yönünde daha fazla yol alındığında bu tedbir de yetmeyecek ve meşhur «görülen lüzum üzerine» hükmü Emeklilik Kanununa eklenecektir. İsmet Paşa her şiddet tedbirinin, mutlaka bir başka şiddet tedbirine lüzum göstereceğini bilen bir kimse olarak DP büyüklerinin yolunun kendilerini ve memleketi nereye götüreceğini görüyor, 1954 yazında bunu söylüyordu.

O yaz bu tedbir hükümette görüşülürken gidişin yönünü değiştirmek isteyenler şanslarını iki defa denediler. Tedbir sadece Yüksek Seçim Kurulunun «7»lerini hedef tutmuyordu. CHP adayı olmuş yüksek memurlar içinde bu yeni emeklilik şartını taşıyanlar da tasfiye edileceklerdi. Başbakan Adnan Menderes daha mayıs çıkmadan kendi kalabalık Meclis Grubunun karşısına dikilmiş ve sağ elinin işaretparmağını ileri doğru uzatarak o kendine özgü, ikna edici —bilhassa DP milletvekillerini ikna edici— tavrıyla şöyle demişti :

«Sizlere misaller verebilirim, arkadaşlar!»

Söz ettiği, CHP adayı yüksek memurlardı. Menderes o gün, grubunda, seçimlerden pek kısa bir zaman önce bakanlıklarda önemli mevkiler işgal edip muhalefet partisinden adaylığını koyar koymaz radyolarda veya mitinglerde, kongre-

lerde, sohbetlerde memuriyetleri dolayısıyla kendilerine verilmiş sırları «birer bülbül telakatıyla» ortaya döküverenleri, topyekûn milletvekili adayı olan ağırceza mahkemesi heyetlerini, bugünden yarına «karşı saflar»a geçen ve daha bir gün önce temsil ettiği idarenin aleyhinde en ağır suçlamalarda bulunan valileri birer birer, adlarıyla saymıştı.

O sıralarda «yüksek memur» olarak DP büyüklerinin hiddetini çekenlerin başında kendilerinin Ankara'ya vali yaptıkları, fakat sonradan Sıvas'a gönderdikleri emekli Kurmay Albay Necati İlter geliyordu. Necati İlter Sıvas'tan CHP adayı olmuş ve hükümetin Sıvas'taki icraatının sıfır olduğunu Sıvaslılara propaganda nutuklarında anlatmıştı. Başka bir «hiddet hedefi» bir yargıçtı: «Falih Rıfkı Atay'ı beraat ettiren yargıç» diye bilinen Emin Dazıroğlu. Dazıroğlu'nun başkanlığındaki ağırceza mahkemesi heyeti, olduğu gibi, CHP'nin aday listesine geçmişti. Çalışma Bakanlığının sırlarının bir başka CHP adayı tarafından İstanbul Radyosunda ağza sakız edilmiş olması da DP'lileri kızdıran noktalardan bir başkasıydı.

Adnan Menderes grubunda bunları anlatıp kafasındaki yasaların havasını yaptıktan hemen sonra tasarıları hükümete getirdi. Hükümetteki «mutedil»lerin ilk çabası şu oldu: Evet, hiçbir hükümet kendisine açıkça aleyhtar birtakım yargıç veya memurlar kaza ve idare mekanizmasında yüksek mevkiler, kilit noktalar işgal ederken, işlerin selametle yürütüleceğinden emin olamaz. Bunların ayıklanması zorunludur. Ama bu, geçici bir tasfiye yasasıyla yapılmalıdır. Bütün memurların başına bir Demokles kılıcı asılmamalıdır.

Bu çabalar bir sonuç vermedi. Adnan Menderes, kabinenin o toplantısında geçici bir tasfiye yasasına yanaşmadı. Niyeti, bütün memurları bütün iktidar süresi boyunca korkudan titrer bir halde tutmaktı ve kafasında, artık kurulmasını istediği rejimin anahatları çizilmişti.

«Mutedil Bakanlar» bunun üzerine ortaya başka bir teklif attılar: Bari, hükümler «makable teşmil» edilmesin! Yani, geriye doğru işletilmesin. Sanırım Çelikbaş, o toplantıda şöyle dedi:

«Devlet ile memur, aralarında bir anlaşma yapmışlardır. Memur devlet hizmetine girmekle bazı şeyler tekeffül etmekte, devlet de ona şu yaşa veya şu hizmet senesi sonuna kadar iş vermeyi taahhüt eylemektedir.

Şimdi hükümet yaşı 60, hizmet yılını 25 olarak değiştirmek istiyor. Güzel. Bu, bizim hakkımızdır. Fakat, hükümetin yaşı 65, hizmet senesini 30 olarak kabul ettiği sırada memuriyete girenler ne olacak? Devlet, onlara yaptığı taahhüdü nasıl hükümsüz sayabilir, bundan cayabilir, dönebilir? Bu, onun itibarına yakışır mı?

Tadilât mı isteniliyor? Kabul! Ama kanun, neşri tarihinde muteber olmalıdır. Makable şâmil tutulamaz.»

Bu görüş de tutmadı. Yasa, geriye işletilmezse, şimdiki yakınmaların konusu olan yüksek memurlardan iktidar nasıl kurtulacaktı?

Haziranın sonunda yasa, bütün memurların başında bir Demokles kılıcı gibi ve geçmişi de kapsayacak biçimde, DP milletvekillerinin oylarıyla Meclisten çıktı.

1954 yazının özelliği DP büyüklerinin, çok kimseye, bilhassa seçimden yeni çıkmış kendi milletvekillerine haklı, mantıklı gelen nedenlerle, aslında bu nedenlerin hiç gerektirmediği tedbirlerin alınmasını sağlamaları oldu. 7-4'lü kararlar bu nedenlerden biridir. Sıvas valisi bunların bir başkasıdır. Muhalefete radyoda verilen konuşma hakkının kaldırılmasında Osman Bölükbaşı'nın nutukları kötü örnek diye kullanıldı.

Aradan yıllar geçtikten sonra, o 1954 seçimlerinin kampanyası sırasında Fuat Köprülü'nün radyoda Osman Bölükbaşı tarafından yapılan bir konuşmayı nasıl dinlemiş olduğunun hikâyesini duymuş ve katıla katıla gülmüşümdür. Bölükbaşı radyoda bir cümle söylüyor, Köprülü ona oturduğu yerden bir düzine cümleyle karşılık veriyormuş. Bölükbaşı eleştirdikçe, Köprülü yine karşılık veriyormuş. Zaman zaman, yerinden doğruluyor, küçük elleriyle hırçın hareketler yapıyor, bazen sinirli sinirli gülüyor, kısa bacaklarını sallıyor. Daha da fazla kızdığında bir küfür savuruyormuş.

Nitekim değişiklik tasarısı ele alındığında Adnan Menderes kürsüye, elinde Bölükbaşı'nın yaptığı konuşmalardan parçalarla çıktı, bunları okudu ve «Nihayet» dedi, «ben bu memleketin başvekiliyim!»

Osman Bölükbaşı'nın «üslup»unu herkes iyi bilir. Bundan dolayıdır ki 1954 yazında, o sözler kürsüde tekrarlandığında bilhassa DP milletvekilleri DP'nin muhalefetteki büyük davalarından bir tanesini unuttular ve oylarını Adnan Menderes'in istediği yönde kullandılar. DP muhalefetteyken,

seçim kampanyası sırasında radyonun muhalefete de verilmesini kendisine amaç edinmişti. Bu amacı 1950 seçimlerinden önce CHP sağlamıştı. DP radyoda konuşmak hakkından istifade etmiş ve iktidara gelmişti. Elbette ki DP sözcüleri radyoda «Bölükbaşı üslubu» ile konuşmamışlardı. Ama 1954 seçimlerinde CHP sözcüleri de o üslubu kullanmamışlardı. Eğer DP milletvekilleri 1954 yazında biraz düşünmüş olsalardı, pire için yorgan yaktıklarını, papaza kızıp oruç bozduklarını fark edeceklerdi. Ama DP büyüklerinin o yazki başarı nedeni, sıkıntılı bir seçim kampanyası geçirmiş bulunan kendi milletvekillerine düşünme zamanı bırakmamış olmalarıdır.

Şimdi, o yaz, âdeta bir ay içinde çıkarılmış olan yasalara bakıyorum da bunlardan her birinin DP büyüklerinin bir seçim şikâyetinin ilacı diye getirildiğini daha iyi anlıyorum. Memurları ve yargıçları anlattım. Seçim yasasındaki değişiklikler arasında yer alan «yoklamayı kazandığı halde partisi tarafından aday gösterilmeyenlerin adaylıklarını müstakillen koymaları yasağı» Halim Alyot'un DP büyüklerinde uyandırdığı hiddetin sonucudur.

Halim Alyot o sıralarda Basın ve Yayın Genel Müdürüydü. Kardeşi Çanakkale'deydi ve DP'nin yerel örgütünün ileri gelenlerindendi. Alyotlar aslen Giritlidirler. Çanakkale'de çok hısımları bulunuyordu. Bu hısımları ve kardeşi, Halim Alyot'a DP'den milletvekilliği teklif ettiler.

Halim Alyot tekliften hoşlandı. Fakat «memur tabiatlı» olduğu için gerekli müsaadeleri almayı da ihmal etmedi. Bir talihsizliği oldu : Adnan Menderes fazla meşguldü, onu göremedi. Fakat Fuat Köprülü ve Başbakanlık Müsteşarı kudretli Ahmet Salih Korur'la temas etti. Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü Başbakanlığa bağlı bulunduğu için Müsteşar Korur da işin içine girdi. Hem Köprülü, hem Korur, Halim Alyot'un adaylığını olumlu karşıladılar. Halim Alyot da gönül ferahlığı içinde Çanakkale'ye gitti, yoklamaya girdi, kazandı. Bu sırada bir başka «Çanakkale çocuğu» daha, ta Amerika'dan kalkıp gelmiş, o da yoklamaya girmiş, o da kazanmıştı. Bu, Muammer Baykan'dı. Alyot-Baykan çifti memnun mesut, el ele başkente döndüler. Zaferlerinden pek mutluydular. Ancak kendilerini Ankara'da bir sürpriz bekliyordu : Adaylıktan vazgeçmeleri istendi! Menderes «garanti Çanakkale» için başka adaylar düşünüyordu.

Muammer Baykan ufak bir sondajdan sonra talebi kabul etti. Fakat, Halim Alyot diretti. Öyle ya, Çanakkale'ye kendiliğinden gitmemişti. Köprülü'den ve Korur'dan izin almıştı. Adaylıktan çekilmeyi onuruna yediremiyordu. «Hayır» dedi. Bunun üzerine kendisini Başbakan Adnan Menderes çağırdı. Fakat kabul etmeden önce vazgeçtiğini belirten bir belge imzalamasını istedi. Alyot bunu imzalamadı. O imzalamayınca Menderes de onu kabul etmedi.

İş, artık bir inada binmişti. Halim Alyot kalktı, Çanakkale'ye gitti. Adaylığını bağımsız olarak koydu. Fakat yoklamada kazanmış olduğu halde, üzerinden DP etiketi kalkınca ancak birkaç bin oy toplayabildi. Belki de Adnan Menderes'e sonradan «Ben odunu aday göstersem seçtirtirim» dedirten örneklerden biri budur.

Halim Alyot dönüşünde kendisini, «memur kızağı» olan Başbakanlık Yüksek Mürakabe Heyetine tayin edilmiş buldu. Bütün masallarda söz dinleyen uslu çocuğun ödüllendirilmesi gibi Muammer Baykan ise onun yerine Basın ve Yayın Genel Müdürlüğüne getirildi. Fakat sonraki olaylar bunun Baykan'ın şansı ve Alyot'un şanssızlığı neticesi olduğunu gösterecek, Baykan tu-kaka olacak, Alyot göze girecek, Baykan Demokratlarla ipi koparacak, Alyot 1957 seçimlerinde milletvekili yapılacak, bu onu Yassıada'ya götürecek, Muammer Baykan ise Koreye Birleşmiş Milletler Delegasyonunda Türk temsilcisi sıfatıyla kapağı atacak ve yıllar sonra Meclise, AP milletvekili olarak gelecektir.

İşte, Seçim Yasasındaki bir değişikliğe de 1954 yazında bu olay neden oldu. DP büyükleri bir daha «söz dinlemeyen çocuklar»la karşılaşmamanın çaresini bu tedbirde buldular.

O günlere tesadüf eden «Kırşehir'in ilçe haline getirilmesi» kararı da böyle duygusal bir başka tepkinin sonucudur. 1954 yazında benim duyduğum, önce Celâl Bayar'ın kafasında yeşermiş olduğudur. Sonradan, bu çok tekrarlanmıştır. Bildiğim, Cumhurbaşkanının birçok DP milletvekiline bu teklifi savunduğu ve onları iknaya uğraştığıdır. Kırşehir'in başına gelenler Celâl Bayar'ın Osman Bölükbaşı'ya karşı duyduğu kişisel kinin sonucu olarak gösterilmiştir. Osman Bölükbaşı ve birkaç arkadaşı, DP'nin muhalefet yıllarında, fakat kendileri partiden çıkarıldıktan sonra bir gün Celâl Bayar'ı Ankara'da, Sıhhiye'de sıkıştırmışlar ve yolda kendisine sözle

ve tükrükle tecavüz etmişlerdir. Bayar'ın bunu hiç unutamadığı kesindir.

1954 seçimlerinde Kırşehirliler oylarını Osman Bölükbaşı ile arkadaşlarına verdiler. Böylece Kırşehir Malatya, Sıvas, Kars gibi birkaç «muhalif il»den biri oldu. Ötekilere, illikten ilçeliğe indirmek gibi bir ceza verme olanağı yoktu. DP büyükleri bunu, Kırşehir için olanaklı kıldılar. Kırşehir Bölükbaşı'yı seçtiği için mi bu cezaya müstahak bulunmuştur, yoksa bu suretle Anadolu'nun başka küçük illerine seçim zamanları dönüp «Bakın, aklınızı başınıza devşirin! Eğer DP'ye oy vermezseniz sonunda, Kırşehir gibi olursunuz. Bir gün kalkarsınız, kendinizi ilçe bulursunuz...» demek imkânı mı aranmıştır?

Benim o tarihlerde, Menderes'in kabinesinde bulunan bazı kimselerden duyduğum, bu sebeplerden ikisinin de var olduğudur. Nitekim tasarının Bütçe Komisyonunda görüşülmesinde o tarihlerde DP'nin Kocaeli milletvekili olan Ekrem Alican bu konuyu belirtti ve memlekette ilk şöhretini yaptı.

Kırşehir tasarısını İçişleri ve Bütçe Komisyonlarından geçirmek için Adnan Menderes'in komisyona gelip uğraşması bile gerekmedi. İçişleri Bakanı Dr. Namık Gedik kendi işini kendi gördü. İçişleri Komisyonunda fazla bir itiraz sesi yükselmedi. Tutanağa, yalnızca üç DP'li milletvekili şerh koydu. Bunlardan Çoruh Milletvekili Z. Ural «Mucip sebepler noksan tetkikata müstenit olmasından söz hakkım mahfuzdur» diyordu. Diğer iki muhalif milletvekili Samsun'dan Muhiddin Özkefeli ile Konya'dan Rüştü Özal'dı. Onlar müşterek bir muhalefet şerhi koydular ve «ilçe, il mevzularının prensip olarak teşkilât-ı mülkiyenin umumî revizyona tâbi tutulmak suretiyle toptan halli lâzımdır» dediler.

Bütçe Komisyonunda ise teklifin karşısına dikilen, bir tek Ekrem Alican oldu. Ekrem Alican, heyecanlı bir konuşma yaptı ve işin açıkçasını ortaya koydu. Yüksek sesle söylenen nedenlerin hepsi laftı. Anadolu illerinin başına bir Demokles kılıcı asılıyordu. —Görülüyor ki o yaz DP iktidarı bir dükkân dolusu kılıcı onun bunun başına asmıştır—. Ekrem Alican daha bir ay önce Meclis kürsüsünden yaptıkları yemini milletvekili arkadaşlarına hatırlattı. Fakat o tarihte bellekler zayıflamaya başlamıştı. Yemini hatırlamak isteyen çıkmadı. Onun için Bütçe Komisyonunun Kırşehir tasarısıyla ilgili tutanağı bir tek karşıoy taşımaktadır : Ekrem Alican'ınkini.

Hükümetin tasarıya yazdığı gerekçede, garip bir fikir ortaya atılıyordu. Efendim, Nevşehir il, Kırşehir ilçe yapılıyordu; çünkü köylerden il ve ilçe merkezlerine gelen vatandaşların işlerini bir günde bitirip yerlerine dönmeleri sağlanmak isteniliyordu. Tabii bu gerekçe, derhal bütün Türkiye'den «vilayetlik isterük» taleplerinin Ankara'ya akmasına yol açtı. Bu talepler sonradan hükümetin çok başını ağrıtacak ve siyasi nedenlerle idari taksimatta uygunsuz değişiklikler yapılacaktır.

Adnan Menderes o yaz, temmuzun başında Meclisi son kez toplattı ve yasalarını geçirtip Meclisin kapısını 1 Kasıma kadar kapattı. Menderes, yasalarını kendisi savundu. O gün eski Meclisin basına ayrılmış locasının ön sırasından görüşmeleri izliyordum. Memurları kollarından tutup işlerinden atıvermek hakkını hükümete veren ve memurlara herhangi bir yere, herhangi bir itirazda bulunmak kapısını kapayan ünlü yasa tasarısı CHP adına Nüvit Yetkin tarafından eleştirildi. Nüvit Yetkin güzel bir konuşma yaptı. O sırada Server Somuncuoğlu CHP'den ayrılmıştı ve Nüvit Yetkin üç yıl sürecek çetin bir görevi omuzlarına almıştı. Üstelik bu onun, Adnan Menderes gibi usta bir düellocuyla ilk kılıç şakırdatmasıydı.

Adnan Menderes Nüvit Yetkin'e yanıt vermek için kürsüye geldiğinde Mecliste hiç alışılmamış bir olaya tanık olduk. İsmet İnönü yerinden kalktı ve gayet soğukkanlı bir tavırla kürsünün yanından geçip sol kapıdan dışarı çıktı. İsmet Paşanın bütün görüşmeleri, saatlerce de sürse, yerinden hiç kıpırdamaksızın takip ettiğini bilenler, o gün onun bu hareketini çok yadırgadılar. Kürsüdeki Adnan Menderes şaşırdı. Gerçi İsmet Paşaya, yanından geçerken alaycı bir selam verdi, ama fena halde içerlediği belli oluyordu. Nitekim, alışılmışın tersine zayıf bir konuşma yaptı. Söyledikleri «Sanki siz daha mı iyiydiniz?» demekten öte gitmedi.

Zaten, o oturumda Menderes'in fazla talihi olmadığını şimdi bile hatırlıyorum. Bir başka muhalefet sözcüsünden daha, Sırrı Atalay'dan iyi bir iğne yedi. Sırrı Atalay konuşurken ön sıralardaki DP silahşörleri kendisine laf atıyorlardı. Bu, DP'li Meclisin âdetiydi. Belirli kimseler daima ön sıralara oturur ve muhalefet konuşmacılarını kızdırmaya, onları şaşırtmaya çalışır, lâf atar, bağırır çağırırlardı. Bunların en şöhretlisi Osman Kavrakoğlu'ydu. Bunlar o gün Sır-

rı Atalay'a da aynı şeyi yaptılar. Bir ara silahşörlerden biri şöyle bağırdı:

«Bunları Paşa babandan mı öğrendin?»

Sırrı Atalay sakin sakin şöyle karşılık verdi:

«Aranızda Paşa babanın elini öpenler çok. Ama, ben öpmedim.. Bunu gidin, onlara sorun!»

Sonra dönüp Adnan Menderes'e baktı. Menderes'in kıpkırmızı kesildiği görüldü. Bu esnada sıra kapaklarının gürültüsü salonu doldurmuştu.

Aradan uzunca bir zaman geçince, İsmet Paşaya, Adnan Menderes kürsüye çıktığında salonu niçin terk ettiğini sormuşumdur. İsmet Paşa bunu şöyle açıkladı:

«Kalıp ne yapacaktım ki?.. Gruplarını o tarihte egemenlikleri altına almışlar ve itirazları susturmuşlardı. Eğer o yaz DP Grubu mukavemet etseydi rejimin ve kendilerinin kaderi başka olurdu. Sonra, nihayetine kadar bu böyle gitti..»

Mayısın başında milletten bol oy alan ve onda, önde bulunan günlerde memlekette huzur ve sükûnun eseceği umudunu boşuna uyandırmış olan DP iktidarı iki ayın sonunda, temmuzun başında, elinde üç önemli yasa tutuyordu: Seçim Yasası değişikliği, Kırşehir ve Memurlar Yasaları. Bunlarla gerçi üç zümrenin başına üç keskin kılıç asılmıştı. Milletvekili olmak isteyenler kafalarını kaldırdıklarında Seçim Yasasındaki değişikliği görecekler ve DP'den ödleri patlayacaktı. DP'den başka partilere oy vermeye niyetlenen küçük illerin halkı kafalarını kaldırdıklarında Kırşehir örneğini göreceklerdi ve dehşetle ürpereceklerdi. Memurlar ise kendilerine ait yasanın keskin ucunu hep enselerinde hissedecekler ve iktidarın kulu, kölesi olacaklardı.

Halbuki bu şaşırtıcı davranışıyla 1954 seçimlerinin büyük galibi kendi başının üzerine kılıçların en korkuncunu asıyordu. İki ay içinde DP'ye karşı memlekette, aydınlar arasında amansız bir muhalefet tohumu atılmıştı. DP içinde bir muhalefetin bütün nedenleri ortaya çıkmıştı.

Şimdi, Allah rahmet eylesin, Ahmet Emin Yalman'ın o tarihlerde yazdığı bir yazıyı hatırlıyorum. Üstat, DP büyüklerinin tutumunu «iktidara kan kusturan muhalefetin, Demokrat liderlerin asapları üzerinde yaptığı tahripkâr tesirlerin neticesi» sayıyordu.

Türkiye'nin asaplarla idare edildiği devir 1954 yazının başında işte böyle açıldı.

III

1954 yazı bizler için dolu, canlı, renkli ve heyecanlı geçti. O aylar sırasında Özden'le, tam deyimi kullanayım, «söz kesildi» ve sonbaharın başlangıcında Taşlık'ta nişanlandık. 1954 yazı benim İsmet Paşayı yakından ilk tanıdığım ve kendisi hakkında düşüncelerimi, duygularımı edinmeye başladığım günlerdir. Herkesin uzaktan bildiği bir insanı özellikleriyle, ailesi içinde, kabuğundan yahut zırhından sıyrılmış olarak görüyordum. İsmet Paşalar o yazın büyük kısmını İstanbul'da geçirdiler. Ben daha çok Ankara'daydım. Akis, Hamlet'in meşhur sorusunu hatırlatan bir «tutulmak mı, tutulmamak mı» çabası içindeydi. Buna rağmen hafta sonlarında İstanbul'a gidiyordum ve her nişanlı gibi hemen bütün vaktimi İsmet Paşalarda geçiriyordum. Zaten İsmet Paşa, bir yemeğe gitmesem tatlı tatlı serzenişte bulunuyor, nerede olduğumu soruyordu. İsmet Paşanın ne kadar mükemmel bir aile babası, yakınlarına ne kadar düşkün, düşünceli bir insan olduğunu o yaz daha iyi fark ettim. Bu izlenimim sonraki bütün olaylarda sadece kuvvetlenmiş, pekişmiş, doğrulanmıştır.

Ama İsmet Paşanın üç çocuğu yoktu. İsmet Paşanın dört çocuğu vardı. Dördüncü çocuk CHP idi. O yaz gördüğüm başka bir husus, İsmet Paşanın partisine, bir babanın evladına, bir aile reisinin yakınlarına bağlılığı gibi bağlı bulunduğu oldu. Halbuki o yaz CHP önemli bunalımlar geçiriyordu ve durumun ne olacağı hiç belli değildi. Partide her çeşit cereyan cirit atıyordu. Ta, partinin kendi kendini feshetmesini istemeye kadar... Tabii bu arada İsmet Paşanın durumu ve statüsü en çok konuşulan konular arasındaydı. 1954 yazında İsmet Paşanın böyle durumları ne kadar ölçülü, sakin ve beceriyle geçiştirdiğini, her şeyi nasıl derleyip topladığını, olaylara istediği gibi yön vermeyi ne derece iyi bildiğini yakından izlemek fırsatını buldum. CHP Genel Başkanı bunu daha sonra, 1965 seçimlerini takiben de yapacaktı.

Halbuki o sıralarda iktidarda da değildi. Böyle şeyler iktidarda çok kolay, muhalefette çok zordur.

CHP 1954 seçimlerinden bir fiili yenilgiyle çıkmıştı. Gerçi memleketten üç buçuk milyon oy toplamıştı, ama Meclise sokabildiği milletvekillerinin sayısı 31'den ibaret kalmıştı. Bu, partinin bilhassa yüksek kademelerinde büyük bir düş kırık-

lığına yol açmıştı. Zira CHP, 1954 seçimlerine iktidarı alacağı umut, hayal ve propagandasıyla girmişti.

Sonradan bir broşür görmüşümdür. Daha doğrusu, bir el ilanı. Bunda bir mikrofon önünde konuşan Kasım Gülek vardı. Gülek o tarihlerde partinin Genel Sekreteriydi. Resmin altındaki yazı şuydu : «2 Mayıs 1954'te iktidar CHP'nindir. Sizleri tebrik ederim - Kasım Gülek». Bu, herhalde Genel Sekreterin kişisel propaganda yöntemlerinden biriydi ama, esen havanın niteliğini göstermekteydi. Bu havayı estiren CHP, umduğu neticeyi alamayınca tamamıyla moral çöküntüsüne uğradı. 1954 yazında CHP içinde herkes, kendinden başka herkese kusur buluyordu. Bu zincir Genel Başkana kadar uzanıyordu. Genel Başkanın parti idaresini elinden bırakmasını, örneğin Fahri Genel Başkan sıfatını alarak sadece bir bayrak gibi kalmasını isteyenler vardı. Böyle düşünenlerden Şemsettin Günaltay ile İsmet Paşa arasında evde cereyan eden bir konuşmayı birazdan anlatacağım. Benim bu noktada belirtmek istediğim, CHP içindeki dalgalanmaların DP'de bir eski umudu tekrar canlandırmış olduğudur : Şu İsmet Paşanın elini, bu fırsattan faydalanarak politikadan çektirebilir miyiz?

Nedense, İsmet Paşa iktidardan ne zaman ayrılsa, onun yerine gelenler önce bunu sağlamak için çaba harcamışlardır. İsmet Paşa 1937'de, Eylüldeki dramatik tartışma sonunda Atatürk'ün başbakanlığından çekildiğinde —tartışma sofrada, başkalarının bulunduğu bir mecliste cereyen ettiği için sonra trenle İstanbul'a, Dil Kurultayına giderken Atatürk İnönü'yü bir kahve içmeye çağırmış, «Âlem önünde olmasaydı.. Ne düşünürsün?» diye sormuş, İnönü «Bir şey düşünmedim, ne emrederseniz öyle olsun» yanıtını vermiş, Atatürk «Bir fasıla verelim» demiş, İnönü «Hay hay, size müteşekkir olurum» karşılığında bulunmuş, Atatürk «Şekli ne olsun?» demiş, İnönü «Sıhhi sebep»i teklif etmiş, Atatürk «Evvelâ izinle yapalım» demiş, İnönü «Nasıl emrederseniz» diye tekrarlamış, Atatürk «Gizli tutalım, kimi düşünürsün?» diye sormuş, İnönü «Beni mazur gör, bir isim veremem» demiş, Atatürk «Celâl Bayar» adını söylemiş, İnönü «Hakikaten bana iyi tesir etti» şeklinde düşüncesini söylemiş, iki lider İstanbul'a neşeli bir görünüş içinde inmişler, İnönü iki gün sonra izin kâğıdını yazmış ve Ankara'ya dönmüş—, evet, İsmet Paşa 1937'de Atatürk'ün başbakanlığından çekildiğinde zamanın

Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, İsmet Paşaya bakılırsa herhalde kendiliğinden, İsmet Paşayı Washington Büyükelçiliğine göndermeyi tasarlamış. Fakat İsmet Paşa bunu öğrendiğinde Aras'ı fena halde terslemiş, Aras tersyüz etmek zorunda kalmış.

Benim duyduğum ikinci girişim, 1950'yi takip eden yılda DP büyüklerinden gelmiş. DP büyükleri araya, kendi İstanbul listelerine bağımsız olarak aldıkları Dr. Lütfi Kırdar'ı koymuşlar. Dr. Kırdar'ın İstanbul valisi bulunduğu yıllarda hanımıyla kayınvaldem arasında bir akrabalık olduğu sözleri duyulmuştur. Bunun aslı yoktur. Ama elbette ki bir dostluk mevcut olmuştur. Kırdarlar daha ziyade, İsmet Paşanın kardeşi Hasan Rıza Temellilerle ahbaplık kurmuşlardır. Nitekim Kırdar da, kendisine DP büyükleri tarafından verilen görevin yerine getirilmesinde İsmet Paşanın kardeşinden faydalanmak istemiş, teklifi ona açmış, DP büyüklerinin İsmet Paşayı elüstünde tutacaklarını, her zaman sayacaklarını, onu bir manevi tahtta oturtacaklarını Hasan Rıza Temelli'ye anlatmış. Tabii, bunun bir tek, bir küçük şartı varmış : İsmet Paşanın siyaset hayatından ve bilhassa CHP'nin başından çekilmesi, yani DP büyüklerine gölge etmemesi!

İsmet Paşa bunun lafını bile ettirmemiş.

Gariptir, aynı yolda bir teklif 27 Mayıs ihtilalinden sonra Alpaslan Türkeş'ten gelecek, ihtilalin kudretli albayı 1960 Eylülünde, Ahmet Karamüftüoğlu'nun İsmet Paşaya bildirdiğine göre Cemal Gürsel'in Devlet Başkanı kalmasını, İsmet Paşanın «Millet Babası» olmasını isteyecek, CHP yi tanımadığını söyleyecektir.

1954 yazında böyle bir hava CHP içinde bile vardı. Böyle bir hava CHP içinde olduğu içindir ki, DP büyükleri gene kolları sıvamışlardı. Haziranın ortasında bir gün Ankara'nın Babıâlisi Rüzgârlı Sokaktan çıkmış, otobüse binmek üzere Ulus durağına gidiyordum. Gazeteci çocuklar bir DP'li gazeteye atfen «İnönü Tasfiye Edildi!» diye bağırıyorlardı. O günlerde CHP Meclisi toplanmıştı ve orada sert tartışmalar cereyan ediyordu. Gerçekten İsmet Paşa da eleştiriliyordu. Ama, İsmet Paşanın tasfiyesi gibi bir konu yoktu. DP'nin bu gayretlerinin, ben, İsmet Paşayı, kendisi ve partisi için buhranlı olan o günlerde kuvvetlendirmiş bulunduğunu sanırım.

1954 yazında CHP içinde, İsmet Paşaya karşı büyük gayrımemnun Şemsettin Günaltay'dı. Şemsettin Günaltay'ı, Al-

lah rahmet eylesin, kaprisli bir insan olarak tanımışımdır. Sonradan bana anlattıklarına göre Günaltay, 1950 Kurultayında kendisini CHP'nin âdeta doğal Genel Sekreteri olarak görüyordu. O kurultayda cereyan edenler hatırlardadır. Kurultayın karşısına iki ciddi Genel Sekreter adayı çıkmıştır : Son Başbakan Şemsettin Günaltay ve İsmet Paşa tarafından himaye edildiği bilinen Nihat Erim. Bunlara kendiliğinden, pişkin Kasım Gülek de takılmıştır. İddialı ve çalımlı Nihat Erim hemen seçilmeyince bunu kendisi için bir hakaret ve kurultay bakımından bir değer bilmeme saymış, adaylıktan vazgeçmiştir. Bunun üzerine, o tarihlerde ilk «yeni moda propaganda»nın örneklerini veren, sabah karanlığında kurultay kapısına gelip delege eli sıkan, başkaları sahte bir nazlanma gösterirken «ben seçilmek istiyorum, oyunuzu bana verin» diyen Kasım Gülek'in Günaltay'ı yenmesi zor olmamıştır.

Günaltay'ın buna içerlemiş olduğu muhakkaktır. Nitekim zaman zaman, nerede ve kimlerin katılımıyla bir «yeni parti» dedikodusu —ve Allah bilir ya, teşebbüsü— belirse Günaltay adı buna karışmıştır. Fakat Günaltay hiçbir zaman işin sonuna kadar gitmemiştir. Günaltay en ziyade Kasım Gülek' in aleyhinde vaziyet almış, onu eleştirmiş, onun hafif idaresinin CHP'yi bir yere götürmeyeceğini söylemiştir. Nitekim 1954 seçimlerine gidilirken İstanbul'da İsmet Paşanın başkanlığında yapılan toplantılarda da bu görüşlerini savunmuştur.

Seçim yenilgisinden sonraki ilk Parti Meclisi 1954'te Haziran başında toplandı ve 13 Haziranda bitti. İsmet Paşa toplantıdan sonra Şemsettin Günaltay'la bir dakika, ayaküstü konuştu. Günaltay şu garip fikri söyledi :

«Başından ayrılırsanız parti dağılır. Bu şekilde devam ederse, gene dağılır..»

İsmet Paşa düşüncesini açıklaması için eski başbakanını eve çağırdı. Ertesi gün Günaltay geldi. Günaltay buruktu ve «ben demedim mi» havası içindeydi. Konuşma ilgi çekici oldu. Günaltay başkalarının da taşıdığı bazı düşünceleri itiraf etmeli ki samimi bir şekilde, İsmet Paşaya söyledi.

Şemsettin Günaltay'a göre millet, İsmet Paşanın tekrar başa geçeceğinden endişe ettiği için seçimlerde DP'yi tutmuştu. Seçim propagandası, iktidarı CHP'nin alacağı platformu üzerine bina edildiğinden bu endişe daha da artmıştı. Üstelik kampanya, sert ve katı da cereyan etmişti. Şimdi yapılacak

bir tek şey vardı : İsmet Paşa, CHP iktidara geldiğinde kendisinin görev almayacağını ilan etmeliydi!

Günaltay bunu istiyordu, zira öteki şık, yani İsmet Paşanın CHP'nin başından ayrılması, yahut politikayı bırakması hem partinin dağılması demekti, hem memleketin siyaset hayatının kayıtsız ve şartsız DP büyüklerinin eline teslim edilmesi sonucunu verecekti. DP büyükleri ise, o günlerde hazırladıkları yeni şiddet tedbirleriyle eğilim ve niyetlerini belli etmeye başlamışlardı. Bir İnönü ki, millet onu tekrar memleketin başında görmekten korkuyor.. Bir İnönü ki, mücadele sahasından çekildi mi kurtlar demokrasi kuzusunu hemen yiyeceklerdir.. 1954 yazında Şemsettin Günaltay bu kısır döngüden kurtulmanın yolunu İsmet Paşanın CHP başında kalmasında, fakat partisi iktidara geldiğinde görev kabul etmeyeceğinin ilanında görüyordu. Bunun şahsen İsmet Paşa için nasıl onur kırıcı bir anlam taşıyacağını, bilmiyorum Günaltay o haziran gününde tahayyül ediyor muydu, etmiyor muydu?

İsmet Paşa Günaltay'a kaybedilmiş bir seçimden sonra böyle bir vaziyet almanın gülünçlüğünü anlatmaya çalıştı. İktidar neredeydi ki, iktidar devri için planlar hazırlansın? O zaman Günaltay başka bir öneride bulundu : O halde İsmet Paşa, asgari emniyet koşullarının olmadığını ilan ederek CHP'nin faaliyetini tatil edebilirdi. Anlaşılıyordu ki Günaltay umudunu yitirmişti. İsmet Paşa eski başbakanına böyle bir durum olmadığını söyledi. Kamuoyunu inandırmak için zamana gereksinim olduğunu bildirdi. Halkın her şeyi anlayacağını belirtti.

İsmet Paşanın Şemsettin Günaltay'la bu konuşmasını hatırlıyorum, çünkü 1954 yazında böyle düşüncelere sahip tek CHP'li, Günaltay değildi. Daha birçok CHP'li seçimlerdeki ezici DP zaferinden ve DP büyüklerinin tutumundan dolayı endişe içindeydiler ve «artık her şey bitti» havasına kendilerini kaptırmışlardı. Zaten bundan dolayıdır ki, o günleri takip eden devrede, henüz DP yokuş aşağı inmeye başlamamışken bunlardan bir kısmı kapağı CHP gemisinden dışarı atmayı, bir kısmı ise DP büyükleriyle kombinezonlara girmeyi kendileri için akıllılık saymışlardır.

İsmet Paşa CHP'deki bu yenilgi havasını 1954 yazındaki üç esaslı aşamada dağıtmayı başardı. O yaz önce, haziranda, Parti Meclisi toplandı. Sonra, temmuzda, kurultay oldu.

Nihayet ağustosun sonunda, İstanbul'da, Parti Meclisi bir defa daha bir araya geldi. Haziranda feshedilmekten, faaliyetini tatil etmekten bahsedilen CHP eylülde, hem de o zamanın öteki iki muhalefet partisinin, CMP ile KP'nin yerel seçimlere girmeme kararına rağmen, bunlara katılacağını ilan ediyor, kudretli DP ile bir yeni savaşa girmeyi göze alıyordu. Ama bu gelişimi sağlamak İsmet Paşa için kolay olmadı. Düşünmek lazımdır ki, o yaz İsmet Paşa, çok CHP'linin gözüne bakarken içinden «Acaba bu da mı gidici?» sorusunu geçiriyordu. Zira, öylesine inandığı adamlar bu «gidiciler»in arasında yer almışlardı ki...

İsmet Paşa hazirandaki Parti Meclisinde, panik havası içinde ve çekişmelerle dolu bir CHP buldu. Avni Doğan, davudi sesiyle «Bizim, parti içinde kalıp kalmayacağımız ancak kurultayda belli olur» diyordu. Faik Ahmet Barutçu, Cemil Sait Barlas, Cemal Reşit Eyüboğlu gibi seçilmemiş eski milletvekilleri, oy alamamalarını partinin Nihat Erim'in fikri ve Kasım Gülek'in fiili idaresi altında bulunmasına bağlıyorlardı. İlhami Sancarlar, pek çok «parti yüksek kademesi mensubu»nun partinin değil, kendi çıkarları doğrultusunda çalıştığını söylüyorlardı. Kasım Gülek, elinin ve kolunun bağlanmış olmasından şikâyetçiydi. Nihat Erim artık nasıl bir politika takip edeceğini bilmiyor, yalpalayıp duruyordu. Zaten bu sırada, Dr. Fazıl Şerafettin Bürge'nin aracılığıyla Dr. Sarol kanalından DP büyükleriyle irtibatını kurmuştu ve o çevrelerin havasını alıp o tarihlerde İsmet Paşaya sadakatle aktarıyordu. Bu sadakat ve Menderes çevreisinin tesirleri daha sonra gelişecek ve Nihat Erim...

Fakat, şimdi bunları bırakalım ki hikâyenin seyri değişmesin.

Evet, hazirandaki Parti Meclisinde İsmet Paşa, şaşkın ve ezik bir CHP buldu. Şaşkınlığı söyledim. Eziklik, ifadesini şöyle buluyordu: «CHP büyük bir handikapla karşı karyadır: Geçmişi. Köylü jandarma ve tahsildar baskısını, memur saltanatını, okul yapma yükümlülüğünü, savaş yıllarında elinden buğdayının alınmasını unutmamıştır. Bu hareketlere karşı duyduğu tepki kaybolmamıştır. Karşı taraf bunları ustalıkla tahrik edince, bizim bütün sözlerimiz boşa gidiyor. Bir şeyler yapmak, partiyi bu ipotekten kurtarmak lazımdır.»

Peki, bunun yolu nedir? Bu yolu, eksantrik Cemil Sait Barlas sözcükleri çiğnemeden söylüyordu : CHP'yi feshetmek ve sonra başka bir adla daha solcu ilkelere sahip bir yeni siyasi teşekkül halinde tekrar organize olmak! Üstelik parti, bütün malları elinden alınmış olduğu için büyük mali sıkıntı içinde değil miydi? O halde, böyle bir karar CHP'yi «martyre» (şehit olma) durumuna da getirirdi. CHP bir kalemde hem siyasi ipoteğinden, hem mali borçlarından kurtulurdu.

Haziran başındaki bu Parti Meclisinin toplantısında İsmet Paşanın yaptığı, dinlemek oldu. Delegeler bütün şikâyetlerini dile getirdiler, bütün dileklerini söylediler, bütün görüşlerini anlattılar. İsmet Paşa günler ve günler bunları sabırla dinledi. Herkesin bıkkınlık getirdiği anlarda bile İsmet Paşa «Evet, sonra?» diyordu. Bu yolla, bir bakıma partilileri rahatlatmış oldu. Böyle bir rahatlamaya 1954 seçimlerini yitirenlerin çok gereksinimi vardı.

Buna karşın, Parti Meclisi hiçbir ciddi karar almadı, konuyu «komisyona havale»yle yetindi. Bir Islahat Komisyonu kuruldu. Bu Islahat Komisyonu partiyi bir ay sonraki kurultaya götürecekti. Komisyonun başkanlığına da ılımlılardan Faik Ahmet Barutçu getirildi.

İsmet Paşa o yaz, çok kimsenin aklında bulunup da söyleyemediği bir konuyu kendi partisinin çeşitli organlarında ortaya attı. Önce, seçimlerden sonraki toplantısında CHP'nin Meclis Grubunda, Genel İdare Kurulunda, Parti Meclisinde, Islahat Komisyonunda açık açık dedi ki :

«Eğer benim çekilmem gerekiyorsa, ben çekilmeye hazırım.»

Bu söz nerede söylendiyse orada herkes donup kaldı. Zira İsmet Paşanın sahiden, çekilmeye hazır olduğundan hiçbir muhatabı şüphe etmiyordu. Fakat bu muhataplarının içinde İsmet Paşaya en fazla kızanı bile bunun neticesini göze almıyordu. Nitekim Islahat Komisyonu da İsmet Paşanın çekilmesi veya partinin kendi kendini feshetmesi gibi noktaları birer «aşırı görüş» saydı ve onlar üzerinde fazla durmadı. Parti Meclisinden bu yana CHP'de ilk değişiklik gerçekleşmişti. 1954 seçimlerinin sonucu artık, daha çok DP nin iktidarda kâfi derecede yıpranmamış olmasına bağlanıyordu. Bu, hazirandaki Pembe Köşk görüşmesinde İsmet Paşanın Şemsettin Günaltay'a söylediği fikirdi. Eğer CHP

Atatürk devrimlerinin bekçisi olarak kalır ve şimdi DP'nin saptığı totaliterlik yolunda onun karşısında açık, cesur ve verimli bir tavır alırsa bu yıpranma DP için gelip çatmakta gecikmeyecekti. Sorun, CHP'nin görevini sağlam şekilde yapacak hale girmesiydi. Partinin toparlanması ve bu nedenle kendisine çekidüzen vermesi gerekliydi.

İsmet Paşanın 1954 yazında arkadaşlarına, coşkuyla bu düşünceleri savunduğunu hatırlarım. Dünya gazetesinde Falih Rıfkı Atay aynı görüşün mücadelesini yapıyor ve parti içinde «oportünist» dediği kimseleri şiddetle yeriyordu. İsmet Paşa o yaz Ankara'da ve sonra Dragos'ta Falih Rıfkı Atay' la bir çok defalar görüştü. Atay da, CHP'nin adının değiştirilmesi gibi bir saçmalığın düşünülemeyeceği kanaatindeydi.

Faik Ahmet Barutçu'nun Islahat Komisyonu, o sıralarda adı Ziya Gökalp'a çevrilmiş bulunan eski Kâzım Özalp caddesindeki CHP genel merkezinde tahmin edilmeyecek kadar uzun ve heyecanlı toplantılar yaptı. İsmet Paşa bunlardan birçoğuna katıldı. Bütün cereyanlar orada bir defa daha ortaya döküldü. Günlerce sorunlar tartışıldı. Islahat Komisyonunu oluşturanlar Kasım Gülek'ten memnun değillerdi, onu CHP gibi bir partinin yönetimine lâyık bulmuyorlardı. Fakat Gülek kurultay tarafından tutuluyordu. Onun Genel Sekreterliğini kurultayda elinden almak kabil olmuyordu. Halbuki o tarihlerde CHP içinde pek çok kimse, örneğin Faik Ahmet Barutçu gibi biri sorumlu görev alırsa, onun, CHP'yi daha bir başarı yoluna götüreceği inancındaydı.

Barutçu ile 1954 yazında konuşmalarım oldu. Fakat onunla asıl ve büyük dostluğumuz benim Sarol ile olan davamın çeşitli dalgalanmaları arasında gelişecek, bu büyük parlamenteri o sırada iyi tanımak fırsatını bulacaktım. Barutçu benim üzerimde daima duyarlı, düşünceleri ölçülü, olayları iyi tarafından alan bir insan izlenimi bırakmıştır. 1954 yazında İsmet Paşanın onu genel sekreter olarak düşünüp düşünmediğini bilmiyorum. Bildiğim, herhalde İsmet Paşanın Kasım Gülek'ten fazla memnun olmadığıdır. Fakat onun değiştirilmesi konusunda hayal kurmayarak. Nitekim kurultayda kişisel ağırlığını bu şahısla ilgili olarak değil, bir prensip meselesinde koyacak, o işi sökecek, buna mukabil Kasım Gülek'in genel sekreterliğinde ikinci sınıf. CHP'yi temsil etmek gibi bir görevin belki on gömlek altında bir ekibin Parti Meclisi olarak ortaya çıkmasına canı çok sıkılmayacaktır. Kurultay ko-

nusuna sıra geldiğinde bunu anlatacağım. İsmet Paşanın bu aldırmazlığının nedeni, ondaki «ben herkesle çalışırım» inancıdır. İsmet Paşa bu tutumundan, benim yanında bulunduğum yıllar içinde belki iki, en çok üç defa sapmıştır.

Islahat Komisyonu bir tüzük ve bir program değişikliği tasarısı hazırladı. Tüzük değişikliğindeki prensip şuydu: Kurultaylar heyecanlı topluluklardır, kolaylıkla sürüklenip gidebilirler. Onun için, genel başkan seçiminin dışındaki seçimler iki dereceli olsun, kurultay bir genel başkan, bir de Parti Meclisini seçsin, Genel Sekreter ve Genel İdare Kurulunu bu Parti Meclisi kendi bünyesinden çıkarsın. Tabii bu, açıkça Kasım Gülek'e karşı bir tedbirdi. Nitekim Kurultayda Gülek buna «Gene Şefin bir tertibi» ve «Kurultayın elinden yetkileri alınmak isteniliyor» sloganlarıyla karşı çıkacak, cereyanı yenmekte güçlük çekmeyecektir. Program değişikliği ise en çok iki prensibin ele alınmasına yol açtı: Laiklik ve devletçilik. CHP'de pek çok oportünist ve dargörüşlü, DP'nin memleketteki zaferini CHP'nin laiklik ve devletçilik konusundaki fazla sert, katı, sekter tutumuna bağlıyordu. O yaz birtakım CHP'li bana «memleket bunu tutmuyor» diye dert yanmış ve bunlarda «gerekli fedakârlık» yapıldığı, yani ödünler verildiği takdirde DP'nin yenilebileceğini söylemiştir. Bunu İsmet Paşanın kendisinden de isteyenler, tabii çıktı. Bunlara karşı İsmet Paşanın yanıtı şu olmuştur:

«Taviz sahasında DP ile yarış edebilir misiniz? O halde?. Eğer biz devletçilikten ve bilhassa laiklikten en ufak taviz verirsek bunların ucunu bir daha yakalayamayız. Sizin teşhisiniz doğru değildir. Türkiye'de CHP Atatürk devrimlerinin bekçisi olduğu için itibardadır ve gerçek bir kuvvete sahiptir.»

Sahiden de birkaç hafta sonra, temmuzun bitiminde CHP Kurultayı Ankara'nın Yeni Sinemasında toplandığında İsmet Paşanın açış konuşmasının en fazla alkışlanan, «CHP Atatürk devrimlerinin bekçisidir» cümlesi oldu. İsmet Paşa bu cümleyi söylediği zaman öyle bir tezahürat koptu ki, sanki sinema yıkılıyordu. Hele bir gençlik grubunun Lozan Antlaşmasının o yıl iktidar tarafından kasten unutulmuş olan yıldönümü vesilesiyle bir şildi Lozan'ın kahramanına kurultayda, nutkunu bitirdiğinde vermesi son derece heyecanlı bir sahne teşkil etti. Gençler şildin üzerine Gazi Mustafa Kemal'in Lozan'daki delegasyonumuzun başkanı İsmet Paşaya çektiği telgrafın metnini kazıtmışlardı. Gençlerden biri mikrofona geldi ve bu

telgrafın metnini şiltten okudu. Alkışlar, yaşa-varol sesleri, ağlayanlar, heyecandan bayılacak hale gelenler... CHP'nin, kuvvetini Atatürk devrimlerinin bekçisi olmasından aldığını söyleyen İsmet Paşayı hiçbir hadise o günkü manzara kadar doğrulayamazdı.

CHP'nin o, XI. Kurultay adını taşıyan kurultayında partinin feshedilmesinden hiç bahsedilmedi. İsmet Paşanın genel başkanlığı oybirliğiyle korundu. Bu suretle partinin hayatıyla ilgili iki konu 1954 yenilgisinin bazı zihinlerde doğurduğu karışıklıktan kurtarılıp berraklığa kavuşturulmuş oluyordu. Buna karşılık İsmet Paşanın, karşısında bizzat mücadele etmesini gerektiren iki eğilim kurultayda kendini hissettirdi. DP'nin tuttuğu şiddet yolu karşısında CHP, TBMM'yi terk etmeliydi. İlhami Sancar'ın o sıralarda «Menderes demokrasisini yalnız bırakalım» dediğini hatırlıyorum. Bu konu kurultayın Ana Davalar Komisyonunda ele alındı. Meclisten çekilinmesini savunanlar, tabii milletvekili seçilememiş olanlardı. Bunların kuvvetli şahsiyeti, davanın komisyonda kazanılmasını sağladı. Salı gecesi —kurultay toplantısı 26 Temmuz Pazartesi günü başlamıştı— komisyon şöyle bir karar aldı : CHP Meclis Grubu Meclis açıldığında ana davalar konusunda bazı yasa teklifleri yapacak, bunlar kabul edilmezse Meclisten çekilecekti.

İsmet Paşa o gece yaşamının en çetin akşamlarından birini geçirdi. İlk başarısı, komisyonun bu kararının kurultay genel kuruluna hemen o gece sunulmasını önlemek oldu. Pembe Köşke birçok «lider-delege» çağırdı. Onları ikna etmeye uğraştı. Meclisten çekilmek demek, demokratik rejimi açık bir tehlikeyle karşı karşıya bırakmak demekti. İçinde bulunduğu ruh haleti DP'ye böyle bir durumda ne yaptırırdı, hiç kimse bilemezdi. Sonra, Mecliste Bölükbaşı'nın cılız da olsa bir grubu vardı. DP büyükleri muhalefet görevini bir süre onun CMP'sine gördürebilirler, Meclis dışında CHP'nin kolaylıkla hakkından geldikten sonra demokrasinin incesine de, kalınına da paydos diyebilirlerdi.

Ben İsmet Paşanın bu sözlerinin altında yatan asıl temel görüşü daha sonra anlamışımdır. İsmet Paşa, her zaman yasal olandan yanadır. Yıllar boyunca onun bu ilkeden bir kez ayrıldığını görmedim. Nitekim 28 Mayıs 1960 Cumartesi sabahı, ihtilalin resmi başı Cemal Gürsel, İsmet Paşaya ilk defa telefon ettiğinde ondan, hareketi kendisine önceden ha-

ber veremedikleri için özür dileyecek ve «bizi bundan vazgeçirmeye çalışacağınızı biliyorduk» diyecektir. Gerçi İsmet Paşanın, bu daima yasal olandan yana oluşu, kendisi hakkında birçok kez yanlış teşhis konulmasına yol açacak, İsmet Paşa bu yüzden olupbittileri kabul edecek sanılacak, bunlar kabul edilmeyince tertipçiler açıkta kalacaklardır, ama yasallık ile yaman bir mücadeleci olmak, elbette ki başka başka şeylerdir.

İsmet Paşa 1954 Temmuzunun o son salısında arkadaşlarını ikna etmeyi başardı. Komisyonun kararı kurultaydan şöyle geçti: Meclis açıldığında CHP Grubu bazı yasalar teklif edecektir. Bunlar kabul edilmediği takdirde «partinin yetkili organları» Meclisten çekilip çekilinmemesi gerektiğini tespit edeceklerdir. «Partinin yetkili organları» neydi? Bunu hiç kimse düşünmedi. Böylece, CHP'nin Meclisten çekilmesi eğilimi uyutuldu. O kurultayda ikinci bir eğilim yerel seçimlerin boykot edilmesiydi. İsmet Paşa onun kararını da «daha sonra»ya bıraktırdı. Daha sonra ise, Parti Meclisinin İstanbul' daki ağustos ve eylül toplantılarında, üyeler arasında «seçimleri boykot etme» fikri geçerliyken İsmet Paşa «Parti Meclisi bu kararı verirse derhal kurultayı toplar, bu fikre karşı orada mücadele ederim» deyince akan sular durdu ve Genel Başkanın isteğine uyuldu. İsmet Paşa, seçimleri boykot etmeyi demokratik inançlarına uygun görmüyordu.

Fakat İsmet Paşa bu prensip kararlarında ağırlığını hissettirirken kurultay hafif bulunan Genel Sekreterin yanına, onun kadar hafif bir Parti Meclisini seçiyordu. Tüzük değişikliğini kurultay şöyle bir «idarei maslahat»a bağladı: Genel Sekreteri de kurultay seçti. Kurultayda Genel Sekreter adayı olarak son dakikada Kasım Gülek'in karşısına Ferit Melen çıkarıldı. Ferit Melen yenilmesine rağmen, tamamıyla hazırlıksız girdiği yarışta adamakıllı çok oy aldı. Bu suretle «Gülek Efsanesi»nin yapaylığı ilk defa hissedildi ve bu bir ders oldu. Fakat kurultay, beş kişilik bir Genel İdare Kurulunun seçilmesi yetkisini Parti Meclisine terk etti. Ancak Genel Sekreter, kendi seçtiği iki yardımcısıyla bu kurulun başına geçecekti. Yani, tam bir arapsaçı...

Bu sonuç, özellikle Falih Rıfkı Atay'ın ve bir başka nedenle Nihat Erim'in sert eleştirilerine yol açtı. Atay seçilenlere öylesine güvenmiyordu ki, «parti içi meseleler itimat edilmesi caiz küçük komitelerde görüşülmelidir» diye yazmak-

tan çekinmedi. Sonradan, seçilenler kendilerine güven konusunda bir noksanları olmadığını belli ettiler, yarı yoldan dönenler başkaları oldu, ama idarecilik, hele parti idareciliği bakımından yeni kurulun zayıflığı kendini hep belli etti. Nihat Erim ise «Artık partinin yetkili bir organında değilim, onun için eleştirilerimi serbestçe yapabileceğim» diye Halkçı'sında tehditler savurmaya başladı. O günlerde Kasım Gülek'in, koltuğunun altında bir Halkçı gazetesiyle İsmet Paşaya geldiğini, sızlandığını, ondan kendisini ve ekibini himaye etmesini istediğini, partililerden gelen bu çeşit hücumların partideki birliği bozacağını söylediğini hatırlıyorum. İsmet Paşa Kasım Gülek yanından çıkınca Nihat Erim'i çağırttı ve ona Genel Sekreterin bu konuda kendisine başvurduğunu söyledi.

Fakat zayıf bir genel merkezin kurulmuş olmasının İsmet Paşayı fazla üzmediğini söylersem, kimse şaşırmasın. Partinin Meclis Grubu da zayıftı. Onun karşısında kuvvetli bir genel merkez ister istemez, İsmet Paşanın hiç hoşlanmadığı «genel merkez tahakkümü» eğilimini uyandıracak ve şiddetli çekişmeler olacaktı. Kurulan denge, bunu önlüyordu.

1954 sonbaharına, işte böyle gelindi. Eylül ayı, partisine istediği yönü vermiş bulunan İsmet Paşanın, ailesi üzerine daha rahat eğildiği ay oldu. 16 Eylülde Taşlık'taki evde Özden'le benim nişan yüzüklerimizi İsmet Paşa taktı. Güzel, ılık, güneşli bir gündü. O nişanda adını çok duyduğum bir insanla hayatımda ilk defa karşılaşıp tanıştım : Nihat Erim. Nihat Erim'le zaten, 1964 yazında İsmet Paşanın Amerika seyahatini beraber yapıncaya kadar, onca yıl içinde topu topu iki defa görüşmüşümdür.

İki defa diyorum.. O da, insanın kendi kalabalık nişanında bir konukla karşılaşması bir görüşme sayılırsa...

İKİNCİ BÖLÜM

DP İKTİDARI TIRNAKLARINI GÖSTERİYOR

I

Şimdi tam tarihini pek hatırlamıyorum, ama 1950 seçimlerinden sonra, yani CHP yenilgiye uğradığında ve Nihat Erim milletvekili bile seçilmediğinde Cihat Baban bu eski arkadaşını evinde ziyarete gider. Nihat Erim ve Cihat Baban Galatasaraydan okul, hatta sanırım, sınıf arkadaşıdırlar. Cihat Baban yanına eşini de almıştır. Erimler o sırada, Ankara'da Sağlık Sokağında otururlar. Babanları içeri alırlar. Cihat Baban DP'den tekrar milletvekili seçilmiştir. Soğuk bir hava... Erim'le eşi, üstü örtülü sözler ediyor, dokundurmalar yapıyorlar. Nihayet Bayan Erim dayanamıyor ve sinirli bir tarzda, Babanların kendi evlerine «bir ölü evine gelir gibi» geldiklerini söylüyor. «Geçmiş olsun» denilecek bir durum olmadığını belirtiyor. Babanlar şaşırırlar, ne söyleyeceklerini bilemezler. Zaten o yıllarda bir daha görüşmeleri de mümkün olmaz.

Ben Nihat Erim'in 1950 - 54 yılları arasındaki sert, katı, hoşgörüsüz muhalefetini birdenbire yükseldiği Başbakan Yardımcılığından hiç beklemediği, hatta gelecek için kendisiyle ilgili parlak hayaller kurduğu bir sırada devrilmiş olmasına bağlamışımdır. Bu muhalefetini zerrece onaylamadığımı da herkes bilir. Bunu, Nihat Erim, o meşhur çarkını henüz yapmadan Özden'le çok konuşmuşumdur. Özden babasının eski Başbakan Yardımcısını hep savunur, beni haksız bulurdu. Ben Nihat Erim'in tutumunu hislerine, gerilmiş olan sinirlerine verir, bunun akıl ve mantıkla bir ilgisi olmadığını söyler, yaptığının muhalefet değil gözü dönmüş bir düşmanlık olduğunu ileri sürer, bunu yazardım da... İsmet Pa-

şanın yanında geçirdiğim yıllar boyunca daha bir tecrübe kazandığımda gördüm ki nedensiz bir muhalefet sonuç vermiyor, nedeni bulunduğu halde muhalefet yapmamak ise itibar sağlamıyor. Bence Nihat Erim'in ikili dramı bu olmuştur.

1954'ten sonra, 1954 - 55 yılları arasında Nihat Erim sorunu, CHP içinde bir ciddi dava olarak ortaya çıktı. Sorun, kısa bir süre şahıs işinin üstünde, rejimle ilgili nitelik aldı. Fakat 1955 yazının başında CHP ile DP arasında zarlar atıldı ve Nihat Erim sorunu bu özelliğini yitirdi. Bu olayın hikâyesini anlatmak istiyorum.

Çünkü Nihat Erim olayı partiler arası ilişkilerde önemli bir rol oynamıştır.

1950 seçimleri Nihat Erim üzerinde bir etki yapmış, 1954 seçimleri 180 derece farklı etkilemiştir. Bir noktanın bilinmesi gereklidir : Nihat Erim ihtiras sahibi bir politikacıdır. Politikacı ihtirassız olmaz. Nitekim daha sonra, 1955 mayısının bir gününde, —9 Mayıstı— Kemali Bayezıt Pembe Köşke öğle yemeğine geldiğinde, Nihat Erim'in politikasını kendisine şöyle anlattığını söyleyecektir. «Rejimden ümit kalmamış. Kendisi genç adammış. Politik istikbalini korumak için her iki tarafı idare ederek bir gün toplayıcı bir rol oynamayı tasarlamaktaymış..»

Nihat Erim 1950 seçimlerinin sonucunu «bir kaza» olarak görmüştür. Millet yanılmıştır, yanıltılmıştır. Gerçekler kendisine anlatılınca, Nihat Erimlerin yerini kimlerin aldığı gözlerin önüne serilince tekrar hidayete erecek, oyunu CHP'ye verecektir. Erim, yıldızı daha parlamış olarak memleketin başına geçecektir. Nihat Erim'in 1950 - 54 arasındaki yaman Menderes düşmanlığı, uyuşmazlığı, aşırılığı hep bu hesabın sonucudur.

1952'de, DP henüz yolunu ararken, Menderes bir basın toplantısı tertiplemiştir. O sırada Ulus'u Nihat Erim idare ediyor, başyazılarını Hüseyin Cahit Yalçın yazıyordu. Toplantıya Ulus temsilcilerini de çağırmışlardır. Kim gidecektir? İsmet Paşa ve Genel İdare Kurulu hem Erim'in, hem Yalçın'ın gitmesini istemişlerdir. Bu, bir «buz çözülmesi» de olacak, Nihat Erim'in sonradan savunmasını yapacağı «medeni münasebetler»in bir örneğini teşkil edecektir. İsmet Paşa bu isteği Hüseyin Cahit Yalçın'a söylemiş, Yalçın «Peki, giderim» demiştir. Fakat Nihat Erim «Ben gitmem»

diye tutturmuştur. Israr, rica, bizzat İsmet Paşanın telkinleri... Hayır, Erim Nuh deyip, peygamber dememektedir. İsmet Paşa araya Şemsettin Günaltay'ı da koymuş, «Bari sen git, bir de sen söyle, ısrar et..» demiştir. Fikrini şöyle anlatmıştır :

«Bu hava memleket için lüzumlu havadır. Devam etmesinde hem demokrasimiz için, hem partimiz için fayda vardır. Toplantıya katılsın!»

Fakat hiçbir şey para etmemiş ve Nihat Erim toplantıya gitmemiştir. Hüseyin Cahit Yalçın gitmiş, Menderes onu masanın başına, kendi sağına oturtmuş, güzel sözler söylemiştir.

Bu tarz «bahar havaları»nın ne getirdiği —daha doğrusu bir şey getirmediği— dizinin ikinci kitabı «Demokrat Partinin Altın Yılları»nda belirtilmiştir. Ancak Nihat Erim'in davranışı bunun bilincinin değil, kişisel duygularının sonucudur.

Nihat Erim'in bütün 1950 - 54 politikası bu olmuştur. Sertlik, daha fazla sertlik.. Eski Ulus'un küçük odasında muharrirlerine şu talimatı vermiştir : Fenalıkların hepsinin müsebbibi olarak Adnan Menderes gösterilecektir! Menderes'in özel hayatını takip için peşine fotoğrafçılar takmıştır. Bunların bilhassa Sağlık Sokakta polislerle mücadeleleri Rüzgârlı Sokakta uzun uzun ve tatlı tatlı anlatılmıştır. Nihat Erim o devrede iktidara geri gelmenin yolunu bu olarak görmüştür. Hatta 2 Mayıs seçimlerinin arifesinde İsmet Paşanın, Malatya'da söylediği kampanyayı açış nutkundan sonraki nutuklarındaki haşin sözleri hep o ilham etmiştir. CHP içinde iktidarla kim kanlı bıçaklı değilse onları «satılmış» olarak Ulus'ta o damgalamıştır. Bundan dolayı Nihat Erim 1950 - 54 arasında çok zaman kendi partisinin Genel İdare Kuruluyla ihtilafa düşmüştür. Ama bir yandan elinde yayın organını tuttuğundan, diğer taraftan üzerinde Genel Başkanın gölgesi bulunduğundan kendi politikasını CHP'nin politikası yapabilmiştir.

Nihat Erim bunu 1954 - 55 yıllarında başaramadı.

1954 seçimlerinin genç politikacı üzerindeki etkisini anlamak için onun dört yıllık bu ruh haletini bilmek lazımdır. 2 Mayıs seçimleri, bana öyle geliyor ki, çok gerilmiş olan bir lastiğin birdenbire ve tamamıyla kopması sonucunu vermiştir. Dört yıl bu seçimlerin hayaliyle beslenen Erim, o seçimler inanılmaz kuvvette bir DP çoğunluğunu Meclise sokunca

ve DP büyükleri bu çoğunluğa dayanarak şiddet tedbirlerini almaya başlayınca, bütün umudunu yitirmiş, her şeyin bittiğine inanmış, manen yıkılmıştır. Sonradan buna, maddeten yıkılma tehlikesi de eklenmiştir.

1954 yazında Erim'in yeni ruh haleti, önce bir şaşkınlık devresinden geçti.

Nihat Erim'in iktidarla ilk teması, 1954 Haziranının birinci yarısında oldu. Menderes'le açık açık, bir basın toplantısında, herkesin gözü önünde buluşmayı 1952'de reddeden Erim o yaz gizli bir şekilde, Menderes'le de değil, onun «mutemet adam»ı Dr. Mükerrem Sarol'la görüştü. Bu temas İsmet Paşanın bilgisi altında ve Dr. Sarol'un CHP'li arkadaşı Dr. Fazıl Şerafettin Bürge'nin aracılığıyla oldu.

İsmet Paşa yıllardır cebinde üzerinde İ.İ. inisyali bulunan bir küçük ajanda taşır. Bunun 1954'ün ilk altı ayına ait olanının «15 Haziran 1954 Salı» tarihini taşıyan yaprağında, İsmet Paşanın el yazısıyla yazılı olan şudur: «Nihat Erim ve Dr. Fazıl Şerafettin saat 13'te yemeğe geldiler. Mükerrem Sarol Doktorun tavassutuyla Nihat Erim'le görüşmüştü. Adnan'ın iyi niyetleri üzerinde vaatler. Tatlı tarizler. Büyükelçilik vaatleri. Dr. Fazıl bugün Adnan ile görüşecek. Nihat da belki görüşecek.»

Sonradan, Nihat Erim sorunu, rejimin yazgısı ve geleceğiyle ilgili bir konu olarak belirdiğinde ve başka çok şeyler olaya karıştığında Erim hep, iktidarla temaslarının İsmet Paşanın bilgisi altında yapıldığını bir savunma çaresi olarak söyleyecektir. İsmet Paşanın notu da göstermektedir ki bu, doğrudur. Ancak Nihat Erim «Sonra İnönü beni bıraktı» da diyecektir ki bu, yoruma bağlı bir iddiadır. Kim kimi bırakmıştır?

Zira o yaz iktidarla temas CHP'nin resmi politikası olmuştur. CHP Meclis Grubu «yasal zorunlulukların dışında CHP'yi tanımıyorum» demesine rağmen Başbakan Adnan Menderes'le temas etme kararı almıştır. Kendisine o görev verilen Grup Başkanvekili Server Somuncuoğlu'na Menderes'in karşılığını ve Somuncuoğlu'nun başına gelenleri anlatmıştım. Erim bu tecrübeden sonra iktidarla temas kurmuştur ve karşılıklı konuşma, diyalog o seviyede ve o şekliyle başlayabilmiştir. Bu bir bakıma, 1952'deki basın toplantısı hikâyesinde, faydalı bulunan ilişkidir. Ama iktidar 1954'te bu ilişkinin ortada olmasını istemediği içindir ki kapalı kapılar ar-

kası temaslar yoluna sapılmak zorunluluğu doğmuştur. 1954 ile 1955 arasında liderlerin kendileri de karşılıklı oturup konuşacaklar ve ilerde anlatacağım «Koraltan'ın evindeki toplantı» gerçekleşecektir. Nihat Erim'in İsmet Paşa tarafından reddedilmesi, bu görevinin ifasında Erim'in, Genel Başkanın aşılmamasını uygun bulduğu sınırı aşmasındandır ve parti politikasını kendi politikası yapacak yerde kendi politikasını parti politikası yapma hevesinin sonucudur.

İsmet Paşa o yaz, açıktan olmayınca vasıtayla, iktidar ve muhalefet arasında bir teması niçin şart görmüştür? Bunu belirtmek için o aylarda, benim DP müfritlerinden Zühtü Hilmi Velibeşe ile yaptığım bir konuşmayı anlatmam gereklidir.

Haziranda bir gün, eski arkadaşlarımı görmek için Zafer gazetesine uğramıştım. Orada Velibeşe ile karşılaştım. Allah rahmet eylesin, Velibeşe temiz ve namuslu bir adamdı. Ama dargörüşlü, ziyadesiyle sekter ve heyecanlıydı. Tabii Akis'i «müthiş muhalif» buluyordu. Bana,

«2 Mayıs bizim için de bir şamar olmuştur» dedi.

Sonra düşüncesini şöyle açıkladı :

«Seçmen, CHP'nin Meclisteki temsilci adedini yarıya indirmekle bize haykırmıştır : Bizim tasfiye ettiğimiz bir muhalefeti, sen hâlâ nasıl tutuyorsun?»

Zühtü Hilmi Velibeşe'ye göre İktidar 1950'de yapmadığını 1954'te yapmalı, «dünyanın hiçbir tarafında görülmeyen olay» Türkiye'de de görülmemeliydi. Velibeşe şöyle dedi :

«Memleketi diktatörlükle idare etmiş bir partinin mesul şahsiyetleri ve başta onun lideri siyasi haklarından, hiç olmazsa siyasi hayattan mahrum bırakılmalıdır.»

Velibeşe'nin nazarında 1950'nin 13 Mayısından 15 Mayısına Türkiye'de bir iktidar değişikliği değil, bir rejim değişikliği olmuştu.

Görülüyor ki, o yaz Adnan Menderes «kanuni mecburiyetlerin dışında CHP diye bir parti tanımıyoruz» der ve Somuncuoğlu'nu «CHP Meclis Grubu Başkanvekili» sıfatıyla kabul etmeyi reddederken partisinin en müfrit kanadı ondan da daha ötedeydi. Ağustosta İsmet Paşa İstanbul'a gittiği zaman CHP'nin İstanbul örgütünün yöneticilerini, ilçe başkanlarını bir toplantıya çağırdı ve onlara şöyle söyledi :

«Ben bu partide siyaset hayatımı yaşadım. Ben bu parti sayesinde bir faninin görebileceği bütün ikbali elde ettim. Ben bu partide başbakan, cumhurbaşkanı oldum. Bugün bu

parti azıdişlerinin tecavüzü altındadır. Ben komutanlıktan geldim, ben savaş meydanından geldim. Ben bu partiyi böyle bir halde bırakmam. Ben sonuna kadar mücadele ederim ve bu partiyi tecavüzden korurum.

Ama siz bana 'çekil' dersiniz. Emrinizin başımın üstünde yeri vardır. Çekilirim ve size müteşekkir olurum. Partiyi kendiliğimden bırakmam.»

Nihat Erim gönderilerek iktidarla temas kurulması bu azıdişlerine karşı CHP'nin hayat-memat savaşının bir bölümüdür.

İktidar bunda Nihat Erim'i de bir Somuncuoğlu yapmak fırsatını görmüştür ve o yönde taktik kullanmıştır. Bu duruma «1954 yazında koyun can derdinde, kasap et derdindeydi» diye teşhis koymak doğru olur. Hissedilen şuydu : Nihat Erim'le temasları arttıkça DP büyüklerinde, CHP'ye arzuladıkları gibi bir politikayı Erim'i kullanarak kabul ettirebilecekleri duygusu uyanıyordu. Erim'de birtakım zayıflıklar sezmişlerdi. Nasıl ortağı Cavuris, Somuncuoğlu'nun dize gelmesini sağlamışsa, Erim'in başına asılacak bir Demokles kılıcı bu eski CHP müfritini muma çevirebilirdi. 1954 yazı bu şekilde, iki cambazın bir ipte oynamasıyla geçti.

Nihat Erim'in 1954 yılının sonuna kadarki temaslarından İsmet Paşa bizzat Erim tarafından haberdar edildi. Meclis Adnan Menderes'in savunduğu şiddet yasalarını kabul ettikten sonra uzun yaz tatiline girmişti. O bakımdan yeni şiddet yasalarının çıkarılmasına olanak yoktu, ama bunların değiştirilmesi de, tabii, aynı derecede olanaksızdı. Nihat Erim DP büyüklerinin çevresindeki havaya İsmet Paşanın teşhis koymasını kolaylaştırıyordu. Bu sırada olaylara Yeni Sabah'ın sahibi Sefa Kılıçlıoğlu da karıştı. Kılıçlıoğlu'nun başı Menderes'le derde 1954'ten önce girmişti. Yeni Sabah o sırada bir tür CMP organlığı yapıyordu ve şiddetli muhalifti. Fakat Menderes Kılıçlıoğlu'nu mahkemeye verip de mahkûm ettirince, Yeni Sabah'ın sahibi yelkenleri suya indirmeyi tercih etmiş ve az sonra da Başbakanın ideal arkadaşları arasına girmişti. Menderes'le, Sarol'la, Köprülü'yle görüşüyor, o görüşmelerinden Nihat Erim'i haberdar ediyor, Erim bunlar hakkında İsmet Paşaya bilgi veriyordu.

Eğer Nihat Erim'in o tarihte bir gazetesi olmasaydı, sanırım başına sonradan gelecekler gelmezdi. Zira Nihat Erim'in o yaz yaptığı gibi bir görev gazeteyle yürütülecek bir

görev olmaktan uzaktır. Gazete, açık vaziyet alınmasını gerektiren bir organdır. Nihat Erim Halkçı'sında, bir bakıma iktidarla kapalı kapılar arkasındaki görüşmelerinin havasına —hatta suyuna— göre yazılar yazmak zorunluğunu duydu.

Seçimlerden hemen sonra, henüz bu temaslar başlamamışken, Halkçı sert ve uyuşmaz tavrını korudu. Fakat seçim hezimeti CHP'yi bir kelle aramaya itmişti. Bu kelle ise ortada hazır duruyordu: Nihat Erim. Seçimler onun politikası yüzünden yitirilmişti. Hâlâ, partinin bir yayın organı bulunmadığı için sadece Nihat Erim'in sesi çıkıyordu. Gerçi Nihat Erim, hava aleyhine dönünce, sahibi olduğu yeni Ulus'taki Ulus adını bırakmıştı ve gazetesini artık Halkçı diye çıkarıyordu ama, çok kimse Yeni Ulus'u da, Halkçı'yı da partinin malı sanıyor, öyle okuyor, ona göre değerlendiriyordu.

İşte Nihat Erim Halkçı'sında «Gandhi Politikası» diye bir politikayı bu sırada tutturdu. Doğrusu istenilirse ben bu politikanın ne olduğunu hiçbir zaman anlamamışımdır. Bu kitabı hazırlamak için çalışırken Halkçı koleksiyonlarını yeniden, dikkatle karıştırdım. Gene bir şey anlamadım. Bugün, aradan geçen yılların sonunda bana gelen, 1954 yazında Nihat Erim'in tam bir zihin karışıklığı içinde olduğudur. Seçimlerin sonucu şok etkisi yapmıştı. Rejimin sonunun geldiğine dair endişeleri vardı. Fakat bu badireden şahsen nasıl çıkabileceğini, ne yapıp da su üstünde kalması gerektiğini kestiremediğini sanıyorum. Demokrasi bitmiştir. Menderes artık iktidarı bırakmayacaktır. Yeni bir sistem gelip yerleşecektir. Nihat Erim siyasi hayatını bu sistem içinde nasıl yürütecektir? Halkçı'nın çapraşık, çelişmeli, şaşkın yayını bu sorunun yanıtının Erim'in zihninde açık olmamasındandır.

Ben böyle bir durumla daha sonra da karşılaşacak, 27 Mayıs ihtilalini takip eden devrede de bir ara «Bunlar demokratik hayata dönmezler» inancının başka ve muteber CHP'lileri siyasete şahsi çareler aramaya ittiğini görecektim. Ama şimdi, biz 1954 yazının hikâyelerine dönelim.

Halkçı'nın «Gandhi Politikası» fazla uzun sürmedi. Dediğim gibi, zaten bu politika açık değildi. Gandhi'nin felsefesi şudur: «No violence, no cooperation = Şiddet yok, işbirliği yok». Bunun, 1954 yazında CHP'ye uyan bir tarafı yoktu. Şiddeti yapan DP idi. İşbirliğine gelince, onu da DP reddediyordu. Fakat zamanla bu politika Halkçı'da bir nevi «No violence, full cooperation = Şiddet yok, tam işbirliği var»

haline gelecek ve Nihat Erim CHP'ye fiilen «azıdişleri»ne teslim olmayı tavsiye edecek, DP organı Zafer de Erim'in bu politikasına hücum etmeyi vatan hıyaneti ilan edip onu kendine baş tacı yapacaktır.

Nihat Erim, 1954 Kurultayında bir bakıma, tasfiyeye uğrayınca daha buruklaştı sanırım. O tarihlerde sinirleri de kendisini bırakmak üzereydi. Buna karşın, İsmet Paşa kendisini bırakmamıştı ve eski güvenilir adamını karşıtlarına teslim etmek niyetinde değildi. Kurultaydan sonra Erim Halkçı'da partinin idaresini ve idarecilerini şiddetle eleştirdi. Tabii, Erim'in partili, Halkçı'nın tek CHP gazetesi olması zihinleri büsbütün karıştırıyordu. Erim de, bu politikasının dahi Genel Başkanın onayıyla yürütüldüğü yolunda bir inancı devam ettirmek için elinden gelen hiçbir şeyi esirgemiyordu. Allahtan sıcak yaz, İsmet Paşanın İstanbul'a gitmesi, politika hayatının başkentten Marmara sahillerine kayması —DP büyükleri Florya'da oturuyorlar, İsmet Paşa ise Taşlık'taki evinde kalıyor, fakat denize, Ömer'in Çiftehavuzlar'da kiralamış olduğu yazlık yerden giriyordu— ortalığa biraz sükûnet getirdi. İsmet Paşa bu sırada partisine çekidüzen vermeye, onun kırılmış olan maneviyatını kuvvetlendirmeye, yaralarını sarmaya çalışıyor, geleceğin sanıldığı kadar karanlık olmadığı inancını herkese telkin ediyordu.

İsmet Paşanın Nihat Erim'le ilişkileri bütün o yaz boyunca eski halinde devam etti. Nihat Erim Taşlık'ın ziyaretçileri arasındaydı. Dediğim gibi, Halkçı'nın yalpalayan yayını Erim'in büyük handikapıydı. İktidarla kapalı kapılar arkasındaki temaslarında bir hava, gazetesinde bir başka havayı elbette ki tutturamazdı. Sonbaharda iktidar, zaaflarına iyi teşhis koyduğu Nihat Erim'in başına istediği Demokles kılıcını da, zaten, bu gazete vesilesiyle astı. Ankara Toplu Basın Mahkemesi Halkçı gazetesinin birtakım yazılarına şu cezaları dağıttı :

Hüseyin Cahit Yalçın : 26 ay 20 gün hapis, 4444 lira para cezası,

Cemal Sağlam : 65 ay 10 gün hapis, 10886 lira para cezası,

İbrahim Cüceoğlu : 16 ay hapis, 2666 lira 30 kuruş para cezası,

Nihat Erim : 35553 lira para cezası.

Bu para cezaları o tarihlerde korkunç miktarlardı.

Olayların burasında, CHP'nin yayın organının nasıl olup da Nihat Erim'in kişisel malı haline geldiğinin hikâyesini biraz daha açmalıyım. (Bk. «Demokrat Parti'nin Altın Yılları» - Metin Toker - Bilgi Yayınevi) CHP'nin malları, Meclisten geçirilen —ve sonra Anayasa Mahkemesi tarafından anayasaya aykırı bulunarak iptal edilen— bir yasayla 1954 seçimlerine gidilirken alındı. CHP malları arasında Uluş Matbaası da gitti. Bunun üzerine CHP Ulus'u kapattı.

Halbuki, kapatmasına hiç gerek yoktu. Zira Ulus adı bir «mal» değildi. Geçirilen yasa hükümlerindeki «haksız iktisaplar»a girmiyordu. Nitekim 1954 yazında Yeni Ulus'un Mahmut Aydın Elbeyoğlu adında bir eski muhabiri Ankara Valiliğine başvurdu ve Ulus imtiyazını istedi. Valilik Ulus imtiyazının CHP'ye ait olduğunu resmen ilan etti, bunu CHP Genel Başkanlığına da yazdı.

O halde, CHP'nin malları alındığında Ulus neden kapatıldı? Bunun nedeni propaganda ve partinin daha fazla mağdur halde gösterilmesi çabasıdır. Genel İdare Kurulunda Nihat Erim bu görüşün başlıca taraftarlığını yaptı. O sırada gelecek için kişisel tasarıları olduğu, CHP gazetesinin üzerine oturmak niyetini taşıdığı ileri sürülüyordu. Bana kalırsa Yeni Ulus çok satıp bol ilan alınca ve kâr kendi cebine akınca gazete sahipliği tatlı gelmiş, Nihat Erim o suretle başını derde sokmuştur. Gerçek şudur ki CHP'de, Ulus'u kapatıp yerine Yeni Ulus adıyla bir gazete çıkarılması konusu görüşüldüğünde bunun parti malı olması ortadan teklif edildi. Ancak gazete çıkarmak demek, para demekti. Gerekli sermayeyi kim verecekti? Gözler toplantıda Genel Sekreter Kasım Gülek'e çevrildi. Zira Gülek, partinin en varlıklılarından biriydi. Unutulan, Genel Sekreterin aynı zamanda elini cebine atmayı hiç sevmeyen yaradılışı oldu. Gerçekten de Kasım Gülek «çek defterinin yanında bulunmadığı» mazeretini ileri sürdü, «yarın veririm» dedi, bu «yarın» hiçbir zaman «bugün» olmadı. Parti çok ivedi bir yayın organına gereksinim duyduğundan, sermayeyi Nihat Erim buldu, Ulus'un kadrosuyla Yeni Ulus'u —fakat kendi şahsi malı olarak— kurdu, gazeteyi çıkarmaya başladı. Bu arada bir «jest» daha yaptı, partiye gazeteyi almak için bir süre tanıdı. Bu süre içinde CHP Erim'e parasını iade ederse Yeni Ulus partinin olacaktı. Fakat CHP bunu hiçbir zaman yapamadı, Nihat Erim partinin resmi organı diye bilinen gazetenin sahibi kaldı.

Yeni Ulus çok kârlı bir ticaret haline gelmekte gecikmedi. Bir defa Ulus'un eski ve çoğu genç, idealist mensupları «vatan - millet nutukları» ile ayda 90 lira aylık karşılığı çalışmaya ikna edilmişlerdi. Gazete partililer ve muhalefeti tutanlar, hatta tarafsızlar tarafından kapışıldı. Seçimlere yaklaşılırken öyle günler oldu ki, altı sayfalık gazete üç tam sayfalık özel ilanla çıktı.

Yeni Ulus 2 Mayıs seçimlerinden sonra partide sorun oldu, Erim gazetenin adını hemen Halkçı'ya o zaman çevirdi. Parti ise kendisinin sahip olacağı bir yayın organı çıkarmaya tam bir yıl heves etti. Ulus adının kullanılabileceği tebliğ olunduktan sonra bu heves büsbütün arttı. Kurultayda delegeler bunun gerçekleşmesi için «ellerinden geleni yapacakları» vaadinde bulunmuşlardı. Fakat para çıkarmak için elin cebe atılması saati geldiğinde 65 ilden topu topu 2500 liranın toplandığı görüldü. Bundan dolayıdır ki Ulus, CHP'nin diye bilinen bir yayın organının bir şahıs elinde —üstelik bu şahıs da şahsi politika yapmaya başlayan Nihat Erim'di— bulunmasının bütün sakıncaları ortada olduğu halde ancak 10 Haziran 1955'te çıkabildi. O da, CHP'nin Meclisteki cılız grubunun mensuplarının himmetiyle..

Halkçı'nın itibarı Ulus yayımlanmaya başladıktan sonra kayboldu, balonu söndü, resmi ilanla geçinme derecesine düştü ve nihayet kapanıp gitti.

İşte, iktidar Nihat Erim'in başına Demokles kılıcını bu Halkçı dolayısıyla astı.

Zaten 1954 ilkbaharı DP'nin şiddet tedbirlerini çıkardığı devre, 1954 yazı İsmet Paşanın partisine moral aşısı yaptığı günler olmuştur. 1954 sonbaharı iktidarın basını baskı yoluyla, şiddeti fiiliyat haline getirdiği mevsim olarak yaşandı. Halkçı sorumlularının mahkûmiyetleri bütün yurtta bir bomba etkisi yaptı. Bunun nedeni, Hüseyin Cahit Yalçın'ın 79 yaşında bulunması ve artık bir sembol haline gelmiş olmasıydı. Şimdi bu ak saçlı savaşçı hapsedilecekti. Nihat Erim ise o sırada, en azından Yalçın'ın kaderi kadar kendi ödeyeceği para cezalarıyla meşguldü.

Tabii, böyle durumlarda daima olduğu gibi ortaya derhal «basın suçlarının affı» söylentileri çıktı. Benim o günlerde hatırladığım, DP'lilerin elaltından bu söylentileri yayarken partinin resmi organı Zafer'de «Nasıl, yaparlar mı? Oh olsun..» diye yazılar yazıldığıdır. Af mı isteniliyordu? O halde önce

CHP adam olmalı, kayıtsız ve şartsız kendisini azıdişlere terk etmeliydi. DP ondan sonra, isterse gerekli büyüklüğü gösterirdi. Ama iktidar bir pazarlık kabul etmiyordu. Nihat Erim o tarihten itibaren DP büyüklerinin bu görüşünün CHP içinde ve Genel Başkan nezdinde temsilcisi oldu. Roller yavaş yavaş değişiyordu. DP ile temaslarında CHP'nin resmi politikasını, yani «teminatlı demokrasi» felsefesini takip etmesi gereken Nihat Erim az zamanda «teminatsız atıfet» şampiyonlarından biri haline geldi. Erim'e göre sorun, hava sorunuydu. Hava bir kez yaratılınca her türlü güvence sağlanabilirdi.

Halbuki DP büyükleri sadece böyle bir umut vermemekle yetinmediler. 1955 ilkbaharında bunu yapmayacaklarını da açıkça ilan ettiler ve CHP ile ipler bu suretle koptu. Bu, Nihat Erim'in tezinin de, tabii iflası oldu. Ama 1954 sonbaharında, DP büyükleri baskıyı biraz daha arttırdıklarında meramlarına ereceklerini sanıyorlardı. Kasımın son haftasında tecrübe masasına beni yatırdılar. 24 Kasımda Ankara savcılığından telefonla davet aldım. O gün öğleden sonra gittim. İfade verdim. Akis'te, çeşitli yazılarla Devlet Bakanı Dr. Mükerrem Sarol'a hakaret edildiği için dava açılıyordu. Derginin sorumlusu bendim. Sarol davasını, onun siyaset sahasındaki sonuçlarını, geçirdiği aşamaları ilerde, bütün —şimdi bana bile eğlenceli gelen— hikâyeleriyle anlatacağım. 27 Mayıs ihtilalinden sonra, benim hapishaneden Özden'e yazdığım mektupların suretlerinin Başbakanlık kasasından çıkması ve ifadesi alınırken kendisine bu husus da sorulan Menderes'in «Vallahi, bunların bir satırını okumadım. Benim hiç haberim yok. Herhalde İçişleri Bakanlığı bu kopyaları çıkarmış, benim özel kalemime göndermiştir. Kasama öyle girmiştir» demesi bu hikâyelerden yalnızca biridir.

Benim Ankara savcılığına çağrılmamdan üç gün sonra, İstanbul'da Bedii Faik tevkif edildi. Bedii Faik de Dünya gazetesinde Dr. Sarol aleyhinde kampanya açmıştı. Sarol onu da dava etmişti. Üstelik Bedii Faik'i tutuklu olarak yargılama kararını aldırdılar ve çocuğu hemen hapsettiler. Kasım sonunda ise Yargıtay Hüseyin Cahit Yalçın'ın hapis cezasını onayladı. Cemal Sağlam'ın hapis ve Nihat Erim'in para cezaları bozulmuştu. Erim'in ödemesi gereken para az bulunmuştu. Kendisine 100 bin lira ödettirilecekti! Böylece iktidar, zaafını anlamış bulunduğu Nihat Erim'i öldürmüyor, korkutuyordu. İtiraf ederim ki bu, iktidar bakımından başarılı oldu

ve Erim yelkenleri büsbütün suya indirdi. Böyle taraklarda bezi bulunmayan, 79 yaşındaki Yalçın ise İstanbul'da tevkif olundu. İstiklal Mahkemesinden korkmayan «ihtiyar aslan» Menderes'ten mi ürkecekti?

İsmet Paşa son derece üzgündü. Yargıtayın onayı üzerine, 30 Kasımda, Meclis Grubunun kararıyla Hüseyin Cahit Yalçın'a bir telgraf çekti. Yalçın tevkif edilince, 2 Aralık Perşembe günü İstanbul'a hareket etti. Ertesi gün, trenden iner inmez Üsküdar cezaevine gitti ve 79 yaşındaki arkadaşını kucakladı. İkisinin de gözleri yaşlıydı. Sonra İstanbul'a geçti, Yalçın'ın gelinini ve kızını ziyaret etti, onları teselliye çalıştı. Cumartesi günü, 11.30'da Sultanahmet Cezaevinde Bedii Faik'i gördü. İsmet Paşanın hapishane hapishane dolaşıp mücadele arkadaşlarını ziyaret ettiği devir işte böyle başladı.

Fakat, o akşamüstü Falih Rıfkı Atay, saat altı buçukta Taşlık'a geldi. Sarol'dan af dileme kararını söyledi. Ertesi gün de Atay tarafından Sarol'un avukatı Burhan Apaydın'a yazılan tarziye mektubu radyolarda okundu. İktidarın amacı buydu: Yıldırma politikası takip ettiği ve herkesin yıldığı havasını memlekete vermek.

Halbuki Falih Rıfkı Atay'ın davranışı, sadece o devrenin büyük ayıplarından birini teşkil etti.

II

Herhalde 1955 Nisanının 16'sı Cumartesi gecesini kolay kolay unutacak değilim. O sırada bir Irak parlamento heyeti Ankara'da bulunuyordu. Cumartesi gecesi bu heyet şerefine Meclis Başkanı Refik Koraltan'ın daveti vardı. Davet Bulvar Palas'taydı. İsmet Paşa da davetliydi. Davet erkek erkeğe olduğu için Paşa yalnız gitmişti. Yoksa, İsmet Paşa yanına hanımını almaksızın bir yere gitmezdi. İnönülerin bu âdeti hep sürmüştür. İsmet Paşa ile hanımını, hemen hemen sadece savaşlar birbirinden ayırmıştır. Ama o ayrılık da sahiden ayrılık olmuş. Evlendiklerinin akabinde İsmet Paşa Yemen'e gitmiş. Bir bakıma, gidiş o gidiş. Ancak yıllar sonra geri gelebilmiş. Kurtuluş Savaşı sırasında da kayınvaldem Malatya'da, Paşanın ailesinin yanında kalmış. İnönüler zaferden sonra buluşabilmişler. Bir daha da birbirlerinden ayrılmamışlar.

Biz o sırada, İzmir Caddesinde bir apartman dairesinde oturuyorduk. Akşam, kayınvaldem yalnız kalacağı için Çankaya'ya yemeğe gelmiştik. Paşa giderken fazla gecikmeyeceğini söyledi. Yemeğimizi yedik. Ben kitap okumaya koyuldum. Kayınvaldemle Özden bir ara yukarıya çıktılar, ev işleriyle meşgul oldular. Aşağı indiler, bir kenarda konuşmaya daldılar. Vakit gecikti, Paşa gelmedi. Ancak gece yarısı sırasında kapı çalındı. «Ben açarım» dedim ve açtım.

Açtım ve hayretten dilimi yutacak gibi oldum. Karşımda İsmet Paşa ile Adnan Menderes duruyordu. Çok neşeli görünüyorlardı. Eminim, çakırkeyiftiler. Birbirlerinin kollarını tutuyorlardı. Adnan Bey «Nasılsın, Metin?» diye sordu. İsmet Paşa Başbakandan içeri girmesini istedi. Fakat Menderes «Başka sefere!» dedi. Şimdi Cumhurbaşkanına çıkacakmış. «Saat geç oldu» diye ilave etti. İsmet Paşa biraz oturabileceğini söyledi. Menderes itizar etti. «Davet ederseniz, memnuniyetle gelirim» dedi. Paşa sordu :

«Söz mü?»

Menderes keyifli bir tarzda «Söz» dedi.

Başbakanlık şoförü siyah Cadillac'ın kapısını açık tutuyordu. Menderes, Paşaya veda etti, arabasına bindi. Pencereyi açtı. İsmet Paşa kapıda konuğunu geçiriyordu. Başbakan :

«Rahatsız olmayın, Paşam..» dedi.

İsmet Paşa «Estağfurlah» diye karşılık verdi. Cadillac yürüdü. Menderes başıyla selamladı. Araba bahçeden çıktı.

Davette Adnan Menderes, Paşayla çok meşgul olmuş. Beraber dış politika konuşmuşlar. O sıralarda Türkiye ile Arap ülkeleri ve bilhassa Irak arasında yakınlık başlıyordu. Yılın başında Adnan Menderes Ortadoğuda bir seyahat yapmış, bazı başkentleri ziyaret etmişti. Irak parlamento heyetinin gelişi de o çerçeve içinde oluyordu.

Davetten çıkarken Menderes, Paşayı eve getirmeyi teklif etmiş. Paşa da «Rahatsız olmazsanız, memnuniyetle» demiş. Başbakan zaten Çankaya'ya çıkacağını belirtmiş, öylece gelmişler.

Ertesi akşam Irak heyeti onuruna Adnan Menderes'in Ankara Palas'ta resepsiyonu vardı. İsmet Paşa gene davetliydi. Davet gene sadece erkeklereydi. Menderes bütün konuklarını bırakmış ve saatlerce İsmet Paşayla meşgul olmuş. Davetliler bu hoş manzarayı seyretmişler. Memleket, yıllardır süren, hele 1954 seçimlerinden sonra büsbütün gerginleşen çekişmeler-

den bıkmıştı. Partiler ve liderler arasında dostluk istiyordu. Havanın yumuşamasını, iktidarın şiddet gösterilerinden, muhalefetin boş tahriklerden ve sert çıkışlardan vazgeçmesini bekliyordu. O yüzden İsmet Paşa'ya Adnan Menderes'in gösterdiği ilgi, saygı çok iyi karşılandı. İki lider zaman zaman bir köşeye çekilmişler, içkilerini içerken konuşmuşlar. Fakat iç politikaya gene temas edilmemiş. Bu daha ziyade dostane, keyifli, şakalı bir konuşma olmuş. Adnan Menderes ev sahibi olduğu için Paşayı eve kadar getiremedi. Ama kapıya inerek uğurlamış.

Menderes ertesi akşam eve telefon edeceğini söylemiş. Salı günü de Pembe Köşke gelip İsmet Paşayla görüşecekti.

Ertesi pazartesi günü Adnan Menderes'ten bir haber çıkmadı. Salı günü de haber çıkmadı. Çarşamba günü İsmet Paşa Nüvit Yetkin'e Başbakanla temas etmesini ve kendi adına şunu söylemesini istedi :

«İstanbul'a gideceğim. Bir emir çıkmadı. Müsaade ederler mi?»

Menderes yanıt verdi :

«Acele işleri varsa buyursunlar. Kalırlarsa bir iki günde görüşürüz. Giderlerse, dönüşlerinde. Ben ay nihayetine kadar Ankara'dayım.»

Onun üzerine İsmet Paşa «memnuniyetle kalacağını» bildirdi. Adnan Menderes «O halde yarın akşam kendilerini evde ararım. Öbür gün de görüşürüz» dedi.

Perşembe akşamı eve sahiden telefon edildi. Fakat telefon eden Adnan Menderes değildi. Refik Koraltan'dı. Koraltan İsmet Paşayı ertesi akşam için saat sekiz buçukta kendi evine yemeğe davet ediyordu. Yemekte «Adnan ve Fuat Beyler» de bulunacaklardı. İsmet Paşa «Bu başka bir tertip» dedi. Refik Koraltan kendisine mahsus cafcaflı konuşma tarzıyla,

«Ben de bulunmak istiyorum. Tarihi bir hadiseden mahrum olmak istemem» diye tertibin değişikliğini açıkladı.

Fakat tabii İsmet Paşa anladı ki bu değişiklik Refik Koraltan'ın «tarihi hadiseler»e olan merakının sonucu değildir. O sıralarda Meclis Başkanı bir şahsiyet olmaktan çıkmıştı. Menderes'ten ödü patlayan bir kukladan başka şey değildi. Ben sanırım, Menderes'in İsmet Paşayla baş başa konuşması, asıl, Cumhurbaşkanı Celâl Bayar tarafından önlenmiştir. Çankaya'da düşünülmüş, taşınılmış, konuşulmuş ve karşılaşma-

nın «çok taraflı» olması daha uygun görülmüştür. Eğer Adnan Menderes 1955'in o Nisan ayında, işin başında istediği gibi Pembe Köşke yalnız gelseydi ve İsmet Paşayla sorunları karşılıklı konuşsaydı olayların yönü değişir miydi? Bunu söylemek güçtür. Ama herhalde, başka gelişmeler mutlaka olurdu.

İsmet Paşa Refik Koraltan'a «memnuniyetle gelirim» dedi. Fakat fazla memnun olmadı. Kasım Gülek'i aradı. Evde yoktu. Eve yarım saat sonra geleceğini telefonda söylediler. Mümtaz Ökmen'i çağırttı. Onunla konuştu. Arkadan Kasım Gülek de geldi. Hep beraber istişare ettiler. Kasım Gülek o sırada Amerika'dan dönmüştü. Amerika'da yaptığı bir konuşma üzerine Adnan Menderes kendisine telgraf çekmiş hem sevincini belirtmiş, hem de kutlamıştı. Gülek de yurda dönüşünde başbakandan randevu istemiş, gitmiş kendisini görmüş ve seyahat izlenimlerini söylemişti. Bu, ayın 15'inde, yani İsmet Paşayla Adnan Menderes'in Bulvar Palasta karşılaşmalarından bir gün önce olmuştu.

Paşa, tekrar Refik Koraltan'ı aradı. Meclis Başkanı evinden çıkmıştı. Adnan Menderes'i aradı. Onu buldu. Menderes'e Koraltan'ın evindeki yemeğe Kasım Gülek'i de getirmek istediğini söyledi. Menderes «Peki» dedi. Fakat ilave etti :

«Resmi bir buluşma mahiyeti vermeyelim.»

İsmet Paşa kabul etti. Hatta bunun kimseye duyurulmamasını ileri sürdü. Menderes daha memnun oldu, «peki» dedi.

Ertesi akşam, İsmet Paşa Kasım Gülek'le beraber tam sekiz buçukta Refik Koraltan'ın evine gitti. Refik Koraltan bugünkü parlamentonun yanında bulunan ve sonra Halkevlegi Genel Merkezi yapılmış olan Meclis Başkanlığı ikametgâhında oturuyordu. Fuat Köprülü'nün apartmanı da tam onun karşısındaydı. Evde Koraltan'la Köprülü vardı. Menderes saat ona doğru geldi. Özür diledi. İşi çıkmıştı. Kurtulamamıştı.

İsmet Paşa ve Kasım Gülek DP büyükleriyle birlikte saat bire kadar kaldılar. Fakat beklediklerinin aksine, iç politika konuşulmadı. Bilhassa Adnan Menderes o konunun açılmasından dikkatle sakındı. İç politikadan başka her şey görüşüldü. Yenildi ve içildi.

İsmet Paşa Pembe Köşke memnun dönmedi. Refik Koraltan'a yemek, içmek ve laklak etmek için gitmemişti. Memleketin iç durumu yüksek seviyede bir anlaşmayı gerektiriyordu. Gerçi bir bahar havası esiyordu. Menderes gittiği yer-

lerde gene CHP'yi ziyaret ediyor, CHP'liler ona iltifatkâr davranıyorlar, görünüşte hiçbir patırtı olmuyordu. Ama seçimleri takiben çıkarılmış bütün yasalar duruyordu ve iktidar, bırakınız bunlara ilişmeyi, bunların sözünü bile etmek istemiyordu. İstediği, soyut bir iyi havaydı. Kimse sesini yükseltmesin, eleştirmesin, sopa iktidarın elinde olsun ve kardeş kardeş geçinilsin. İsmet Paşa Koraltan'ın evindeki yemeğin ertesi günü duruma şu teşhisi koydu : Memlekete hazmettirmek istiyorlar.

CHP buna, izin vermedi.

Nihat Erim'in politikasının ve manevrasının fiyaskoyla sonuçlanmasının, kendisinin çok müşkül bir mevkide kalışının nedenini İsmet Paşanın bir doğru teşhisinde aramak lazımdır. Eğer DP büyükleri yaratılan havanın sonunda hiç olmazsa 1954 rejimine dönselerdi, şiddet tedbirlerini kaldırmayı düşünselerdi, Erim politikası başarıyla bitecekti ve eski Başbakan Yardımcısı bütün karşıtlarını haksız duruma düşürecekti. Halbuki iktidarın, şiddet tedbirlerini memlekete hazmettirmek için vakit kazanmaktan başka amacı olmadığı açıkça anlaşıldıktan sonra da Nihat Erim —belki duygularının, belki partisinde karşı karşıya bulunduğu amansız düşmanlığın, belki de rejim hakkındaki kendi tahmininin etkisiyle— Menderes'in yanında kalmakta devam etti. Herhalde kendisini fazla «angaje olmuş» sayıyor, gemilerini yaktığı inancını içinde taşıyordu.

Şurasını söylemek bir gerçektir ki 1954 - 55 yılları içinde iktidar, Nihat Erim'i, bütün toplarını ona çevirip bir sıkı ateş açtıktan sonra teslim alabildi. Nihat Erim'in beyaz bayrağı çekişi 1955 yılının ilk günlerinde oldu.

1954 sonbaharını ve basın üzerinde baskıyla başlayan hücumu anlatmıştım. 7 Aralıkta iktidar bir şiddet gösterisi yaptı. 7 Aralık Hüseyin Cahit Yalçın'ın doğum yıldönümüydü. O yıl üstat, 80 yaşında oluyordu. 80. yaşını hapishanede idrak etti. Tabii bu, derin bir üzüntü yarattı. CHP'liler bu 80. yaşı kutlama töreni hazırlamışlardı. Büyük bir pastayı Üsküdar Cezaevine götüreceklerdi. Fakat polis yolları tuttu. Bütün arabalar arandı, yükler yoklandı, kalabalıklar dağıtıldı. CHP'lilerle zabıta kuvvetleri arasında çatışmalar oldu. CHP kesiminde harekâtı bizzat Genel Sekreter Kasım Gülek idare ediyordu. İktidar tarafında ise komutan, devrin Emniyet Genel Müdürü Ethem Yetkiner'di. Yetkiner'in adı ilk defa, Hüseyin

Cahit Yalçın'ın 80. doğum günü dolayısıyla komuoyunda duyuldu. O gün şöyle olaylar yaşandı :

Kalyoncukulluk Karakolu önünde polisler bir kamyonu durdurdular. Şoföre sordular :

«Adın ne?»

«Âdil Kelebi..»

«Muavininin adı ne?»

«Yavuz Doğan..»

«Nedir taşıdığın?»

«Yük..»

«Nasıl yük bu?»

«Bayağı yük..»

«Yürü emniyet müdürlüğüne!»

Âdil Kelebi'yle muavininin taşıdığı yük, Hüseyin Cahit Yalçın'ın büyük boy bir resmiydi.

Ethem Yetkiner Üsküdar'ı polisle doldurdu, hapishaneyi kordon altına aldırdı. Sanki sıkıyönetim ilan edilmişti. Kuş uçurulmuyordu. CHP'liler Başbakana ve İçişleri Bakanına şikâyet telgrafları çekmekle teselli buldular. Halbuki emir bizzat onlardan geliyordu.

Fakat bu olay, Yalçın için hiç yararlı olmadı değil. İktidar, 80 yaşındaki bir gazeteciyi hapishanede tutmaya gücü yetmeyeceğini anladı. Onu Şişli Çocuk Hastanesine, önünde jandarma bekleyen bir odaya aldı. Böylece, kamuoyundaki hiddeti gidereceğini sanıyordu.

CHP Meclisi 2 Ocak 1955'te bu hava içinde toplandı. O gün, artık tamamıyla Menderes'in fikirlerinin temsilcisi olmuş bulunan Nihat Erim büyük kozunu oynadı. Halkçı'da «Muhalefetin yeni metodu ne olmalıdır? —2 Mayıs Olayı— Halkın Sesi hakkın sesidir» diye bir yazı yayımladı. Yazıyla toplantının aynı güne rastlaması elbette ki rastlantı değildi. Nihat Erim bir politika takip etmişti. Bunu gazetesinde yürütmüştü. Şimdi, bunu partiye mal etme çabasındaydı. Bunu başardığı takdirde Menderes'in nazarında görevini tamamıyla yerine getirmiş olacaktı. Zira Erim, iktidar büyükleriyle temaslarını yaparken Gülek gazetecilere demeç veriyor ve «temasları yapanlar herhalde şahısları adına konuşmuşlardır, yoksa partinin böyle bir hareketten haberi yoktur» diyordu. Şimdi, Parti Meclisi Erim'in aklına yakın bir bildiri çıkardığı takdirde Erim'in politikası partinin de politikası haline gelmiş olacaktı.

Fakat yazı Parti Meclisinde derin bir tepki yarattı. Tepki gösterenlerin başında İlhami Sancar geliyordu. Parti Meclisi, o yıllarda belki de hiç bu kadar fırtınalı bir toplantı yapmamıştır. Üyeler Nihat Erim hakkında, «Bu adam, bize hâlâ direktif mi verecek? Yaptıkları yeter artık..» diye bağırıyorlardı. Halkçı'daki yazının Parti Meclisini etkilemek ve temas edilen DP büyüklerinde, iplerin Erim'in elinde olduğu izlenimini doğurmak için yayımlanmış bulunduğu kiç himsenin gözünden kaçmamıştı. Erim hakkında herkes ağzına geleni söylüyordu. 100 bin liralık cezalar, kişisel çıkarcılık, ödleklikler hep ortaya atıldı. Parti Meclisinde bir tek kişi Nihat Erim'den yana çıkmadı. Yazdığı yazı şiddetle eleştirildi.

Erim yazısında ne diyordu? Yazının savı şuydu : CHP 1950 ile 1954 arasında birtakım ilkelere bağlanarak bir yol tutmuştur. 1954'te seçmenler, büyük çoğunluklarıyla buna iltifat etmemişlerdir. O halde, yolumuzu değiştirmek zorundayız. Halkın sesi, hakkın sesidir!

Tabii bu yazının çıktığının ertesi günü Zafer'de Nihat Erim'i ve fikirlerini öven bir makalenin yayımlanması Erim'in işini hiç kolaylaştırmadı. Zafer bir büyük taktik hatası olan bu makalesinde şöyle diyordu :

«Basın hürriyeti bahsinde Nihat Erim Bey Halkçı gazetesinde 'Hürriyetsizlik mi, teminatsızlık mı?' başlığı altında düşündüklerini yazmış. İktidarı da tenkit etmiş. Şu kadar var ki insafı da elden bırakmamış!

Nihat Erim Bey bu yazısında :

'Belki, diyor, basın kanunu maddeleri birer birer alınıp okunursa hiçbirisine itiraz edilemez. Basın hürriyeti bakımından o kanunlarla çizilen sınırları, bugünkü Türkiye için dar saymamak mümkündür.'

Evet, aynen böyle diyor ve insafı elden bırakmayarak devam ediyor :

'Nitekim, 6334 sayılı kanun hazırlanırken mütaleaları sorulan bazı gazete başyazarları, kanunda bir mahzur görmediklerini hükümete söylemişlerdi.'

Hatta buna şu sözleri ilave etmektedir :

'Daha ileri gidilerek şöyle de söylenebilir : Hakaret ve sövme konusunda bizim kanundan daha sert kanunlara batı demokrasilerinde de rastlanması mümkündür.'

Bundan sonra bir :
Fakat!..
*diye tenkitlerine başlıyor. **Artık bu 'Fakat!' onun hakkıdır.** Bu kadar itidal ve **insaf gösterdikten sonra varsın ne derse desin!**»*

Zafer'in yazısı buydu.

Tabii Halkçı'nın gayretkeşliğine, fikir ve mantığın sapıklığına Zafer'in bu potu da eklenince Parti Meclisinde Nihat Erim'e öyle bir veryansın edildi ki, en sonda İsmet Paşa «Nihat Bey çalışmış bir arkadaşımızdır» diye müdahalede bulunmak zorunda kaldı. Bir kısım üyeler «Çalıştı ama, anlaşılıyor ki kendine çalıştı» tarzında mırıltılar yükselttiler. Bir tanesi dayanamadı, açıkça,

«Paşam, o çalıştı da biz çiftetelli mi oynadık?» diye sordu.

İsmet Paşa Parti Meclisinin toplantısında Nihat Erim'in şahsı için, bu koruyucu sözleri söyledi ama, Halkçı'daki fikri hiç tutmadı. Aksine, yaptığı konuşmada bu görüşün karşısında bulunduğunu bildirdi. Sonra, Parti Meclisi üyelerini aldı, eve yemeğe getirdi. Yemekte bir kısım davetli daha vardı : Eski Genel İdare Kurulu üyeleri. Bu sıfatıyla Nihat Erim de yemeğe gelenler arasındaydı. Zaten İsmet Paşa formülü, Erim'i Parti Meclisi üyeleriyle bir araya getirmek için bulmuştu.

Yemekten en erken Parti Meclisi bildirisini hazırlamakla görevli komisyonun üyeleri ayrıldılar. İnönü toplantıda konuşulanları derleyip toplamış, kendi ışığını da tutmuş, bu suretle metnin ana hatlarını vermişti. Bildiri öyle çıktı. Bildiride partinin görüşü resmen açıklanıyordu : Demokratik rejim devam edecek miydi, etmeyecek miydi? Bunun söylenmesi lazımdı. Zira iktidarın aldığı son tedbirlerle sistemin yaşaması olanaksızdı. Bunların kaldırılması için muhalefet iktidarla işbirliğine hazırdı.

Nihat Erim «Seçmen bizim prensiplerimizi, yolumuzu tasvip etmedi. Değiştirelim» diyordu. Parti şunu söylüyordu : «DP seçmen tarafından takip edilmesi istenilen prensiplerden, yoldan ayrılıyor. Buna karşı mücadele edeceğiz.»

Nihat Erim bu farkı —anlamadığını söylemek güçtür— anlamamış görünmeyi tercih etti. Halkçı, Parti Meclisinin bildirisini aynen, büyük başlıklarla, fakat yorumsuz verdi. Ancak birkaç gün sonra başka bir marifet yaptı.

Önce Nihat Erim'in çevresinden, ortaya, partiden istifa ettiği söylentileri atıldı. Nihat Erim bunları şöyle tekzip etti :

«İnönü partiden istifa mı etti ki?»

Erim, İsmet Paşanın iyi bildiği hassas tellerinden ses çıkarmaya çalışıyordu. Nitekim bu tekzibi yaptıktan sonra İsmet Paşayı Halkçı gazetesine davet etti. Orada, masanın başındaki yeri İsmet Paşaya verdi ve onunla birlikte bir resim çektirdi. Bu resmi, normal gazete fotoğraflarının iki misli boyunda, Halkçı'nın birinci sayfasında yayımladı. Bununla «İnönü hâlâ benim tarafımda» demek istiyordu.

Tabii, Erim'in fikirlerini reddeden Parti Meclisi bildirisinden birkaç gün sonra İsmet Paşanın bu davranışı parti içinde çok şiddetli tepki gördü. Halkçı'daki resmin yayımlandığı gün İsmail Rüştü Aksal İsmet Paşadan randevu istedi. Paşa kendisini öğle yemeğine çağırdı. Âdet olduğu gibi eşini sağına, misafirini soluna almıştı. Ben Aksal'ın yanındaydım. Aksal tam bir açıklıkla partideki derin tepkiyi belirtti. «Paşam, buna hakkınız yoktur» dedi. Parti Meclisinin bildirisiyle ortaya bazı prensipler konmuştu. Şimdi Genel Başkanın o prensiplerin tamamıyla aksini, hatta prensipsizliği savunan bir zatı ziyaret edip onun gürültülü reklamlarına âlet olması bu prensipleri zayıflatmıyor muydu?

İsmet Paşa, ziyaretinden maksadın «kırılan bir haysiyetin tamiri» olduğunu söyledi. Aksal «Şahıslar kendi haysiyetlerine bizzat göz kulak olsalar daha iyi etmezler mi?» diye sordu. İsmet Paşa,

«Canım, Nihat herkes tarafından hücuma uğruyor. Söylemek istediğim, bu. Ziyaretimin parti prensipleriyle bir ilgisi yoktur. Bizim vaziyetimiz açıktır» dedi.

Nitekim o ayın 11'inde Genel Sekreter sıfatıyla Kasım Gülek CHP örgütüne bir genelge gönderdi. Bunda «sahibi partili olan bazı gazeteler»in bazen partinin genel politikasını ilgilendiren fikir ve görüş belirttikleri söylendikten sonra bunların sadece sahiplerine ait olduğu açıklanıyordu. Gülek, partinin politikasını Parti Meclisinin çizdiğini bildiriyor ve onun bildirilerinin dışındaki yayınların kıymet taşımadığını hatırlatıyordu.

Tabii genelge, Nihat Erim'in üzerinde bir soğuk duş tesiri yaptı. Fakat ne İsmet Paşanın gayreti, ne bu soğuk duş Erim'i ayıltmaya yetti. Erim kendisini bir dal gibi akıntıya kaptırmıştı. Aynı ocak ayının sonlarına doğru Halkçı'nın Rüzgârlı Sokaktaki idarehanesine bir subay giriyordu. Subay, Menderes'in yaveriydi. Yaver, «Beyfendinin Şamdan getirdiği

baklavalar»ı Nihat Erim'e «Beyfendinin sevgileri»yle takdim etti. Erim az zamanda Menderes'in «mutad çevresi»ne giriyordu ve oradaki «İsmet Paşa mütehassısları»ndan biri oluyordu. Halbuki İsmet Paşayla münasebeti artık kesilmişti. Haberler aracılarla alınıp veriliyordu. Örneğin Nisanın 26'sında Nihat Erim'in o zamanki iyi arkadaşlarından Ferit Melen Paşaya geldi ve DP büyüklerinin Erim'i beraberlerinde Yugoslavya'ya götürmek istediklerini bildirdi. Erim'in bu hususu Paşadan kendisi vasıtasıyla sorduğunu söyledi. Paşa «karışmam» anlamında «serbesttir» dedi. Daha sonraları bu temaslar da kesildi. Arkadaşlarının Paşaya söyledikleri şuydu : Nihat Erim «Daima Paşa emrederdi, giderdim. Emretsin, gideyim» diyordu. Paşanın yanıtı hep şu oldu : «İstiyorsa gelir!»

Buna rağmen, o ilkbaharda Nihat Erim Onur Kuruluna verildiğinde kendisini İsmet Paşanın partide koruduğunu şimdi söylemekte bir sakınca yoktur. İsmet Paşa, en güvendiği ve sevdiği arkadaşlarından olan rahmetli Cafer Tüzel'e bu isteğini söyledi. Karar, o doğrultuda oldu.

Nihat Erim daha sonra beni dava etti. Bu, Akis aleyhinde üçlü bir davaydı. Erim'in arkadaşları Menderes'in kendisi ve Sefa Kılıçlıoğlu'ydu. Bu kitabı hazırlarken dava nedeni olan yazıyı tekrar okudum. Normal bir rejimde savcılar böyle bir yazı için değil dava açmak, kovuşturma isteği olursa katıla katıla gülerler. Ama 1958'lerde hava, o değildi. Nitekim Yargıtayın bana o yüzden verilen cezayı onayladığını Yargıtaydan değil, bir yurt gezisinde bulunan Adnan Menderes'in ağzından öğrendik. Dava bambaşka maksatlarla açılmıştı. Halbuki Nihat Erim, İsmet Paşanın ne kadar üzüleceğini biliyordu. Ömer'in davasında İsmet Paşanın yanındaydı.

Belki de bu dava konusunda, «Halbuki» değil, «Çünkü Nihat Erim İsmet Paşanın ne kadar üzüleceğini biliyordu» demek daha doğrudur.

Şimdi her şey geride kalmış bulunuyor. Yıllar neyi unutturmuyor ki? Nihat Erim 1960 başlarındaki Kıbrıs tartışmaları sırasında yeni bir tavır aldı. Bu, onu İsmet Paşanın yanına geri getiren tavır oldu. Paşa Başbakandı. Amerika seyahatine çıkmadan önce Paşa bana sordu :

«Seyahatte Nihat Bey de bulunacak?»

«Bulunsun. Bende bir şey yok. Ben, hapishaneden çıktığım gün unuttum» dedim.

Paşa Erim'i öğle yemeğine çağırdı. Üçümüz birlikte ye-

mek yedik. Bu benim, aramızda bunca hikâye geçmiş bulunan insanı üçüncü görüşüm oldu. Sonra beraber seyahat ettik. İlişkilerimiz onun talihsiz ölümüne kadar bambaşka şekil aldı.

Ama bir insan Nihat Erim'i asla affetmedi : Özden. Kadın hisleri başka oluyor. Bana Nihat Erim'i hep savunmuş olan eşim için dünyada, böyle bir kimse yoktu. Halbuki Özden'den örneğin Mükerrem Sarol, yahut Menderes hakkında bir tek gün bir tek söz işitmemişimdir. Onlar Özden için, bir mücadelenin göze alınan doğal gelişmeleridir. Ama Nihat Erim!.. Bazen evde, sofrada Nihat Erim'in lafı geçerdi. Laf lehteyse, babasına karşı o kadar saygılı olan Özden bir buruk söz atmadan duramazdı. Biz Paşayla gülerdik. Paşa takılırdı :

«Ne yapalım, eşiniz beyfendi şefaat etti!»

Özden hiddetle söylenirdi :

«Zaten onda akıl olsa...»

Kahkahayı basardık.

İnsanlar, hele yaşamları boyunca duygularıyla hareket edecek olsalar ve «hafıza-i beşer», sahiden «nisyanla malul» bulunmasa...

III

1955 yılının kış ayları, Türkiye'nin politika hayatında bir bahar havası içinde geçti. Fakat bu aslında, gerçek mevsim kışken fazla ısıtmayan bir güneşin zaman zaman bulutların arasından başını uzatıp «cee!» demesinden farklı olmadı. Zira, dış görünüşün aksine, iki taraf da geldikleri noktadan bir tek adım gerilemediler. CHP teminatta ısrar etti. DP rakibinin teslim olduğu ve memleketin, 1954 seçimlerinden sonra çıkarılan şiddet tedbirlerini hazmetmiş bulunduğu fikrini yaymaya çalıştı. Muhalefet bu tedbirlerin üzerinde durulmasını istiyor, iktidar lafını bile ettirmiyordu. Fakat hem CHP ve hem de DP fırsat düştükçe «bahar havası gösterileri»nden geri kalmıyorlardı.

Aradan geçen yılların sonunda bana öyle gelir ki, 1955'te CHP 1950 - 54 arasının hırçın, kavgacı tutumunu bırakmıştı. İktidarın elinde artık bu mazeret de yoktu. CHP yeterince realist olmuştu. Eğer DP biraz iyi niyetli olabilseydi, «ince

demokrasiye paydos» felsefesi bir ucundan kaldırılabilseydi demokratik rejim 27 Mayıs 1960 sarsıntısına uğramazdı. Fakat DP'nin sanki basireti bağlanmıştı, sanki DP, özelliği alaturka kurnazlık olan bir ilkel anlayışın idaresi altına girmişti.

CHP'nin politikasının Nihat Erim'in Halkçı'da çizdiği politika olmadığı ocak başında anlaşıldı. Parti Meclisi, şiddet tedbirlerine el sürülmedikçe hiçbir şeyin düzelmiş sayılmayacağını ilan etti. Ama o ay içinde Kasım Gülek'in Amerika'ya yaptığı bir gezi bu tedbirlerin kaldırılması için muhalefetin iktidarla işbirliğine hazır olduğunu, bunu yaygara koparmaksızın yapmak niyetinde bulunduğunu da gözlerin önüne serdi.

Gülek, herkesin bildiği becerikliliğiyle kendisini bir dizi konuşma yapmak üzere Amerika Birleşik Devletlerine ve Kanada'ya davet ettirmişti. 12 Ocak günü İstanbul'a hareket etti. İsmet Paşa da iki gün sonra kayınvaldem ve Özden'le oraya gitti. İsmet Paşa hastanede bulunan Hüseyin Cahit Yalçın'ı görecek, bazı temaslar yapacaktı. Kayınvaldem ve Özden ise şubattaki evliliğimizin son hazırlıklarını tamamlayacaklardı. 16 Ocak Pazar günü İsmet Paşa Yeşilköy havaalanından Kasım Gülek'i Amerika'ya uğurladı. Bu seyahatten önce Ankara'da partinin yöneticileri toplandılar ve Genel Sekretere Amerika'da nasıl bir dil kullanması gerektiği yolunda talimat verdiler. Hatta bu konuda Parti Meclisinde görüşmeler yapıldı. İsmet Paşa İstanbul'a o ay, biraz da bunun için gitti. Gülek batılı, serinkanlı, ulusal çıkarları parti düşüncelerinden üstün tutan, dış politikada iktidarla uyumlu bir muhalefetin 2 numaralı adamı olarak konuşacaktı.

Gerçekten Gülek Amerika'ya gidince bu doğrultuda konuşmalar yaptı ve Associated Press aracılığıyla bunları Türkiye'ye duyurdu. CHP Genel Sekreteri ilk konuşmasında Türkiye'nin içişlerini tartışmanın yerinin Amerika olmadığını, bunların Türkiye'de halledileceğini bildirdi. Muhalefetin dış politikada iktidarı tamamıyla desteklediğini söyledi, Türkiye'nin ne kadar sağlam bir müttefik olduğunu belirtti ve Amerikan yardımının azlığından şikâyet etti. Bu konuşma, Nihat Erim'in Halkçı'sı dışında, bütün Türk gazetelerinde büyük manşetlerle yayımlandı.

İşte bir gece radyo, Başbakan Adnan Menderes'in CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'e telgrafını bu konuşmanın duyulmasından sonra verdi. Radyoda aynen okunan telgrafta Menderes şöyle diyordu :

«Sayın Kasım Gülek
Waldorff - Astoria Oteli
New York

Birleşik Amerikada'ki ilk konuşmanızı gazetelerde memnuniyetle okudum. Bu konuşmanın memleketimiz için ancak hayır getireceğinde şüphe yoktur. Büyük bir milletin mensubu bulunmanın telkin ettiği haysiyet duygusu ile hareket etmek hepimiz için şerefli bir vazife olduğu kadar memleketimiz için de maddi, manevi kuvvet kaynağı teşkil eder. Bu yolda güzel muvaffakiyetlerinizi ve beşaretli haberlerinizi memleket elbette memnunlukla karşılayacaktır.»

Menderes bu telgrafı niçin çekmişti? Benim sonradan, Menderes'in bazı yakınlarından öğrendiğim, Başbakanın hakikaten duygulandığıdır. Zira Adnan Menderes duygusal ve içli bir adamdı. Onun nasıl tanınmaz hale geldiğine bu yüzden hep şaşmışımdır. Ama Gülek'e telgrafı tamamıyla ani, hesapsız bir hareket değildi. Başbakan CHP Genel Sekreterinin munis bir konuşmasını, evvelce söylediği ve şimdi kendisini bağlayan «kanuni mecburiyetlerin dışında CHP'yi tanımayacağı» sözünü hükümsüz hale getirmek için kullanıyordu. Ayrıca muhalefetin bir tutumuna kapalı kapılar arkasında da değil, açıktan, millet ve memleket önünde sempatik ve teşvik edici bir karşılık veriyordu. Bu o yıl, sonradan memleketin birkaç defa daha göreceği bahar havalarının tipik bir gösterisi oldu.

Fakat gariptir, Başbakanın bu telgrafı ile Menderes hükümetinin Adalet Bakanı Osman Şevki Çiçekdağ'ın son derece antidemokratik bir tedbiri Meclise getirmesi aynı zamana rastladı. Menderes Hükümetinin Adalet Bakanlığı iki yeni tevkif yetkisinin kendi teminatsız yargıçlarının eline verilmesini istiyordu. «Sanıkların tevkif olunmayarak serbest bırakılmalarından sonra bu vaziyeti kötüye kullanarak daha da suç işleyeceklerinin anlaşılması halinde» yargıçlar bu çeşit sanıkları demir parmaklıkların arkasına atabileceklerdi. Bu, sonbaharda Bedii Faik'e yapılanların arkadan gelen istimiydi. İkincisi, «Sanığın işlediği suçun ağırlığının, kötülüğünün halkta husule getirdiği heyecan sebebiyle kendisinin serbest bırakılmasına halkın katlanamayacağının sezilmesi» de yargıca tevkif hakkını tanıyacaktı.

Sonradan, tasarı çok hücuma uğradığında Osman Şevki Çiçekdağ bunların Batı Almanya'da da yürürlükte olduğunu

—uğursuz birkaç danışmana kanarak— söyleyecek, bunun asılsız olduğunu, söz konusu tutuklama nedenlerinin Batı Almanya'da değil, Nazi Almanyasında bulunduğunu İsmet Giritli ispat edecek, onun üzerine iş dejenere olacaktır. Ama Menderes bahar havası gösterileri yaparken, 1954 sonrası şiddet tedbirlerinin kaldırılması bir yana, bunlara yenilerinin eklenmesi çabası iktidarın sahip olduğu gerçek anlayışı belli ediyordu. Menderes, Nihat Erim'in para cezasını affetmişti, bazı DP Bakanları CHP balosunda hazır bulundular, Başbakan kendisini de davet eden baloculara tatlı bir yanıt verdi. Fakat bunun ilerisine gidilmedi. Menderes bunu yeterli görüyordu. Menderes bununla gözleri boyayabileceğini düşünüyordu. Menderes durumun gerçek şeklini kimsenin görmediğini sanıyordu. Halbuki o günler Hürriyet, Ankara'dan şu havayı veriyordu :

«Son günlerde iktidar ve muhalefet partileri arasında birtakım yakınlaşmalar olduğu hakkında gazetelerde muhtelif haber ve makaleler intişar etmektedir. Hadiselerin içyüzüne vakıf kimselerin kanaatine göre ortada gerçek manada yaklaşmayı ve memleket meselelerini karşılıklı itimat ve sevgi havası içinde mütalea ettirmeyi gerektiren herhangi bir hadise vuku bulmamıştır. Vuku bulan tek hadise, CHP'li bir gazete başmuharririnin iktidar partisi lideriyle şahsi dostluk temin etmiş olması ve mahkûm olduğu 100 bin liraya yakın bir para cezasını affettirmiş bulunmasıdır. Bu CHP'li başmuharrir kendini affeden iktidarın bu hareketini överek göklere çıkarmakta, bunu centilmence bir hareket olarak göstermeye gayret etmektedir.»

Sahiden, 1955 kışında çıplak gerçek buydu. Hatta, bu kadar da değildi. O sıralar benim Zafer'deki arkadaşlarım DP yöneticilerinden gazeteye verilmiş bulunan bir talimatı bana anlattılar. Bahar havasıyla ilgili bütün haberler sadece CHP'nin teslim alındığı, beyaz bayrak çektiği, DP'nin sultasına boyun eğdiği tarzında gösterilecekti. Yani DP cihetinden bir yumuşama havası belirtilmeyecek, ancak CHP'nin «adam olduğu»nu belli eden hareketlerde DP'nin gönül yüceliğiyle karşılık verdiği hissettirilecekti. Nitekim o aylar Zafer'deki başyazılarında Mümtaz Faik Fenik iç politikaya dokunmaktan dikkatle sakındı, hep dış politika konuları üzerinde durdu. Zafer DP bakanlarının CHP balosunda bulunduklarını yazmadı. Menderes'in bu balonun tertipçilerine yanıtından söz et-

medi. Şubatın başlarında iktidar başka bir âlicenaplık yaptı, Nihat Erim'in arkadaşı olan, Menderes demokrasisine kakokrasi dediği için kürsüsünden uzaklaştırılan Prof. Bülent Nuri Esen'i kürsüsüne iade etti. Sonradan bu profesör, Menderes'in basın davalarında onun avukatlığını yapacak kadar, kaybettiği eşeğini bulmanın minnettarlığını sergileyecektir.

Biz Özden'le aynı Şubatın 9'unda evlendik. Siyaset adamlarından kimleri nikâha davet edeceğimiz İsmet Paşayla aramızda bir görüşme konusu oldu. Onun davetlileri arasında Nihat Erim vardı. Akis ile Erim arasında görüş ayrılığı çoktan başlamıştı ve dergi İsmet Paşanın eski Başbakan Yardımcısının davranışlarının başlıca eleştiricisiydi. İsmet Paşa, nişana olduğu gibi nikâha da Nihat Erim'in davet edilmesini istedi. Bence hiçbir sakınca yoktu.

Benim DP'li bakanlardan bazı ahbap, hatta arkadaşlarım vardı. Bunlardan Fethi Çelikbaş, Emin Kalafat, Hayrettin Erkmen ve Muammer Çavuşoğlu'nun davetleri sorun olmadı. Zaten Bayan Çavuşoğlu İnönülerin de o tarihlerde ahbabıydı. Fakat benim hatırımdan geçen iki ad, İsmet Paşanın itirazına uğradı : Menderes ve Zorlu.

Ben Adnan Menderes'le 1946 - 50 arasında çok seyahat ettim. O sırada Cumhuriyet'te çalışıyordum ve önemli muhalefet büyükleriyle dolaşmak benim görevimdi. Gerçi seyahatlerde Menderes'le zaman zaman ağız dalaşmalarımız olurdu, ama ben kendisini sayar ve ötekilerin hepsinden birkaç gömlek üstün görürdüm, o da sanırım beni severdi. Menderes, benim gazeteye gönderdiğim haberleri kontrol, hatta sansür etmek isterdi. Meydanlarda, halkın karşısında bir türlü konuşurlar, sonra bunun basına başka türlü yansımasını isterlerdi. Ben o sıralarda 23 - 24 yaşlarındaydım. Buna katiyen razı olmazdım. «Ne söylerseniz, ben onu yazarım» diye dikbaşlılık yapardım. Ne yalan söyleyeyim, kişisel eğilimim onların yönündeydi, ama gazetecilik görevinde objektiflikten ayrılmayı bir mesleki kusur sayarım. Şimdi, bir ara seçimi dolayısıyla gittiğimiz Aydın'da, başta Bayar ve Menderes, DP büyükleriyle bu mesele yüzünden yaptığımız kavgayı gülerek hatırlıyorum. Beni, Kemal Salih Sel vasıtasıyla Nadir Nadi'ye şikâyet etmişlerdi, fakat gazete onların düzdüğü değil, benim yazdığım telgraf metnini yayımlamıştı. Gazeteye döndüğümde Nadir Nadi'ye :

«Vallahi hocam, biz Halkçılara müsamahasız diyoruz

ama, bunların eline bir kudret geçse bizim iflahımızı keserler» dedim. (Bkz. «Tek Partiden Çok Partiye - Metin Toker - Bilgi Yayınları)

Ancak bu çatışmalar Adnan Menderes'le ilişkilerimizi bozmadı. Sonradan o Başbakan olduğunda, Özel Kalem Müdürü olarak benim çok iyi bir arkadaşımı, Basri Aktaş'ı aldığından vasıtalı olarak iyi havamız devam etti. Bir Başbakanla bir gazete muhabirinin ilişkisi ne olacak? Ama Menderes bana karşı —o sıralarda henüz hapishane fasılları başlamamıştı— hep iyi davrandı. Yani, nikâhıma davet etmemem bir büyük ayıp teşkil edecek değildi ama, çağırabilirdim de... Tanışıklığımızın derecesi oydu.

İsmet Paşa, Adnan Menderes'in ister istemez kendi davetlisi olarak görüleceğini, buna manalar verileceğini, hele Celâl Bayar davet edilmeyeceğine göre —onun için ne benim tarafımdan, ne İsmet Paşa bakımından böyle bir lüzum vardı— yorumlara yol açılacağını belirtti. «Vazgeçsek daha iyi olur» dedi. Kabul ettim. Fatin Rüştü Zorlu'ya ise, neden bilmem, kesin itiraz etti.

Nikâhımız Ankara'da, eskiden Halkevi olan binada oldu. Salon, kapılarına ve dış merdivenlerine kadar doluydu. Davetli DP bakanlarının çoğu geldi. Bazılarının ise gözleri tutmadı. Çiçek gönderdiler, telgrafla tebrik ettiler. O akşam İsmet Paşa «Gördün mü bakan arkadaşlarını?» diye takıldı. Sonradan, nikâha gelen bakanların bu hareketi de bahar havasının bir sonucu sayıldı. Hiç ilgisi yoktu.

Bunu, şu noktayı belirtmek için anlatıyorum : Bahar havası o kadar zorlama, o kadar yapaydı ki... Millet ve memleket çekişmelerin son bulmasını öylesine istiyordu ki en ufak olaydan bir anlam çıkarmaya çalışıyordu. Yazık ki devrin iktidarı bu ruh haletini gereği gibi değerlendiremedi.

Şubat ayında bahar havası gösterileri iktidar tarafından devam ettirildi. Menderes İzmir'e, Alsancak limanının temel atma törenine gitti. Orada yumuşak, güzel bir nutuk söyledi. Törende CHP'nin İzmir il başkanı Şevket Adalan da hazır bulundu. DP bu hareketlerin basında övülmesi için gayret gösteriyor, sanki bunlar asıl hedefmiş gibi teminat konusunu unutturmaya çalışıyordu. Nitekim Menderes'in İzmir nutkundan sonra Cumhuriyet bile şöyle yazdı : «Teminatta ısrar eden müfrit zümreden başka herkes sevindi!» Halbuki işin

özünde teminat vardı ve örneğin Nadir Nadi teminatta ısrar edenler arasındaydı.

1955 bütçesinin Mecliste kabulü görüşmelerine, işte bu hava içinde gelindi. Görüşmeler bir pazar günü cereyan etti. Ben Mecliste, basın locasındaydım. İsmet Paşa gelmemişti. Evdeydi. Tartışmalara katılmak istemiyordu. İsmet Paşa hâlâ bir bekleyiş içindeydi. Gerçek bir yumuşama şansını zedelememek için son derece sabırlıydı.

O gün Adnan Menderes DP iktidarının gerçek niyetinin ne olduğunu gözler önüne serdi. DP kendi egemenliği altında ve kendisinin değişmezliği içinde bir demokratik idare kurmak istiyordu. Herhalde, ince olmayan demokrasi buydu.

O yıl CHP'nin bütçe eleştirisini partide bir uzman heyet hazırlamıştı. Zira partinin Meclis Grubu zayıf ve takatsizdi. Konuşmayı Nüvit Yetkin okudu. CHP dış politikada iktidarla uyumlu olduğunu bildiriyor, fakat iktisadi politikayı ve iktidarın rejim konusundaki tutumunu şiddetle yeriyordu. Pazar günkü görüşmelere Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın konuşmasıyla başlandı. Polatkan sert, sinirli ve şiddetliydi. Hatta saldırgandı. Bu yüzden Meclisteki hava gergin bir hal aldı.

Nüvit Yetkin böyle gergin bir hava içinde kürsüye çıktı. Çok CHP'li endişeliydi. Adnan Menderes hükümete ait kısımda oturuyordu. Yetkin'e onun yanıt vereceğini herkes anladı. «Yetkini yiyecek» deniliyordu. Maliye Bakanının konuşmasından sonra arkadaşları ve gazeteciler CHP Grup Başkanvekiline, İsmet Paşayı çağırtmasını tavsiye ettiler. Fakat Yetkin teklifi reddetti.

Yetkin, şimdi dün gibi hatırlıyorum, günün büyük sürprizini yarattı. Nitekim akşam Pembe Köşke geldiğinde olayların hikâyesini öğrenmiş olan İsmet Paşa onu iki yanağından öperek hararetle tebrik etti. Gülerek «Biz Malatyalılar işte böyleyizdir. Kendimizi müşkil anlarda gösteririz» dedi.

Nüvit Yetkin kürsüde son derece sâkin ve ılımlı konuştu. Sözcüklerini tartarak, ölçerek, biçerek kullanıyordu. Sert havadan memlekete hayır gelmeyeceğini gayet iyi ifade etti. Geçmişe bakmanın da faydası yoktu. Fakat CHP bununla yetinemezdi. Rejim, yasal açıdan güvence altına alınmalıydı. Basın yasasında gerekli değişiklik yapılmalı, yargıçlar güvencesi zedelenmiş halinden kurtarılmalıydı. Kısaca, antide-

mokratik yasalar kaldırılmalı, millet bunlardan kurtarılmalıydı.

Nüvit Yetkin o gün Mecliste çok müsait bir hava yarattı. Doğrusu istenilirse bunu hiç kimse o sâkin görünüşlü, çıplak başlı, orta boylu adamdan beklemiyordu. Nüvit Yetkin konuşmasında ne çetin bir ceviz olduğunu ispat etti. Sıralardan laf atılıyordu. Laf atanlar arasında bizzat Adnan Menderes de vardı. Fakat CHP sözcüsü ne kızdı, ne şaşırdı. Tersine hiçbir sözün altında kalmadı. Hatta, başta Başbakan, herkesi hazırcevaplılığıyla mestetti. Meclisin o oturumu, gerçekten unutulmaz lezzette bir oturum oldu.

Nüvit Yetkin yargıçlardan söz ederken Menderes lâf attı :

«Dazıroğlu'nu unutuyorsunuz!»

Nüvit Yetkin bugünkü hal devam ederse, birçok Dazıroğlu'nun çıkabileceğini hatırlattı. Maliye Bakanı eski iktidar zamanında milletvekillerinin kendi seçim bölgelerine dahi uğramadıklarını söylemişti. 1954'te ilk defa Meclise giren Nüvit Yetkin bunun doğru olabileceğini ve belki Adnan Menderes' le Fuat Köprülü'nün de o zamanlar böyle hareket ettiklerini ileri sürünce Başbakan oturduğu yerden hem alkışladı, hem de elini sallayarak :

«Ben giderdim... Ben giderdim...» diye seslendi.

Nüvit Yetkin buna da yanıt yetiştirdi :

«Herhalde, parti müfettişi olduğunuz için giderdiniz..»

Sözcü gittikçe açıldı. Bir ara, «1948'in elbette ki 1950'den de, 1955'ten de farklı olduğunu» söyledi. Sebati Ataman laf attı. Sebati Ataman 1950'de CHP'den milletvekili seçilmiş, fakat mazbatası Meclis tarafından onaylanmamış, bunun üzerine parti değiştirerek 1954'te DP milletvekili olarak gelmişti. Nüvit Yetkin ona şöyle dedi :

«Elbette farklıdır.. O kadar ki Sebati Bey bile 1950'deki Sebati Bey değildir.»

Meclisin Demokratı, Halkçısı hararetle alkışladılar. Adnan Menderes de son derece keyifli görünüyordu.

Sonra kürsüye o geldi. Bu sırada Meclisten bir ses yükseldi :

«Havayı bozma!»

Bağıran, Zonguldak'ın o tarihte DP'li olan milletvekili Hüseyin Balık'tı. Menderes sevimli bir edayla yanıt verdi :

«Merak etme, Adnan Menderes iyi havayı hiçbir zaman bozmaz..»

Halbuki birkaç ay sonra, CHP'yi yasal güvence isteğinden vazgeçiremeyeceğini anladığında iyi havayı Adnan Menderes'in kendisi bozacak ve memleket bir karanlığın içine girecektir.

O gün, Nüvit Yetkin nasıl terbiyeli ve nükteli bir üslupla DP'den antidemokratik yasaların kaldırılmasını rica ettiyse, Adnan Menderes de aynı üslupla CHP'ye bunların kaldırılmayacağını arz etti! Doğrusu istenilirse Menderes gibi yıllar yılı bu millete daha fazla özgürlük temin etmek için uğraştığını söyleyen, Recep Peker'in temsil ettiği karşıt zihniyetle sahiden mücadele etmiş bulunan bir insanın, o mücadelelerin en unutulmazlarına sahne olmuş aynı kürsüden şimdi tamamıyla aksi fikirleri savunması üzücü bir görüntü oluşturuyordu. Bu manzarayı basın locasından ibretle seyrettik.

Başbakana göre DP iktidara gelince basının üzerindeki bütün kısıtlamaları kaldırmıştı. Tam bir özgürlük tanımıştı. Fakat ne olmuştu? Adnan Menderes kürsüden :

«Doktor!» dedi.

Dr. Mükerrem Sarol kürsüye seğirtti ve beraberinde getirdiği kupürleri şefine sundu. Başbakan basın özgürlüğünün nasıl kötüye kullanıldığını örneklerle açıkladı. Gerçekten iğrenç şeyler yazılmıştı. O kadar ki Meclis bile dayanamadı da :

«Yeter, okuma artık!» diye bağırdı.

Menderes yargıç güvencesinin de aynı şekilde kötüye kullanıldığını anlattı. Böylece demek istiyordu ki yasalar, hiç olmazsa şimdilik, olduğu gibi kalacaktır. Vaktiyle daha fazla özgürlük isteyen DP artık «daha fazla özgürlük isteyen ona layık olmalıdır» diyor ve bu milletin daha fazlasına layık olmadığını ifade ediyordu. Adnan Menderes, yumuşak hava içinde eleştirilerin yapılmasına izin lütfediyordu. Bir mürüvvet gösteren, üç mislini alacaktı. İşte Nüvit Yetkin, Maliye Bakanının konuşmasının radyo ile verildiğini, fakat kendisine sıra gelince mikrofonun kaldırıldığını söylemişti. Adnan Menderes vaad etti :

«Peki.. Bundan böyle Maliye Bakanının konuşması da verilmeyecek..»

Halbuki Başbakan bunun yerine «Peki... Muhalefetinkini de vereceğiz» deseydi daha doğru hareket etmiş olurdu. Zaten Menderes'in o sözü de galiba bir tek yıl tutulacak, sonra unutulup gidecek ve uygulama her yıl biraz daha kötüleşerek 1960'a gelinecektir.

Menderes'in açıktan aldığı bu tavır, o akşam Pembe Köşkte CHP ileri gelenleri arasında tartışıldı. İsmet Paşanın koyduğu teşhis şu oldu : Menderes, elinde sopası, bir «yumuşak hava»nın peşindeydi. Tabii CHP'nin bunu kabul etmesine olanak yoktu. Fakat mevcut «yumuşak hava»yı CHP'nin bozması da doğru olmayacaktı. İyisi, güvence üzerinde ısrar edip daha beklemekti. Nitekim Meclisteki o görüşmelerden bir hafta kadar sonra CHP Meclisi toplandığında havayı bozmadı ama, rejimin sağlam yasal temeller üzerine oturtulması lüzumunda kararlı bulunduğunu yeniden açıkladı.

Memleketin kaderi! Vaktiyle, iktidarın görünüşte dostça sıkılsın diye uzattığı eli ısırmak hevesi CHP'ye egemen olmuştu. Şimdi, o eğilimdekiler fiilen tasfiye olunmuşlardı. Ama bu sefer de iktidarda, uzattığı eli mutlaka öptürmek merakı belirmişti. 1955'in talihsizliği bu oldu.

İsmet Paşa o ayın 17'sinde İstanbul'a hareket etti. İstanbul'da ayın 18'inde il kongresi vardı. İstanbullu Halkçılar kendisini mutlaka istediler. İsmet Paşa önce bir düşündü. Zira İngiltere Dışişleri Bakanı Eden Türkiye'yi ziyaret edecekti. Böyle bir anda başkentte bulunmak istiyordu. İstanbullular «perşembe akşamı dönersiniz» dediler. İsmet Paşa gene tereddüt etti. Perşembe akşamı hükümetin Eden şerefine daveti vardı. Cuma günü, İngiltere Büyükelçiliğinin. İsmet Paşa bunlardan birincisine gitmez, ikincisine giderse tuhaf olurdu. Bu yüzden önce İstanbul'a olumsuz yanıt verdi. Fakat o sırada Eden hastalandı ve ziyaret ertelendi. Bunun üzerine İsmet Paşa İstanbul'a gitti. O İstanbul'dayken bahar havasının iki yeni gösterisi oldu. İstanbul belediyesi hükümetin iznini aldıktan sonra Spor ve Sergi Sarayını, nasıl DP kongrelerine veriyorsa CHP kongresine de verdi.

İkincisi, 108 gün hapis yattıktan sonra Hüseyin Cahit Yalçın salıverildi.

İsmet Paşa İstanbul'a varır varmaz kongrede konuştu, sonra hastaneye giderek Hüseyin Cahit Yalçın'ı ziyaret etti. Günlerden perşembeydi. Cuma akşamı, Hüseyin Cahit Yalçın'ın gelini Macide Hanım Taşlık'a telefon etti. Sesi heyecanlıydı. Biraz önce Ankara'dan telefon etmişlerdi. Macide Hanım karşısında Başbakan Adnan Menderes'i bulmuştu. Menderes «Hüseyin Cahit Beyefendiye hürmetleriyle birlikte» yaşlı gazetecinin affedildiği haberini, müjdesini bizzat vermişti. Telefon kapanır kapanmaz Macide Hanım İsmet Paşayı aradı.

Hüseyin Cahit Yalçın'ın nasıl affedildiği o zaman dahi çok kimsenin gözünden kaçmıştır. Yalçın anayasanın 42. maddesi gereğince affedildi. Bu madde şudur :

«Cumhurbaşkanı, hükümetin teklifi üzerine, daimi malûllük veya kocama gibi özlük sebeplerden dolayı belli kimselerin cezalarını kaldırabilir veya hafifletebilir.»

Halbuki 1955'te bu olay nedeniyle yayımlanan bildiri şöyle kaleme alınmıştır : «*...kendisi hakkındaki hapis cezasının ıskatı, Teşkilâtı Esasiye Kanununun 42. maddesine göre İcra Vekilleri Heyetinin 17.3.1955 tarihli toplantısında kararlaştırılarak Cumhurreisliği makamına arz ve inha olunmuş ve Yüksek Tasdike iktiran etmekle muamele katiyet kesbetmiştir..*»

Devrin Cumhurbaşkanı, Yalçın gibi seksenini aşmış bir gazetecinin affını dahi bir «zaaf âlâmeti» saydığı için hükümet affı «teklif etmemiş», «kararlaştırmış»tı. Bu anlayış, 28/29 Nisan ile 27 Mayıs arasında da DP'ye egemen olacak, «derenin ortasında at değiştirilmez» ya da «kelle vermeye başlarsak bunun sonu gelmez» felsefesi iktidarı son ve kesin sonuyla baş başa bırakacaktır.

Yalçın 19 Mart Cumartesi günü Taşlık'a İsmet Paşayı ziyarete geldi. O akşam ikisi birlikte CHP'nin balosuna gittiler. Yalçın aslan gibiydi.

IV

Hüseyin Cahit Yalçın'ın Celâl Bayar'ın bütün isteksizliğine rağmen Adnan Menderes tarafından hapishaneden çıkartılması, 1955'in bahar havasının bir aşamasını oluşturdu, fakat işin esasını değiştirmedi. İki taraf beklemeye devam ettiler. DP rakibini tam teslim alacağı anı, CHP iktidarın teminatsız rejimi kimseye kabul ettirtemeyeceğini anlamasını bekliyordu. Bunun için de daha iki ay iktidar ve muhalefet, yüzlerinde sahte bir tebessüm, birbirleriyle bakışıp durdular. Fakat iki taraftan da gerçek durumu ortaya koyan sesler çıkmıyor değildi. Bunlara en ziyade kızan Adnan Menderes'le onun silahşörleriydi. Adnan Menderes'le silahşörleri bu seslerin sahipleri DP'li olduğu takdirde onları haşlayabiliyorlar, yola getiriyorlardı. Fakat karşı tarafa dişleri geçmiyordu.

Nitekim böyle bir azarı, o sıralarda Hâkimiyet adında bir gazete çıkaran ve DP'li olduğu gibi DP'yi tutan Vedat Refioğlu Devlet Bakanı Dr. Mükerrem Sarol'dan yedi. Gazeteye başyazıları Bahadır Dülger hazırlıyordu. Dülger henüz «Tahkikat Komisyonuna üye yapılabilecek silahşörler» arasına terfi etmemişti. Aklı, daha bir başındaydı. Başyazısında Nihat Erim'in giriştiği manevranın gerçek niteliğini ve değerini belirtmiş, Erim'i suçlamıştı. Sarol gazetenin sahibine açtı ağzını, yumdu gözünü :

«Nasıl olur, efendim, nasıl olur da siz Nihat Erim'e hücum eder, bize bu kadar faydası dokunan bir adamı iki ateş arasında bırakabilirsiniz? Bu, partiye ihanettir. Zavallıya kendi tarafı alabildiğine yükleniyor. Bari biz, işini kolaylaştıralım..»

Bunu bana anlatan Vedat Refioğlu «Sarol sana da verdi, veriştirdi» diye ilave etti. Gerçekten de Akis, rejimin böyle usullerle hiçbir yere gitmeyeceğini savunuyor, sorunların yüksek düzeyde ele alınıp çözülmesinden önce huzurun gelmeyeceğini belirtiyordu.

Sarol'dan bu çeşit bir azarı da Zafer'in başyazılarını yazan Mümtaz Faik Fenik yemişti. Fenik, meşhur «Şah mat oldu» yazısındaki gibi gene, aceleciliğinden bir teşhis hatası yapmış, yukarlardaki havayı iyi koklayamadığından —Fenik Bayar'ın uydularından olduğu için onun havasını alır, fakat bu hava Menderes'in havasına uymayınca ortada kalı kalıverirdi— Nihat Erim'e çatmıştı. «Oh, ne âlâ! Her şeyi yap et, bütün fenalık senin başının altından çıksın, ondan sonra zeytinyağı gibi üstte yüz!» demişti. Bunun üzerine Dr. Sarol telefonu açmış, sayın başyazarı hizaya çağırmıştı. Fenik bir süre iç politikaya el süremedi, hıncını o sıralarda bir Arap memleketinden, galiba Suriye'den aldı, ona çattı durdu.

DP'li «yüksek düzey gazetecileri» içinde hava koklamaktaki beceri rekoru daima Burhan Belge'de kalmıştır. Şahsen ve ahbaplığı itibariyle dünyanın en sevimli adamlarından biri olan Belge'de «patlıcan konusu»nda hiçbir fütur yoktu. Belge için esas, «efendi konusu» idi. Nitekim Belge, Menderes'in isteğiyle, daha doğrusu onun verdiği notlardan yararlanarak ve yazısını sonradan ona göstererek Zafer'e «Muvaffak bir davadan ricat hezimettir» başlıklı ve «Zafer» imzalı bir başyazı yazacak, bunda, Nihat Erim'e hücumu resmen yasaklayacaktı. Hatta bununla da kalmayacak, bunun aksini yapma-

nın cesaret işi olduğunu bildirecek ve bu cüreti gösterenlerin cezalandırılacaklarını ilan edecekti.

Sarol o sıralarda böyle bir kuvvet gösterisini Hürriyet'in Ankara temsilcisi Emin Karakuş üzerinde yaptı. Karakuş «oyunu bozanlar» arasındaydı. Sarol'un yıldırdığı birtakım İstanbul gazeteleri CHP'nin Erim politikasını benimsediğine kamuoyunu inandırmaya çalışırken Hürriyet, manşetinde, «CHP bildirisinde üstü kapalı söylenen ve tutumu reddedilen şahısın Nihat Erim olduğu»nu açıklıyordu. Sarol bundan Karakuş'u suçlu tuttu. Tabii gazetenin sahipleri de tehdit edildiler, Sarol onlara muhabirlerini şikâyet etti, gazeteye verilen lisanslar da söz konusu oldu. Fakat bununla yetinilmedi.

O sıralarda Erol Güney adında Musevi asıllı bir gazeteci, esrarlı tarzda «memleket menfaatlerine aykırı davranışlar» gibi yuvarlak bir nedenle Türk uyrukluğundan çıkarılmış, sınır dışı edilmişti. Sonradan bana, Erol Güney'in Dr. Sarol'un bazı marifetleri hakkında bilgi sahibi olduğu için ve susturulması amacıyla böyle bir durumla karşılaştığı söylendi. Bilmiyorum. İddianın doğruluğu hususunda elimi ateşe sokmam. Ama yapılan işlemin bir hukuk devletinin prensiplerine uygun olmadığını biz Akis'te savunduk. «Memleket menfaatlerine aykırı davranışlar»ın ne olduğunun açıklanmasını istedik. Nitekim Erol Güney şimdi İsrail'de gazetecilik yapmaktadır, hararetli bir Türkiye dostudur, İsrail'e yolu düşen Türklere, bilhassa Türk gazetecilerine içtenlikle konukseverlik göstermektedir. İşte, Emin Karakuş'un bu Erol Güney'le ilişkileri bulunduğu lafı ortaya atıldı ve Hürriyet'in Ankara temsilcisinin de başına bir Demokles kılıcı asıldı. DP hiç uygun bulunmayan bir şantaj, baskı ve tehdit yolunu açıyordu. Sonraları bu yöntemler Menderes'in silahşörleri tarafından Menderes'in bakanları hakkında bile uygulandı. İhtilal günü Başbakanlık kasasında bulunan birtakım aşk mektupları, kirli belgeler ve kadın donlarının sırrı budur.

Bahar havası gösterileri devam etti. Mart sonunda bir gece radyo Aydın'da CHP'liler tarafından Başbakana verilen bir yemekte CHP il başkanının, Menderes'in ve Cemil Sait Barlas'ın yaptıkları konuşmaları yayımladı. Radyoda CHP'lilerin sözleri! O sıralarda çok kimseyi şaşırtan olayın içyüzü şudur :

Menderes, yanında gazetecilerle bir geziye çıkmış, Aydın'a da gitmişti. Orada, bahar havası içinde CHP'nin Aydın

il başkanı Aydınlı, Başbakan şerefine bir ziyafet verdi. Yemekte il başkanı ve Menderes birer konuşma yaptılar. Konuşmaların fazla bir özelliği bulunmuyordu. O günlerin modası olan yuvarlak laflardan ibaretti. Sonra Cemil Sait Barlas söz aldı. Barlas'ın, Nihat Erim'le hiç arası yoktu. Barlas, Erim'in 1954'ten sonra tuttuğu yolu 1950'den itibaren benimsemiş, iktidarla muhalefet arasında uygar ilişkiler olmasını istemiş, Menderes'le dostluğunu korumuş, fakat, Allah şahittir ya, fikirlerini de söylemekten geri kalmamıştı. Bu tutumunun karşısına o tarihlerde Nihat Erim çıkmış Barlas'ı satılmış olmakla suçlamış, onu partiden kovdurtmak için elinden geleni yapmıştı. Halbuki şimdi, Erim aynı politikanın şampiyonu kesilmişti. Hem o kendi düşüncelerini de değil, iktidarınkileri söylüyordu.

Cemil Sait Barlas rakının da içildiği o sofradaki konuşmasında partiler arasında dostluk ve iyi ilişki kurmanın aynı fikirde olmak anlamına gelemeyeceğini söyledi. Muhalefetin birçok konuda, örneğin rejim ve iktisadi politika konusunda, iktidardan başka türlü düşündüğünü belirtti. Ondan sonra da Başbakana «partilerarası münasebetlerin düzelmesini veya bozulmasını şahsi menfaatlerine göre ayarlamak isteyenler»e kulak vermemesini ihtar etti. «Çünkü bu adamların hayrı, meziyetleri, vasıfları yoktur. Fitne ile yaşarlar. Bunlar her iki partide de, DP'de de, CHP'de de mevcuttur. Bunları dinlemeyiniz. Bunlara kızmayınız da..» dedi.

Yemekte, gazeteciler arasında Faruk Gürtunca da vardı. Barlas'ın konuşmasını o not etti. Menderes notları gördü. Herhalde rakı onu da azıcık etkilemiş olacak ki, içindeki ima dozajı bu kadar kuvvetli olan konuşmanın hemen o gece radyolardan verilmesini Özel Kalem Müdürü Muzaffer Ersü'ye emretti. Emir derhal yerine getirildi. Yerine getirilmesiyle de Ankara karıştı. Ertesi gün Dr. Sarol alelacele ve İstanbul'a geçmiş olan Menderes'le buluşmak üzere uçakla oraya koştu. Barlas konuşmasını şöyle bitirmişti :

«Politika merkezinde rastlayacağınız bu politika hastalarının tahriklerine kanmayınız!»

Birkaç akşam sonra Dr. Sarol İstanbul'da, Muammer Karaca'nın tiyatrosunda oynanan piyesi Menderes'in yanında seyrediyordu. Piyesin adı şuydu : «Etnan Bey duymasın!»

Ama «Etnan Bey» birkaç gün sonra, CHP'nin gerçek durumunu İsmet Paşanın ağzından duydu.

Nisanın başında CHP'nin İzmir il kongresi vardı. DP'ninki bir hafta önce yapılmıştı. Kongrede bulunmamakla beraber Adnan Menderes o vesileyle İzmir'e gelmişti. İzmirli CHP'liler İsmet Paşanın da gelmesini istiyorlardı. Halbuki aynı tarihlerde Lübnan Cumhurbaşkanının Ankara'yı ziyareti vardı. İsmet Paşa Ankara'da kalmayı tercih etti.

Bunun nedeni, o bahar havası günlerinde bu çeşit ziyaretler vesilesiyle tertiplenen davetlerin iktidar ve muhalefet arasında tek ilişki olanağını sağlamasıdır.

İsmet Paşa Lübnan Cumhurbaşkanı Camille Chamoun'un davetlerinde bir görüşme olasılığı gördüğü için İzmir'e, Meclis grubunun iki başkan vekilini, Nüvit Yetkin'le Sırrı Atalay'ı gönderdi. Onların eline bir de mesaj verdi. Bu mesajında, eğer iktidarın başıyla bir teması olursa, iktidarın başının herhangi bir hayal yapmamasını sağlayacak bütün malzeme vardı. İsmet Paşa üzerinde çok düşünerek, sözcüklerini dikkatle seçerek, özenle hazırladığı mesajında bir defa, partilerin arasında uygar ilişkilere taraftar olduğunu belirtti. «Ama, kanun karşısında ciddi ve hakiki olarak eşit muamele görmek hâlâ siyasi ihtiyaçların başındadır» dedi. Mesajını yazarken İsmet Paşa bu «hakiki» sözcüğü üzerinde bilhassa durdu. Sonra, bir başka tezi çürütmeye dikkat etti. CHP 2 Mayıs seçimlerini yitirdiğine göre birtakım kimseler seçmenin CHP prensiplerine iltifat etmediğini söylüyorlar, «halkın sesi hakkın sesidir» özdeyişi gereğince muhalefetin, galip tarafın ilkelerine boyun eğmesini tavsiye ediyorlardı. İsmet Paşa mesajına şu cümleyi bunun için soktu : «İktisadi ve içtimai prensiplerimizin memleketin ihtiyaçlarına en uygun olduğu inancında samimi olarak duruyoruz.»

Kongrede mesaj deliler gibi alkışlandı.

İktidarın ve muhalefetin liderleri, İsmet Paşa kendisinin ve partisinin durumunu bu şekilde açıkladığı bir sırada Ankara Palasta karşılaştılar ve uzun bir zamandan beri ilk defa olarak el sıkıştılar. Daveti, Adnan Menderes, Camille Chamoun onuruna veriyordu. Menderes ve eşi kapıda duruyorlar, konukları karşılıyorlardı. Yemek, oturarak yemekti. Bir akşam önce böyle bir yemek Çankaya'da Celâl Bayar tarafından verilmiş, fakat İsmet Paşayla eşi yemeğe değil, ondan sonraki suvareye çağrıldıklarından özür dilemişlerdi. Mart ayında Adnan Menderes de üçlü Balkan Paktı toplantıları dolayısıyla Ankara'ya gelen Yugoslavya ve Yunanistan Dışişleri

Bakanları onuruna verdiği yemeği takip eden suvareye İsmet Paşayı davet etmiş, mazeret bildirilmişti. Şimdi, yeni bir şekil kabul ediliyordu.

Yemekte Celâl Bayar'ın da bulunması karşılaşmanın bir anlam taşımasına engel oldu. Fakat bu, Menderes'le İsmet Paşa arasındaki, anlattığım nisan temaslarının uvertürünü teşkil etti. Menderes sofrada Bayan İnönü'ye konuk cumhurbaşkanının yanında yer vermişti. İsmet Paşa Bayan Köprülü'nün yanındaydı. Bayan Köprülü'nün öte tarafında Celâl Bayar oturuyordu. Yemekte hemen hiç konuşulmadı. Hatta Celâl Bayar İsmet Paşayı sadece başıyla selamladı. Sofradan kalkıldığında iki cumhurbaşkanı salonun kenarındaki odaya çekildiler. Menderes, biraz gözleri arkada, Refik Koraltan'la birlikte onları takip etmek zorunda kaldı. İsmet Paşayla eşi, öteki davetlilerle bir süre salonda oyalandılar. Menderes yanlarına bir ara Koraltan'ı gönderdi. İsmet Paşa Meclis Başkanıyla havadan sudan birkaç söz etti, suvareden erken ve keyifsiz ayrıldı.

O günlerde İsmet Paşa, uzayan bahar havasının sonunu iyi görmüyordu. Bir akşam Pembe Köşkte bana,

«Bahar havası, meseleleri karşılıklı oturup halledebilmemiz için bir vasıta, bir vasat olabilirse fayda verir. Ama korkuyorum, bunu ilelebet sürebilecek bir hava sanıyorlar. O takdirde fırtına çabuk gelecektir..» dedi.

Bunun içindir ki İsmet Paşa 1955 ilkbaharında Menderes'le temas aradı. Temas bulundu da.. Fakat daha önce anlattığım gibi bu temaslarda Başbakan iç politika konuşmadı. Konuşmayınca temasların İsmet Paşa için anlamı kalmadı. İsmet Paşanın nazarında hedef bir masa başında karşılıklı kadeh kaldırmak değildi.

Bundan dolayıdır ki Menderes, Pembe Köşke gelmeye söz verdiği halde karşılaşmayı Koraltan'ın evinde çok taraflı bir yemek daveti haline getirince İsmet Paşa karşı tarafın niyetinin ciddi olmadığını kesinlikle anladı. Koraltan'ın evinde DP büyükleri İsmet Paşadan kendilerini Pembe Köşke, iftara çağırmasını istemişlerdi. Sonradan, bilhassa Koraltan bu isteği yineledi. Hatta Meclis Başkanı bir baloda bana rastladı ve «Paşa bizi ne zaman iftara çağıracak?» diye sordu. İsmet Paşanın böyle bir niyeti yoktu. Eğer Menderes'le memleketin durumunu görüşebileceği bir konuşma imkânı olursa ona hazır bulunduğunu belirtti. Ama iftarmış, yemekmiş.. İsmet Paşa o yolu açmadı.

Gerçekten de bahar havası mayısın ilk yarısında şimşekler ve bulutlarla bozuldu, 21 Mayısta ise fırtına Mecliste, İsmet Paşa ile Menderes'in söz düellosuyla koptu. Bahar havasına Adnan Menderes kendi grubundaki bir konuşmasıyla son verdi.

Menderes'in, zaten elinde tuttuğu sopasını tekrar kullanmasına CHP değil, kendi partisi içindeki kımıldanışlar neden oldu. Bahar havası iki partide birbirine tamamıyla zıt iki cereyan uyandırmıştı.

CHP'de bir çözülme istidadı hiç belirmedi değil.. Örneğin, Başbakan onuruna Aydın örgütü tarafından biraz iç, biraz dış tesirlerle tertiplenen ziyafet kötü bir örnek olmak tehlikesi gösterdi. İl, ilçe, hatta bucak veya ocak seviyesinde cıvımalar oldu. Buna karşı genel merkez çabuk vaziyet aldı ve partilerarası ilişkilerin genel merkez düzeyinde düzenleneceğini tebliğ etti. İsmet Paşa da, İzmir kongresine gönderdiği mesajına şu paragrafı koydu :

«Bir an gözümüzden uzak tutmamalıyız ki seçmenin emniyetine ve vatana karşı mesuliyetimize lâyık olmak için parti içinde hakiki bir tesanüt ve fikir birliğinin hüküm sürmesi lâzımdır. CHP on seneden beri, hususiyle muhalefet zamanında her türlü çözme ve çözülme oyunlarına sağlam bir karakterle mukavemet etmiştir. İstikbalde de bu mukavemetin sarsılmayacağına tam bir itimadım vardır.»

CHP'deki «çözme ve çözülme oyunları» küçük kademede kaldı. Genel merkezde «teminatlı demokrasi» prensibi partinin resmi görüşü olmaktan bir an çıkmadı.

DP'de bunun tam aksi cereyan etti. 1954 seçimlerinden hemen sonra, âdeta bir şok sonucu, Menderes'in şiddet tedbirlerini yasalaştıran DP Grubu 1955 ilkbaharında ayıldı. Bu ayılmanın bayrağı ispat hakkı oldu. İspat hakkını doğuran nedenleri, havayı, onun gelişme tarzını anlatacağım. Şimdi, olayların bir kısmını hikâye etmek istiyorum. Bahar havasına Menderes'in son vermesine yol açan vaka mayıs başında DP Grubunda cereyan etti.

DP Grubu salı günleri toplanıyordu. Mayısın ilk salısında Grup, Başkan Hulûsi Köymen'in idaresinde toplandı. Bu sırada, altında 11 DP milletvekilinin imzası bulunan ispat hakkı önergesi Meclise verilmişti ve DP Grubu Menderes'in havasından değişik bir havadaydı. Çok milletvekili, «Fethi Çelikbaş ve arkadaşlarının takriri»ni imzalamış olmamakla

beraber onlarla görüş birliği halindeydi. O salı Menderes İstanbul'daydı.

Grup sinirli bir hava içinde açıldı. Evvelâ Avrupa Konseyi için Strasburg'a gidecek heyetin seçimi konusu ele alındı. Bahadır Dülger bu seçimin komisyonlar tarafından gösterilecek adaylar arasından yapılmasını istedi. Öyle delegeler gönderiliyordu ki bunların arasında, yabancı dil bilmediklerinden, «oturum açılmıştır»ı «oturum kapanmıştır» anlayanlar oluyordu. Avrupa'ya gönderilmek, ödül olmaktan çıkarılmalıydı. Teklif alkışlarla kabul edildi.

Sıra, daha ateşli konulara geldi.

Dr. Zeki Erataman bir önerge vermiş, belediye seçimlerinin geriye bırakılması konusunun Grupta karara bağlanmasını istemişti. DP seçim yapmamak alışkanlığını yeni benimsemeye başlıyordu. Başkan Hulûsi Köymen teklifi oya koydu ve reddedildiğini bildirdi. Salonu bir anda korkunç bir gürültü kapladı. Zira herkes görmüştü ki çoğunluk aleyhte değil, lehte oy kullanmıştı. Hulûsi Köymen gürültülere rağmen kararında ısrar etti, önergenin reddedildiğini bildirdi. O zaman Çelikbaş kürsüye geldi, böyle durumlarda yapılması gerekenin, milletvekillerini ayağa kaldırıp saymak olduğunu söyledi. Grup Çelikbaş'ın sözlerini hararetle onayladı. Başkan önergeyi tekrar oyladı. Açıkça belli oldu ki, Grup önergenin görüşülmesinden yanadır.

Konuşmalar başlayınca Grubun hem belediye, hem ara seçimlerinin ertelenmesinin aleyhinde bulunduğu anlaşıldı. Erataman şöyle dedi :

«Mütemadiyen seçimlerin geriye alındığına şahit oluyoruz. Bu, demokratik rejimimizin de geriye gittiğinin delilidir.»

Arkadan Hüseyin Balık aynı görüşü savundu. Bu sırada kürsüye Şefik Bakay geldi ve ortaya yeni sorun attı : «Hükümet ve Genel İdare Kurulu ne düşünüyordu?» Hükümet adına İçişleri Bakanı Dr. Namık Gedik söz aldı ve teklifin Meclis Komisyonunda görüşülmesi sırasında hükümetin itiraz etmemesinin onay anlamına gelmesinin doğal olduğunu söyledi. Milletvekilleri fena halde kızdılar. Arka sıralardan, yani Yaylâdan «Sen kim oluyorsun?. Sen hükümeti temsil edemezsin..» sesleri yükseldi. Genel İdare Kurulu adına Kâmil Gündeş konuşunca o da benzeri bir tepkiyle karşılaştı. Ona da «Hangi Genel İdare Kurulu? Ne zaman seçildiniz?»

diye bağırıyorlardı. Gerçekten, Menderes DP Büyük Kongresini toplamamıştı ve işi oyalayıp duruyordu. Kâmil Gündeş konunun henüz İdare Kurulunda görüşülmediğini söyledi ve orada görüşüldükten sonra grupta ele alınmasının doğru olacağı tezini savundu. Milletvekilleri bu teklifi de beğenmediler. Homurdandılar filan ama, sonda onu kabul etmek zorunda kaldılar. Hem Gündeş, hem Köymen Genel İdare Kurulunun konuyu «çabucak» görüşüp gruba getireceği vaadinde bulundular.

Ondan sonra Abidin Potuoğlu'nun bir önergesi ele alındı. Potuoğlu ara seçimlerinin geri bırakılmasını istiyordu. Ona karşı Sabri Dilek şiddetli bir çıkış yaptı. Böyle şey olur muydu? Grup gene ikiye ayrıldı. Muammer Alakant hiç kimsenin anlamadığı uzun bir konuşma yapıp ertelemeyi savundu. Nihayet teklif ufak bir çoğunlukça kabul olundu.

Yani o gün, netice itibariyle hükümetin istedikleri oldu. Fakat herkes fark etti ki DP Grubu bir ayaklanmanın arifesindedir ve «ince demokrasi»yi istemektedir. Menderes'in İstanbul'da bulunması bu eğilimin su üstüne çıkmasına neden oldu.

Toplantı akşamı Ankara Palasta Kasım Küfrevî'ye rastladım. Komik tarzda :

«Kedi yok ya, fareler cirit atıyor. Hele bir gelsin, hepsi kaçacak delik ararlar» dedi.

O hafta çıkan Akis'in ilk sayfasındaki «DP - Nihayet kımıldayan Grup» yazısı kim tarafından söylendiği anlaşılmasın diye —Küfrevî müfrit değildi— «bir müfrit milletvekili»ne atfettiğimiz bu sözle başlıyordu.

Ertesi hafta, gerçekten kedi geldi ve fareler ortadan kayboldular. Bu, DP'nin dört kurucusunun ortak çabasının sonucu oldu. Grupta cereyan edenler özellikle Bayar'ı tedirgin etmişti. «İnce demokrasiye paydos» onun felsefesiydi. Demek şimdi, grup bu felsefeye başkaldırıyordu, ha! Gruba göstermek gerekiyordu...

Grubun ikinci toplantısını yapacağı salı sabahı Menderes uçakla İstanbul'dan geldiğinde havaalanında üç önemli karşılayıcı buldu : Bayar, Koraltan ve Köprülü. Bayar, kurucuların bir arada görülmesi gereğini duymuştu. Bu hem bir dayanışma gösterisi olacak, hem de böylece milletvekillerine gözdağı verilecekti. Nitekim alanda resimler çektirildi, öpüşüp koklaşıldı. Kurucularla devlet ve hükümet erkânı da havaala-

nındaydı. Birçok DP milletvekili bu görüntüyü ibretle seyretti.

Grup öğleden sonra toplandı. Hükümete ayrılan yerde bütün dehşetiyle Menderes oturuyordu. Hani bir hafta önce belediye seçimlerinin erteleme işinin Genel İdare Kurulunda görüşülmesi kabul edilmişti ya.. İşte, kurul konuyu görüşmüştü, seçimler ertelenecekti. Bu sonuç, bir rapor halinde okunduktan sonra Genel İdare Kurulu adına Genel Başkan Vekili Prof. Fuat Köprülü kürsüye geldi ve doğruladı : Evet, seçimler ertelenecekti. Var mıydı, bir diyeceği olan!..

Sadece iki kişi, bir diyecekleri olduğunu söyleyerek kürsüye geldiler. Bir hafta önce Namık Gedik'e bağıranlar, Kâmil Gündeş'i azarlayanlar hep toz olmuşlardı. Önce Zeki Erataman ilk görüşünde ısrar etti, sonra İlhan Sipahioğlu tatmin olmadığını bildirdi.

...ve aldı sazı eline, Adnan Menderes.

O gün DP Grubunda bahar havasının resmi cenaze töreni yapıldı. Menderes daha kürsüye gelmek üzere ayağa kalktığında bir alkış koptu, bir alkış koptu, bir hafta öncenin hiddetli grubunu tanımanın imkânı yoktu. Genel Başkan kendi grubuna karşı yumuşak, fakat muhalefete karşı son derece sert bir konuşma yaptı ve bahar havasından ne anladığını ilk defa olarak kendi ağzından ilan etti. Bu, İsmet Paşanın çok önceden doğru teşhis koyduğu anlayıştı. Menderes dedi ki :

«Münasebetlerimiz insani, medeni münasebetlerdir. Ama kanun tekliflerini, şunu veya bunu kabul edecek değiliz. Her şeylerine eyvallah demeyeceğiz. 2 Mayıs seçimlerinden sonra çıkarılan kanunlar mükemmeldir. Böyle muhalefete böyle kanunlar lazımdı. Bakınız, hepsi nasıl mum oldu!»

Menderes yerine otururken salon alkıştan yıkılıyordu. Bir hafta öncenin itirazcılarından Şefik Bakay kürsüye gelip «tamamıyla tatmin olduğu»nu bildirdi. Yalnız Hüseyin Balık gene bir balık gibi çırpınıyor, «Beş dakika konuşacağım, beş dakika konuşacağım» diye bağırıyordu. Başkan ise kendisine söz vermiyordu. Balık öyle ısrar etti ki en sonda konuşup konuşmaması için oylamaya gidildi. Milletvekilleri, belki kendilerinin kedi geri gelince, söyleyemediklerini söyler umuduyla Balık'ın konuşması lehinde oy vermek cesaretini gösterdiler. Hüseyin Balık büyük bir heyecan içinde kürsüye çıktı. Menderes'i övdü, övdü. Onun, memleketin yetiştirdiği en büyük kıymetlerden biri olduğunu söyledi. Zaten o sıralarda ve da-

ha sonraları, eğer en ufak bir eleştiri yapılacaksa önce Menderes'i göklere çıkartmak alışkanlık olmuştu. Böylece Menderes'in hışmına uğramak tehlikesi ortadan kaldırılıyordu. Balık da öyle yaptı, sonra bir «ama» ile sadede geldi. Ama Menderes örgütteki ispiyonlara kulak vermemeliydi. Onlara kapılarını ve telefonlarını kapalı tutmalıydı. Etrafından bunları uzaklaştırmalıydı. Hem kendisine, hem partiye yazık ediyordu. Falanca hizip teşkil ediyor, filanca sizin aleyhinizde bulunuyor, şunlar bunlarla işbirliği, tertip yapıyor diye jurnaller veriliyordu. Bunlara inanmamak lazımdı.

Menderes tekrar kürsüye geldi. Böyle laflara zaten kulak vermediğini, kararlarında memleket ve parti çıkarlarını göz önünde tuttuğunu bildirdi. Balık :

«Hep söylüyorsun ama, yapmıyorsun» diye haykırdı.

Bu, bir hafta önce kükremiş olan grupta çıkan tek ses oldu. O gün bahar havası fiilen sona erdi. On gün sonra, 21 Mayısta, Meclis tatile girerken İsmet Paşayla Menderes Meclis kürsüsünde çatıştıklarında bu sonuç, resmen de tescil edildi.

V

Kısa bir süre sonra, bir pazartesi günü derginin telefonu çaldı. O sıralarda Akis, Denizciler Caddesindeki Yeni Matbaa binasının bir odasındaydı. Odada yazı işleri müdürü Cüneyt Arcayürek'le ikimiz oturuyorduk. Bir başka masamız daha vardı, ona derginin hazırlık günlerinde yazarlarımız ve düzeltmenimiz Refika Esmer ile Yusuf Ziya Âdemhan, diğer günlerde idare işlerine bakan arkadaşımız yerleşiyorlardı. Bu sıkışıklığa rağmen hayatımızdan memnun, azimli, canlı ve neşeliydik.

Telefonu Cüneyt açtı,

«Seni arıyorlar..» dedi.

Arayan Kasım Küfrevî idi.

Kasım Küfrevî'yi Edebiyat Fakültesinden tanırım. Ben öğrenciyken o asistandı. Sonra Ankara'da karşılaştık. O, DP'nin Ağrı milletvekiliydi. Alaycı, şakacı, ona buna takılan, fakat seçim bölgesinde kuvvetli olduğu için kendisine dokunulmayan bir politikacı olarak biliniyordu. Milletvekilliğinin ta-

dını çıkaranlardan biriydi. Onun şu veya bu hakkında yazdığı mizahi şiirler elden ele dolaşır, şakaları anlatılırdı. Menderes'le arası iyiydi. Menderes en yakın arkadaşlarını veya partisinin en üst kademelerini işgal edenleri, oturur, Kasım Küfrevî'yle birlikte alaya alırdı. Küfrevî partideki «ispat hakkı hareketi»ne katıldı, «11'ler»den biri oldu, onlarla birlikte DP'den ayrıldı. Fakat onlar Hürriyet Partisini kurduklarında o girmedi. Mecliste bir bağımsız grup olarak daha faydalı olacaklarına inanıyordu. Doğrusu istenilirse benim fikrim de buydu. Bunu Kasım Küfrevî'yle çok konuşmuşuzdur. Ancak Küfrevî'nin soluğu yetmedi. Bir süre sonra, tekrar Menderes'in kanadı altına sığındı. Kendisinin söylediği, Menderes'in, babasının türbesini yıkacağı tehdidinde bulunduğuydu. Kasım Küfrevî bir şeyhti, kendisini görünce yere kapanan, ayağının tozunu yalayan, varlığını ona sunan müritleri varmış. İktidarın bir milletvekili olması bu müritleri hem koruyordu, hem de onlar üzerindeki egemenliğinin devamını kolaylaştırıyordu. Baba türbesinin, Kasım Küfrevî gibi bir aydını yolundan ters yüz ettirmeye yeteceğini sanmam. Benim kişisel kanım, o yıllardaki çok kimse gibi Kasım Küfrevî'nin de Menderes'in bir gün devrilebileceğine inanmadığı ve başını boşuna belaya sokacak yerde onunla uyuşmayı akıllılık saydığıdır. Ama bu davranış, gene de bir aydın onuruna sahip olduğu için Kasım Küfrevî'yi bitirdi. Dönüşünü yaptıktan sonra mahcup, utangaç, insanlardan kaçar bir hal aldı, benden hep kaçtı.

Aradan yıllar geçti, onu Yassıada'da gördüm. Kader kendisini, mahkeme salonunda, DP'nin unutulmaz iki tipinin, Hâlis Öztürk ile Murat Âli Ülgen'in arasına getirip oturtmuştu. Ben dinleyici yerinde, o sanık sırasında bazen göz göze gelirdik. Etrafına hissettirmeden, bakışlarıyla iki yanındaki unutulmaz tipleri gösterir, «hale bak» der gibi ellerini açardı. Muhakeme edilmekten çok, onlarla beraber muhakeme edilmenin kendisine ağır geldiğini sanırım.

1955 ilkbaharının o pazartesi günü, —16 Mayıstı— telefonda Kasım Küfrevî beni acele görmek istediğini söyledi. «Olur» dedim ve akşamüstü Ankara Palasta buluşmayı teklif ettim. «Olmaz» dedi. Derhal görmek istiyordu. «Gel bana» dedim. Gene «olmaz» dedi. Çok mühim bir şey söyleyeceğini bildirdi, fakat benimle açıkta görüşmesinin olanaksızlığını ekledi:

«Takip ediyorlar. İnşallah senin telefonunu dinlemiyorlardır. Bak, nasıl görüşebiliriz...» dedi ve anlattı.

Yarım saate kadar, Ulus'taki Hachette Kitabevinde buluşacaktık. O orada olacaktı ve dipteki masanın üzerinde duran kitapları karıştıracaktı. Ben de gidecek ve aynı noktaya, kimseye fark ettirmeden yanaşacaktım. İkimiz de kitaplara bakarken, «mühim şey»i söyleyecekti. «Peki» dedim ve telefonu kapadım. Cüneyt «Ne var?» diye sordu. Tuhaf! Bir şey söylemedim. Sadece «Aklını kaçırmış galiba» dedim. Cüneyt «Kim?» dedi. «Hiç» dedim.

O sıralarda James Bond henüz yoktu, ama Hachette Kitabevine giderken kendimi casus romanlarındaki kahramanlara benzetiyordum. İçeri girdim, baktım Kasım Küfrevî dediği yerdeydi. Zehir Hafiyenin deyimiyle, çaktırmadan, onun bulunduğu noktaya yaklaştım. Tam yanında durup elime bir kitap aldım ve karıştırmaya başladım. Küfrevî dudaklarının arasından, yavaşça,

«Adnan Bey seni tevkif ettirtecek. Bugün savcıya emir vermiş. Tedbirli ol» dedi.

«Adnan Bey beni tevkif mi ettirtecek?» diye sordum.

«Evet.. Şimdi kendisi söyledi. Sana ağız dolusu küfretti. Ben onu içeri attırayım da, aklı başına gelir diyor..»

«Peki, nasıl tevkif ettirtecekmiş?»

«Akis'te çıkan bir yazıdan dolayı..»

Ben Akis'in sahibiydim. Sorumlu yazı işleri müdürü Cüneyt Arcayürek'ti. O tarihte yasada henüz gazete sahiplerinin tutuklanmasını öngören bir hüküm yoktu. Menderes o yasayı da ilerde çıkartacak, bunun Mecliste görüşüleceği gün, Bakan bulunan Emin Kalafat bana telefon ederek «Bunu seni hapsettirmek için çıkartıyor. Kanunu hemen matbaaya göndertip Resmi Gazetede yayınlatacak ve bir bahaneyle seni tevkif ettirtecek» diyecek, ben de o gün Akis'in sahipliğini vefalı Yusuf Ziya Âdemhan'a devrederek oyunu boşa çıkartacaktım, ama 1955 ilkbaharında durum henüz bu değildi. Kasım Küfrevî'ye «Ne imiş o yazı?» diye sordum. Bilmiyordu. Gene dudaklarının arasından, o gün geçen olayı anlattı.

Sabahleyin DP Meclis Grubu İdare Kurulunun toplantısına birden Adnan Menderes, yanında Genel İdare Kurulu üyeleri olduğu halde gelmiş. Sonra hepsini toplamış, Çiftlik Lokantasına yemeğe götürmüş. Anlaşılan, Meclis Grubu ile Genel İdare Kurulu arasında anlaşmazlık havası olduğu için bir «birlik gösterisi» yapıyordu. Kasım Küfrevî Meclis Grubunun

İdare Kurulu üyesiydi. Menderes benim tevkif edileceğim haberini orada yemekte vermiş.

Hemen matbaaya döndüm. Cüneyt yerinde, çalışıyordu. «Bizim son iki sayıyı getirsene, bakayım» dedim. Getirdi. Yurtta Olup Bitenler kısmını dikkatle okudum. Bir şey göremedim. Sonradan bana anlattığına göre, dergileri o kadar itinayla karıştırmışım ki, Cüneyt bir şeyler döndüğünü hissetmiş. Hatta bana «Ne var?» diye sormuş, fakat ben «Hiç!» demişim.

Gerçek şu ki bana kötülük yapacağız diye, Cüneyt'in canını yakacaklarından fena halde endişelenmiştim. Zira yasal yollarla bana dokunamayacaklardı. Gerçi bunun farkına vardıklarında başka çareler aramadılar değil ama, başaramadılar. Attıkları taş mutlaka Cüneyt'i yaralayacaktı. Kendisine bir şey söylemedim. Bana ilişemeyeceklerini anlayınca vazgeçeceklerini umuyordum.

Fakat vazgeçmediler.

İki gün sonra, beni ve Cüneyt'i savcılığa çağırdılar. Savcı gerekli emri almıştı. Şimdi, gülünecek bir şey söyleyeyim. Bu savcı kimdi, bilir misiniz? İhtilalden sonra, evet, 27 Mayıs ihtilalinden sonra MBK Hükümetinde Devlet Bakanlığına getirilen Hayri Mumcuoğlu! Hayri Mumcuoğlu'nun serencamı bu kadar da değildir. Hayri Mumcuoğlu YTP etiketiyle Meclise girdikten sonra CHP saflarına geçti. Ama garipsenecek ne var? Onun o tarihteki basın savcısı kimdi? Firuz Çilingiroğlu! Son İnönü hükümetinin, Ankara Savcılığına tayin ettiği zat, 1980'lerde de Yargıtay Başsavcısı.

Bize, DP Genel Başkanı Adnan Menderes'in, Akis'te çıkan «kedi-fare hikâyesi» yazısından dolayı savcı tarafından açılmak istenilen davaya muvafakat vermiş olduğu bildirildi. Tabii bu, olayın resmi ifadesiydi. Kasım Küfrevî'nin haberi bana işin içyüzünü çoktan anlatmıştı. İfadelerimizi aldılar. Savcıların tutuk bir halleri vardı. Yazıda bir suç unsurunun zerresinin bulunmadığı öylesine açıktı ki.. Ama emir, elbette ki emirdi! «Kedi olmayınca fareler cirit atar» sözünün herkesin bildiği bir söz olduğunu, bununla ne kimseye kedi, ne kimseye fare dendiğini söyledik. Bizi salıverdiler.

Fakat iki gün sonra, cuma günü, savcılık Cüneyt'i tekrar çağırdı. Bu sefer, nüfus kâğıdıyla birlikte gelmesini istiyorlardı. Cüneyt, «Galiba tevkif edecekler» dedi. «Haydi, canım» diye teselli etmeye çalıştım. «Yok, yok.. Herhalde tevkif ede-

cekler» diye ısrar etti. Ben de biliyordum. Ama, nasıl söyleyebilirdim? Annesi evde hastaydı. Üç gün sonra Şeker Bayramıydı. Kader ağlarını örüyordu. Bir arkadaşı Cüneyt'in yanına verdim. Bir şey olduğu takdirde bana telefon etmelerini söyledim. Yarım saat sonra telefon geldi. Savcılık Cüneyt'i sıkı bir sorguya çekmişti ve istediği sonucu alamayınca, tevkif edilmesi talebiyle 2. Sulh Ceza Hâkimliğine sevketmişti. İstekleriyse, Cüneyt'in yazıyı kendisinin değil, benim yazdığımı söylemesiydi. Cüneyt gülmüştü. «Yazıyı ben yazdım. Var mı bir diyeceğiniz?» demişti.

Savcılar bunun aksini kanıtlamak için, bilmezsiniz ne gayret gösterdiler. Düzeltmen Refika Esmer, «kedi-fare yazısı»nın müsveddeleriyle savcılığa celbedildi. Refika Esmer genç, çekingen, ürkek bir hanımdı. «Bu yazıyı Metin Toker yazdı, değil mi?» diye sordular. Yazı bütün yazılar gibi, daktiloda yazılmıştı. Refika, «Bilmiyorum» dedi. Tehdit ettiler, yalan yere tanıklıktan tutuklanacağını söyleyip gözünü korkutmak istediler. Fakat o da, aslan gibi dayattı, «Bilmiyorum.. Size bilmiyorum dedim ya.. Bana yazılar böyle gelir.. Ne bileyim kimin yazdığını» dedi.

O gün itinayla görevlendirilmiş bulunan yargıç, Cüneyt'i tevkif etti. Evinden yatağını, yorganını aldık, Cüneyt'i hapishaneye bıraktık. Cüneyt, Hilton'u beş yıl süreyle birbiri ardına ziyaret eden Akis mensuplarının ilki oldu. Bunların sonuncusu, Kurtul Altuğ ise, 1960'ın baharında Menderes'in meşhur Tahkikat Komisyonu tarafından tevkif edilecek ve hapishaneden ancak ihtilalcilerin süngüsüyle çıkarılacaktı. Cüneyt'i birkaç gün tecritte bıraktılar, saçlarını kazıttılar. Bir koğuşa, ancak birkaç gün sonra, bin ricayla geçirebildik. Tutuklanma nedeni, suçunun «Hükümetin nüfuzunu kıracak neşriyat yapmak olması ve bu suçu işlemekte devam etmesi ihtimalinin bulunması» idi.

Cumartesi günü iki avukatımız, Sahir Kurutluoğlu ve Asım Ruacan tevkif kararına itiraz ettiler. Her şey öylesine düzmeceydi ki.. Menderes Başbakan olarak değil, DP Genel Başkanı olarak onay belgesi imzalamıştı. Olay, Mecliste değil, DP Grubunda geçmişti. Hükümet nereden çıkıyordu? Onun nüfuzunu kırmak nasıl söz konusu olabilirdi?

Fakat, bu gerçekleri söyleyecek bir yargıcı biz, 1955 ilkbaharında bulamadık. Menderes'in şiddet tedbirleri zayıf yüreklerde etkisini göstermeye başlıyordu. Savcılık itiraz dos-

yasını önce 5. Asliye Cezaya havale etti. Yargıç kendisini reddetti. Dosya 2. Asliye Cezaya gönderildi. O yargıç da kendisini reddetti. Üçüncü defa olarak 1. Asliye Cezaya gidildi. 1. Asliye Ceza yargıcı da kendisini reddetti.

Aynı gün Adnan Menderes, Büyük Millet Meclisinin kürsüsünden, devam eden davalar hakkında davanın sonuna kadar herhangi bir yorum yapılmasını yasanın yasak etmesine rağmen davasının savunmasını yapıyor ve «bir zatı âlikadrin» (çok yüce, yükseklerde bir kişinin) damadına şimşekler yağdırıyordu.

Menderes'in bu hiddeti Cüneyt'in tutuklanmasının memlekette ve bütün dünya basınında geniş eleştirilere yol açmasının sonucuydu. Bir taş atmıştı, bu taş hem hedefine varmamıştı, hem de suda halkalar gibi akisler, akisler, akisler yapmıştı. Tutuklanmanın olduğu gün CHP bir bildiri yayımlayarak bunun basın özgürlüğüne indirilmiş yeni bir darbe olduğunu ve hükümetin şiddet yolunda yürüyeceğine kanıt oluşturduğunu duyurdu. Bir gün sonra yerli, yabancı bütün gazeteler bu hikâyeyi, Cüneyt'in resimlerini ve muhalefetin bildirisini yayımlıyorlardı.

O gün Meclis bu hava içinde toplandı. İnönü-Menderes düellosu o oturumda cereyan etti.

Menderes, Meclisi uzun bir yaz tatiline sokmayı kararlaştırmıştı. Kendi milletvekillerinden hiç memnun değildi. Şimdilik, kedi görününce fareler kaçışıyorlardı, ama bu daha ne kadar zaman devam edecekti? İspat hakkı taraftarları artıyordu. Şiddet tedbirlerinin aleyhindeki hava ağırlaşıyordu. CHP, yeni ideal arkadaşlarının vaadlerinin aksine, gittikçe sertleşiyordu. Kontrolun elden çıkması ihtimali büyüyordu. En iyisi Meclisi tatile göndermek ve rahat etmekti.

Cumartesi günü olaylar, Menderes'in DP Grup Başkanı Hulûsi Köymen'e verdirttiği tatil önergesinin görüşülmesinden çıktı. O gün Mayısın 21'i idi. Köymen, Meclisin 1 Kasıma kadar tatile girmesini istiyordu.

Teklife CHP adına Nüvit Yetkin itiraz etti. Memleketin hali ortadaydı. Baskı son haddini bulmuştu. CHP seçim yasası, adli teminatın asgari şartları ve basın yasası üzerinde Meclise teklifler getirmişti. İspat hakkı konusunda bizzat DP milletvekillerinin imzasını taşıyan bir önerge vardı. Nüvit Yetkin şöyle dedi :

«Bunları bir hafta içinde gözden geçirmek imkânı vardır ve bu, elinizdedir. Kısa bir bayram tatilinden sonra rejimle ilgili bu konular üzerinde durulur, halledilir ve tatil de birkaç gün geri kalabilir. Bunları hallettikten sonra daha büyük bir huzurla buradan ayrılız arkadaşlarım.»

Ama DP idarecileri kararlıydılar. Menderes ise, birkaç gün önceki gruplarında mevcut yasaların mükemmel olduğunu söylemiş ve bunların biçbirisine kimseyi iliştirtmeyeceğini bildirmişti. Nitekim Hulûsi Köymen ile Osman Şevki Çiçekdağ kürsüye gelip bu plakları çaldılar. Onları Adnan Menderes takip etti ve inanılmaz bir konuşma yaptı. Ben, basın locasında, arkadaşlarımla görüşmeleri takip ediyordum.

Şimdi, bu satırları yazarken, Meclisin o oturumuna ait Tutanak Dergisi önümde duruyor. Olayı anlatacağım, ama inanınız ki utanıyorum. «Tafra satıyor» diye düşünülmesinden korkuyorum. Hani, biraz saf olsam, satacağım ve «Amma önemli adammışım» cakasıyla ortalara çıkacağım. Ne var ki 1955'te bu memlekette bir Başbakanın nelerle uğraştığını söylemezsem demokrasimizin hikâyesi tamam olmaz. Hele Menderes o konuşmasını «İsmet Paşa bir ihtilal öncülüğü yapıyor. Hakiki rejim meselesi işte budur» diye bitirdiğine göre olay, daha başka bir de önem kazanmaktadır.

Menderes o gün, hiç fütursuz, benim, Cüneyt'in mahkûm edilmemiz için yargıçlara direktifler verdi. Galiba, hâlâ, beni de hapsettirebileceği umudundaydı. Kendisi eleştirilere hiç, ama hiç ses çıkarmıyordu. Ne var ki, —evet, bir küçük «ne var ki...» vardı— bunların terbiye hududu içinde kalması lazımdı. «Bu hududu geçtiği takdirde, adamı alır, içeri korlar. Bu, bir zatı âlikadrin damadı dahi olsa, kanunen bu farka itibar edilmez, kendisine lâzım gelen cezayı verirler» dedi.

Tutanak Dergisine göre bu sözlerden sonra «soldan alkışlar» yükselmiştir. Sol, eski Mecliste iktidarın oturduğu taraftı. Ama biraz sonra kürsüye İsmet Paşa çıkacak :

«Bir zâtı âciz ve mütevazın damadı olmak Başvekilin hışmına uğrayıp onu Meclis kürsüsünden, behemehal mahkûm ettirmek için gayret sarfetmek doğru olur mu?» diyecek ve gene Tutanak Dergisine göre bu sefer sağdan alkışlar duyulacaktır. Buna mukabil soldan «Öyle bir şey yok» diye bağrışmalar olacaktır.

Halbuki o gün Başbakan bununla da kalmadı. Tıpkı mahkemedeki bir avukat gibi Meclis kürsüsünden şunları söyledi :

«Bu memlekette tenkidin, fikir hürriyetinin hiçbir suretle tahdit edildiği vaki değildir. Fakat küfretmek, hakaret etmek yasaktır. Bu memlekette de yasaktır, başka memleketlerde de yasaktır. Bir insana, haysiyet sahibi bir insana sıçan denmez. Bu, nerede olursa olsun hakarettir ve dava açıldığı takdirde bu hakareti yapanı hapse tıkarlar. Hele bir heyeti içtimaiyeye, bir topluluğa karşı bu vasıfları kullanmak içtimai terbiyenin hudutları dışında siyasî sarkıntılık mânasını da ifade eder. Yani bu derece lâubali olarak, bir memleketin mesuliyetini sırtında taşıyanlara küfredilmez; bu derece lâubali olarak isimler takılmaz.»

Belki bu, yargıçlardan mahkûmiyet kararı almak için yetmeyebilirdi. İnanınız ki, Tutanak Dergisinden aktarıyorum, Türkiye Cumhuriyeti'nin Başbakanı Meclis kürsüsünden devam etti :

«Şimdi bu genç muharrir arkadaşımız hikâyesini eğer sabıkı tanzir etmek için yazmış olsaydı, bu teşbihleri maziyi hatırlatmak için vermiş olsaydı yerinde olurdu. —Ne akıllı, değil mi?— Bugün için bunun modası tamamen geçmiştir, arkadaşlar. Bendeniz huzurunuza çıkıyorum. Siz bana, sizin iradelerinizi behemehal yerine getirmek için bütün dikkatiyle çalışan bir mesul arkadaşınız gözüyle bakıyorsunuz, teveccüh ve itimat gösteriyorsunuz, siz benim sözlerime itimat ediyorsunuz, ben sizin sözlerinize itimat ediyorum. Bunda kedi ile fare münasebeti nerede? Bu ne demektir? Bu, sadece tehzil, sadece hakaret için kullanılıyor.»

Bitti mi? Hayır.

«Ondan sonra, yine kendilerinin vicdanlarını tatmin etmek için arz edeyim : Muhterem arkadaşlarım, adliyenin kararında bir kötülük yoktur. Suç işlemekte devam edecek. Halbuki adliye dava açmış. Aynı nokta üzerinde mütemadiyen ısrar suretiyle kendisini fiili memnu ika etmekten men etmek mahiyetinde olan bir tevkif kararından dolayı vatan elden gidiyor diye vaveyla koparmak, hakikaten nâbecadır..»

Menderes için her şey mükemmeldi. Nitekim, konuşmasında rejim konusundaki kanaatini şöyle anlattı :

«Bizim kanaatimizce bugün heyeti içtimaiyemizi tazyik altında bulunduran, vatandaşı endişe altında yaşatan ve Meclisi tatile girmekten alıkoyacak mahiyette müstacel ve ehemmiyet arz eden en küçük bir mesele dahi mevcut değildir.»

Bu söz, «soldan alkışlar»ın tekrarlanmasına vesile verdi. Menderes gene davasına geldi ve son direktifini verdi :

«Seçim kanunu, matbuat hürriyeti, şu veya bu. İstediğinizi yazarsınız. Fakat biz muhterem heyete sıçan dedirtmeyeceğiz. Eğer derseniz, o vakit de sizi kedi gibi kulağınızdan tutarlar, sıçan deliğine tıkarlar. Bunda bir facia yok arkadaşlarım. Halk Partisinin bunu bir facia haline getirmesini beğenmedim.»

Bir Başbakanın bu kadar ısrarı üzerine basın mahkemesi önce Cüneyt'i altı aya, beni para cezasına mahkûm edecek, hatta «artık suç işlemeyecekleri hakkında bir vicdani kanaat mahkemeye gelmediğinden» bu cezaları tecil de etmeyecek, fakat kararı, basın davalarına bakan ve o tarihte Baha Arıkan'ın başkanlığında olan Yargıtay Ceza Dairesi bozacak, basın mahkemesi de bu bozmaya uyarak ve «kedi ile fare» benzetmesinin bir darbımeselin iki masum sözcüğü olduğunu kabul ederek bizi beraat ettirecek, bundan sonra iktidar, Arıkan'ı hemen emekliye sevkedip Yargıtayın o ceza dairesinin başına bir Celil Cevherioğlu'nu, basın mahkemesinin başına ise bir Âdil Güneşoğlu'nu getirecektir. Bu iki şahsın Türk adliyesinde hep hatırlanacak yerleri olacaktır.

O gün Menderes'e İsmet Paşa yanıt verdi. Hiçbir ağır söz kullanmadı, fakat rejimin halini memleketin gözleri önüne birkaç çizgide koydu. CHP, yargıç güvencesini, bağımsız adalet müessesesini halletmeden lütfen ayrılmayınız, tatile gitmeyiniz demişti ya.. İşte, Başbakan bunların ne kadar acil sorunlar olduğunu bizzat, konuşmasıyla kanıtlamıştı :

«Tekrar, bundan evvelki yaptıkları gibi, Meclis kürsüsünden yargıca buyruk verdiler, adalete emir verdiler ve arzu ettikleri hükümlerin mutlaka yerine getirileceğini yanında bulunan Adalet Bakanı arkadaşına temin ettirdiler.»

İsmet Paşa durumu şöyle özetledi :

«Başvekili bugün ne DP Grubu, ne umumî efkâr, ne matbuat olarak yürüdüğü yolda durduracak, itidale sevkedecek bir kuvvet kalmamıştır.»

İşte bu söz, Mecliste kıyametler kopmasına neden oldu. Sanki, bir 27 Nisan 1960 günü, beş yıl önceden yaşanıyordu. DP'nin silahşörleri «sözünü geri al», «Meclise hakaret edemezsin» diye bağırıyorlar, tepiniyorlardı. İddiaları, İsmet Paşanın «Başvekili Meclis de durduramaz» dediğiydi.

İsmet Paşa şaşırdı. «Meclis» sözcüğünü ağzına dahi alma-

mıştı. «Böyle bir şey söylemedim» dedi. Fakat karşı taraf şirretti. DP'nin hep en önde oturan silahşörleri ısrar ediyorlardı : «Söyledin». İsmet Paşa «zaptı getirin, göreyim» dedi. Eline bir zabıt verdiler. Bu, Mecliste cereyan etmiş inanılmaz bir sahtekârlıktır. İsmet Paşa o zaptı okudu. İçinde «Meclis» sözcüğü vardı. Bunun üzerine «Eğer söylemişsem, geri alıyorum» dedi.

O zaptı İsmet Paşanın eline kim vermiştir, nereden bulmuştur, bilmiyorum. Ama durum bir ay kadar sonra, resmi Tutanak Dergisi yayımlandığında açıklığa kavuştu : İsmet Paşa «Meclis» sözünü söylememişti. Bunun üzerine CHP Grubu bir sözlü soru verdi. Fakat sorunun âkibeti ne oldu, şimdi hatırlamıyorum. Herhalde, uyutuldu gitti. DP'li idareciler bir anı geçiştirmiş olmaktan dolayı memnundular. Bu, «bir anı geçiştirmek» prensibi, zannederim, DP'nin başını yiyen esaslı öğelerden biri olmuştur.

Menderes bundan sonra kürsüye tekrar çıktı ve dokuz, on aydır devam eden bahar havasını kapadı. Aman Allahım, nasıl konuşuyor, neler söylüyordu.

«Asıl değişmesi lazım gelen bir zihniyet vardır. Değişmesi lazım gelen zihniyet Başvekile atfetmekte oldukları zihniyet değildir. İsmet Paşaya has olan tahakküm zihniyetidir ki, mutlaka değişmesi lazım gelir. Bugüne kadar gelip geçen bunca hadiselerden sonra görürüz ki İsmet Paşa hâlâ eski İsmet Paşadır. Damadının söylediğini burada başka laflarla tekrar ediyor. Bu böyle söylendikten sonra artık durulamaz. Beyanlarındaki şiddet politikası dediği, işte odur. Adamın kafasında hâlâ 'Ben İsmet Paşayım, kalk ey ehli vatan deyince bütün vatan benim arkamdan kalkar' vâhi emelleri ve tahakküm zihniyeti yaşamaktadır. İsmet Paşa bir ihtilal öncülüğü yapıyor. Hakiki rejim meselesi, işte budur. Bunca zahmetlerle elde ettiğimiz rejimi, İsmet Paşaya karşı müdafaa edeceğiz arkadaşlar. Onun kanun tanımayan, kanunun tesis ettiği şayanı hürmet müesseseleri ayaklar altına almak şeklinde tecelli eden tahakküm zihniyetinin, herhangi bir suretle bu memlekete zarar vermemesini teminat altına alacağız.»

Şimdi, «Kanunun tesis ettiği şayanı hürmet müesseseleri ayaklar altına alan», kürsüden yargıçlara direktif veren Menderes olmaktan çıkıyor, İsmet Paşa oluyordu. Bu demagoji sonradan, yıllar yılı devam etti, fakat Menderes'in beklediğinin aksi sonuç verdi. Bütün demagojiler gibi..

O gün, İktidar ile muhalefet arasında ipler bir defa daha kopmuştu. DP milletvekilleri Meclisin tatile girmesini kabul ettiler. Fakat bu tatil ömürlü olmayacak, 6/7 Eylül olayları patlak verince Meclis olağanüstü toplanmak zorunda kalacaktır.

Ertesi gün pazardı. İsmet Paşayla birlikte Cüneyt'i ziyarete gittik. Cüneyt'i, avukatların müvekkilleriyle görüştükleri, ortası camlı ve telli bir hücrede İsmet Paşayla görüştürdüler. Hapishaneyi ilk defa görüyordum. Cüneyt'in saçları kesikti. Biz onu teselli edecek yerde, o bizi teselli etti. Sonradan, hapishanelerde hep böyle olduğunu «şahsi tecrübelerim»le görüp anlayacaktım. Boğazıma bir yumruğun tıkıldığını hissettim. Cüneyt canlıydı, neşeli görünmeye çalışıyordu. Hayatımda pek az şey beni, Cüneyt'in başına gelen kadar üzmüştür. Bu, kaba bir haksızlıktı, insafsızlıktı. Bu, ilkel bir öç almaydı. Hem de hedeflenen adamın yerine bir başkasından.

Hapishaneden üzgün ayrıldık. Bu, İsmet Paşa için de, pazar günleri Ankara Hilton'un ziyaretçileri arasına katılmasının başlangıcını teşkil etti.

Memleket, 1955 yazına bu hava içinde girdi.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DP İKTİDARINDA İLK BÖLÜNME: İSPAT HAKKI HAREKETİ

I

Menderes için partisinde ilk alarm zilleri ispat hakkı konusuyla çaldı. Sonradan bu cereyan çığ gibi büyüdü. Büyük Kongre arifesindeki bölünmeye yol açtı. III. Menderes Hükümetine karşı DP Meclis Grubunun kazan kaldırmasını teşvik etti. Üç bakan hakkında Meclis araştırması açılmasını kolaylaştırdı ve Adnan Menderes'i 1957 seçimlerine kadar uğraştırdı. Menderes ancak bu seçimlerde partisine tekrar kayıtsız, şartsız egemen olacak ve hâkimiyeti DP'yi bilinen akıbetine götürecektir. Halbuki şimdi, bunca yılın ötesinde kalan o olayı gözlerimin önünde canlandırdığımda düşünüyorum da her şey ne kadar kolaylıkla halledilebilirdi ve 1955'in yazında «İspatçılar» diye bilinen DP milletvekilleri ne kadar masum bir istekle ortaya çıkmışlardı.

İspatçılar ilk başta 11 kişiydiler. Üçü Menderes'in eski bakanıydı : Fethi Çelikbaş, Enver Güreli ve Seyfi Kurtbek. Onların yanında Kasım Küfrevî, Turan Güneş, Kâmil Mengü, Ekrem Alican, Raif Aybar, Muhlis Bayramoğlu, Mustafa Ekinci ve İbrahim Öktem vardı. Bu 11 kişi 1955 Nisanının son günü Meclis Başkanlığına bir yasa önerisi verdiler. Önergede «Türk Ceza Kanununun 481. maddesine 16 Mart 1949 tarih ve 3 sayılı tevhidi içtihat kararının kaldırılmasını temin edecek bir fıkranın ilâvesi» isteniliyordu. Bu tevhidi içtihat kararı Bakanlar hakkındaki iddialarda ispat hakkını yasaklıyordu. Karar CHP iktidarı sırasında, meşhur Kenan Öner - Hasan Âli Yücel davası vesilesiyle alınmıştı. Kenan Öner eski Milli Eğitim Bakanına komünist demiş, bunu ispat edeceğini

söyleyerek savunmasını yapmış, mahkeme de kendisini beraat ettirmişti. Zamanın aklı evvelleri böyle bir lekenin Yücel'i de, CHP iktidarını da pek sarsacağına inanmışlar, Yargıtaydan meşhur içtihat kararını çıkartmışlardı. O tarihte Yargıtayın başkanı, sonradan DP milletvekili ve bakanı olan Halil Özyörük'tü. Halil Özyörük 1955 Nisanında Adalet Komisyonunun başkanı bulunuyordu. Fakat benim bildiğim, İspatçılar tekliflerini hazırlarlarken Özyörük kendilerini el altından destekliyor, onlara gerekli bilgi ve tafsilatı veriyordu. Özyörük daha sonra, Dr. Sarol ile birlikte çıktığı bir yurt gezisinde fikir değiştirecek ve orada burada ispat hakkını kötülemeye başlayacaktır.

İspat hakkı teklifinin bazı DP milletvekilleri tarafından hazırlanmakta olduğu, önergenin Meclise verilmesinden önce duyulmuştu. Bu, birtakım DP büyüklerinin kulağına kar suyu kaçırdı. Gerçek şudur ki ispat hakkı, kafada bir tip tutularak düşünülmüştür: Dr. Mükerrem Sarol. Sarol, hakkındaki iddialara ispat hakkının tanınması gereken bir bakanın simgesiydi. Bunu kendisi de biliyordu. Nitekim önergenin daha hazır dahi olmadığı bir sırada Sarol Tan gazetesinin bir muhabirine demeç verdi ve bu hakkın aleyhinde tavır aldı. Basın işlerini yönetmekle görevli Devlet Bakanı şöyle diyordu:

«Şahsi kanaatim basın kanununda bir tadile ihtiyaç olmadığıdır. Kolay şöhret peşinde olanlar, bazı temiz siyaset adamlarını şamar oğlanı vaziyetine düşürmek istiyorlar. Mevcut kanun bu gibi emellere set çekmek için yürürlüğe girmiştir. Tenkit namı altında iftira ve tezvir yoluna sapanlar kanun muvacehesinde bunun hesabını vermelidirler.»

Dr. Sarol sonradan da Menderes'e ispat hakkı cereyanının parti içinde bir başkaldırma olayı olduğu, kendisinden kelle istendiği, bu kelleyi verirse sonunda kendi kellesinin gideceği telkinini yapacak ve hareketin dejenere olmasında başlıca rolü oynayacaktır.

Dr. Sarol daha bakan olmadan, henüz sadece «Menderes'in yâr-i vefakârı» sanını taşırken sevilmezdi ve adı birtakım işlere karışmıştı. 1954 seçimlerinden sonra Menderes onu bakan yapınca bütün şimşekleri üzerine çeken bir paratoner gibi oldu. Onu, yeni hükümetin listesinin okunacağı gün 050 plakalı resmi arabanın içine kurulmuş, Meclise giderken gördüğümü hatırlıyorum. Yeni tayin edilen bakanlar arasında

bir o, otomobilini peşin almıştı. Hayatından memnun, keyifli bir hali vardı. Fakat beklenileceği gibi, Sarol'a hücumlar gecikmedi. Hem basın işlerini üstlenen Devlet Bakanlığını yapıyor, hem de şahsen Türk Sesi diye bir gazete çıkartıp ona resmi ilanlar, tahsisler veriyordu. Bu uydurma gazeteye Ankara'daki ilkokulları bile abone yapmıştı. Birtakım kooperatiflere girmiş, evler edinmişti. Adı ağızlarda dolaşıyordu. Dünya'da Bedii Faik bu iddiaları dile getirmiş, fakat hemen tevkif ettirilmişti. Biz Akis'te bir kampanya açmıştık, adam bizi derhal mahkemeye vermişti. Hatta biz, Sarol'un gazetesini, kampanyamız üzerine devrettiğinde muvazaa yaptığı iddiamızı gizli bir noter anlaşmasını bulup getirerek ispat edecek, mahkeme bizi beraat ettirecek, sonra Yargıtay ispat hakkının bulunmadığı gerekçesiyle bu kararı bozacak ve yeniden hüküm giyecektik. Bütün bunlar vicdanları rencide etmekteydi. Basın Yasası zaten son derece sıkıydı. Bir de ispat hakkının bulunmaması çok haksızlık oluyordu. Yolsuzluklara cesaret veriyordu. Hakkında bunca iddia olan Dr. Sarol bir dokunulmazlık zırhı içinde dolaşıyor, buna karşın, iddialarını ispat edenler mahkûm ediliyorlardı. 1955 baharında ispat hakkı bu lüzumdan doğdu. Sonra, yaz başında, Adnan Menderes İspatçıları çağırıp onlardan ne istediklerini haşin bir tarzda sorduğunda İspatçılar, Dr. Mükerrem Sarol'un adını açık açık söyleyecekler, Başbakan onlara «Siz Akis'in çizdiği yoldan gidiyorsunuz» diye haykırdığında onlar ne Akis'le, ne makisle bir ilgileri bulunduğu, amaçlarının bakanların da yargı denetimi altında bulunduklarını bilmeleri olduğu cevabını vereceklerdir. Biraz sonra onun ayrıntılarını da anlatacağım.

Menderes'e başka telkinler de yapıldı, bu ispat hakkının bir afet olduğu fikri aşılanmak istendi. Menderes'e diyorlardı ki : «Bu hakkı bir tanıyın, önce sizin hususi hayatınız hakkında yazmadıklarını bırakmazlar, sonra da karşınıza geçip ispat edeceğiz diye tuttururlar.» Menderes'in aşk platformunda özel yaşamı konuşulan bir konuydu.

Halbuki ispat hakkının özel yaşamla bir ilgisi yoktu. İspatçılar, bakanlar hakkında görevleriyle ilgili iddialara ispat hakkı istiyorlardı. Buna rağmen Menderes teklifin lehinde değil, aleyhinde tavır aldı. 1955 havası içinde ispat hakkı önergesi yasalaşabilseydi rejimin kaderi bambaşka olabilirdi. Menderes bunu görmedi, yahut istemedi.

İsmet Paşa bu önergenin yasalaşacağına hiçbir zaman inanmadı. «Cesaret edemezler» diyordu. Menderes cesaret

edemedi. Yoksa, şimdi düşünüyorum da, o tarihte DP Grubunun dünya kadar mensubu «Ne korkuyoruz? Nihayet mahkeme önünde davasını ispat eden kurtulacak, ispat edemeyen gene mahkûm olacak» diyordu. Hatta bunlar, ispat hakkı tanındıktan sonra cezaların daha bile ağırlaştırılmasını istiyorlar ve bu istek basında da olumlu karşılanıyordu.

DP Grubunda «mayıs başı ayaklanması», yani «kedi-fare hikâyesi» ispat hakkı önergesi Meclise verildikten sonra cereyan etti. Menderes'in gözünü bunun da korkutmuş olduğunu sanıyorum. Özellikle Bayar, kızını dövmeyenin dizini döveceği inancındaydı ve o da ispat hakkının şiddetle aleyhindeydi.

İşte, Menderes İspatçıları, Meclisin tatile girmesinden önce bu hava içinde çağırttı. Çağıran Başbakan değil, DP Genel Başkanıydı. İspatçılara Genel Başkanın kendilerini istediği bildirildi. 11'lerin hepsi değil de, sadece on tanesi bulunabildi. Bunlar Genel Başkanın nezdine toplu halde gittiler. Kendilerini önce Genel Başkan Vekili Prof. Fuat Köprülü karşıladı. O sıralarda Köprülü Dışişleri Bakanlığından alınıp sandalyesiz bir Devlet Bakanlığına getirilmiş, Köprülü de kendini daha ziyade parti işlerine vermişti. Prof. Köprülü, kendisine özgü babacan tavırla konuyu ortaya attı: 11'lerden, tekliflerini geri almaları isteniliyordu. Fakat İspatçılar davalarını bir savundular, bir savundular ki, Köprülü bile onlardan yana oldu. Hatta bu teklifin en ziyade Dr. Mükerrem Sarol'u göz önünde bulundurduğu söylendiğinde DP Genel Başkan Vekili «aferin» dedi. Hani, o sırada Köprülü'ye bir kalem uzatılıp da «Hoca, bas şu teklife imzanı» denilseydi Köprülü 12. İspatçı olabilirdi.

Fakat bu sırada odaya Adnan Menderes girdi. Adnan Menderes ile İspatçılar o gün, orada bir güzel kavga ettiler. Menderes sesinin tonunu yükselttikçe İspatçılar da yükselttiler. O bağırdıkça onlar da bağırdılar. Genel Başkan sinirliydi. İspatçılardan tekliflerini geri almalarını istiyordu. İspatçılar «Ne münasebet?» dediler. Milletvekili değil miydiler? Elbette ki yasa teklif etmek haklarıydı. Caymak niyetinde de değillerdi. İspat hakkını niçin getirmek istediklerini, bununla kimleri hedef aldıklarını açık açık söylediler. Sarol'un adı bu sırada geçti. Adnan Menderes bunun için basına ispat hakkının tanınmasına lüzum bulunmadığını sert bir şekilde ifade etti. On İspatçı aynı sert tonda aksi inançlarını söylediler. Bakanların denetimi açık olmalıydı.

Sahiden, o sırada, Menderes ve ispat hakkının aleyhtarları bir hava çalıyorlardı. Efendim, bir bakan hakkında iddiada bulunmak için illa yazı yolunu seçmek lazım değildi ya.. Meclisin bir Dilekçe Komisyonu vardı. Kim, bir bakan hakkında bir şey biliyorsa o komisyona bir dilekçe verebilirdi, iddia tetkik edilirdi. İspat hakkı ne oluyordu? Konuşmada, Menderes bunu savundu.

İspatçılar diretince bu sefer, onları bir hareket hazırlamakla suçladı. İspatçılar bunu da reddettiler. Hatta bunu söyleyenleri kanıtlamaya çağırdılar. Ne bir hareket hazırlıyorlardı, ne de gizli bir maksatları vardı.

Hava kızışmıştı. Menderes bir adım daha ileri gitti ve dedi ki :

«Muhaliflerin aleti haline geldiniz. Onlar da, ispat hakkı, ispat hakkı diye tutturuyorlar...»

Artık konuşacak bir şey kalmamıştı. İspatçılar, ispat hakkını DP iktidarı verirse muhalefetin elindeki bir silahın da alınmış olacağını söylediler. Ama Menderes'in laf dinleyecek hali yoktu.

Ben Fethi Çelikbaş'ı, bu kavganın yapıldığı akşam gördüm. Üzgündü. Bütün İspatçı arkadaşlarının da üzgün bulunduklarını söyledi. Menderes'in kendilerini anlayacağını ummuşlardı. Sanmışlardı ki, Başbakan, aslında fena değildir de onu fena arkadaşları kötü ve yanlış yola itmektedirler. İspatçıların Menderes hakkındaki hayalleri o konuşmadan sonra yıkılmıştır.

Menderes teşebbüsünü orada bırakmadı. Ertesi gün, 11'lerden DP Meclis Grubu İdare Kurulu üyesi Kasım Küfrevî'yi yalnız yakaladı ve sıkıştırdı, hayli tartakladı. Hiç olmazsa onun, teklifini geri almasını istiyordu. Kasım Küfrevî gene reddetti. Fakat, acele etmediklerini, konunun kasımda, Meclis açıldığında görüşülmesine itirazları bulunmadığını söyledi. Zaten Menderes, İspatçıların içinde sadece Seyfi Kurtbek'i yolundan döndürebilmiş, yaz ortasında ona, teklifini geri aldırabilmiştir. O gün Kasım Küfrevî'nin sözlerini olumlu karşıladı, hatta onu kucakladı ve öptü. Ama, İspatçıları daha kasım gelmeden DP'den kapı dışarı etmeyi ihmal etmedi.

1955 yazı, Sarol'un korktuğu gibi, ispat hakkı tartışmalarıyla geçti. Bu arada, bahar havası da sona ermiş bulunduğundan iki muhalif parti, CHP ile CMP yurt çapında şiddetli bir kampanyaya girişmişlerdi. «Yok»lar da başlamıştı. O bu-

lunmuyor, bu bulunmuyordu. Halk sızlanıyordu. Hesapsız, plansız, programsız ekonominin zararları kendini yavaş yavaş gösteriyordu. Amerika da, Fatin Rüştü Zorlu'nun tahminlerinin aksine, kesenin ağzını açmaya hiç niyetli görünmüyordu. Hatta, yardım faslı üzerinde kısıntılar düşünülüyordu. 1955 yazının o olaylarını, muhalefetin kampanyasını ve Amerika ile ilişkilerle dış politika gelişmelerini daha geniş anlatacağım. Şimdi, lafı dağıtmamak için, İspatçılar konusunu bitireyim. 1955 yazında Türkiye'de, ta köylere kadar ispat hakkı lafı gitti. Köylüler, köylerine gelen DP milletvekillerine ispat hakkını soruyorlardı.

İtiraf etmek lazımdır ki Menderes'in bu konudaki direnişini halk anlamıyordu. Yani, hırsıza hırsız diyene ispat hakkı niçin verilmek istenilmiyordu? Bu sorun, Türkiye'de DP'nin prestijini en ziyade kıran nedenlerden biri olmuş ve daha sonra bol miktarda çıkıp, ta 1960'lara kadar giden hırsızlık, yolsuzluk ve soygun, nüfus ticareti söylentilerinin kaynağını oluşturmuştur. Belki de çok abartılı olarak...

Bunu Menderes ve etrafındakiler de gördüler. Gördükleri için de bir tedbir düşündüler. Seyfi Kurtbek'ten başka bir İspatçıyı elde edebileceklerinden umudu kesmişlerdi. O halde, bunların hepsini partiden atmak, bu suretle iplerin kimin elinde bulunduğunu göstermek lazımdı. Temmuz içinde cereyan eden bir olay, kulaklardaki kar suyunu daha da arttırdı. DP'nin, o tarihte, Menderes'ten sonra en kuvvetli adamı bilinen ve bir genel başkan adayı sayılan Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu ispat hakkı lehinde ilk vaziyetini aldı.

Bu, bir rastlantı sonucu oldu. Hikâyeyi sonradan, olaya karışan gazetecilerin birinden dinlemişimdir. İnsan bazı rastlantıların oynadığı role bakıyor da, şaşmaktan kendini alamıyor.

İzmir'de birkaç gazeteci, sıcak bir günde Kemeraltı'ndan geçiyorlarmış. Kenarda, önüne bakarak, oldukça dinç adımlarla yürüyen kısa boylu, açık renk elbiseli, beyaz şapkalı bir adama rastlamışlar. Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu imiş. «Aaa, Karaosmanoğlu!» demişler ve yanına seğirtmişler. Sorular sormuşlar, sonra konuyu ispat hakkına getirmişler. Karaosmanoğlu hiç fütursuz, «11'ler» ile beraber olduğunu söylemiş. Basına ispat hakkının mutlaka tanınması gerektiğini, bunun aksinin düşünülemeyeceğini bildirmiş. «İspat hakkı olmadan denetleme olur mu?» demiş.

Bu konuşma ertesi gün birkaç İstanbul gazetesinde birden çıktı ve Ankara karıştı. İsmet Paşa o sırada İstanbul'daydı. Taşlık'ta kalıyordu. Paşa hemen her sabah vapurla karşıya geçiyor, Ömer'in Çiftehavuzlar'da oturduğu bir evden denize giriyordu. Fakat muhalefet ekipleri memleketi tarıyorlar ve ortalığı hallaç pamuğu gibi atıyorlardı. Böyle bir ortam içinde Karaosmanoğlu çapında bir Demokrat liderin Menderes'e karşı bir bakıma açıktan tavır alması derhal çeşitli yorumların yapılmasına yol açtı. Adnan Menderes'ten başka birinin hükümeti kurması, Başbakanlık ile Genel Başkanlığın ayrılması tarzındaki söylentiler ortalığı kapladı. İspat hakkı DP'nin liderinin başına, beklenilenin dahi üstünde bir gaile açma niteliği taşıyordu. Zira lider tartışılmaya başlanılmıştı. Bunun üzerine İspatçılara karşı partinin Genel İdare Kurulunda bir harekete geçildi.

«11'ler» —artık 10 kişiydiler— önergelerini verdikleri zaman bazı kimseler Adnan Menderes'e bunun derhal gruba getirilmesini, reddettirilmesini, bu suretle de konunun kapatılmasını tavsiye etmişlerdi. Fakat birçok şeyi yara edinceye kadar kaşıma âdetinde bulunan Başbakan buna yanaşmamıştı. Şimdi ise ispat hakkı, bir çiçek gibi bütün arıları çekiyordu. Üstelik parti içinde memnuniyetsizlik ve memnun olmayanlar gittikçe çoğaldığından bu cereyan bir kanal görevi yapıyor, bir zümre, Menderes'e karşı onun etrafında birleşiyordu. İşte, Karaosmanoğlu bunlardan biriydi. Onlara başkalarının da katılması şaşırtıcı olmayacaktı. Genel İdare Kurulu yaz ortasında iki toplantı yaparak durumu görüştü.

Tabii, bir teklif İspatçıların Haysiyen Divanına verilmesi ve partiden ihraç ettirilmesiydi. Haysiyet Divanı Menderes ile Bayar'ın elindeydi. Burada DP'nin bir özelliğini söylemek isterim. Bütün büyük kongrelerde, ta muhalefet devresinden beri, DP idarecilerinin haysiyet divanlarını ele geçirmek için yaptıkları mücadele dikkati çekmiştir. Başka kuruluşlarda bir tür formalite olan haysiyet divanı seçimi DP'de hep mücadeleli geçmiştir ve bunlara Bayar-Menderes ikilisi egemen olmuştur. Böylelikle de liderler, muhalefette ve iktidarda, ne zaman bir ciddi parti temizliği yapmak isteseler süpürgeyi ellerinin altında hazır bulmuşlardır. DP'de, hayatı süresince iki büyük temizlik yapılmıştır. Bunların birincisi, muhalefet yıllarında Osman Bölükbaşı ile arkadaşlarının atılmasıdır. İkincisi, 1955 yazının sonunda İspatçıların ihracıdır.

Fakat yaz ortasındaki Genel İdare Kurulu toplantılarında o noktaya varılamadı. Kuruldaki bazı üyeler olumlu tavır aldılar. Bir defa, Fethi Çelikbaş'ın kendisi Genel İdare Kurulundaydı. Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu eğilimini belli etmişti. Sanırım Emin Kalafat, Sıtkı Yırcalı ve Rıfkı Salim Burçak da müfritler arasında değillerdi. Köprülü ile Samet de onlara katılınca bir çoğunluk sağlıyorlardı. Belki başkaları da İspatçıların Haysiyet Divanına verilmelerinin aleyhinde tavır almışlardır. Bilmiyorum. Herhalde, teşebbüsün çok fena karşılanacağı endişesi Genel İdare Kurulunu yazın ortasında İspatçılara karşı hareketsiz bıraktı. Bu, on kişi kalmış «11'ler» için bir ilk zaferi oluşturdu. Bu sırada Adnan Menderes, kararından caymış tek İspatçı olan Seyfi Kurtbek'i yanına almış, dolaştırıyor, onu —Demokratların o zamanlar sevdikleri bir deyimle— «onore etmek» istiyordu. Ama tabii bu son derece zor oluyordu.

Bu sırada gazeteciler ispat hakkının hedefi olan Dr. Sarol'u Adapazarı'nda kıstırdılar ve sorular sordular. Devlet Bakanının yanında Atıf Benderlioğlu vardı. Atıf Benderlioğlu Genel İdare Kurulu üyesiydi. O yaz akıllarda sadece ispat hakkı bulunduğu için gazeteciler Sarol'a tabii hemen onu sordular. İspatçı milletvekillerine birtakım baskıların yapıldığı söyleniyordu. Aslı var mıydı?

Sarol gerine gerine «hükümet tarafından baskı yapılmadığı»nı söyledi. Doğruydu. Baskı elbette ki hükümet tarafından değil, partinin organları tarafından yapılıyordu. Nitekim Genel İdare Kurulu üyesi Atıf Benderlioğlu önce sesini hiç çıkarmadı. Fakat sonra, baktı ki herkesin aklındaki sadece ispat hakkıdır ve temeli atılacak olan azot fabrikasını kimsenin umursadığı yoktur, o zaman, sonradan çok, ama çok meşhur olan bir cümleyi sarfetti. Dedi ki:

«Şu günlerde basına ispat hakkı tanıma keyfiyeti sizce bir azot fabrikasının temelinin atılmasından daha mı mühimdir?»

Bu cümle, «Azot fabrikası mı, ispat hakkı mı?» tercihi şeklinde şöhret yaptı ve DP'nin resmi felsefesinin ifadesi sayıldı. Nitekim o yaz Menderes'in kendisi, o tarihte basındaki tek taraftarı Ahmet Emin Yalman'a verdiği bir demeçte, «Şu güzel Türkiye'mizi ıstıraplardan ve yokluklardan kurtarmak için ben bunca gayret sarfeder, geceyi gündüze katarken arkadan vurulmak, hançerlenmek beni mahvediyor» diyecekti.

Bunlar, bir görülmemiş kalkınmanın ancak görülmemiş bir özgürlüksüzlükle beraber olabileceğine dair inancın ilk belirtileri oldu ve DP bu felsefeyle yıkıldı. Ama etrafı, Menderes'i hep bu telkin altında tuttu. Bu telkinler ispat hakkı havasının egemen bulunduğu 1955 yazında öyle bir hal aldı ki, Doğan Nadi, bir basın toplantısı için çağrıldığı Ankara'da Menderes'e rastladıktan sonra gazetesine şunları yazmaktan kendini alamadı : «Daha üç gün evvel, Ankara'da, etrafı tarafından maalesef, ama nasıl maalesef, yanlış yollara saptırılan ve bunların fena tesiri altında kalarak en samimi dostları hakkında bile hatalı fikirlere kapılan Sayın Adnan Menderes'in yanındaydık.»

Menderes artık kendisini bir «ilahi misyon»un sahibi sanıyor, bunun sonucu olarak da her «insani tenkit»e ateş püskürüyordu. İspatçıların DP içindeki kazanı, büyük kongrenin 15 Ekimde yapılacağı ilan edildikten sonra kaynadı. Ama sonradan bir giyotin gibi çalışan «DP Yüksek Haysiyet Divanının» ilk kurbanı bir İspatçı değil, Urfa milletvekili Feridun Ergin oldu.

Feridun Ergin namuslu bir iktisatçıydı. Hem namuslu, hem iktisatçı olması, Menderes'i yıllardır deli ediyordu. Namuslu olduğu için düşündüklerini söylüyordu, iktisatçı olduğu için söyledikleri doğru çıkıyordu. Aslında memleketi iktisadi bir felakete götüren o meşhur, «Görülmemiş Kalkınma» nın balonunu ilk patlatanlardan biri Feridun Ergin olmuştur. Bütçe Komisyonu raportörü olarak çalıştığı sıralarda ortaya koyduğu raporlar hep gerçekleri yansıtmıştır.

Ben, Feridun Ergin'i, Cumhuriyet'te çalıştığım sıralarda tanıdım. Gazetenin ikinci sayfa ortasındaki yere iktisadi yazılar yazardı. Soğuk görünüşü vardı. Sonra, Ankara'da tekrar karşılaştık. Ailece görüştük. Feridun Ergin o dış görünüşünün arkasında sıcak, tatlı ve samimi bir arkadaştı. İnce ve nükteli bir zekâsı vardı. Daha 1954'lerde Menderes'in tutumunu eleştirenlerdendi. Haysiyet Divanının hışmına, gene Cumhuriyet'te çıkan bir yazısı yüzünden uğradı. Menderes, bir prototipi Feridun Ergin olan «kitabi»lere karşı 1955 savaşını onunla açtı. Feridun Ergin'in partiden çıkarılması, ayrıca, ötekilere gözdağı verecek de sanılıyordu. Halbuki Feridun Ergin'in başına gelenler, sonunda bütün memlekette şan, şeref, itibar ve şöhret sahibi olması hesabın yanlışlığını pek çabuk meydana çıkardı.

Bundan dolayıdır ki Menderes için, DP'nin Büyük Kongresi arifesinde iki yol kalmıştı. Ya, parti içi demokrasiye saygılı davranarak muhalifleriyle kozunu kongrede paylaşmak, ya da, parti dışı demokrasi gibi parti içi demokrasinin de incesine paydos diyerek onları kongreye sokmamak. Genel başkan ve ideal arkadaşları bu ikinci yolu seçtiler.

Zaten, eylül ayında ortaya çıkan bir olay Menderes için başka çare bırakmadı. DP'nin, gözde iki «büyük mensup»u, Ekrem Hayri Üstündağ ile Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu ispat hakkı teklifine resmen katıldılar. Yani, «11'ler» bir süre «10' lar» olarak kaldıktan sonra «12'ler» oldular.

Şimdi, burada, bir gerçeği dile getirmek gerekir. İspat hakkı hareketi 1955'in ilkbaharında masum bir yasa tasarısı olarak doğdu. İspatçılar sadece ve sadece, ispat hakkının bulunmamasının yol açtığı haksızlıkları düzeltmek ve bu yokluktan yararlanan birtakım bakanların basın tarafından denetlenmesi olanağını yaratmak istiyorlardı. Parti içinde bir hareket, partinin idaresini ele geçirmek, Menderes'i devirmek akıllarının köşesinden geçmiyordu. Bütün istedikleri, Başbakanı, etrafını sarmış olan çemberden kurtarmaktı. O günler, Maltepe civarındaki evinde her konuştuğumuzda Fethi Çelikbaş ve orada sık sık gördüğüm Emin Kalafat'ın bana «Yahu, Adnan Beye kızmamak lazım... Henüz kurtulması ümidi kaybolmuş değil. O iyidir, ama etrafı berbat..» dediklerini hatırlıyorum.

Fakat aradan geçen yaz, Çelikbaş ve arkadaşlarında —Ama Kalafat'ta değil— bir büyük değişiklik yaptı. Menderes'in etrafında artık «münevver mutlakıyet», «adil diktatörlük» lafları konuşuluyordu ve Başbakan o tarafa itiliyordu. Başbakanın kendisi de «yanlış mı söylüyorlar», «söyledikleri doğru değil mi?» diye onlara hak veriyordu. İlkbaharda hedefleri ispat hakkından ibaret bulunanlar sonbaharda Menderes devrilmeden memleketin de, DP'nin de felaketten kurtarılamayacağına tamamıyla inanmışlardı.. Ekrem Hayri Üstündağ ile Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun İspatçıların arasına katılması bu planın gerektirdiği bir sonuç oldu. İspatçılar bir ara Samet'in bile üzerinde durdular. Ama bir dava adamı, bir ideal adamı olmak için bir asgari kritere lüzum bulunduğu için çabuk vazgeçildi.

DP'nin Büyük Kongresinde Ekrem Hayri Üstündağ ve Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu kongre başkanı ve Menderes'in alter-

natifi olarak ileriye sürüleceklerdi. Bazı İspatçılar o günlerde bu kişilerin karşı olanları yenecek güçte olduklarına inanıyorlardı. Ben pek inanmadım. Ama bu kişilerin karşı olanları yenip yenmemeleri önemli değildi. Öyle bir oy alacaklardı ki, mağlup olsalar bile, galip sayılacaklardı.

Nitekim Menderes de aynı kanıda olmalıydı ki, bunları büyük kongreye, polis marifetiyle sokturmadı.

DP'nin IV. Büyük Kongresi karşılıklı nasıl tertiplerle açıldı, neler cereyan etti, ne sonuç alındı? Bunları anlatacağım. Ama DP'nin bu büyük kongresinin havasını anlamak için İsmet Paşanın ve onun komutası altına girmiş bulunan muhalefet kuvvetlerinin 1955 yazında ne yaptıklarını bilmek lazımdır. Önce onun üzerinde duralım.

II

İktidarla muhalefet arasındaki bahar havasının bir mayıs günü Mecliste, İsmet Paşa ile Adnan Menderes'in çatışması suretiyle sona ermesi üzerine 1955 yazını memleketin iki büyük partisi âdeta kanlı bıçaklı halde geçirdiler. Radyoda bakanların, radyonun tarafsızlığı diye bir kavramı gösteriş olarak bile tanımayı bırakıp muhalefete alabildiklerine saldırmaları, Kasım Gülek'in tevkifi, Menderes'in şiddet yağdırması, 6-7 Eylül ve nihayet DP'nin büyük kongresinde beliren çatlak ve en önemlisi, CHP ile CMP arasındaki işbirliği bu yazı dolduran olaylardır. Bu olayların ağırlık merkezini İsmet Paşanın Taşlık'taki evi oluşturdu. Biz o yaz, Haziranın 28'inde İstanbul'a gittik. İsmet Paşa hemen o gün, ayağının tozuyla Çiftehavuzlar'da ilk denize girdi. Bütün yaz boyunca aşağı yukarı her gün İsmet Paşa Taşlık'tan karşıya geçti, meşhur çivilemesini yaptı. Aynı yaz, Menderes de sık sık İstanbul'a geldi. Ancak, bahar havasının sona ermesiyle birlikte iki lider arasındaki temaslar da bitmişti. Buna karşılık Osman Bölükbaşı o yaz Taşlık'ın konukları arasına katıldı.

1955 yazında CHP kurultayının toplanması lazımdı. Parti tüzüğüne göre kurultay her yıl, haziran ayında toplanacaktı. Mayısın sonlarında bunun hazırlıkları başladı. Hazırlananların başında Genel Sekreter Kasım Gülek vardı. Gülek bir gün partinin o sırada Kızılay civarında bulunan merkezinde,

«Siz onlara bakmayın. Biz muhalefet partisiyiz. Tüzük hükümlerimize riayet etmedik mi, savcılık yakamıza yapışır» dedi.

«Onlar» dediği, DP idi. DP yıllardır kongresini toplamıyor, fakat Dernekler Yasasının bu ihlaline hiç kimse sesini çıkarmıyordu.

Kasım Gülek'in 1955 yazında kurultayın toplanmasını yürekten isteyip istemediğini bilmiyorum. Gerçek şudur ki Gülek, gene tabii genel sekreter adayıydı. Gerçi partinin bilhassa idareci kadrosu içinde çok eleştiriliyordu, ama hâlâ, karşısına çıkacak rakipleri yenebilecek güçteydi. Zaten karşısında rakip de yoktu. İki ad, «ciddi genel sekreterlik» için hep dudakların ucundaydı: Barutçu ve Aksal. Bunların ikisi de kabuklarından sıyrılmak niyetinde görünmüyorlar, daha ziyade genel sekreterliğe başkaları tarafından yakıştırılıyorlardı. Yoksa, Kasım Gülek'e karşı bir mücadeleye girmeleri söz konusu değildi. Kasım Gülek, inanılmaz hafiflikleriyle ancak 1955 yazının sonlarında itibarını kaybetmeye başlayacak ve yaptığı hareketlerle, giyim kuşamıyla, birtakım davranışlarıyla keçileri kaçırdığı hissini verecektir. O zaman da «Tevkif Hadisesi» imdadına yetişecek ve ertelenen kurultay toplandığında gene genel sekreterliği koruyacaktır.

Buna rağmen benim bildiğim, mayıs sonunda haziran kurultayını istediğini söylerken, Kasım Gülek içinden fazla hevesli değildi. Zira bir önceki kurultay yanına öyle bir Parti Meclisi vermişti ki orada Gülek kral gibiydi ve üyelerden çoğu üzerindeki egemenliği tamdı. Halbuki partide esmekte olan hava, adları daha fazla bilinen ve CHP denilince hatıra daha çok gelen kimselerin Parti Meclisini oluşturmaları doğrultusundaydı. Bunlar bir önceki Mecliste görev almamışlardı. Şimdi hem partinin büyük krizi atlatmış olması, hem de DP'nin hataları yüzünden iktidarın ufukta görünmesi görev heveslilerinin sayısını arttırmıştı. Onların Parti Meclisine girmeleri ise Kasım Gülek'in borusunun bu kadar ötmemesi sonucunu ister istemez verecekti.

Nitekim kurultay yapılmadı. Ama başka sebepten...

1955 yazına iki muhalif parti, hem CHP ve hem de CMP çok dinamik girdiler. Hatta CMP ötekinden de cevval, ateşli ve hevesliydi. O tarihlerde partinin genel başkanı Ahmet Tahtakılıç'tı. Osman Bölükbaşı genel başkanlığı o yaz toplanan büyük kongrede aldı. Genel başkan olmadığı sırada da Bö-

lükbaşı memleketi dolaşıyor, iktidara veryansın ediyor, halkı uyandırmaya çalışıyordu. Başarı da kazanıyordu. Muhalefete susamış olan kitleler, o günler Osman Bölükbaşı ve Kasım Gülek tipi politikacılara iltifat ediyor, onlara ilgi gösteriyordu.

Ben CMP'nin ve bilhassa Osman Bölükbaşı'nın çabalarının DP'yi zedelemekten çok CHP için doping yerine geçtiğini sanırım. CHP, 1955 yazında CMP'ye bakarak hızlandı, canlandı. O da mitingler, toplantılar tertip etmeye başladı. Onun da konuşmacıları yollara düştüler ve tabii bunların birincisi Kasım Gülek oldu. Sonraları, Kasım Gülek eleştirilmeye başlandığında ve önce genel sekreterlikten, sonra da partiden uzaklaştırıldığında eski emekleri, gayretleri hatırlatılmış, vefadan söz edilmiştir. Bunlarda doğru taraf çoktur. Gerçekten de partisinin kalburüstü, ad yapmış mensupları Büyükada' daki Anadolu Kulübünde keyif çatarken, sabahları onda kalkıp nazenin bir tarzda tıraş olur ve denize inerken, ihtiraslı Kasım Gülek, ayağında çarık Anadolu'yu dolaşıyor ve ciddi bir şey söylemese bile, CHP'lilere heyecan dağıtıyordu. Ancak Kasım Gülek'i CHP'yi tek başına 1957, yahut 1960 CHP'si yapan adam olarak göstermeye kalkışmakta, onu 1957 seçimlerinde alınan fazla oyların sebebi saymakta çok abartma vardır. Gerçekten de, eğer Gülek CHP gibi bir partinin başında bulunmasaydı ve üzerinde onun hırkasını, elinde onun bayrağını taşımasaydı, mensubu olduğu siyasi örgüte Osman Bölükbaşı'nın CMP'ye getirdiği oydan fazlasını getiremezdi. Olayları tam değerleri içinde düşünmek için madalyonun bu iki tarafını belirtmek lazımdır.

1955 yazı, CHP'nin itibarının ve ona karşı duyulan ilginin artmaya başladığı yıldır. O tarihten itibarendir ki, bilhassa genç kuşaklar CHP içinde görev almaya başladılar ve orada burada yıllanmış örgüt büyükleri yerlerini yenilere vermek zorunda kaldılar. Tabii bu, parti içinde bir «gençler - yaşlılar mücadelesi»nin nedenini oluşturdu ve bunun bazı kısımları İsmet Paşayı üzdü, başını ağrıttı. CHP'nin kapalı bir parti olması, nöbet değiştirme işini daha da güçleştirdi. Ama gençlerin partisi olma özelliği, CHP için ta 1960'lara kadar devam etti. Daha 1955 yazında Anadolu'nun şurasında burasında genç avukatlar, doktorlar ve diğer mesleklerden aydınlar örgüte egemen olmanın yolunu tutmuşlardı.

Bu arada, henüz Ankara'dan ayrılmadığı sırada İsmet Paşa hemen her gün partiye gidiyor, orada çalışıyordu. Za-

ten parti o sırada, malları alınmış bulunduğundan bazı partililerin evlerinden getirilmiş eşyalarla doluydu ve bunların büyük kısmı Pembe Köşkten getirilmişti. O bakımdan İsmet Paşa dekor itibariyle de evi ile parti arasında fazla bir yabancılık çekmiyordu. Örgütten gelenlerle konuşuyor, memleketin nabzının nasıl attığına doğru bir teşhis koymak istiyordu. Kurultayın tarihini, yakında toplanacak Parti Meclisi saptayacaktı.

O sırada, Şemsettin Günaltay parti içinde yankılanmalara neden olan bir çıkış yaptı. Eski başbakanın partisinden memnun olmadığı, kurultaya muhalefet içinde bir muhalefet lideri gibi gitmek istediği biliniyordu. Bu durumu yazılıyordu. Nitekim haziranın başında Akis, kurultay öncesi havayı yansıtırken Şemsettin Günaltay'ın bu düşüncelerini de belirtmişti. Bunu sadece Günaltay için yapmamış, adları bilinen bütün CHP kodamanlarının tutumunu incelemişti. Bunun üzerine eski başbakan İstanbul'da CHP'yi ve CHP içindeki gidişi şiddetle yeren bir demeci gazetelere verdi ve bunu, iktidarın devam eden kampanyasına malzeme olabilecek tarzda yaptı. Tabii bu, Ankara'da çok fena karşılandı ve bilhassa Parti Meclisinde tepki gördü.

Fakat o Parti Meclisinin önemli kararı bu olmadı. Parti Meclisinde iki eğilim belirdi. Birincisi, kurultay için DP'nin yakında toplanması artık şart haline gelmiş bulunan büyük kongresini beklemek. İkincisi, il genel meclisi ve belediye seçimlerine katılmamak.

İsmet Paşa o Parti Meclisinin bildirisine bu iki noktayı açık açık koydurtmadı. Parti bunlara ima yapmakla yetindi. Kurultay tarihi konusunda bir güçlük yoktu. Ama yerel seçimlere katılmak için daha önce İsmet Paşa kendi kişisel etkisini, ağırlığını kullanmış, 1954 yazında o yöndeki kararı çetin mücadeleyle çıkartmıştı. Şimdi ise, parti o gün söylenen gerekçeleri unutacak ve bu sefer seçimlere katılmamanın gerekçesini bulup söyleyecekti. Diğer taraftan, seçimlere girmemek İsmet Paşa tarafından daima tenkit sebebi olmuş, muhalefeti devrinde DP yerel seçimleri boykot ettiğinde bu yüzden bütün CHP ve hatta şahsen İsmet Paşa ona hücum etmişti. Parti Meclisinin bildirisinde iktidarın asgari seçim emniyetini dahi ortadan kaldırdığının belirtilmesiyle yetinildi.

Halbuki o Parti Meclisinde bu konuda ciddi tartışmalar olmuştu ve «bu şartlar devam ettiği süre» yerel seçimlere gi-

rilmemesi âdeta karar altına alınmıştı. O tarihte bir CHP' linin bana şunu söylediğini hatırlarım :

«Birader, bizim aday çıkıp da iki kelime söyleyecek olsa adamı tevkif etmeleri işten değil... Halbuki baksana, iktidarda hiç fütur kalmadı. Sabahtan akşama radyoyu bize küfür etmek için kullanıyorlar da kimsenin sesi çıkmıyor. Düşün, bu durum seçim kampanyasında ne olacaktır..»

Bu sözler elbette ki, bir gerçeği yansıtıyordu. Ama işin içinde herkesin bilmediği bazı taraflar vardı. Bir defa, o günlerde CMP ile CHP arasında elaltından temaslar başlamıştı ve iki muhalefet partisi DP'nin muhtemel yıldırımlarına ortak göğüs verme yönünde ilerliyorlardı. Ahmet Tahtakılıç bir gün İsmet Paşa'yı ziyarete geldi. Konuşulan, tabii rejimle ilgili konular oldu. CMP iktidarın, CHP'yi haklamayı göze alırsa bir süre kendisine ilişmeyeceğini ve göstermelik bir muhalefet olarak onu koruyacağını biliyordu. Ama CHP gibi bir siyasi örgütü haklamayı başaran bir iktidarın karşısında CMP ne kadar yaşayabilirdi? Sıra arkadan CMP'ye gelecekti ve tek parti devrine DP idaresinde dönüş hukuken bile gerçekleştirilmiş olacaktı. Ahmet Tahtakılıç, İsmet Paşayla görüşüp onun havasını aldıktan sonra bir vesile buldu ve açıktan şunları söyledi :

«Yenmek için ayırmak lazımdır. Tek lokma, iki lokmadan daha rahat çiğnenir. Bir rakibin hesabı görülünce ötekine dönmek, ikisine birden hücumdan akıllı iştir. Aldanmıyoruz ve mücadeleye hazırız. Muhalefet partileri beraberce teminatlı bir demokrasi için çalışmalıdırlar. Ortada henüz iktisadî, sosyal prensip ayrılıkları yoktur. Bunlara sıra gelmiş değildir. Biz, demokrasinin en ilkel şartlarını koparmak için mücadele ediyoruz. Birlik, kuvvet olacaktır.»

Bu sözler, Tahtakılıç tarafından İsmet Paşaya yapılmış ziyaretin akabinde söylenmiş olması elbette ki, iktidarca gereği gibi değerlendirildi. Gerçekten de ziyarette muhalefetin bir bütün olarak davranması ve CHP ile CMP arasında koordinasyon kurulması konusunda âdeta anlaşmaya varıldı. Bir başka anlaşma, hücumların Menderes'in şahsına yöneltilmesiydi. Zira Menderes kendi şahsi diktatörlüğünün hazırlıklarına başlamıştı. Memleket Bayar'dan sonra artık onun için de yapılan «muhteşem karşılama ve uğurlama törenleri» ile çalkalanıyor, Başbakan bir prestij kazanma savaşına çıkmış görünüyor, kendisini mâbutlaştırmak gayretleri

planlanmış bulunuyordu. Hücumların DP'ye değil de, onun genel başkanına yöneltilmesinin başka bir faydası olacaktı. İspatçılar henüz DP'nin içindeydiler ve Menderes'e karşı bir anlayışın temsilcileri olarak çalışıyorlardı. İktidar nasıl muhalefeti bölüp yenmek istiyorsa, İsmet Paşa ile Tahtakılıç, bu yöntemi DP üzerinde denemenin faydalarından söz ettiler.

Bu kararları bildiğim için birkaç gün sonra Cumhuriyet'te, Manisa'daki muhalefet toplantılarını takip etmiş olan Kayhan Sağlamer'in şu izlenimini okuyunca gülümsemekten kendimi alamadım :

«CHP kongresindeki tenkitler Başbakan Adnan Menderes'in şahsında hükümet ve DP'ye yönelmişti. Aynı şey CMP il kongresi ve mitinginde de olmuştu.»

Demek ki taktik iyi kullanılıyordu ve başkentten uzaklarda bile iki muhalif parti aynı havayı çalabiliyorlardı.

Yerel seçimlere katılmama eğilimi de aslında bu tarz bir düşüncenin ürünü oldu. Adnan Menderes DP içinde süratle itibar kaybediyordu ve zayıflıyordu. Kendisine, kuvvet şurubu yerine geçecek bir zafer lazımdı. İsmet Paşa, yerel seçimleri, hele artık resmi hal almış olan metodlar da kullanılırsa DP'nin kazanacağını biliyordu. Bu galibiyet Menderes'in yayına ok sağlayacak, onun partisi içindeki egemenliğini biraz daha arttıracaktı. Muhalefet kendisine bu fırsatı niçin versindi? O takdirde yapılacak olan şey yerel seçimleri boykot etmek ve Menderes'i sandık başında tek başına bırakmaktı. Ancak bu davranışın, iki parti ortak davranırlarsa bir anlamı olacaktı. Nitekim davrandılar. Yazın ortasında, o tarihte CMP'nin genel başkanlığına seçilmiş olan Osman Bölükbaşı İsmet Paşayla görüşecek, yerel seçimlere girilmemesine Taşlık'ta karar verilecek, ondan sonra lider bu kararı kendi partisine götürerek, oradan o yolda bir bildiri çıkarttıracaktır.

İsmet Paşa bir salı akşamı —14 Hazirandı— CMP Genel Merkezine giderek Ahmet Tahtakılıç'ın ziyaretini iade etti. Bu, daha da spektaküler bir olay oldu. Akşam eve geldiğinde İsmet Paşa memnundu. Tahtakılıç ile o sıralarda yayımlanmış bulunan Parti Meclisi bildirisi üzerinde konuşmuşlardı. CMP Genel Başkanı bildiriyi yumuşak bile bulmuştu. Fakat yerel seçimlere girilmemesi yolunun, ima tarzında da olsa, bir defa açılmış bulunması Tahtakılıç'ı memnun etmişti.

Nitekim bu iadeyi ziyaretten birkaç gün sonra, haziranın sonunda, CMP'nin Kırşehir'de tertiplediği bir açık hava mi-

tinginde olaylar çıkınca CMP'liler «şiddete karşı bir arada durma»nın yararlarını daha iyi anladılar.

CMP pazartesi günü şehrin pazarı olduğunu düşünerek Kırşehir'de miting tertiplemişti. O seneler, alanlarda kalabalık toplamak demokratik savaşın büyük marifeti olduğundan siyasi partiler, mitingleri için pazar günlerini seçerler, köyden şehre gelenler bu suretle eğlenceli saatler yaşarlardı. CMP'liler miting yeri olarak şehrin ortasındaki bir alan üzerinde durmuşlardı. Fakat miting günü çiçeği burnunda ilçe Kırşehir'in kaymakamı —Hilmi Dağcıoğlu diye biriydi— CMP'lilere bu alanı vermeyeceğini bildirdi. Bir akşam önce bir lokantada olay olmuştu. CMP ileri gelenleri lokantada otururlarken on, on beş kişilik bir grup bunların aleyhinde, «Ne diye geldiniz? Daha ne istiyorsunuz? İşte sizin yüzünüzden ilçe olduk. Bize çektirdikleriniz yetmedi mi? Gidin buradan..» diye bağırıp çağırmışlar, üzerlerine şişe ve bardak atmışlardı. Kaymakam bu tepkinin devam edebileceğini söylüyor ve olay çıkmasını önlemek için CMP'ye şehir içinde miting yaptırtmayacağını bildiriyordu.

Aslında lokantadaki olay doğruydu. Sonradan bana anlatılan, bir tertip de değildi. Tertipten daha ileri bir şeydi: Baskı karşısında milletin yılmaya başladığının kanıtıydı. Onun için muhalefetin, halk tabakalarının maneviyatını ayakta tutması ciddi bir görev haline geliyordu.

CMP'liler miting yapmak için kendilerine bir tarla buldular. Tarlanın ortasına bir traktör koydular. Traktörün «naylon» denilen çekçeği de vardı. Konuşmacılar onun üzerine çıkarak nutuklarını söylediler. Tabii en fazla alkışlanan Osman Bölükbaşı oldu. Bölükbaşı «Mağrur olma Menderes, senden büyük Allah var, senden büyük millet var» diye bağırdı. Hemen hemen aynı saatlerde Ege'nin Muğla'sında ise Kasım Gülek «Daimi hükümet, daimi başkan olmaz, DP kabinesini artık Menderes'ten başkası kurmalı, memleket işlerini başka bir politikayla yürütmelidir. DP'nin içinde bu işi yapabilecek düzinelerle insan vardır» diyordu.

Menderes'in bu kampanyaya yanıtı yaman bakanlarını Anadolu turnesine göndermek şeklinde oldu. Bunların biri de Dr. Mükerrem Sarol'du. Sarol ve birkaç arkadaşı bu kampanyayı o kadar komik bir şekilde yürüttüler ki hem atılan ok dönüp kendilerini vurdu, hem de bunlar basının kendi aleyhlerine yazdıklarının malzemesini verdiler. Dr. Sarol kü-

çük dağları yaratmış olduğunu gösterir bir çalımla Balıkesir'de şöyle diyordu :

«Kader beni hep, İsmet Paşayla karşı karşıya getiriyor!»

Sonra da ekliyordu :

«Bana, bu ihtiyar adamı rahat bırak diyorlar. O ise, cemiyeti rahat bırakmıyor ki... Bir köşede oturup hatıratını yazsa bütün memleket kendisini Meryem Ana ziyaretgâhı gibi gelip ziyaret edecek.»

Arkadan eklıyordu :

«Arkadaşlar, bunları hep birlikte onların kalın kafalarına sokmaya çalışalım. Şayet kafaları almazsa, cehenneme defolup gitsinler.»

Bu sözler tabii, bilhassa aydın çevrelerde, üniversitede ve orduda derin tepkiler yaratıyor, DP'ye karşı bir 27 Mayıs günü ihtilal şeklinde patlayan nefret duygularının kaynağını oluşturuyordu.

Osman Bölükbaşı CMP'nin genel başkanlığına işte böyle bir hava içinde getirildi. Partinin Ankara'da, Ulus Meydanındaki Yeni Sinemada büyük kongresi vardı. Orada Ahmet Tahtakılıç çenebaz rakibi önünde yenildi. O yıllar Tahtakılıç daha bir ılımlıydı. Osman Bölükbaşı ise havaya ve zemine uygun konuşmalarıyla bilhassa CMP'lilerin sevgilisi halindeydi. Bölükbaşı genel başkanlıkta Tahtakılıç'ın yerini aldı, Tahtakılıç da Genel İdare Kuruluna seçildi. Bundan sonra İsmet Paşayla gizli temaslar CMP adına Osman Bölükbaşı tarafından yürütüldü.

İstanbul'da İsmet Paşa beşinci defa denize girmişti ki bir pazartesi günü, buna bir günlük ara vermek zorunda kaldı. Pazar akşamı radyolar hükümetin bir bildirisini yayımladılar. Bildirinin içeriği gazetelere de verilmişti. Hükümet, memlekette ne kadar sıkıntı varsa bunların topunun sebebi diye millete muhalefeti gösteriyordu. Bildiri ile ilgili eğlenceli bir olayı hatırlıyorum. Ben bildiriyi radyoda duydum ve İsmet Paşaya bahsettim. Benim dinlediğim bildiride muhalefete de hücum edilmiyor da, bütün dertlerin kaynağı diye İsmet Paşanın kendisi ilan ediliyordu. Hani İsmet Paşa için söylenmeyen, bir öldürülmesinin gerektiğiydi. Ertesi sabah İsmet Paşa Çiftehavuzlar'a gitmedi, hükümet bildirisini gazetelerde okudu. Benim kendisine bir gün önce söylediklerimin bir kısmı bildiride yoktu. «Allah, Allah» diye şaşmaktan kendimi alamadım. Zira öteki sözleri de kulaklarımla duymuştum. Bu

kadar yanılmış olamazdım ya.. Gazetelerde çıkan bildiride İsmet Paşanın şahsı az ele alınıyordu. Sözcükler daha geneldi. Tabii, suçlu hep muhalefetti. Muhalefet, o sıralarda Amerika ile aramızda cereyan eden borç alma görüşmelerinin ilk safhada olumlu sonuca varmayacağını önceden haber almış ve bunu sömürme çabasıyla bir kampanya açmıştı. Kampanyanın işaretini liderleri, Meclisin tatile gireceği gün kürsüden vermişti. O kadar ki muhalefet ulusal onuru hiçe sayarak Türkiye'ye para verilmemesini ve hiçbir yardımda bulunulmamasını Amerika'ya telkin ve tavsiye cüretine kadar işi götürmüştü. Hatta muhalefet, Amerika'nın Türkiye'yle ekonomik ilişkilerini kesmesini bildirmişti. Hani bir, Washington'un İsmet Paşanın emrinde bulunduğu bildiride söylenmiyordu. Muhalefet gayrimeşru gaye ve vasıtalar kullanmakla suçlanıyor, «iktisadi suikast»ten söz ediliyordu.

Sonradan öğrendim ki ilk bildiri radyolarda okunduğunda fazla kişisel bulunmuş. Onun üzerine Anadolu Ajansına yeni bir metin verilmiş. Halbuki Ajans bu sırada ilk metni gazetelere göndermiş. Yeniden gazetelere telefonlar edilmiş, bir karışıklıktır gitmiş. Bildirideki sert suçlamaları tedbir olarak ise ne takip ediyordu, biliyor musunuz? Hükümet sözcüleri radyodan konuşma yapacaklar ve milleti uyaracaklardı! Halbuki o yol zaten tutulmuştu. Bakanlara bu emir verilmişti. İlk konuşmayı da nazik ve terbiyeli Muammer Çavuşoğlu yol konusunda yapmış, fakat nezaketine ve terbiyesine hiç uymayan bazı sözcükleri kullanmaktan kendini kurtaramamıştı. Şimdi, demek ki, bu usul bir politika olarak devam ettirilecekti.

Nitekim ettirildi de.. Ama, bunların hiç fayda vermediği, «yok»ları «var» haline getirmediği kısa zamanda sezildi ve başka çarelere başvuruldu.

Bildirinin gazetelerde çıktığı o pazartesi günü, İsmet Paşa Taşlık'a CHP'nin İstanbul'da bulunan ileri gelenlerini çağırttı. Onlarla konuştu ve kendi ağzından bir yanıt hazırlattı. İsmet Paşa iktidarın suçlamalarını reddediyor, herkes tarafından kabul edilen iktisadi güçlüklerin kabahatinin elbette ki iktidarda olduğunu söylüyor, eğer bir çare aranıyorsa şunu hatırlatıyordu : Başbakan yerini, kendi partisi içinde daha ehliyetli birine bırakabilirdi. İsmet Paşa, «kendime Sabık Başbakan dedirtmeyeceğim» hastalığına o sıralarda tutulmaya başlamış olan Adnan Menderes'in yarası üzerine tuz eki-

yordu ve bunu, memleketin kudretli hükümeti tarafından o kadar sert şekilde tehdit edilmiş olduğu halde büyük bir soğukkanlılıkla ve tehditleri hiç ciddiye almaksızın yapıyordu.

Burada, İsmet Paşanın bir özelliğini söylemek isterim. Ben İsmet Paşa kadar cesur ve gözü pek bir adamı tanıdığım politikacılar içinde görmedim. Ama bu bir cüret değil, kendine güvenin neticesidir. İnsan ölümden korkmaz. Bu, bir şeydir. İsmet Paşanın söz ettiğim cesareti ve gözüpekliği başka şeydir. İsmet Paşa, bir tek gün, kendisine bir şey yapılabileceğini hatırına getirmemiştir. Halbuki karşı taraf çok zaman, İsmet Paşanın, üzerine yüründü mü korkacağını hesaplayarak ses tonunu ayarlamıştır. Bu, feci bir teşhis hatası olmuştur. İsmet Paşayı tevkif etmek, İsmet Paşayı mahkemeye vermek, İsmet Paşanın partisini kapatmak, bütün bunlar on yıl boyunca iktidar çevrelerinde çok konuşulmuştur. 27 Mayısın hemen arifesinde bu söylentiler onun kulaklarına da özel dikkatle gönderilmiştir. İsmet Paşa hep gülmüş, buna kimsenin cüret edemeyeceğinden emin olmuştur. Bu güvenin altında milletin hislerine olan imanın yattığını, anlatmış olduğu bir hatıradan biliyorum.

Atatürk devrinde başbakanlıktan çekildikten sonra, İsmet Paşanın stadyumda halk ve bilhassa Harp Okulu öğrencileri tarafından çılgınca alkışlanışı olayı vardır. Meşhurdur. Bu, hemen o akşam, Çankaya'daki sofraya bir «aleyhte gösteri» gibi getirilmiştir. İsmet Paşanın lehinde değil, Atatürk'ün aleyhinde.

O sıralarda İsmet Paşanın Atatürk'ün sofrasıyla ilişkisi olmadığı sanılmamalıdır. O sofradan birçok kimse İsmet Paşayla temas halindedir ve ona Çankaya'nın havasını aktarmaktadırlar. Çankaya'da İsmet Paşa ve alkış hadisesi birkaç gün düşünce konusu olmuştur. Tabii Atatürk'ü İsmet Paşa aleyhinde kışkırtmak isteyenler eksik olmamıştır. Atatürk birkaç akşam fikrini söylememiştir. Daha doğrusu, inanmak lazımdır ki, Atatürk birkaç gün bir karara varmamıştır. Sonra bir akşam, sofraya hitaben kararını söylemiştir:

«İsmet Paşayla uğraşmayacaksınız. İsmet Paşa gibi bir adam stadyuma gidecek ve halk onu alkışlamayacak! Ne milleti, bu? Çingen milleti mi sanıyorsunuz? Elbette alkışlayacak, elbette sayacaktır. İsmet Paşayla uğraşmayacaksınız!»

Sofradaki İsmet Paşacılar Pembe Köşke gelmişler ve haberi «mesele bitti» diye İsmet Paşaya duyurmuşlardır.

İsmet Paşada millete güven hep cesaretin ve gözü pekliğin nedeni olarak yaşamıştır. Hükümetin belki de kendisini en şiddetli şekilde suçlamalarının birincisi olan bu bildiriye yanıtı gazetelerde yayımlandığı gün İsmet Paşa gene Kadıköy vapuruna bindi, karşıya geçti, Ömer'in evinin önünden altıncı deniz banyosunu aldı ve sonra meşhur kırmızı kaplı cep acendasına sadece şunu yazdı :

«Deniz 6 - Rekor 6 - Bugün hükümet tebliğine cevabım neşrolundu»

III

Seçimlerden söz edildiğinde, 1955 yazında hatıra, tabii 1958 geliyordu. Bir önceki seçimler 1954'te yapılmıştı, bir sonraki seçimler 1958'de yapılacaktı. «Erken seçim» lafı o yaz bir şakadan doğdu, fakat sonradan herkes tarafından ciddiye alındı ve gerçekleşti.

Yazın başında, İsmet İnönü İstanbul'dayken Irak Kralı Faysal Ankara'ya geldi. Onun onuruna bir kabul resmi verildi. Kabul resmine, iktidar nedense, CHP'nin Genel Başkanı ile Genel Sekreter Yardımcısını davet etti. Niçin Genel Sekreter değil de, Genel Sekreter Yardımcısı, bu bugün bile yanıtlanmış değildir. Genel Sekreter Yardımcısı Turgut Göle'ydi. Kabul resmine o gitti.

Gazeteciler etrafını aldılar, oradan buradan konuşuldu. 1955 yazı, Türkiye'de «yoklar devresi»nin başlıca konu olduğu yıldır. Halk her tarafta kuyruklar oluşturuyordu ve iktidar, kendi taraftarlarını bile çileden çıkaran bir vurdumduymazlıkla bunlara «refah kuyruğu» diyordu. Gazeteciler Turgut Göle'ye, «Çay yok, kahve yok.. Eee, ne yapacaksınız, bakalım?» diye takıldılar.

Turgut Göle de, laf olsun diye, «Ne yapacağız, seçimlerin yenilenmesini isteyeceğiz» dedi.

Orada herkes gülüp geçti. Fakat ertesi sabah, Taşlık'ta gazeteleri okuyan İsmet İnönü Yeni Sabah gazetesinde şöyle bir manşetle karşılaştı : «Halk Partisi seçimlerin yenilenmesini isteyecek». İsmet Paşa benden Ankara'ya telefon etmemi, işin aslının ne olduğunu öğrenmemi istedi. Öğrendim.

Güldü. Ama sanırım onun da kafasında, bu söz, «erken seçim» konusunu yeşertti.

«Erken seçim» lafı, DP büyüklerini daha fazla tedirgin etti. Zaten o sıralarda DP büyüklerinin sinirlilikleri her geçen gün biraz daha artıyordu. Hiçbir şeyden memnun değillerdi. Gazetelere ateş püskürüyorlardı. O zaman bunların başında, bir halk gazetesi olan Hürriyet geliyordu. Hürriyet, tabiatı icabı, her ailede hissedilen «yok»lardan en fazla söz ediyordu. Bu ise, bilhassa Menderes'i çileden çıkarıyordu. Efendim, yazacak başka bir şey kalmamış mıydı? İlla yokları sayfalara çıkarmak niyeydi? Zira bir malın yok olduğu yazıldı mı, o mal büsbütün yok oluyordu. O tarihlerde bana anlatılan, Başbakanın çevresinde bilhassa ipini Mükerrem Sarol'un çektiği bir grup, bütün basın ile muhalefeti işbirliği halinde gösterip bunları Menderes'e her dakika gammazlamaktaydı.

İşte, bu hava içindedir ki bir gün İsmet Paşa hemen bütün İstanbul tarafından, yolda, heyecanla alkışlandı ve bu, iktidar çevrelerindeki sinirliliği son haddine çıkardı. Olayı ben, Ankara'dan gelişimde İsmet Paşanın kendisinden dinledim. İsmet Paşa olanları bir yandan anlatıyor, bir yandan da gülüyordu.

O gün evde yalnızmış. Hava da sıcakmış. Akşamüstü önce İngilizce haftalık gazetelerini —İsmet Paşa hep Economist ve Manshester Guardian'ın haftalık sayısını okurdu— karıştırmış, sonra canı sıkılmış. Bir süre denizi seyretmiş. Bakmış, etraf güzel, arkadaşlarını ziyaret etmek için çıkmaya karar vermiş. Kapının önünden çevirdiği bir taksiye binmiş, Cağaloğlu'na bir ahbabına gitmiş. Orada fazla kalmamış. Yürüyerek hemen oralardaki CHP merkezine uğramış. Sokakta kendisine rastlayanlar gözlerine inanamayarak bakıyorlar, sonra açık bej renk elbiseli, ince şapkasının kenarından beyaz saçları görünen bu yaşlı, fakat dinç adamın İsmet Paşa olduğunu fark edince etrafını alıyorlar, yanına yaklaşıp elini öpüyorlarmış.

O gün asıl tezahürat, İsmet Paşa parti binasından çıkınca olmuş. İsmet Paşanın orada olduğunu öğrenenler yola dolmuşlar. İsmet Paşa, yanında partililer olduğu halde çıkmış ve gene yaya olarak Sirkeci'ye inmiş. Kalabalık gittikçe artmış. İsmet Paşanın arkasına muazzam bir topluluk birikmiş. Muhalefet liderini görenler gruba katılıyorlarmış. Gezinti kısa zamanda kendi kendine bir olay niteliği almış. Babıâliden

inilmiş, Sirkeci ve Eminönü geçilmiş. Birçok yerde polisler trafiği durduruyor, İsmet Paşayı selamlayarak kendisine yol veriyorlarmış. Tramvaylarda ve otobüslerde olanlar İsmet Paşayı birbirlerine gösteriyorlarmış. İsmet Paşa bütün bunlardan habersizmiş gibi, yanındaki partililerle konuşuyor, gülüyor, şakalaşıyor, yürüyormuş. Sonradan bana, «Hava da bir güzel serinlemişti. Yürümenin tadına doyamadım. O, köprüüstü ne eğlenceli yermiş!» dedi.

Bu sırada peşindekiler «Ya ya ya.. Şa şa şa.. İsmet Paşa çok yaşa» diye tezahürat yapıyor, tempo tutuyormuş. Bir sevgi ağı, grubu çepçevre çevirmiş. Karaköy'e böyle gelinmiş. İsmet Paşa, artık bir otomobile binip Taşlık'a dönmek istemiş. Karaköy'deki trafik polisi bir taksi çevirmiş. İsmet Paşa arabaya girince halk arabayı havaya kaldırmaya kalkışmış. İsmet Paşa güçlükle engel olmuş. Otomobil nihayet, görülmemiş tezahürat arasında hareket edebilmiş.

O tarihlerde, Bayar ve Menderes, kendileri için gösterişli karşılama ve uğurlama törenleri tertipletmekteydiler. Okullar onların bir yabancı memlekete gidiş ve gelişlerinde kapatılıyor, öğrenciler ve polis marifetiyle halk yollara yerleştiriliyor, tâklar yapılıyor, cafcaflı yazılar yazılıyordu. Bu oyun çok tekrarlandığı için artık umursanmıyordu ve kimse DP büyüklerine dönüp bakmıyordu. Halbuki işte, İsmet Paşa bir defa sokağa çıkıp yürümüştü ve bu, muazzam olay olmuştu. O akşam hikâyeyi Menderes'e ve onun İçişleri Bakanına aktardılar. Menderes hop oturmuş, hop kalkmış ve İsmet Paşanın bir ihtilal hazırladığını, halkı kışkırttığını o zaman söylemiş.

İstanbul'da hava buydu da, Anadolu'da başka mıydı? Orada da CHP'liler, hatta CMP'liler halkın ilgisini çekiyorlar, nerede «yoklar»ı dile getirseler orada heyecanla alkışlanıyorlardı. DP'nin buna yanıtı ise, bakanlarını radyolardan konuşturmak oluyordu. Fakat her bakana, oturaklı bir CHP'li karşılık veriyor, tartışmadan hep, muhalefet galip çıkıyordu. Zira 1955 yazında ekonomik durum gerçekten berbattı ve iktidar, tam bir sinirlilik halinde, duruma bir türlü egemen olamıyordu.

O ay içinde bir olay herkesi çok güldürdü. Menderes'in bakanlarının en faali, Sarol, bir yurt gezisinde Başbakanını tarif ederken ağızından bir deyim kaçırmıştı. Menderes için «cezbe halinde» demişti. Menderes'in sinir dengesinin pek

yerinde olmadığı daha o tarihlerde zaten ima edilmekteydi. Tabii, Sarol'un dilinden «cezbe hali» lafı çıkınca fıkracısı, karikatüristi, ressamı, yazarı onun üstüne atıldılar. Bir «cezbe edebiyatı» bütün yaz boyunca dolaştı durdu.

Daha yüksek düzeyde siyaset ise, temmuz ayında yerel seçimlere muhalefetin girip girmemesi konusunda düğümlendi. Bunlara CHP girer de CMP girmezse, boykotun anlamı olmayacaktı. Yok, DP bunlardan rakip diye CMP'yi karşısında bulursa, hem muhalefet birçok yerde oyunu, CHP'nin yokluğunda CMP'ye verecekti, hem de DP ezici bir zaferi daha da kolay kazanacaktı ve Menderes'in istediği prestij tazelemesi gerçekleşecekti. Onun için iki partinin kendi aralarında bir anlaşmaya varmaları ve seçimleri beraberce boykot etmeleri lazımdı. Bu karar, temmuz içinde İstanbul'da yapılan birkaç temas sonunda alındı.

CMP Genel İdare Kurulu 3 Ağustosta İstanbul'da toplantıya çağrılmıştı. Ondan bir gün sonra ise, gene İstanbul'da CHP'nin Parti Meclisi toplanacaktı. İki toplantıda da aynı konu görüşülecekti: Yerel seçimlere girip girmeme konusu. CMP zaten girmeme taraflısıydı. CHP bir yıl önce katılma kararını İsmet Paşanın zorlaması sonucu almıştı. Şimdi, DP'nin giriştiği tedhiş hareketleri sonucu, aksi istikamette kıpırdanışlar başlıyordu. İzmir'de il başkanı Dr. Lebit Yurdoğlu'nun başkanlığında bir toplantı yapılmış ve örgüt seçimlere girilmemesi görüşünü açıktan belirtmişti.

İsmet Paşa, Temmuzun 21'inde İstanbul il merkezinde bütün ilçe başkanlarını topladı. Onlarla yerel seçimler konusunda görüştü, havalarını aldı. Akşam eve geldiğinde:

«Yerel seçimlere girmek istemiyorlar» dedi.

Bir noktayı belirtmekte fayda vardır. 1955 yazında DP bir yıl önceye göre prestijinden çok şey yitirmişti. Ama kitleler tarafından hâlâ tutuluyordu ve bir serbest seçimde muhalefeti gene yenecek güçteydi. Hele bunlara «yeni tedbirler» eklenince başka bir sonucu umut etmek sadece hayaldi. Ancak, millet oyunu DP'ye, elbette ki 1954'ten sonraki tutumunu onayladığı için vermeyecekti. Bu, söz konusu bile değildi. DP'ye gidecek olan oylar ve hareket kuvvetlerini bambaşka kaynaklardan alacaktı. Fakat DP yerel seçimlere bir plebisit havası verecekti. «İşte» diyecekti, «bunca patırdıya rağmen halk benimle beraber». Tabii bunun neticesi, «yola devam» parolası olacaktı. Muhalefetin, bu kozu iktidarın eline vermemesi lazımdı.

Bunu temin içindir ki, o tarihte CMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı bir pazar günü —31 Temmuz— büyük bir gizlilik içinde Taşlık'a, İsmet Paşayla görüşmeye geldi. Yanında CHP'nin il başkanı Muhlis Sırmalı vardı.

İsmet Paşa, kendisiyle görüşmeye gelenlerin niçin gizlilik istediklerini hiçbir zaman anlamamıştır. Bu gizlilik isteyenler arasına kimler katılmamıştır ki... Hep hatırımdadır, 28 Nisan 1960'tan önce bir gün İstanbul'da, gene Taşlık'ta, İsmet Paşa bazı kimselerle görüşecekti. Bunların arasında zamanın üniversite rektörü Sıddık Sami Onar da vardı. Fakat o gün, gazeteciler —ve tabii fotoğrafçılar— kapının önüne birikmişlerdi. Randevu saatinde Sıddık Sami Onar yukardan belirdi. Ben de, tesadüfen, pencereden bakıyordum. Onar, gazetecileri görünce yürüyüşünü hızlandırdı ve evin önünden geçerek Taşlık gezisine doğru ilerledi. Sanki, İsmet Paşaya gelecek değildi. Gazeteciler yolunu çevirdiler. Onar, karşı kaldırıma geçti, yürüyüşe çıkmış bulunduğunu söyledi. Ancak yarım saat sonradır ki, herhalde serinkanlılıkla düşünüp fikrini değiştirdi ve eve geldi.

Çeşitli kimselerdeki bu ürkekliğin nedenini ben o temmuz günü Osman Bölükbaşı'nın ağzından dinledim. Bölükbaşı saat 17.00'de Taşlık'a kimseye görünmeden geldi. Belki ön kapıdan değil de, yandaki garaj kapısından girdi. Şimdi, kesinlikle hatırlamıyorum. Ama, ziyareti hiç kimsenin duymaması için bin tembih yaptığını biliyorum. İsmet Paşayla Bölükbaşı'nın başbaşa görüşmesi tam 21.00'e kadar sürdü. Biraz İsmet Paşa konuştu, zamanın üst tarafı Osman Bölükbaşı tarafından doldurduldu. Bölükbaşı'nın Paşanın ağzından öğrenmek istediği şuydu: CHP yerel seçimlere girecek miydi, girmeyecek miydi? Zira bunu, 3 Ağustos toplantısında partisinin Genel İdare Kuruluna kesin şekilde söylemesi lazımdı. Buna mukabil CMP seçimlere girmeme kararını hemen o gün, yani CHP'nin Parti Meclisi toplantısından önce kamuoyuna ilan etmeye hazırdı. Bu suretle CHP'nin bir yıl içindeki tutum değiştirme olayı geçerli, mantıklı bir nedene bağlanacaktı. İşte, CMP girmiyordu. CHP'nin de girmemesi iyi olacaktı...

O gün Taşlık'ta İsmet Paşa, CHP'nin yerel seçimlere girmeyeceğini Bölükbaşı'ya temin etti. Nitekim üç gün sonra da Bölükbaşı, partisinin Genel İdare Kurulu toplantısında bazı üyeler «Ya CHP seçimlere girer de, biz cascavlak ortada kalırsak?» sorusunu sorduklarında kesinlikle «Hayır! CHP seçimlere girmeyecektir» diye yanıt verdi.

Konuşma bittiğinde İsmet Paşa ile Osman Bölükbaşı ve Muhlis Sırmalı evin terasına çıktılar. Nefis bir geceydi. Boğaziçi ve ta Adalara kadar Marmara gözlerin önünde uzanıyordu. Kurban Bayramı olduğundan şehir yer yer aydınlatılmıştı. Deniz pırıl pırıldı. Bölükbaşı terasta beni görünce İsmet Paşaya,

«Aman Paşam, sakın benim buraya geldiğimi yazmasın» dedi.

İsmet Paşa yarı şaka, yarı ciddi sordu :

«Neden canım? Ne var, bunda?..»

CMP'nin, vaktiyle DP liderlerini İsmet Paşa ile muvazaa halinde olmakla suçlamış genel başkanı âdeta dehşetle, «Olur mu, Paşam! Sonra herkes, Osman Bölükbaşı'yı Paşa idare ediyor der» dedi.

İsmet Paşa güldü :

«Onun kolayı var. Sen dersin ki İsmet Paşayı ben idare ediyorum. Biter.»

Osman Bölükbaşı, «alay mı ediyorsun» gibilerden İsmet Paşanın yüzüne baktı :

«Kim inanır ona? Siz, kezzap gibi adamsınız, Paşam. Size dayanılır mı?»

Gülüşüldü. Ben Osman Bölükbaşı'ya, orada gazeteci olarak bulunmadığımı, merak etmemesini, elbette ki bir şey yazmayacağımı söyledim. Bölükbaşı veda etti. Paşa onu yanaklarından öptü, o Paşaya, partisini Taşlık'ta kararlaştırılmış olan yöne kolaylıkla götürebileceğini bildirdi. Muhlis Sırmalı'yla beraber ayrıldılar.

O gittikten sonra, İsmet Paşa «Siz kezzap gibi adamsınız» lafına çok güldü.

«Bak, dedi, benimle temas ederlerse kendilerini benim idare ettiğimin zannedileceğinden korkarlar. Onun için de, bir düşmanlık politikası takip etmeyi akıllılık sanırlar. Halbuki bunu tabii karşılasalar, hiç umursamasalar böyle bir mesele bahis konusu dahi olmaz. Bu, bir alışkanlık meselesidir. Milleti bir defa alıştırdın, bu tarz karşılaşmaların tabii olduğunu gösterdin mi sıkıntı kalmaz.»

Sonra, gözleri daldı :

«Ama, tabii işin başında, kendine güvenmek var» dedi.

Aradan yıllar geçecek, 31 Temmuz 1955'te Kurban Bayramının o ikinci günü, kimse görmesin diye belki de garaj kapısından geçerek İsmet Paşanın Taşlık'taki evine gelen ve

onunla, partisine hangi kararı aldırtacağı konusunda anlaşmaya varan aynı Osman Bölükbaşı devrin Başbakanı Suat Hayri Ürgüplü veya Dışişleri Bakanı Hasan Işık'ı, İsmet Paşanın evini «siyasi güzergâh» yapmakla suçlamayı bir marifet ve bir yüksek politika sanacaktır.

O yıllar içinde, beni şaşırtan o kadar çok şey olmuştur ki...

CMP Genel İdare Kurulunun yerel seçimlere girmeme kararından birkaç gün sonra, CHP Meclisi de aynı kararı verdi. Meclis üyelerinin girmeye zaten gönülleri yoktu. İsmet Paşanın da eğilimi bu olunca kararı almak hiç zor olmadı.

CHP bildirisinin çıktığı akşam, Adnan Menderes kabineyi toplayarak muhalefetin bu kararını görüştü. O tarihte —ve daha sonraları— CHP içinde ne olduğunu anlamak, öğrenmek için DP'nin bir yöntemi vardı. Gazetecilerden biri peylenirdi. Tarafsız bir gazeteye mensup olan bu muhabir, CHP'nin bir bildirisini aldı mı, yemez içmez, bunu DP'ye aktarırdı. DP de ya buna göre bir yanıt hazırlayıp aynı gün basına verir, ya da sorunu hemen sıcağı sıcağına görüşürdü. Ağustos başında da böyle oldu.

Bu sırada cereyan eden bir eğlenceli olay o kabine toplantısında mı kararlaştırıldı, yoksa bir tesadüf müdür bilmiyorum ama, herhalde İnönü'yü pek güldürdü. CHP Meclisinin bildirisi CMP Genel İdare Kurulunun bildirisini takip etmişti ya.. Zafer'de kocaman bir başlık ve bir de başyazı çıktı : CHP bildirisinin gerekçesini Osman Bölükbaşı kaleme almış! Zafer'de İsmet Paşanın metelik etmediği, bunadığı ve başkalarının elinde oyuncak olduğu ima ediliyordu. İsmet Paşaya :

«Görüyorsunuz ya, pek kezzaplığınız kalmamış» dedim.

Neşeli bir kahkaha attı. Ama Osman Bölükbaşı, haberi hemen tekzip etti : Hayır, İsmet Paşayı kendisi idare etmiyordu. Bu propaganda bile, Bölükbaşı'yı komplekslerinden kurtaramadı.

O günler İsmet Paşa Taşlık'ta partisi mensuplarıyla sık sık görüştü, konuştu. Onları daha çok öğle yemeklerinde ağırlıyordu. Bu, İsmet Paşanın âdetiydi. Öğleyin gelirken, beraberinde bir, iki, hatta çok daha fazla konuğu habersiz getirirdi. Onun için İsmet Paşanın evinde yemek, daima, yeneceğinden fazla pişerdi. Bayan İnönü «habersiz misafir»e karşı bu tedbiri bulmuştur. Paşa bazen, iki kap yemek yendikten sonra sorardı :

«Başka ne var, Hanımefendi?»

Başka bir şey yoksa kayınvaldeciğim konukların yanında kızarır, mahcup olur, «Başka bir şey yok, Paşacığım. Meyva var» derdi.

Paşa da, bunu laf olsun diye sormuştur ya...

Ağustosun başındaki o günler Kasım Gülek geldi, Kâmil Kırıkoğlu geldi, Nüvit Yetkin geldi, Muhlis Sırmalı ve başkaları geldi. Bu arada Muhlis Sırmalı Osman Bölükbaşı'yla temas ediyordu. Sonra, görüşmelerini İsmet Paşaya aktarıyordu. Bölükbaşı, CHP Meclisinin bildirisinden hoşlanmıştı. İsmet Paşa bu arada denizi de ihmal etmiyordu. 1955 yazında tam 47 banyo aldı. O da, biraz 6-7 Eylülün yüzünden. Yoksa, bunu daha bile arttıracaktı. Fakat eylül başında, Meclis toplanınca Ankara'ya gitmek zorunda kaldı. Denize ya Çiftehavuzlar'dan, Ömer'in evinden, ya da Bakırköy'den, Fikret Yüzatlı'nın evinden giriyordu. Fikret Yüzatlı, Paşaya bağlılığı çok az kimsede bulunan insanlardan biridir. Başbakanlığı sırasında yaveriymiş. Filinta gibi bir subaymış. Tabii o filintalığı artık kalmamıştı. Ama sanki hep, İsmet Paşanın yaveriydi. O kadar dikkat, itina, ihtimam, sevgi ve saygı gösterirdi. İsmet Paşa sık sık Bakırköy'e gitti, Yüzatlı'nın çocuklarıyla yüzdü. Oranın denizini Çiftehavuzlar'a göre daha serin, daha canlandırıcı buluyordu.

Muhalefetin yerel seçimlere girmeme kararı, Menderes'i Ankara'da bir basın toplantısı yapmaya zorladı. Başbakan özellikle CHP'ye şiddetle hücum ediyor, onu memleketi dışarıya jurnal etmekle suçluyordu. Bu suçlamayı 1948'de Cumhurbaşkanı İsmet Paşa, yerel seçimlere girmeyen DP'ye karşı yapmıştı. Şimdi muhalefet seçimlere girmediğine göre hareketin anlamı değişmemişti ya.. Bu demeç Ağustosun 11'inde çıktı. O gün İsmet Paşa çalıştı ve akşamüzeri evde bir basın toplantısı düzenleyerek Menderes'e yanıt verdi.

1955 yazı, başka bir âdetin de başlangıcı oldu. İsmet Paşa o tarihten itibaren Başbakanın her hücumunu günü gününe, sıcağı sıcağına yanıtlamaya başladı. Menderes bir laf söyledi mi, karşılığını hemen kat kat alıyordu. Nitekim o ağustos günü İsmet Paşa oturdu, Menderes'e «Bizi seçimlere girmekten men eden şartlar hakkında hiçbir şey söylemiyorsun. Biraz da, sesini o konularda duyalım» içeriğindeki yanıtını yazdırttı. Osman Bölükbaşı da aynı gün bir karşılık verdi. O, CHP iktidarı devrini müdafaa ediyor ve «CHP devrinde baş-

lar kesilmedi, ama bugün saçlar kesiliyor. İnşallah bu saç kesme baş kesmeye kadar gitmez» diyordu.

Ertesi gün, acendasının 12 Ağustos tarihli yaprağına İsmet Paşa şöyle yazdı : «Cevaplar mükemmel — Çiftehavuzlar 36 - 12'5»

Şifreye benzeyen rakamlar otuz altıncı deniz banyosunu aldığı ve on iki buçuk dakika suda kaldığı anlamınaydı.

İşte, Kasım Gülek'in maceralı Karadeniz seyahati ve Sinop'ta tevkifi bugünlere rastladı.

İktidar, Kasım Gülek'e fena halde kızıyordu. Bir ciddi fikir söylediği, DP'nin seçim şansına dokunduğu, dişe gelir muhalefet yaptığı için değil. O tarihlerde CHP Genel Sekreteri çimdik atan bir adam halindeydi. İktidarın başlarını deli etmek için elinden geleni esirgemiyordu. Propaganda yollarını iyi bildiğinden, acaipliklerden de çekinmediğinden sürekli kendisinden söz ettiriyordu. Ağustos içinde çıkacağı Karadeniz seyahatini de, bu metotla, daha başlamadan bir olaya dönüştürdü. Zaten, iktidarın sinirleri iyice gerilmişti, Gülek'e aldırmasa kimsenin kılının kıpırdamayacağının bile düşünmüyor, her davranışıyla onun ekmeğine yağ sürüyordu.

Kasım Gülek, Karadeniz seyahatine, ayağında bir çarık, elinde asa ile çıktı! Böyle resimler çektirtti, demeçler verdi. Çarık ile asa kendisine partililer tarafından armağan edilmişti. Daha sonraları Gülek sırtına da cepkenler, kırk parçadan yapılmış ceketler giyecek, başına külahlar geçirecek öyle dolaşacaktır. 1955'te Türkiye'de politika buydu.

İsmet Paşa o gün rıhtıma gidip Gülek'i uğurladı. Vapurun adı, Erzurum'du. Tarifeye göre vapurun saat 14.00'de kalkması gerekiyordu. Nitekim saat gelince iskeleler alındı, düdükler örttü, vapur tam kalkıyordu ki işe şeytan karıştı. Hareketten vazgeçildi. Dört saatlik bir rötar olacaktı. Bir vapurun gelişinde rötar duyulmuştur, ama gidişinde rötar ilk defa görülüyordu. İktidar, gemi kaptanına emir vermişti : Erzurum, geç kalkacaktı. Bütün sorun, Gülek'in hazırlanmış olan programını sekteye uğratmak, CHP Genel Sekreterini karşılayacak kitleleri usandırıp dağıtmaktı. Vapur dört saat geç kalktıktan sonra da tertipler bitmedi.

Bana bu seyahat hakkında, Gülek'e eşlik eden gazeteciler çok komik şeyler anlattılar. Kömür, normal olarak Zonguldak'tan alınacakmış. Vapur Ereğli'ye geldiğinde kaptan «aldığı emir gereğince» kömür ikmalinin orada yapılacağını bil-

dirmiş. Yükleme tesisatı da yokmuş. Hamallar bulunmuş, koca geminin kömürü bunların sırtında çuvallarla, teker teker taşınmaya başlamış. Gemi saatlerce de orada kalmış. Buna karşın, Zonguldak'a şöyle bir uğrayıp geçecekmiş. Halbuki Gülek, hazırlanan programa göre asıl orada konuşacaktı.

Ereğli'de beklemek gerekince Genel Sekreter karaya çıkmış ve bir konuşma yapmış. Tam sözlerini bitirmiş ki civar evlerden birinin damına tünemiş olan DP'li belediye başkanı «millî münafık» diye bağırmış. Kasım Gülek, Cyrano de Bergerac'ı hatırlatan bir tavırla ona dönüp eğilmiş ve :

«Müşerref oldum» demiş.

Seyahatte, Gülek'in yanında partili bir grup vardı. Bunlar bakmışlar ki vapur yürümeyecek, bir taka tutup Zonguldak'a gitmeye niyetlenmişler. Fakat kaymakam itiraz etmiş : Bu balıkçı teknesiymiş, yolcu taşıyamazmış! Halbuki karadan vapura insanlar bununla taşınıyordu. CHP'liler lahavle çekerek bu sefer bir motor bulmuşlar. Ama kaymakam gene karşılarına çıkmış. Ancak, bu sefer yasak kararının gerekçesini söyleyememiş. Zira, böyle bir gerekçe, yokmuş. Kasım Gülek'in Ereğli'de tutulması emredilmiş. Kaymakam da onu yapıyormuş. Komedi bununla da bitmemiş.

Gülek Zonguldak'ta konuşmasını tamamlamış. O sırada, o bölgede birkaç yeri sel basmıştı ve Gülek'in sel bölgesine gitmesi gerekiyordu. Tam otomobille hareket edecekmiş ki önünü bir polis jipiyle emniyet müdürü kesmiş. Müdür, Genel Sekreteri karakola davet ediyormuş. Gülek yazılı emir sormuş, fakat sorup soracağına pişman olmuş. Ateşli emniyet müdürü beline sarılıp tabancasını çekmiş,

«Yürü, yoksa vururum!» diye gürlemiş.

Sonra Kasım Gülek'in ellerini iple bağlamış, müdüriyete götürmüş. Ama işin inanılmaz tarafı şudur : Ertesi gün Zafer, bu olayı bir anlattı ki, herkesin parmağı ağzında kaldı. Zonguldak'ta konuşan Gülek'i halk öylesine protesto etmiş ki, Gülek korkmuş ve emniyet müdürlüğüne sığınmıştı!

Bu olay cereyan ederken tabii Gülek'le beraber seyahat eden gazeteciler de nasiplerini almaktan kurtulamamışlar. Zaten DP devrine damgasını vuran özellik şudur : Gazeteci düşmanlığı. Polisler, ellerine fırsat geçtiğini görünce muhabirlere de basmışlar copu. Bunun üzerine gazeteciler, o can acısıyla Başbakana bir telgraf çekmişler. Telgrafın sonunda şöyle diyorlardı :

«Durumu ehemmiyetle arz eder, meslek itibarımızın, çalışma hürriyetimizin ve şahsi ilişmezliğimizin korunmasını, haber alma, haber verme hürriyeti adına istediğimizi bildiririz.»

Cevap bir iskele sonra gelmiş. Başbakanın özel kalem müdürü, belki de dünyanın en halim selim ve namuslu, dürüst insanı olan Muzaffer Ersü telefon etmiş. Gazeteciler sevinmişler. Halimizle Başbakan ilgilenecek diye. Muzaffer Ersü ise, gazetecilerden telgraflarının altına birkaç saygı sözü eklemelerini istemek için telefon ediyormuş meğer... Sırtlarında hâlâ copların acısını hisseden gazeteciler deliye dönmüşler. «Ne» demişler, «demek bir de teşekkür edeceğiz..» Tabii, saygı sözcükleri filan eklememişler. Eklemediklerinden dolayı da bir daha haber çıkmamış.

Gülek Sinop'ta tevkif edildi. Hem de neden, bilir misiniz? «11.8.1955 günü vapurla hareketinden önce yaptığı basın toplantısında Büyük Millet Meclisinin meşruiyeti hakkında suizannı mucip olacak şekilde alenen müstehziyane fiil ve harekette bulunmaktan sanık» olarak... Bugünün diliyle, Meclisin yasallığına ilişkin olarak, kötü düşünülmesine yol açacak biçimde açıkça alay ettiği, böyle davrandığı için... Tevkif kararı 13 Ağustos günü Eminönü I. Sulh Ceza Mahkemesinde aldırılmış, karar Sinop'a tebliğ olunmuştu. Gülek'in tevkifi ve yakalanarak hemen İstanbul'a gönderilmesi isteniliyordu.

Sinop'ta bu tevkif sırasında, memlekette esen havayı çok iyi anlatan bir olay cereyan etmiş. Bana onu sonradan Nizameddin Nazif'in kendisi, o kendine özgü konuşma tarzıyla anlattı. Gülmekten ölüyordum.

Gülek tevkif edilip adliyeye götürülmüş. Onunla beraber, o tarihte Parti Meclisi üyesi olan Nizam da adliyeye gitmiş. Bir ara, odadaki masaya sırtını dönerek Gülek'in kulağına:

«Beyefendi, sizi derhal mi götürmek istiyorlar?» diye sormuş.

Bunun üzerine bir genç adam Nizam'a;

«Siz kimsiniz?» diye sormuş.

Nizam da ona sormuş:

«Ya, siz kimsiniz?»

Genç adam birden parlamış:

«Vay, beni tahkir ha? Ben savcıyım. Sizin adınız ne?»

«Nizameddin Nazif! Gazeteciyim..»

Savcı çekmecesindeki bir listeye bakmış:

«Sizi tevkif ediyorum..» demiş.

Herkes şaşırmış. Tabii, Nizam başta. Savcı hemen bir tutanak tutmuş. Tevkif nedeni şuymuş : «Kıçını çevirmek suretiyle savcılık makamına hakaret!» Savcı bunu odadakilere imzalatmak istemiş. Fakat jandarma komutanı dahil, hiç kimse imzalamamış. Bunun üzerine savcı, tutanağı zabıt kâtibine imzalatmış. Bu sırada, savcının Malatyalı olduğu anlaşılmış. Heyetteki bir Malatya milletvekili genç adama dönmüş,

«Demek, bir de Malatyalısınız, ha!» demiş.

Savcı bir kenara çekilmiş. Orada, başlamış ağlamaya.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

PARTİ DIŞINDA VE İÇİNDE ŞİDDET ARTIYOR

I

Kasım Gülek'in tutuklanmasının ve Nizameddin Nazif hakkında «kıçını çevirmek suretiyle savcılık makamına hakaret ediyor» suçlamasının 1955 yazında şaşırtıcı bir tarafı yoktu. Zira her şey, iktidarın o doğrultuda gittiğini zaten göstermekteydi. Gazeteciler, Sadık Aldoğan gibi siyaset adamları tevkif ediliyorlar, tuhaf bir sadizmle saçları kesiliyordu. Hatta iktidar, artık ayak ayak üstüne atmayı bile «hürriyetin suiistimali» sayıyordu.

Şimdi, aradan geçen yılların sonunda, bunlar abartma sayılabilir. Ama değildir. Temmuz içinde bir gün, Zafer'de bir resim çıktı. Bir masanın kenarında bir adam, öteki tarafında Kasım Gülek oturmaktaydı. Masa, altı kapalı bir masaydı. Yani adam, Gülek'i görmüyordu. Yazının manşeti şuydu : «Bakınız, hürriyet nasıl suiistimal ediliyor?» Resimde, CHP Genel Sekreteri ayak ayak üstüne atmıştı. İktidarın resmi organı şöyle diyordu :

«Yukarıdaki resimde sağ tarafta bacak bacak üstüne atmış olduğu halde oturan şahsın CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek olduğunu herhalde fark etmişsinizdir. Fakat bu resim ne bir sohbet masasında ne de bir kahvehanede alınmıştır. Bu resim CHP Genel Sekreterini savcının karşısında göstermektedir.»

Zafer devam ediyordu :

«Bu resim, haksız yere memlekette hürriyet yoktur diye isnatlara kalkışan CHP Genel Sekreterinin hürriyetleri nasıl suiistimal ettiğini gösteren tipik bir misaldir. Şüphesiz, hürriyetlerin kısılmış olduğu memleketlerde savcılık makamına

sorgusu yapılmak üzere davet edilen şahıslar bu nevi serbest tavır ve hareketlerde bulunamazlar.»

O tarihte, durum bununla kalmıyordu. İktidar, tuttuğu birtakım adamlarla muhalefetin kongrelerini ve mitinglerini de basıyordu ve bu iş yöre valisinin onayıyla yapılıyordu. 1955 yazında İsmet Paşaya, Konya'da geçmiş olan bir olayı ibretle anlattılar.

Konya'da CHP'nin il kongresi varmış. Bu nedenle parti bir de açık hava mitingi düzenlemiş. Kongreye Kasım Gülek de katılıyormuş. Fakat o gün, yakalarında DP rozeti bulunan birtakım derlenmiş adamlar miting meydanını doldurmuşlar. Bunlar «Yaşasın Demokrat Parti» diye gösteride bulunuyorlarmış. Önlerinde de DP'nin Konya milletvekilleri varmış. İşi o kadar azıtmışlar ki, gidip Atatürk anıtına bir de çelenk koymuşlar. Halbuki o sırada başka valiler, kongrelerini yapan CHP'lilerin böyle bir harekette bulunmalarını yasaklamaktaydılar.

Kongre ve miting yapmak isteyen CHP'liler bakmışlar, eğer o yöne giderlerse bir çatışmanın patlak vereceği muhakkaktır. Onun üzerine Kasım Gülek, yanındaki gazetecilerle birlikte valiye çıkmış. Vali, sonradan Emniyet Genel Müdürü ve Ankara Valisi olan Cemal Göktan. Cemal Göktan'ı bulmuşlar, kendisinden bilgi istemişler. Cemal Göktan —Yassıada'da mahkûm olacaktır— görülmemiş bir soğukkanlılıkla CHP'lilere «eğer karşı parti hakkında ağır sözler söylerlerse bir tepkiye rıza göstermeleri»ni söylemiş. CHP'liler «Peki ama, hükümet nerede?» diye sormuşlar. Cemal Göktan, hükümetin birtakım vatandaşların tepki gösterme özgürlüğüne karışamayacağını söylemiş. CHP'liler donup kalmışlar. Bu zihniyet karşısında da mitinglerini ertelemişler. Karar, köylerden ve civar ilçelerden özel surette, kavga çıkarmak için gelen DP silahşörlerini şaşırtmış. Bunlar bütün gün aylak kalmışlar. Kendilerine verilen parayla meyhanelerde içmişler. En sonda da kendi aralarında kavga etmişler. İktidar, Kasım Gülek'in tevkif edilip Nizameddin Nazif'in «kıç çevirmek»ten soruşturmaya uğradığı o günlerde, fiilen, daha sonraki Uşak ve Topkapı olaylarının provalarını yapmaktaydı.

Kasım Gülek Sinop'ta 13 Ağustos günü tevkif edildi. Daha önce Ereğli ve Zonguldak olayları cereyan etmişti. O öğleyin yemeğe, Taşlık'a Turgut Göle, İlhami Sancar ve Hasan Reşit Tankut geldiler, İsmet Paşayla uzun uzun konuştular.

Akşam üzeri de Genel Sekreterin tevkifi haber verildi. Pazar günü, İsmet Paşa evden çıkmadı. Olayları dikkatle izledi. Gülek'i bir otomobile atmışlar, aç ve susuz İstanbul'a getiriyorlardı. Üsküdar'daki cezaevine tıkacaklardı.

Biz o gün, Kasım Gülek'in İstanbul'a aşağı yukarı varış saatinde, Özden'le birlikte, Erdal'ın siyah Citroen'ine binerek karşıya geçtik. Üsküdar ana baba günüydü. Halk sokaklara dökülmüş, buna karşılık coplu polislere ve jandarmalara hapishane önünde mevzi aldırılmıştı. Kasım Gülek'in getirilişini uzaktan gördük. Polis, kendisini hiç kimseyle görüştürmüyordu. CHP'nin İstanbul il başkanı, avukat Muhlis Sırmalı da oradaydı. Kasım Gülek müvekkiliydi. Kendisini görmek istedi. Görüştürtmediler. İçeriye bir pusula yazdı. Pusulaya Kasım Gülek'ten şu cevap geldi :

«Muhlis beyefendi, şimdilik hiçbir şeye ihtiyacım yok. Yalnız çok yorgun ve açım. Yirmi bir saattir yoldayız. Ağzımıza lokma almadık. Zahmetinize teşekkürler. Hürmetler, muhabbetler..»

Komik olaylar Kasım Gülek'in İstanbul'a getirilişi sırasında da devam etti. Gruba dahil olan partililer bir otomobil tutmuşlar ve genel sekreterin arkasına takılmışlar. İstanbul yakınında bir trafik ekibi yollarını çevirmiş. Şoförden ehliyet sormuşlar. Şoför belgelerini göstermiş. Ekip «tamam» demiş, fakat bunları alıkoyacağını söylemiş. On dakika sonra, ilerde, bir başka ekip arabayı durdurmuş. Tekrar ehliyet istemişler. Şoför, bir önceki ekibin bu vesikaları alıkoyduğunu bildirmiş. Fakat yeni ekip dinlememiş ve şoför ehliyetsiz diye otomobilin ilerlemesine engel olmuş.

O akşam, Üsküdar'da gördüklerimizi biz İsmet Paşaya anlattık, arkadan da Muhlis Sırmalı geldi. Pazartesi günü, İsmet Paşanın Gülek'i ziyareti için İstanbul'un unutulmaz savcısı Hicabi Dinç'ten izin alınması kararlaştırıldı. Hicabi Dinç, tabii ertesi günü, İsmet Paşaya bu izni vermedi. Muhlis Sırmalı'ya «yarın vereceği»ni bildirdi. İktidar, olayların alevlenmesinden çekiniyordu. Halbuki daha pazar gecesi dünyanın bütün radyoları Türkiye'de muhalefet partisi genel sekreterinin tutuklandığını duyuruyorlardı. Kasım Gülek dışarda çok tanındığı için tutuklanması inanılmaz ölçüde yankılandı.

Bundan dolayıdır ki iktidar, CHP Genel Sekreterine fena halde diş bilediği halde onu hapiste uzun müddet tutmayı göze alamadı. Zaten Gülek'in tutuklanması için bulunan baha-

ne pek pestenkeraneydi. Kendisini Karadeniz'e götürecek olan vapurun hareketi geciktirilince genel sekreter hemen orada bir basın toplantısı yapmış ve «1954 seçimlerinin ne şekilde cereyan ettiğini onlar bizden daha iyi bilirler. Bunun üzerine söz söylememeyi tercih ediyoruz» demişti. İktidar da bundan, Ördek Hasan alınganlığıyla, Meclisin meşru olmadığının söylendiği anlamını çıkarmıştı.

Hicabi Dinç, salı günü de İsmet Paşaya Kasım Gülek'i ziyaret izni vermedi. Ama o gün genel sekreterin avukatları tutuklama kararına itiraz ettiler. İtirazı tetkik eden Asliye Ceza yargıcı Sulh Ceza yargıcının vermiş olduğu kararın usulsüz olduğunu bildirdi ve Kasım Gülek'i salıverdi. Gülek doğruca Taşlık'a geldi. İsmet Paşa kendisini evde bekliyordu. Bütün gazeteciler genel sekreterin peşindeydiler. İsmet Paşa Gülek'i kapıda karşıladı, kucakladı, öptü. Genel Sekreterin yakası bağrı açıktı. Şaşkın bir görünüşü vardı. İsmet Paşa onun elinden tutup içeri aldı, kanapeye yanına oturttu. Fotoğrafçılara gün doğmuştu. Bol bol resimler çektiler. Gülek ertesi gün tekrar, öğle yemeğine geldi. Kendini biraz toplamıştı. Paşaya gezilerine devam edeceğini söyledi. Sahiden de, birkaç gün sonra Erzurum'a gitti.

Artık bütün Türkiye Gülek'ten söz ediyordu. Tam bir kahraman olmuştu. Her gittiği yerde omuzlara alınıyor, alkışlanıyordu. O da, herkese meydan okuyordu. Bu sırada İzmirli bir terzi ona elbise dikti. Ceketi 1800 ayrı kumaş parçasından dandı. Pantolonu 200. Ana muhalefet partisinin genel sekreteri üzerine bunu giydi, ayağına çarık geçirdi, bir eşeğe bindi ve öyle dolaştı. Resimler çektirdi. Fakat ölçüyü kaçırmış olduğundan, işgal ettiği mevkiye layık olmadığı düşüncesi yavaş yavaş belirginleşiyordu. Öyle ya, politikacılık da soytarılık değildi. Millet Gülek'e bakıp gülüyordu ama, CHP'nin biraz ciddiyete ihtiyacı vardı.

Kasım Gülek bunu hiçbir zaman anlamadı. Anlamadığı için de, artık memleketin başka bir tarz muhalefete muhtaç bulunduğu devre gelince yerinden alındı ve oraya, tam aksi tipteki İsmail Rüştü Aksal getirildi. Bu, ihtilalden hemen önceki günlerde oldu ve ihtilal sonrasının karışıklıklarında hem memleket, hem de parti için bir şans oldu. Eğer CHP 27 Mayısı Kasım Gülek'le idrak etseydi, çok şey farklı olurdu.

CHP ileri gelenleri Taşlık'ta sık sık toplandılar. Bu arada partinin mali komitesinin de toplandığını hatırlıyorum. Mali

işlere Genel Sekreter Yardımcısı Turgut Göle bakıyordu. Göle'nin, bir yıl öncesine göre memnun hali vardı. Bir yıl önce hiç kimse CHP'ye dönüp bakmazken ve yardım elini uzatmazken şimdi büyük tüccar, işadamları muhalefete de yatırım yapmayı akıllılık sayıyorlardı. Onun için CHP sadece politik bakımdan değil, para bakımından da kanlanıp canlanmaya başladı. Zaten bu hava 1957 seçimlerine kadar devam etti ve o seçimlerde CHP Meclisteki temsilci sayısını tam altı kat arttırdı.

DP'nin ve onun idarecilerinin birtakım akılsızlıkları yüzünden CHP'yi elleriyle diriltmiş olduklarını görmemenin olanağı yoktur. Kasım Gülek'le ne uğraşırsın? İsmet Paşayı karşına ne alırsın? Neden, sanki hâlâ muhalefetteymişsin gibi ağız, hatta el dalaşmalarına girersin? Ama bu davranışın nedeni, DP büyüklerinin bir ilkel anlayışa sahip olmaları ve küçüklük kompleksi ile dolu olmalarıdır. Başka türlü hareket etmek ellerinden gelmiyordu. Alıştıkları ve bildikleri «devleti idare ediş tarzı» buydu.

Halbuki CHP de hatalar yapıp duruyordu. Halkın kendisine ilgisine yanlış teşhisler koyuyordu. O ay içindeki «Spor ve Sergi Sarayı fiyaskosu» İsmet Paşayı çok kızdırdı.

Ağustosun sonunda Prof. Faut Köprülü İstanbul'a geldi. Köprülü tam anlamıyla Menderes'in maşası halindeydi. Hatta çabuk parlamaya uygun yaradılışta olduğu için, Başbakandan da ileri gidiyor, atıyor, tutuyor, küfürler ediyordu. İddiası, muhalefetin bir hıyanetin içinde olduğuydu. DP o İstanbul'dayken Spor ve Sergi Sarayında bir toplantı tertipledi. Bindirilmiş kıtalar getirdi, koca salonu doldurdu ve Genel Başkan Vekilini konuşturdu. Üstelik konuşma da tepkiyle karşılandı. Bunun üzerine ve binanın kendisine verilmeyeceğinden emin olarak CHP, valiliğe başvurdu. Bir gün sonra —Cumartesi günü— CHP Spor ve Sergi Sarayında bir toplantı yapmak istiyordu. Valilik belki ilk defa akıllı davrandı. Cuma akşamı CHP İl Başkanlığına cumartesiye binanın emirlerinde olduğu bildirildi. CHP'liler apışıp kaldılar. Tabii, konuşması için İsmet Paşaya koştular, fakat o bunu doğru bulmadı. Doğrudan doğruya Menderes'le düellosu başlamıştı. Araya başkasını karıştırmak istemiyordu.

CHP'lileri bir kara düşüncedir aldı. Blöf yapmışlardı, iktidar bu blöfü görmüştü. Şimdi, aşağı tükürsen sakal, yukarı tükürsen bıyık durumuna düşmüşlerdi. İsmet Paşa kendile-

rine bir hayli söylendi. Mademki hiçbir hazırlıkları yoktu, niçin bu işe girmişlerdi?

O zaman örgüt, böyle hallerde daima kullanılan taktiğe başvurdu. İktidarı suçladı. Efendim CHP'nin yapacağı bu heybetli gösteriye karşı DP birtakım tertiplere girişmişti. Toplantıya müdahale edilecekti. Belki de kan gövdeyi götürecekti. Onun için CHP büyük bir yurtseverlik örneği veriyor ve toplantıyı erteliyordu. Tabii, bu bir palavraydı. Fakat iktidar kendisini o bilinçsiz davranışlarıyla öyle bir lekelemişti ki, CHP örgütünün bildirisinden kuşkulanmak kimsenin hatırından dahi geçmedi. Öyle ya Konya'da, Burdur'da, Isparta'da bu şekilde hareket eden DP, İstanbul'da başka türlü hareket edecek değildi ya.. Böylece, CHP ihtiyatsızlığı yüzünden düştüğü güç durumdan yakasını, kabahati iktidara atarak kurtardı.

Bu, o yıllarda partiler arasında devam eden kör dövüşünün ibret verici bir örneğidir. İktidar ne olsa, suçu muhalefete yüklüyordu. Kendi kötü ekonomi politikasının neden olduğu «yoklar» hep muhalefetin yüzündendi. Muhalefete gelince, onun için de bir tek hedef vardı : Şu iktidardan, en kısa zamanda memleketi kurtarmak.

Eylülün başında DP'nin eline, suları normal istikamette tekrar akıtmak için bir fırsat daha geçti. Kıbrıs sorunu, bütün milletin ittifak halinde olmasını gerektiren bir şekil aldı. O günlerde Londra'da bir üçlü konferans toplandı. Buna Türkiye, İngiltere ve Yunanistan heyetleri katıldılar. Bizden, Fatin Rüştü Zorlu gitti. Türkiye'de de Menderes meşhur Liman Lokantası nutkunu söyledi. Bunda Makarios'tan «Kasaba Papazı» diye söz ediyor, enerjik bir tavır takınıyordu. Doğrusu istenilirse nutuk memleketin her tarafında hem iyi karşılandı, hem de heyecan yarattı. Zira hükümetin bu konudaki pısırık davranışından herkes bıkmıştı. Menderes Liman Lokantası nutkunu söyleyince muhalefet o konuda bir mütareke ilan etti.

Bu mütareke, İsmet Paşa ile Osman Bölükbaşı'nın mutabık kalmaları sonucu ilan edildi. O günler, iki muhalefet partisinin genel başkanları en ziyade CHP'nin İstanbul il başkanı Muhlis Sırmalı'nın aracılığıyla temas ediyorlar, ortak bir hareket hattının takibine önem veriyorlardı. Memleket bir baştan ötekine Kıbrıs'la meşgulken iç politika çekişmelerine devam etmek hiç iyi karşılanmayacaktı. Bunu düşünerek İsmet

Paşa ve Osman Bölükbaşı aynı gün birer demeç verdiler ve Kıbrıs işinin bütün Türk milletinin malı olduğunu, Londra Konferansı devam ederken iç politikamızın havasının Kıbrıs'la dolu bulunması gerektiğini söylediler. Onlar bunu yaparken, iktidar, Kıbrıs konusunu muhalefete hücum için istismar etmenin planını tertipliyordu. Fakat öyle bir şey oldu ki, DP'nin hazırlığı yüzüne gözüne bulaştı ve gene Zafer'in bir potu yüzünden tertip sırıttı. Bakınız ne oldu :

Menderes Liman Lokantasında bir yemekli basın toplantısı düzenledi. Fakat, o vesileyle dahi olsun partizanlık anlayışından kendisini kurtaramadı. Toplantıya muhalif gazeteleri, örneğin Ulus'u, çağırmadı. Ulus çağrılmadığı için de, ertesi gün Menderes'in demecini yayımlayamadı. Yayımlaması olanaksızdı. Çağrılmadığına göre, demeç kendisine verilmemişti.

Memleketin Kıbrıs havasıyla dolu bulunduğunu gören iktidar hemen bir kurnazlık düşündü. Muhalefeti bu konuya önem vermemekle suçlayacaktı. Suçlanacakların başında da İsmet Paşa geliyordu. Ağustosun o son günlerinde birtakım gazetelerin İsmet Paşayı vatana ihanetle suçlayacak hazırlıklara giriştiği CHP'ye haber verildi. Tertibin altında Dr. Mükerrem Sarol vardı. Başyazılar, klişeler, fıkralar ve makaleler hazırlanmış, hatta mizanpaj bile yapılmıştı.

Halbuki o gün, İsmet Paşa Taşlık'taki evinden çıkmadı ve çalıştı. Kıbrıs konusunda milleti birlik manzarası göstermeye davet eden demecini hazırladı. Aynı saatte Osman Bölükbaşı da, Sirkeci'deki otelinde —Özipek Palas Otelinde kalırdı— aynı doğrultuda bir demeç yazıyordu. Yalnız iki lider, demeçleri daima iktidara uçurulduğundan, bunu basına ancak geç saatte verdiler. Durum belli olduğunda, iktidarın hazırlık yapmış olan birtakım gazeteleri hemen mizanpajlarını değiştirdiler, İsmet Paşayı suçlayan yazılarını attılar, bunun yerine demeci koydular. Ama bir tanesi atladı : Zafer!

Ertesi gün Zafer barut fıçısı gibiydi. İşte, İsmet Paşa suçüstü yakalanmıştı. Ortada Kıbrıs gibi bir sorun bulunduğu halde, ağzını açıp da tek bir söz söylemiyordu. Yurtseverlik bu muydu, millet menfaati bu muydu, hamiyet bu muydu? Ya Ulus?.. Muhalefetin organı, Başbakan Menderes'in Liman Lokantasındaki nutkundan tek bir satır yayımlamamıştı. Bu muhalefet vatana hıyanet halinde değil de, kim hıyanet halindeydi?

Halbuki aynı gün bütün gazeteler İsmet Paşanın ve Bölükbaşının milli mütareke ilan eden demeçleriyle dolu olduğu gibi Ulus da, bir gün önce basın toplantısına çağrılmadığı için alamadığı Menderes'in konuşmasını tam metin halinde yayımlıyordu.

Bunun üzerine ertesi gün Ulus, Zafer'e sert bir yanıt verdi ve asıl vatana hıyanet içinde bulunanın iktidar organı olduğunu söyledi. İki gazete arasındaki kalem dalaşması bir süre devam etti ve sadece o ikisinde Kıbrıs işi, bu yüzden ikinci plana itildi.

Fakat, böyle bir anda bile hızını alamayıp veryansın eden, Zafer'den ibaret kalmadı. Menderes'in İçişleri Bakanı Dr. Namık Gedik de Eskişehir'de muhalefete karşı ağzına geleni söyledi. Menderes'in bu fanatik bakanı şöyle diyordu :

«Eserlerimizi şer kuvvetlere karşı himaye edelim ve bu eserleri görmeyenler vatan topraklarını sürme gibi gözlerine çeksinler. İmanımız o kadar çok büyüktür ki her şeyi yıkabiliriz.»

Halbuki İçişleri Bakanının bunları söylemesinden birkaç gün sonra bir fırtına İstanbul'da esecek ve 6/7 Eylül akşamı asıl o, her şeyi yıkacaktı. Kabadayı Dr. Gedik ise, şaşkın ve perişan, İstanbul Valiliğinin makam odasında, bir koltuk üzerinde, ne yapacağını bilmez halde apışıp kalacaktı.

O sıralarda DP kendi aklınca, muhalefetin boykot ettiği yerel seçimler işini halletmişti. Nuri Demirağ'ın meşhur kuzu partisi, Milli Kalkınma Partisi bu seçimlerde DP'ye eşlik edecekti. Böylece seçimlerde rekabet de sağlanıyordu ve Milli Kalkınma Partisine karşı kazanacağı ezici zaferle DP ve Menderes prestijlerini tazeleyeceklerdi.

6/7 Eylül olayları böyle bir ortam içinde patlak verdi. Bunların hikâyesi yazılmış, söylenmiş, hesabı da görülmüştür. O akşam Özden'le birlikte bir yerde konuktuk. Yemeğe gitmiştik. İsmet Paşa ise, kayınvaldemle beraber Taşlık'taydı. Biz olayı gece yarısına doğru haber aldık. İstanbul'un yakılıp yıkılmakta olduğuna ilişkin haberler geldi. Bulunduğumuz yer Topağacı idi. Hemen, gene Erdal'ın siyah Citroen'ine atladık ve yola çıktık.

Önce, Taşlık'a uğradık. Baktık, İsmet Paşa da, kayınvaldem de uyuyorlar, bir şeyden haberleri yok. Uyandırmadık. Daha sonra, evin önünden halkla dolu kamyonlar geçmiş ve bazı kimseler «Ya ya ya.. Şa şa şa.. İsmet Paşa çok yaşa» di-

ye bağırmışlar. Fakat İsmet Paşa da, kayınvaldem de bunları duymamışlar. Tam karşıda, Üsküdar sırtlarında birkaç kilisenin yanmakta olduğunu eve geldiğimizde gördük. Beyoğlu'na geçtik.

Ben Beyoğlu'nun o geceki halini hayatımın sonuna kadar unutamam. Bütün cadde kumaşlar, vitrinlerden çıkarılıp atılmış eşyalar ile doluydu. Buzdolapları, radyolar, çamaşır makineleri ortalardaydı. Sonradan, resmi yorumlar buna «milletin asil heyecanı» gibi şatafatlı sıfatlar uydurmuşlardır. Fakat hareketin hiçbir asaleti yoktu. Taksim'den itibaren cadde, geçilecek gibi değildi. Ben arabadan indim, önden yürüyerek Erdal'a yol açtım. Kumaşların üstünden Tünel'e kadar öyle gittik. Bu sırada etrafımızda, elleri sopalı ve haydut kılıklı kimseler bir yandan onu bunu kırıyor, diğer taraftan amansız bir servet düşmanlığı yapıyorlardı. «On binlerce lira kazanıyorlar, iki paralık malı dünya kadar pahalıya satıyorlar» sözlerini o gece kulaklarımla duydum. Bu, DP'nin görülmemiş kalkınmasına karşı büyük kitlelerin ilk tepkisi oldu. Artık Kıbrıs'ı da, Rumları da herkes unutmuştu. Tek istek, haksızlıklarla burulmuş kalpleri dolduran tahrip isterisiydi. Nitekim o gece, İstanbul'da yıkılmadık yer bırakılmadı.

Tünel'den Şişhane'ye indik, oradan, Atatürk Köprüsü yoluyla Fener'e geldik. Polisler ve askerler Patrikhaneye giden yolu kapatmışlardı. Aksaray'a çıktık, Beyazıt'tan vilayete geldik. Ben, basın kartımı göstererek içeri girdim. Valinin odasında Dr. Namık Gedik bir koltuğa âdeta serilmiş, şaşkın ve kararsızdı. Ankara yolunda olan Başbakan Adnan Menderes'ten sıkıyönetimin ilan edildiği haberi ben vilayetteyken geldi. Harekâtı bir korgeneral idare ediyordu. Askere ateş emri verilmişti. Fakat asker ateş etmiyordu. Zaten halk orada burada askeri alkışlıyor, onun gözü önünde tahrip ve yağma hareketini sürdürüyordu. Vali Fahrettin Kerim Gökay işi askerlere bırakmıştı. Dr. Gedik de öyle. Birkaç gün önce muhalefete şimşekler yağdıran adam, şimdi süt dökmüş kedi gibiydi, bir şeye karışmıyordu.

Vilayette bir süre kaldım, sonra ayrılıp tekrar otomobile girdim. Şehrin birkaç yerini daha dolaştık. Her yerde durum aynıydı. Karanlık yüzlü adamlar, onlara katılmış ve çapulcu oldukları belli kadınlar ganimetlerini koltuklarının altına sıkıştırmış evlerine dönüyorlardı. İstanbul belki de tarihinin en feci gecelerinden birini yaşamıştı. Her taraf yangın

yeri halindeydi. Hükümet, devlet ortadan kalkmıştı. Kimse ne yapacağını bilmiyordu. Duvarlara Rumlar aleyhinde yazılar yazılmıştı. Fakat onların yanında zenginlere, servete çatan cümleler eksik değildi. Menderes'in iftiharla ilan ettiği her mahalledeki on beş milyonerin halk vicdanında ne derin yaralar açtığı o sabaha karşı, gün ağarırken ve biz Taşlık'a dönerken kendisini bütün çıplaklığıyla hissettiriyordu.

Varoşlar, şehre inmişti.

II

İsmet Paşa, 1955 Eylülünün 10. günü İstanbul'dan Ankara'ya hareket etti. Cumhurbaşkanı Celâl Bayar 6/7 Eylül olayları dolayısıyla TBMM'yi olağanüstü toplantıya çağırmıştı. Ortalıkta karışık bir hava esiyordu. Hükümet önce sıkıyönetim ilan etmiş, sonra bunu kaldırmış, tekrar koymuştu. Karışıklıklar İstanbul ve İzmir'de olmuştu ama, hükümet onlarla birlikte Ankara'yı da sıkıyönetim altına almıştı. Sıkıyönetim komutanlığına da o tarihte korgeneral olan ve birkaç gün sonra orgeneralliğe özel surette terfi ettirilen Nurettin Aknoz tayin olunmuştu.

İsmet Paşa'nın Ankara'ya gelişinde CHP'liler biraz korku geçirdiler. Sıkıyönetim komutanı bütün toplantıları men etmişti. O bakımdan karşılamalar ve uğurlamalar da yasaktı. Ulus, İsmet Paşanın Ankara'ya varacağı pazar günü partililerin istasyona gelmemelerini rica etti. Olay çıkması istenilmiyordu. Nitekim İsmet Paşayı sadece Turgut Göle ile parti yöneticilerinden birkaç kişi karşıladılar. İsmet Paşanın başkentte kaç gün kalacağı belli olmadığından kayınvaldem Pembe Köşkü açmıştı.

İsmet Paşa, istasyondan galiba doğruca partiye gitti. Orada durum görüşüldü. Sonra eve, Meclis Grubunun iki başkan vekilini çağırdı. Nüvit Yetkin ve Sırrı Atalay'la birlikte İsmet Paşa bir gün sonraki Meclis görüşmelerinde uygulanacak hareket hattını tayin etti. Bizzat kendisi yazılı bir konuşma yapacaktı. Başkan vekilleri gittikten sonra İsmet Paşa,

«Konuşmamı yazalım» dedi.

Bana, ertesi gün Mecliste okuyacağı konuşmasını dikte etti. Bu, sert olmayan, iyi niyetli, fakat ciddi bir konuşmay-

dı. Nitekim, sonra etkisi olumlu oldu. Gerçi Namık Zeki Aral gibi bazı kimseler bunu eksik bulduular ama, buna karşılık İsmail Rüştü Aksal, Sabit Sağıroğlu konuşmanın yeterli olduğunu söylediler.

Ben, Meclisin o toplantısını basın locasından izledim. Meclis ağzına kadar doluydu. Hemen hemen bütün milletvekilleri gelmişlerdi. İçişleri Bakanı Dr. Namık Gedik birkaç gün önce istifa etmişti. Onunla ilgili bir olay benim için hep, bir merak konusu olmuştur.

O oturumda Prof. Fuat Köprülü patavatsızlığının bir örneğini daha göstererek hem hükümeti güç durumda bıraktı, hem de çok ağza sakız verdi. Oturuma Koraltan başkanlık ediyordu. Sabahleyin aynı salonda DP Grubu gürültülü bir toplantı yaptığı için başkanlık çanı bozulmuştu. Ama koca başkanın davudi sesi çana ihtiyaç hissettirmedi. O gün Koraltan, kararları «kahir ekseriyetle reddedilmiştir» diye ilan etmek suretiyle Meclisi güldürdü ve gergin havayı biraz yumuşattı. Ama aslında herkes üzgün ve heyecanlıydı.

İlk İsmet Paşa konuştu. Konuşmasından sonra da iki tane önerge verdi. Bunların birincisinde, sıkıyönetimin Ankara'dan kaldırılmasını, ikincisinde ise TBMM'nin toplu halde kalmasını istiyordu. CMP adına Osman Bölükbaşı değil de, bir tür sahibinin sesi olan Ahmet Bilgin söz aldı. CMP sıkıyönetimi tümden gereksiz buluyordu. Olaylar bitmişti. Askeri idareye ne lüzum vardı?

Halbuki sabahleyin toplanan DP Grubu tam tersi bir karar almıştı. Ona uygun olarak sıkıyönetimin her üç şehirde, altı ay süreyle yürürlükte kalması kabul edildi. Böylece, DP devrinin ilk sıkıyönetim idaresi açılmış oluyordu.

Oturumun sürprizini, Başbakan Yardımcısı sıfatını taşıyan Prof. Fuat Köprülü yaptı. O sıralarda müfritin müfriti olan Köprülü önce olayların sorumluluğunu muhalefete yüklemeyi denedi, fakat Meclis buna hiç iltifat etmedi. Milletvekilleri sabahki grup toplantısında kendi hükümetlerini alabildiklerine hırpalamışlardı. Zaten bu, o yılın sonlarında gelişen büyük isyan hareketinin başlangıcı oldu. Bunun üzerine Köprülü meşhur açıklamasını yaptı : Hükümet olaylardan haberdardı! Herkes dikkat kesilip Başbakan Yardımcısının devam etmesini bekledi. Evet, hükümet olaylardan, saldırılardan haberdardı, fakat zamanını öğrenememişti. Ondan dolayı da İstanbul ve İzmir, aniden parlayan yangınla yıkılıp yakılmıştı.

Köprülü'nün devirdiği bu çam karşısında Menderes'in yerinde oturamaz hale geldiğini şimdi bile hatırlıyorum. Yardımcısı konuşurken Başbakan yerinden kalktı, gitti, bir süre milletvekillerinin yanında oturdu. Sonra orada da rahatsız oldu, tekrar hükümete ait koltuklara döndü. Arkadan, bu koltukların sonuna gitti, Samet'in bitişiğine geçti. Nihayet Fatin Rüştü Zorlu'nun yanında karar kıldı. Dışişleri Bakanı Londra Konferansından alelacele Türkiye'ye dönmüştü.

Dr. Namık Gedik çıkışını, Prof. Köprülü «Hükümet olaylardan haberdardı» dediği zaman yaptı. Eski İçişleri Bakanı birkaç gün içinde çökmüştü. Omuzlarında olayların ağır sorumluluğunu hissettiği anlaşılıyordu. Salonun ön ortalarında bir yerde oturduğunu sanıyorum. Birden elini sert bir tarzda sırasına vurdu ve söz istedi. Fakat Koraltan, olay sırasında İçişleri Bakanı bulunan doktora söz vermedi. Yeterlik önergeleri vardı, onlar oylanacaktı. Adnan Menderes'in de, konuşmaması için eski İçişleri Bakanına belirsiz bir işaret yaptığı sonradan söylenildi. Fakat ben görmedim.

Hep merak etmişimdir, eğer Dr. Namık Gedik konuşsaydı, ne söyleyecekti? Herhalde 6/7 Eylül olayları hakkında bir bilgiyi Menderes'in unutulmaz, müfrit ve sadık, fakat çok namuslu İçişleri Bakanı, kendisiyle birlikte mezarına götürmüştür.

O gün Meclis, toplu halde kalmasına da lüzum bulunmadığını kararlaştırdı. Fakat DP'li milletvekilleri bu konuda hazırlıklı olmadıkları için Koraltan oturuma on beş dakikalık bir ara vermek gereğini duydu. O arada Menderes kendi milletvekillerine İsmet Paşanın teklifini reddetmelerini bildirdi. Meclis, istenildiği an tekrar toplantıya çağrılabilirdi. Menderes, milletvekillerinin toplu halde Ankara'da bulunmalarını istemiyordu. Bir yandan bunlar hükümete karşı hafiften isyan halindeydiler, diğer taraftan ispat hakkı cereyanı gittikçe genişliyordu, nihayet DP'nin Büyük Kongresinin tarihi yaklaşıyordu. Menderes, milletvekilleri başkentten uzak bulundukları takdirde daha fazla hareket kabiliyetine sahip olacağını hesaplıyordu. Nitekim kısa bir süre sonra Meclisin toplantıya çağrılması için İsmet Paşanın girişimi, talihsiz Koraltan'ın Başbakandan fena halde papara yemesine yol açacaktır.

İsmet Paşa, Meclis toplantısından eve memnun geldi. Gerçi tekliflerinin ikisini de DP milletvekilleri, Koraltan'ın deyimiyle «kahir ekseriyet» ile reddetmişlerdi ama, DP Grubunun

kaynayan bir kazan manzarası gösterdiği belli olmuştu. Nitekim Menderes birkaç gün geçtikten sonra kabinesinde bazı değişiklikler yaptı, İçişlerini Ethem Menderes'e verdi. Bunlar grubu tatminden uzak kaldı.

Meclisin yeniden tatil edilmiş olması, İsmet Paşayı kürsüsüz bıraktı. Halbuki söyleyecek sözü vardı. Sıkıyönetim gereğince parti toplantıları da yasaktı. İsmet Paşa sesini duyurmak için Ulus'u kullanmaya karar verdi. Sonradan büyük şöhret yapan «Çetin İmtihan» yazısı bu düşünceyle yazıldı.

İsmet Paşa «Çetin İmtihan»ı kafasında tasarlamıştı. Haftanın sonunda, cumartesi günü, Pembe Köşkte, «Metin, işin var mı?» diye sordu. Sonra ekledi :

«Ulus'a bir yazı yazmak istiyorum. Gel, ona çalışalım..»

Benim, İsmet Paşayla beraber onun nutuk, demeç veya makaleleri üzerinde çalışmaya başlamam o tarihlere rastlar. İsmet Paşa ondan sonra da hemen bütün önemli yazılarını bana dikte etmiştir. Ben onları, daktiloyla temize çekerdim. Bu konuda İsmet Paşaya çok takılmış, «Paşam politikayı bırakırsanız yazar diye sizi almaya herkes taliptir» demişimdir. Gerçekten de, ben İsmet Paşa kadar kolay yazı yazan bir kimse görmemişimdir. Kendine mahsus buruk, bazı cümleleri tersyüz, sözcükleri dikkatle seçilmiş bir üslubu vardı. Sıfat kullanmaktan hoşlanmazdı. Fikirleri âdeta bir pırpıda, olduğu gibi ifade eder ve bu, herhangi bir sıfattan daha etki yapardı. Eski sözcükler kullanmaktan kaçınırdı. Yenileri dikkatle arardı. Bazen o yönde aşırılık bile yaptığı olurdu. Yazacağını kafasında önceden tasarlardı. Artık aklı fikri ondadır. Ancak yazısını dikte ettikten sonra rahatlar ve bunu doğumdan sonraki huzura benzetir, derin bir «oh» çekerdi. Ama, bazen, hiç hazırlıklı bulunmadığı bir konuda kısa bir şey hazırlaması gerekirdi. Birkaç dakika düşünür, sonra,

«Yaz!» derdi.

Ortaya çıkan, mükemmel bir eserdir. Rahmetli Cemil Sait Barlas, İsmet Paşanın bu özelliğini,

«İsmet Paşanın yazısı, tercüme edildiği zaman asıl kıymetini kazanır» diye ifade ederdi. Barlas'a göre tercümede üslup cambazlıkları kaybolduğu için, bu ciddi bir ölçüdür.

İsmet Paşa «Çetin İmtihan» yazısına özel bir dikkat gösterdi. Cumartesi günü yazıyı hazırladı. Bunu pazar günü partide görüştüler. Yazı pazartesi günü Ulus'ta, birinci sayfanın sol tarafında, büyük başlıkla çıktı. Çıktı ve Ulus o gün, sıkıyö-

netim tarafından kapatıldı. Hem de süresiz olarak. Ulus'la birlikte, «Çetin İmtihan»ı aynı gün aktaran Hürriyet ve Tercüman da on beş günlük cezalara çarptırıldı.

İsmet Paşa «Çetin İmtihan»da, Meclisin tekrar toplanmasını istiyordu. Önce durumun bir özetini yazıyor, DP Grubunda görev bilincinin uyandığını belirtiyor, CHP olarak CMP ile işbirliği halinde olduklarını söylüyor, fakat Meclisin tatile sokulmasıyla hükümet üzerindeki denetimin fiilen ortadan kalktığını belirtiyordu. Halbuki hükümet son toplantıda Meclise izahat borçlu olarak ayrılmış, bir güvenlik sorunu söz konusu olmamıştı. Şimdi bu eksik tamamlanmalıydı. Meclis eylül ayının bitmesinden önce tekrar bir araya gelerek durumun yeni aşamasını gözden geçirmeliydi.

Sıkıyönetimin «Çetin İmtihan»da ne sakınca gördüğünü önce kimse anlamadı. Yazının çıktığı gün İsmet Paşa Osman Bölükbaşı'nın evine gitti. CMP lideri bu ziyaretten pek memnun oldu. «Çetin İmtihan»ı kendine özgü cafcaflı sözlerle bir övdü, bir övdü. Muhalefetin işbirliği halinde bulunması iktidara karşı olan cepheyi kuvvetlendirecekti. Yazının CMP ile ilgili kısmı kendilerini sevindirmişti.

Ulus bir ay kapalı kaldı. Fakat İsmet Paşa CMP ile de mutabık olarak işin ucunu bırakmadı. Bu yüzden de kabak Refik Koraltan'ın başına patladı. Koraltan, o sırada Celâl Bayar yurtdışına çıkmış olduğundan bir defa daha Cumhurbaşkanlığı sefası sürüyordu. İsmet Paşa, Koca Reisin keyfini burnundan getirdi.

Eylülün 20 veya 21'inde İsmet Paşa ile Osman Bölükbaşı ve rahmetli Fuat Arna Turgut Göle'nin Ankara'daki evinde buluştular. Orada İsmet Paşa, CMP'li liderlere Cumhurbaşkanı Vekiline başvurarak Meclisin olağanüstü toplanmasını istemek kararında olduğunu söyledi. CMP'liler, bunu uygun buldular. İsmet Paşa, İran'da bulunan Celâl Bayar'a vekâlet eden Refik Koraltan'a verilmek üzere bir muhtıra hazırladı. Partiden Cumhurbaşkanı Vekiline telefon edildi ve kendisinden İsmet Paşa adına randevu alındı. Cuma günü —23 Eylül— İsmet Paşa, yanında Genel Sekreter Yardımcısı Turgut Göle olduğu halde Çankaya Köşküne çıktı. Görüşme, kırk dakika sürdü. İsmet Paşa, Çankaya'dan Pembe Köşke memnun döndü. Refik Koraltan Meclisin olağanüstü olarak toplantıya çağrılmasını isteyen muhtırayı okumuş, bunu olumlu karşılamış :

«Adnan Burdur'da. Ona da haber veririm» demişti.

İsmet Paşayı kapıya kadar uğurlamış —Koraltan, bütün DP devrinde, ne zaman İsmet Paşayla karşılaşsa ona saygılı davranmıştır— sonra dönüp telefon başına geçmişti. Olayların bundan sonraki kısmı, gene tam bir komedidir.

Refik Koraltan, Adnan Menderes'in 1 numaralı adamı olan Dr. Mükerrem Sarol'u Devlet Bakanlığında aramış. Bu sırada Sarol'un yanında Cihat Baban varmış. Koraltan İsmet Paşanın ziyaretini ve verdiği muhtırayı, içeriğini anlatmış, bunun Menderes'e duyurulmasını istemiş. Sarol meselenin önemini hemen anlamış.

O tarihte Menderes Burdur'a, bir şeker fabrikasının açılış töreni için gitmişti. Gündüz tören yapılmıştı ve gece fabrikada ziyafet vardı. Dr. Sarol Başbakanı orada bulmuş, fabrikanın bir lojmanına gelen Menderes'le görüşmüş, olayı aktarmış. Başbakan fena halde köpürmüş ve Koraltan'a ağza alınmayacak küfürler sallamış, İsmet Paşa'nın muhtırasını ne diye aldığına kızmış. Sarol'a,

«Ben hemen şimdi, Ankara'ya geliyorum» demiş.

Gerçekten de, otomobilleri hazırlatmış ve yanında Bakanlarıyla bazı milletvekilleri, Burdur'dan Afyon'a hareket etmiş. Bu esnada Afyon havaalanında özel bir uçak kendisini bekliyormuş. Fabrikadaki ziyafet salonunda davetliler şaşırmışlar. Saat sekiz olduğu halde içkiler bir türlü verilmiyormuş. Hep Menderes bekleniliyormuş. Fakat biraz sonra, Başbakanın Burdur'dan ayrılmış olduğu haberi gelmiş. Tabii soğuk bir hava esmiş. Şeker Şirketinin Genel Müdürü Baha Tekant ne yapacağını bilememiş. Davetliler ellerinden oyuncağı alınmış çocuklara dönmüşler. Baha Tekant onları toplamış, yemek masalarına oturtmuş. Gecenin bütün keyfi kaçmış.

Özel uçak gece yarısını geçe Ankara'ya doğru Afyon'dan kalkmış. Uçakta sinirli ve gergin bir hava esiyormuş. Ne olup bittiğinden pek az kimsenin haberi varmış. Bir ara Menderes hostesi çağırmış ve arkalarda bir yerde oturan Samet'e şakadan İstanbul'a gidildiği haberini yollamış. Bu şaka yüzleri biraz güldürmüş. «Beyefendi»nin pek keyifsiz bulunmadığı umudu doğmuş.

Uçak Ankara'ya, o tarihte kullanılan Etimesgut Havaalanına indiğinde karşılayıcı olarak bir Dr. Mükerrem Sarol varmış. Sarol böylelikle Başbakanın ne kadar yakını, mahremi ve ideal arkadaşı olduğunu dosta düşmana göstermek fırsa-

tını bulmuş. Adnan Menderes uçaktan Muzaffer Kurbanoğlu ile birlikte inmiş, terminalin merdivenlerini onun kolunda çıkmış. Sonra etrafına bakmış,

«Beyler, kahvelerimizi Başvekâlette içelim» demiş.

Otomobiller süratle şehre hareket etmiş. Cumhurbaşkanı Vekili Koraltan da oraya getirtilmiş. Koca Reis süklüm püklüm gelmiş ve orada, sabaha karşı, bir tür bakanlar kurulu yapılmış. Adnan Menderes, Koraltan'a, İsmet Paşa'nın muhtırasını kabul ettiğinden dolayı demediğini bırakmamış. Refik Koraltan İsmet Paşayla konuşmasını anlatmış, verdiği zarfı açmamasına imkân bulunmadığını söylemiş, bin dereden su getirmiş, yanlışını düzelteceğini bildirmiş. Menderes kendisine,

«Mektubunu, olduğu gibi iade edersin» demiş.

Koraltan,

«Başüstüne!» diye yanıt vermiş.

Ertesi sabah, Cumhurbaşkanlığı Köşkünün bir adamı cumhurbaşkanlığının bir zarfını Pembe Köşke getirip bıraktı. Zarfın içinde Refik Koraltan'ın bir mektubu ve zarfıyla birlikte İsmet Paşanın muhtırası vardı. Koraltan'ın o mektubunu İsmet Paşa saklamıştır. Devlet ve memleket idaresinin ne kadar laubali hal aldığını bu mektuptan daha iyi gösteren bir belge güç bulunur. Koraltan diyordu ki : İsmet Paşa kendisini ziyarete gelmiş, birtakım şeylerden söz etmiş, giderken de bir zarfı masanın üzerine bırakmış, Koraltan bunu kabul etmiyormuş, ne olduğunu da bilmiyormuş, böyle bir davranış çok yersizmiş, onun için masanın üzerine bırakılan zarfı iade ediyormuş! Halbuki içinde muhtıra bulunan zarf tabii açıktı. Zira İsmet Paşa bunu konuşma sırasında Koraltan'a vermiş, o da açıp okumuş, durumu «Adnan»a bildireceğini söylemişti. Ama işte, evdeki «Adnan» çarşıdaki «Adnan»a pek uymamıştı.

Doğrusu istenilirse İsmet Paşanın, Meslisin toplantıya çağrılacağı konusunda umudu yoktu. Koraltan'ın komik davranışı üzerine cumartesi akşamı İstanbul'a hareket etti. Ben, iki gün sonra davam olduğu için Ankara'da kaldım. İsmet Paşa doğruca Taşlık'a gitti. Kasım Gülek geldi ve konuştular. Birkaç gün sonra da Celâl Bayar İran'dan döndü. Bu olaylar ona da aktarıldı. Cumhurbaşkanı Başbakanının hareket tarzını onayladı. İsmet Paşa ortalığı karıştırmak için böyle manevralar yapıyordu. Muhtırasının suratına çarpılması iyi olmuştu. Bayar, «Eğer ben olsaydım bunu vermeye bile cesaret edemezdi» demiş.

O sonbahar da, İsmet Paşa İstanbul'da epeyce kaldı. Bir gün, kendi yazısı üzerine kapatılmış bulunan Hürriyet ile Tercüman'ı ziyaret ederek geçmiş olsun dedi. Hürriyet'te Haldun Simavi ile uzun uzun görüştü. O tarihlerde Tercüman'ın başında Cihat Baban bulunuyordu ve Baban DP'den ayrılmamıştı. İsmet Paşanın ziyareti sırasında ortalarda görünmemeyi tercih etti.

Ekimin başında Parti Meclisinin toplanması gerekiyordu. Halbuki sıkıyönetim vardı. Gerçi Nurettin Aknoz bir süre sonra toplantılara izin vermişti, ama bir defa Parti Meclisinin toplantısını bunların arasına dahil edip etmeyeceği bilinmiyordu. İkincisi, Parti Meclisi daima bir bildiri yayımlıyordu. Tabii bu bildirisinde iktidara bravo çekmeyecekti. Eee, sıkıyönetim komutanı bu bildiriyi kendi yasaklarına aykırı bulursa ne olacaktı? O tarihlerde İsmet Paşanın bazı arkadaşları «partiyi bile kapatabilirler» dediler. Gerçekten de Menderes, sıkıyönetimin bulunmasından yararlanıp CHP'yi askerlere kapattırabilir ve sonra «Ben ne yapayım? Emir askerlerden geldi...» diyebilirdi. İsmet Paşa buna ihtimal vermedi, ama Parti Meclisi toplantısının sıkıyönetim bölgesi dışında, Bursa'da yapılmasını daha uygun buldu.

O günler Sıkıyönetim Komutanı Orgeneral Aknoz'la CHP'liler arasında bir temasın başladığını söylemek isterim. Aknoz'la önce, emekli Orgeneral Şahap Gürler görüştü. Gürler, Aknoz'un eski komutanıydı. Daha sonra, temasları Nüvit Yetkin idare etti. Sıkıyönetim sırasında Aknoz «kapattım», «men ettim»li bildirileriyle birçok gazete ve dergiyi yayından alıkoydu, fakat mesela Akis'e dokunmadı. Ben Aknoz'u sıkıyönetimin Ankara'dan kaldırılmasından sonra, Harbiye'de ziyaret ettim ve dergiye karşı gösterdiği anlayıştan dolayı kendisine teşekkür ettim. Aknoz bana «Siz her şeyi yazdınız ama, zekâ ışığı altında yazdınız» dedi ve İsmet Paşaya saygılarını söylememi istedi. Siyasi konularda veya gazete kapatırken Menderes'ten emir aldığı iddiasını da reddetti. Mamafih sonradan Aknoz DP listesinden milletvekili çıktı ve o sıfatıyla Yassıada'ya gitti. Ama, inancım odur ki, Aknoz bir emri eri değildi ve kendisine emredilen her şeyi kabul etmeyeceği sivil iktidar tarafından biliniyordu. O itibarla neden olduğu fenalık, DP'nin kendisinden beklediğinin çok altında kaldı. Aknoz'la temas eden CHP'liler görüşlerini İsmet Paşaya anlatıyorlar, İsmet Paşa duruma doğru bir teşhis koymaya çalışıyordu.

Bursa'ya gidinceye kadar İstanbul'da kaldığı süre İsmet Paşa yakın arkadaşlarıyla sık sık buluşup görüştü, bu arada parti işleriyle de uğraştı. Taşlık'a gelip gidenler arasında Mümtaz Ökmen, İlhami Sancar, Ekrem Özden, Nüvit Yetkin, Bedii Faik, Falih Rıfkı Atay, tabii Kasım Gülek, Şahap Gürler, Kâzım Özalp, Hüseyin Cahit Yalçın, Muhlis Sırmalı gibi insanlar da vardı. Bir defa Şevket Mocan geldi. İsmet Paşa da, vakit buldukça onlardan bazılarını ziyaret ediyordu. Heybeliada'ya, Dragos'a, Göztepe'ye gitti. Halkın yakın ve sıcak olduğu belli ilgisi devam ediyordu.

Bu sırada hükümet, 6/7 Eylül olaylarından dolayı Yunanlılardan özür üstüne, özür dilemekle uğraşıyordu. Bir de Menderes, kabinesinde gene değişiklikler yapıyordu. Ekimin başında, bir bankacı olan Fahrettin Ulaş, Menderes hükümetinde Devlet Bakanı oldu. Tuhaf bir rastlantı, 1955 Ekimi Menderes iktidarının 65. ayıdır. Fahrettin Ulaş da bu iktidarın bakan değişikliklerinin 65'incisini teşkil etti. Yani Menderes, yaklaşık her ay bir bakan değiştirmiştir. O tarihteki değişiklikte Ethem Menderes, Dr. Namık Gedik'in istifasından bu yana vekâleten bakmakta olduğu İçişleri Bakanlığına asaleten tayin edildi.

İsmet Paşa Ekimin 9'unda, Parti Meclisi toplantısı için Bursa'ya hareket etti. Bu, daha ziyade turistik bir gezi oldu. Zira Parti Meclisinin söyleyecekleri malumdu. Ne kadar zaman var ki muhalefet için iktidar çalışıyor, pişmiş armutun dişleri arasına gelmesi için muhalefetin ağzını açması yetiyor da artıyordu bile.. Nitekim, toplantılardan sonra yayımlanan Parti Meclisi bildirisi yeni bir şey getirmedi. Buna karşılık İsmet Paşa Bursa'da bol bol gezdi, kafasını dinledi, eğlendi. Önce Mudanya'da heykelini gördü, Mütareke evini dolaştı. Buraları pek harap buldu. Sonra Bursa'ya geçti. Vilayet bir karşılama töreni olmaması için sıkı önlemler almıştı. İsmet Paşa Nuri Erbağ'ın evinde kaldı. Zaman zaman parti il merkezine gitti. Bir gün, Yeşil Camiye kadar fasılalarla yürüdü. Parti Meclisi ertesi sabah toplandı. O gün çalışmalar fiilen bitirildi. Akşam Çelik Palas'ta bir yemek verildi. Halk İsmet Paşanın etrafına toplandı. CMP'liler de gelmişlerdi.

Cumartesi günü Parti Meclisi bildirisini yayımladı. Eski şeyler tekrarlanıyordu. Hayat pahalılığı, iktisadi sıkıntılar, rejimin teminatsızlığı... Tabii sıkıyönetimden ve 6/7 Eylülden, Meclisin denetim görevini yapamamasından da söz edildi,

ama bildirinin o kısımlarını sıkıyönetim bölgelerinde çıkan gazeteler yayımlayamadılar.

Pazar günü, başta İsmet Paşa, kafile halinde Uludağ'a çıkıldı. Kirazlıyaylaya, Kayakevine, Otele, Bakacığa gidildi. İsmet Paşa gezintiden çok memnun kaldı. Sonra Balıkesir'den Mudanya'ya dönüldü. Oradan İstanbul'a gelindi. İsmet Paşa ertesi gün, yanında Hüseyin Cahit Yalçın, tramvaya bindi ve Cağaloğlu'ndaki partiye gitti. Tabii, âdeta bir kıyamet daha koptu. Sıkıyönetime rağmen halk bu iki ihtiyar mücahidi sevgiyle alkışladı.

İsmet Paşa ekim ayının sonuna kadar İstanbul'da kaldı. Ayın ortalarında, bir türlü açılmak bilmeyen Ulus için Komutan nezdinde teşebbüse geçildi. Ne ise, Ulus açıldı. İsmet Paşa, ancak Meclisin açılışında başkentte oldu.

Bu sırada DP kendi «Çetin İmtihan»ını veriyor, meşhur IV. Büyük Kongresini yapıyordu.

III

Eğer DP'nin 1955 Ekiminde toplanan IV. Büyük Kongresinde delegeler biraz daha şahsiyet sahibi olsalardı ve kendilerini Menderes ile silahşörleri tarafından yaratılan havaya kaptırmasalardı demokratik hayatın ilk ciddi deneyi gene bir ihtilalle biter miydi? Bu, kuşkusuz 1950-60 arası olaylarını bilenler tarafından kendi kendilerine birçok defalar sorulmuştur.

Yeri gelmişken bir noktayı belirtmek istiyorum. İhtilal yapıldıktan sonra herkes o kadar «Bu olmasaydı, ihtilal olmazdı» dedirtecek olay keşfetmiştir ki, bunların listesi düzenlenmeye kalkışılsa bu kitabın sayfaları yetmezdi. Listenin kabarıklılığı, sadece, DP iktidarının ne kadar çok hata işlemiş olduğunun kanıtıdır. Memleketi ihtilale götüren, bu hatalardan şu veya bu değildir. O hataları işleten anlayıştır. Celâl Bayar'ın yaradılışında bir devlet başkanının, Adnan Menderes'in karakterinde bir hükümet başkanının, XX. yüzyılın ikinci yarısındaki bir Türkiye'yi ihtilale götürmemesinin imkân ve ihtimali yoktu. Bayar ve Menderes nasıl bir devirde yaşadıklarını, kendi güçlerinin ne olduğunu, karşılarındaki kuvvetlerin derecesini, ülkedeki dengeyi bilmediklerinden ve

hâlâ tek partili sistemin geri getirilebileceğini sandıklarından dolayı akıbetleriyle karşılaşmışlardır.

O halde, acaba DP içinden kuvvetler Bayar ile Menderes'i işbaşından uzaklaştırabilselerdi durum değişik olabilir miydi? Bu soru boştu, zira DP'nin doğası Bayar ile Menderes'in uzaklaştırılmasına engeldi. Liderler vardır, partilerinden kuvvetlidirler. Partiler vardır, liderlerinin huylarını, karakterlerini hırka gibi giymişlerdir. İsmet Paşa CHP'den uzaklaştırılabilir miydi? Bayar ve Menderes de öyle olmuşlardır. Bunun için de, hataları zaman zaman partilerinin içinde görüldüğü ve kendilerine karşı saman alevine benzeyen direnişler çıktığı halde sonunda daima onlar egemen olmuşlardır.

Nitekim, ispat hakkının partide yarattığı heyecana rağmen, IV. Büyük Kongre kendisini Menderes'in oyuncağı gibi davranmaktan kurtaramamıştır. DP'liler, ancak atı alan Üsküdar'ı geçtikten sonra, daha ziyade kendilerini avutmak için, Meclis açıldığında ayılmışlar, grup başkanlığına Menderes'in adayını seçmemişler, daha sonra hükümeti de devirmişler, fakat Bayar ve Menderes'le gene başa çıkamayıp iplerini az zaman içinde tekrar onların eline vermişlerdir.

DP'nin Büyük Kongresi fiilen, bir cuma akşamı, Ankara' da açıldı. Fiilen! Resmen değil. Yoksa, Büyük Kongrenin Büyük Sinemada toplanmasına daha bir hafta vardı. Ama o, bir hafta önceki cuma akşamı, gece yarısı cereyan eden bir olay, Büyük Kongreden ne beklenilmesi gerektiğini gözler önüne serdi.

Büyük Kongrenin öncesinde liderler için birkaç büyük tehlike mevcuttu. Genel İdare Kurulunun iki üyesi, Fethi Çelikbaş ile Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu ispat hakkı teklifinin altına bizzat imzalarını atmışlardı. Bir diğer büyük DP'li, Ekrem Hayri Üstündağ da onlara katılmıştı. Büyük Kongre, bir başkanlık mücadelesiyle başlayacaktı. Menderesçilerin iki adamı vardı : Tevfik İleri ve Rauf Onursal. Rauf Onursal işleri daha iyi çevirecek beceriklilikteydi ve Menderesçilerin gözleri asıl ondaydı, ama şöhreti nedeniyle Onursal'ın seçilme şansı yüksek değildi. Buna karşın, Tevfik İleri'nin Karadenizlileri etkileme olasılığı bulunuyordu.

Fakat evdeki bu hesapların çarşıya uymasının bir başka şartı bulunuyordu : Kongre başkanlığı için Ekrem Hayri Üstündağ'ın İspatçılarca aday gösterilmemesi. Ekrem Hayri Üstündağ'ın adaylığı söz konusu olduğu takdirde Menderes'in

adayları ya hiç seçilemeyeceklerdi, ya da Üstündağ öyle bir oy toplayacaktı ki, parti içindeki güç dengesi olduğu gibi ortaya çıkacaktı. Üstelik, İspatçı Genel İdare Kurulu üyeleri kongrede tavır alacaklar, öteki İspatçılar da onları destekleyeceklerdi.

Menderes bunu göze alamadı ve Büyük Kongreden bir hafta önce, darbesini yapmak gereğini duydu.

Ben o tarihlerde, özellikle Fethi Çelikbaş'la görüşüyordum ve İspatçıların hazırlıklarından haberdardım. İspatçıların zaferi kazanacaklarından emin olduklarını söyleyemem. Ama parti içinde demokratik bir mücadele yapacaklardı. İlk hedefleri, sahiden, Ekrem Hayri Üstündağ'ı büyük kongrenin başkanlığına seçtirtmekti. O sayede dürüst bir savaş alanı kazanacaklardı. Kongre sırasında, DP'nin ilkelerini Menderes'in değil, kendilerinin savunduklarını söyleyecekler ve delegelere Menderes'in partiyi felaketli bir sona götürmekte olduğunu göstermeye çalışacaklardı. Görüşmelerin bitiminde genel başkanlık için, Menderes'e karşı Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nu çıkaracaklardı. Karaosmanoğlu'nun genel başkan seçilmesi olasılığı, Ekrem Hayri Üstündağ'ın kongre başkanı seçilmesinden de azdı, ama amaç, Adnan Menderes'ten başka birinin de pekâlâ DP genel başkanlığı için düşünülebileceğini belirtmekti. Fakat İspatçıların asıl ve ciddi hedefi, Genel İdare Kuruluna kendilerinden olabildiğince çok üye sokmaktı. Hesapları, 14 kişilik Genel İdare Kurulunda en azından beş veya altı sandalye alabilecekleriydi. Kendileriyle birlikte girecek Yırcalı veya Burçak tipi ılımlılarla kurulda bir denge sağlayabileceklerini düşünüyorlardı. Menderes darbesini yapmasaydı, bu planlardan hangisi gerçekleşecekti, bilinmez ama, Menderes böyle bir tehlikeyi göze almadı. İspatçılarla Büyük Kongrede karşılaşıp onları orada ezmek yerine, hiçbirini kongreye sokmamayı tercih etti.

Kongreden bir hafta önce, gece yarısı Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu bu nedenle Genel İdare Kuruluna çağrıldı. Evine telefon edildi ve derhal başbakanlığa gelmesi istenildi. Kendisine bir resmi araba gönderilecekti. DP'nin Genel İdare Kurulu orada toplantı halindeydi.

O tarihlerde parti ile devleti ve hükümeti birbirine karıştırmak modası başlamıştı. DP kurulları başbakanlıkta, hatta Çankaya'da Cumhurbaşkanlığı Köşkünde fütursuzca toplanıyordu. Bunların üyeleri resmi otomobillerle gidip geliyor-

lardı. Ee, Çankaya Köşkündeki cümbüşlere «sanatkârlar» bu otomobillerle taşındıktan sonra DP kodamalarından böyle kolaylıklar esirgenecek değildi ya...

Sonradan, benim Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'ndan duyduğuma göre, kendisi bu davete biraz şaşmış. Gece yarısı başbakanlığa davet edilmek! Herhalde Menderes, İtalya - Yunanistan savaşı öncesinde Mussolini'nin de Metaksas'a İtalyan notasını sabaha karşı verdirmiş olduğunu hatırlamıştır. Notaların acaip saatlerde verilmesinin akılları şaşırttığı, genellikle inanılan bir kuraldır. Ama nasıl Metaksas Mussolini'ye «Ohi» dediyse Karaosmanoğlu da Menderes'in adamlarına o gece «Hayır!» diye yanıt verdi.

Karaosmanoğlu kendisine gönderilen otomobille başbakanlığın büyük kapısı önüne geldi. Siyah arabadan inip içeri girdi. Nöbetçinin haberi vardı ki, kendisini selamlamakla yetindi. Karaosmanoğlu avludan, mermer merdivenleri çıktı, ilk kata vardı. Merdivenin dibinde Başbakan Menderes'in dairesi vardı. Önünde polisler ve hademeler duruyordu. Bunlar Manisa milletvekilini «Buyrun Beyfendi» diye selamladılar, fakat Başbakanın dairesi tarafına sokmadılar. Kendisini, DP Genel İdare Kurulunun toplantı halinde olduğu bir büyük salona aldılar. Menderes hiç görünmedi.

Büyük bir masanın başında gözleri küçülmüş, kaşları düz çizgi halinde, ciddi eda takınmaya çalışan bir zat oturuyordu. Bu, DP'nin atanarak işbaşına gelen Genel Başkan Vekili Prof. Fuat Köprülü'ydü. Gerçi DP'nin tüzüğünde böyle bir makam yoktu ama Genel Başkan, Köprülü'yü böyle bir konuma değer görmüştü. Karaosmanoğlu'nu, «Buyurunuz Fevzi Beyfendi!» diye o karşıladı. Demek ki, toplantıya o başkanlık edecekti.

Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu çevresine bakındı. Genel İdare Kurulunun çoğunluğu odada bulunuyordu. Hava ağırdı. Salonu sigara dumanı kaplamıştı. Kısa zamanda anlaşıldı ki Karaosmanoğlu bir Genel İdare Kurulu toplantısına katılmak için değil, sigaya çekilmek üzere çağrılmıştır. Karaosmanoğlu bu durumun acılığını belirtmek ister tarzda, arkadaşlarının yüzüne baktı. Birçoğu başlarını önlerine eğdiler. Bunların içinde Samet de vardı. O Samet ki kabinenin dışında bulunduğu tarihlerde, bugün bizzat yürüttüğü yasalar çıkarken bunların antidemokratik kimliklerini belirtmiş ve bunların çıkmaması için Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu ile beraber mücade-

le etmişti. Nitekim bir gün sonra, aynı mizansen içinde Fethi Çelikbaş'ın sorgusu yapıldığında, bu sefer de Çelikbaş'ın bir vakitlerki can yoldaşı Emin Kalafat başını önüne eğecekti.

Karaosmanoğlu'nun kabahatini Fuat Köprülü ifade etti. Bu bir kabahat değil, bir günahtı. Manisa milletvekili ispat hakkı teklifine katılmıştı. Köprülü, sesine de dramatik bir ton vermeye çalışarak Karaosmanoğlu'ndan bunu nasıl yaptığını sordu. Hatta Manisa milletvekili, imzasını atmadan önce gazetelere bir demeç vermiş, bunun haklılığını belirtmişti. Halbuki Genel İdare Kurulunun, prensip olarak bu hakkın aleyhinde tavır aldığını bilmiyor muydu? Kurul, ispat hakkını kınamıştı. Karaosmanoğlu, «Ya, öyle mi? Bu hakkın aleyhinde misiz?» diye müstehzi bir tarzda sordu.

Köprülü örgüt dayanışmasından söz etti, muhalefetin de Meclise böyle bir teklif getirmiş olduğunu söyledi ve üstü pek az kapalı şekilde Karaosmanoğlu'ndan teklifteki imzasını geri almasını istedi. Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu bunu şiddetle reddetti. Teklifin doğruluğuna bütün kalbiyle inanıyordu. Bunun uğrunda sonuna kadar mücadele edecekti. İmzasını geri alması da ne demekti? Karaosmanoğlu sesine dramatik ton vermede talihsiz Köprülü'den çok daha fazla başarılı oldu. En sonda elini masaya şiddetle vurdu ve çıkıp gitti.

O çıktıktan sonra Genel İdare Kurulu üyeleri apışıp kalmışlar ve birbirlerinin yüzüne bakmışlar.

Ertesi gün Menderes'in engizisyon yargıçları —İspatçılar o günlerde bunlara öyle diyorlardı— Fethi Çelikbaş'ı huzurlarına çağırdılar. Onun sorguya çekilmesi daha da komik oldu. Çelikbaş yazın Avrupa'da bulunmuştu. Onun için belki olup bitenlerden ve havadan haberdar değildi. İspat hakkı konusunda Genel İdare Kurulu bir ilke saptamıştı. Çelikbaş ispat hakkı teklifinde ısrar ediyor muydu?

Evet, Çelikbaş ispat hakkı teklifinde ısrar ediyordu!

Çelikbaş da Genel İdare Kurulundan çıkıp gitti. Fakat iki gün sonra, hem o, hem Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu Genel İdare Kurulundan acaip birer mektup aldılar. Mektubun altındaki imza Fuat Köprülü'ye aitti. Mektupta ne istenildiği, ne denildiği pek iyi anlaşılmıyordu. Ben o sıralarda bu mektuplardan birini okumak fırsatını buldum. Şimdi sözcüklerini tam hatırlamıyorum ama, önce DP içinde Büyük Kongreden sonra en yetkili organın Genel İdare Kurulu olduğu hatırlatılıyor-

du. Sura, bu vasfı itibariyle Genel İdare Kurulunda birliğin korunmasının şart bulunduğu bildiriliyordu. Parti, büyük kongreye gidiyordu. Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu ve Fethi Çelikbaş birliği bozmuşlardı. Genel İdare Kurulu büyük kongreye bu iki üyesiyle sorumluluk paylaşarak gidemeyecekti.

Benim bildiğim, Çelikbaş ile Karaosmanoğlu bu mektup karşısında değişik tepki gösterdiler. Çelikbaş «Onlar gitmezse gitmesin, biz gideriz» dedi. Karaosmanoğlu bu mektupla Genel İdare Kurulundan çıkarıldıklarını düşündü. Hatta bunu, kısa bir mektupla kurula bildirdi. Demek ki, ispat hakkı teklifi konusunda «hicap verici bir sükût ihtiyar etmediklerinden dolayı» DP Genel İdare Kurulundan ıskat ediliyorlardı. Halbuki Genel İdare Kurulunun böyle bir yetkisi yoktu.

Dönen dolabın aslı şudur: Menderes, İspatçıları ve hele Çelikbaş, Üstündağ ve Karaosmanoğlu'nu büyük kongreye kesinlikle sokmak istemiyordu. Bunun en az gürültülü formülü aranıyordu. Önce akıllara şu geldi: Eğer Çelikbaş ve Karaosmanoğlu Genel İdare Kurulundan ıskat edilirlerse Büyük Kongreye nasıl gireceklerdi? Zira bunlar, Genel İdare Kurulu üyesi sıfatıyla Büyük Kongrenin doğal üyesiydiler. Onun için il kongrelerinde delege seçilmemişlerdi. Genel İdare Kurulundan atılırlarsa Büyük Kongrede söz hakları bulunmayacaktı. Gerçi milletvekili olarak toplantıyı takip edebilirlerdi. Fakat konuşamayacaklardı.

Ancak kısa zamanda Menderesçiler bunun yeterli olmadığını gördüler. Zira Çelikbaş ve Karaosmanoğlu Büyük Kongreye bir defa geldikten sonra kongre kararıyla pekâlâ söz alabileceklerdi. Üstelik o zaman, sırtlarında mağdur olmanın sihirli hırkasını da taşıyacaklardı. Onun için, bir hafta zarfında köprülerin altından bol su aktı ve hiçbir İspatçının Büyük Kongreye girmemesinin çaresi bulundu.

Bu sırada, bir başka yönde bir başka önlem tasarlanıyordu. Çelikbaş ile Fevzi Lütfi'nin meşhur mektupları aldıklarının ertesi günü Dr. Mükerrem Sarol hükümetten istifa ettirildi. Şimdi, bu istifa karşısında Sarol'un ve onun yayın organlarının çaldıkları havayı hatırlıyorum. Sarol hükümetten ayrılmıştı, zira artık parti içinde çalışacaktı ve Genel İdare Kurulunda yer alacaktı! Bu edebiyat, Sarol'un yıldızının işin sonuna kadar sönmesinde temel neden oldu. Nitekim Sarol, DP iktidarda kaldığı süre bir daha belini doğrultamadı. Yassıada'da ağır hapis cezalarından birini alması da DP'nin 1955 -

56'dan sonraki günahlarına karışmış olmasından ziyade ondan önceki icraatının, daha doğrusu, adının bir sembol olarak hatırlarda kalmış bulunmasının sonucu oldu.

Sarol Genel İdare Kuruluna girmek için hükümetten ayrıldığını söyler söylemez Genel İdare Kurulunun bakan üyelerinden çoğunun kulağına kar suyu kaçtı. Bunların başında Fuat Köprülü vardı. Sonra Samet, Sıtkı Yırcalı, Emin Kalafat, Osman Şevki Çiçekdağ.. Ne oluyordu? Menderes bunların hepsini Dr. Sarol'a feda mı edecekti? Yani, o mu Dr. Sarol'a, partiyi kendisine teslim etmek için hükümetten ayrılmasını tavsiye etmişti? Menderes bu kuşkuları şiddetle reddetti. Doğruyu söylüyordu. Aslında o tarihlerde feda edilen Dr. Sarol' du. Dr. Sarol'un bakan yapılması, baştan yanlıştı. Onun, hem kişiliği, hem de davranışlarıyla bütün şimşekleri üzerine çekeceği biliniyordu. Nitekim, Büyük Kongre öncesinde olaylar öyle bir hava yaratmıştı ki, sanki bütün bu karışıklıklar, ispat hakkını kabul etmeme çabaları hep Dr. Sarol içindi. Menderes, Büyük Kongreye karşı «Bakınız, bu işin Dr. Sarol ile ilgisi yok. İşte, Sarol'u bakanlıktan uzaklaştırdım. Sorun, ilke sorunudur. Muhalefetin oyununa gelmemek dâvasıdır» demek istiyordu. Nitekim, Menderes son zamanlarda artık Doktoru yanında hemen hiç taşımıyor, onu «nisyanın girdapları»na terk etmek isteği gösteriyordu. Bunda, Köprülü ve takımını yanında tutmaya mecbur bulunması tabii başrolü oynuyordu.

O günler ile Büyük Kongrenin resmen açılması arasında Ankara'da yoğun bir kulis faaliyeti oldu. Çeşitli listeler hazırlanıyordu. İspatçılar biraz şaşkındılar. Kongreye girip giremeyeceklerini, girerlerse kimlerin konuşabileceğini bilmiyorlar, ilk taktiklerini uygulamayı tasarlıyorlardı. Buna karşılık Menderes'in asıl adamları havanın daha fazla puslu hale gelmesine çalışıyorlardı. Kesinlikle DP'nin IV. Büyük Kongresini kim vurduya getirmek kararı alınmıştı. DP milletvekillerinin Büyük Kongrenin akabinde kapıldıkları heyecan ve asabiyet, hatta hırçınlık bu oyunun farkına sonradan varmalarına bağlanmalıdır.

Kim vurdunun ilk kurbanları Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Ekrem Hayri Üstündağ ve ispat hakkı teklifine sonradan katılanlar oldu. O günlerde cereyan eden olaylar daha 1955'te DP'nin nasıl bir örgüte dönüştüğünü gözler örnüne sermeye yetecektir.

Menderes'in elinde, partinin Yüksek Haysiyet Divanı vardı. Bu kurula, istenen herhangi bir kararı aldırtmak işten değildi. Önce, şöyle bir tertip düşünüldü : İspatçılar ikiye bölüneceklerdi. İlk teklifi yapan 10 kişiye ilişilmeyecekti. Ama onlara sonradan katılanlar bu hareketlerini Genel İdare Kuruluna meydan okurcasına yaptıklarından, partiden kovulacaklardı.

Büyük Kongreden bir gün önce, 14 Ekimde Karaosmanoğlu, Üstündağ ve arkadaşları Yüksek Haysiyet Divanından birer yıldırım telgrafı aldılar. Kendilerine ihraç talebiyle Yüksek Haysiyet Divanına verildikleri bildiriliyor ve «yarın saat 16.00'ya kadar savunmanızı yapınız» deniliyordu. Ama Yüksek Haysiyet Divanı, bizzat verdiği sürenin sonunu bile bekleyemedi. Ertesi sabah, bu «âsiler», sürenin bitmesinden 12 saat önce, elleriyle kurdukları partiden kovuldular. Maksat, onların Büyük Kongreye girmelerini, kongre başkanlığı için aday gösterilmelerini önlemekti. Diğer İspatçılara gelince, onların da delegelikleri kaldırılmıştı. Yani, hareketin ortasına bir bomba atılmış ve hareket darmadağın edilmişti.

O günlerde İspatçılar açık toplantılarını Mecliste veya Ankara Palasta, bunların kapalılarını ise bilhassa Behçet Kayaalp'in evinde yaptılar. Ben daima, eğer İspatçılar Büyük Kongreye girmek için teşebbüs yapsalardı, yani Büyük Sinemanın önüne gidip haklarını arasalardı daha iyi olacağı inancını korumuşumdur. Onlar öyle davranmadılar. Gerçi DP Büyük Sinemanın önünde sıkı güvenlik önlemleri almıştı. Polislere elinde kart olmayan herhangi bir kimseyi içeri bırakmamak için kesin emir verilmişti. Ama İspatçılar, başlarında Ekrem Hayri Üstündağ, Fethi Çelikbaş ve Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu olduğu halde böyle bir gösteride bulunsalardı kongrede hava biraz daha değişik olabilirdi. Unutmamak lazımdır ki «kuyruklar» deyimi Türkiye'de ilk defa bu toplantıda kullanılmıştır ve siyaset edebiyatımıza oradan girmiştir. Menderesçilerin bahsettikleri «kuyruklar» İspatçılardan yana olan, fakat kongreye katılmış bulunan DP'liler olmuştur. Talihin garip tesadüfü : Aynı deyim beş yıl sonra, 27 Mayısı takiben, bu sefer Menderesçiler için kullanılacaktır. Ama «kuyruklar» bir Menderes deyimidir. 27 Mayısçıların değil...

İspatçılar o tarihlerde bir tek şey yaptılar : 19 kişi olarak bütünlüklerini korudular. Yani aralarında «10'lar» ile «9'lar» diye bölünmeye izin vermediler. Bütün demeçlerini birlik halinde verdiler, aynı tavrı aldılar. Pazartesi günü de,

yani artık DP içinde kendileri için yapılacak bir şey kalmayınca DP'den istifalarını açıkladılar.

Kongrenin büyük oyununu, bir ara kaşla göz arasında Tevfik İleri'nin idare ettiği başkanlık divanına verilen elli imzalı önerge oluşturdu. Bunda, Menderesçi oldukları bilinen imza sahipleri şunu istiyorlardı: Bir partiden ihraç olunan milletvekillerinin milletvekili kimlikleri de kaldırılsın! Bu, bütün milletvekillerini artık kayıtsız ve şartsız genel başkanın sultası altına sokmak demekti.

Ben DP'nin o Büyük Kongresini ne yazık ki izleyemedim. Hemen bütün basına giriş kartı verildiği halde Akis'e verilmedi. Neden? Bunu hiçbir zaman anlayamadım. Sadece bunu değil, o iktidarın bunun gibi birçok hareketini hiçbir zaman anlayamamışımdır. Sanırım, baştakiler çok küçük, çok basit kimselerdi ve küçüklükleri, basitlikleri davranışlarına sinmişti. Basın toplantılarına, resmi davetlere istediklerini çağırırlar, istemediklerini çağırmazlardı ve bundan, sadik bir zevk, bir büyüklük hissi duyarlardı.

Bu önerge üzerine cereyan edenleri öğrendiğim zaman çok güldüm. Tevfik İleri bunu divan kâtiplerinden birine vermiş, o da son derece süratli şekilde ve ne söylendiği anlaşılmaz tarzda okumuş. Sonra İleri, hiçbir müdahaleye vakit bırakmadan,

«Takriri reyinize koyuyorum. Takriri kabul edenler.. Takriri kabul etmeyenler.. Takrir kabul edilmiştir» demiş.

Bunun üzerine salonda kızılca kıyamet kopmuş. Bir defa, bütün manevraya rağmen «kabul edenler» ile «kabul etmeyenler» aşağı yukarı aynı sayıdaymışlar. Fakat Tevfik İleri kalkan kolları saymak veya saydırmak zahmetine katlanmamış. Özellikle arka sıralardan şiddetli gürültüler yükselmiş. Çok kimse söz istiyormuş. Başkan, sanki yapacak başka hiçbir işlem kalmamış ve önerge kabul edilmiş gibi başka önergeleri okutturuyor, ama bunları hiç kimse dinlemiyormuş. Herkes ayağa kalkmış, itişmeler başlamış. Bu sırada milletvekili Osman Turan kürsüye hamle etmiş. «Konuşacağım» diye bağırıyormuş. Şefik Bakay, Haluk Şaman gibi başka milletvekilleri de aleyhte gösteri yapanları destekliyorlarmış. Öteki gruptan silahşörler Osman Turan'ın yolunu kesmişler, kürsüye bırakmamışlar. Ancak fırsattan istifade eden bir başka delege kürsüye fırlamış ve oradan, «Artık yeter! Bizi de

mi konuşturmayacaksınız? Nedir bu istibdat..» diye haykırmaya başlamış. Fakat silahşörler onu hemen alaşağı etmişler ve yaka paça dışarı almışlar.

Genel Başkan Menderes ön sırada oturuyormuş. Yüzü bembeyazmış. Fotoğrafçıların resimler çektiklerini görünce dayanamamış. Önce ayağa kalkmış, «Yapmayın arkadaşlar, aramızda yabancı fotoğrafçılar var» diye bağırmış. Kimse tınmamış. O zaman delegelere dönmüş, ellerini açarak ve çok sert bir sesle haykırmış :

«Ne oluyorsunuz!.. Ne oluyorsunuz!»

Bu da etkisiz kalınca kürsüye çıkmış. Projektörler onun üzerine çevrilmiş. Menderes mikrofondan konuşmaya koyulmuş. Taraftarları başlamışlar ona alkış tutmaya. Bir gürültü, bir patırdı. Menderes fırsattan istifade etmiş, konuşmasına bir «kapanış nutku» havası vermiş ve «DP'nin IV. Büyük Kongresini kapatıyorum» deyip kürsüden inivermiş. Fakat eğlence bu kadarla da bitmiyordu. Bir gün önce de Köprülü Sarol'a «Defol» anlamına gelen ve S ile başlayan öyle sözleri bağıra bağıra söylemiş ki, biz ve başka gazeteler bunlardan ancak «bürada yazılamayacak kelimeler» diye söz edebildik.

O kongrede DP'nin Genel İdare Kuruluna Köprülü, Koraltan, Samet, Yırcalı, İleri, Kalafat, Burçak, Gündeş, Benderlioğlu, Birant, Çiçekdağ, Ramazanoğlu, Sarol ve Onursal girdiler. Köprülü'nün aldığı oy 1044, Sarol'unki 399, Onursal'ınki ise 391 idi.

DP manen olduğu gibi, maddeten de eski DP olmaktan çıkmıştı.

BEŞİNCİ BÖLÜM

HÜKÜMET ÇATLIYOR

I

Kasımın 29'u Yugoslavya'nın milli bayramıdır. 1955 yılının o akşamı, Ankara'daki Yugoslavya Büyükelçiliğindeydik. Salonlar kalabalıktı. Şık hanımlar, kalantor beyler Yugoslavların milli bayramlarını kutlamalarına yardım ediyorlardı. Fakat, ayrıca, telaşlı bir de hava vardı. Hiçbir bakan ortada görünmüyordu. DP'nin Meclis Grubu toplantı halindeydi. Demek ki görüşmeler uzamıştı. DP'nin Meclis Grubunun gene taşkın halde bulunduğu biliniyordu. Her zamanki gibi, bu coşkunluk hali de Adnan Menderes'in uzakta, Bağdat'ta olduğu sırada başlamıştı. Şimdi kedi dönmüştü, bakalım fareler bu defa ne yapacaklardı?

29 Kasım akşamı DP'nin Meclis Grubu, görülmemiş bir sahne içinde, Menderes kabinesinin bakanlarının hepsini istifa ettirtti. Hem de, Polatkan ile Zorlu'yu âdeta kürsüye çıkararak ve «istifa!», «istifa» naraları arasında onlara «İstifa ediyorum» dedirterek.. Zorlu birçok göreve sahip bulunduğu için grup onu kürsüye çıkardığında bununla yetinmedi ve «Bütün görevlerimden istifa ediyorum» dedirtmeden yakasını bırakmadı.

DP'de karışıklık, ünlü IV. Büyük Kongrenin hemen arkasından başladı. Menderes ve takımının marifetleri, en duyarsız kalplerde bile bir birikintiye yol açmıştı. Çok kimse, bu marifetlere boyun eğdiği için kendisinde bir küçülmüşlük hissediyordu. DP memlekette bir akımın neticesi olarak doğmuştu. IV. Büyük Kongrede cereyan edenler ise bu akımın doğrudan doğruya inkârıydı. İspatçıların partiden atılmalarının hiçbir izahı yoktu. Hele bunun için seçilmiş olan yolu onaylamak tamamıyla imkânsızdı. Kamuoyu şiddetle İspatçılar-

dan yanaydı ve o günlerde Ankara'nın hemen her evinde bu konuşuluyordu. DP'nin geride kalan milletvekilleri manevi bir yükün altındaydılar. Sanki kendi basit nimetleri için arkadaşlarını feda etmişlerdi. Çok kimse bunlara «müstebitin uşağı» gözüyle bakıyordu. O bakımdan DP'li milletvekillerinin bir şeyler yapmaları, kendilerini temize çıkarmaları, insan içine girebilecek hale gelmeleri gerekiyordu. Ancak bir vaziyet aldıkları takdirde İspatçıların hata etmiş olduklarını söyleyebilecekler, «Canım, Menderes'i yola getirmenin elbette ki çaresi vardı, böyle çıkışlara bir lüzum yoktu ki..» diyebileceklerdi.

IV. Büyük Kongreden hemen sonra, Meclis açılıyordu. DP Grubunun Meclis başkanlığı, başkan vekillikleri, kendi başkanlığı ve kendi başkan vekillikleri için adayları saptaması gerekiyordu. Genel merkezin Meclis başkanlığı adayı Refik Koraltan'dı. Koraltan Bayar'ın ve Menderes'in desteğine sahipti. Grup başkanlığı için genel merkezciler IV. Büyük Kongrenin unutulmaz divan başkanı Tevfik İleri'yi çıkarıyorlardı. Gerçi eski başkan Hulûsi Köymen «büyük sadakat» ile hizmet etmişti, ama bu kendisini yıpratmıştı. Genel merkezciler grup başkanlığında bir değişikliği daha ihtiyatlı buluyorlardı. Genel merkezin hem Meclis, hem grup başkan vekillikleri ve divan ile idare kurulu üyelikleri için adayları hep aynı tip «müfrit» olarak tanınmış ve en büyük özellikleri «emirlere itaat» olan kimselerdi.

Fakat, evdeki hesap çarşıya uymadı.

O sıralarda Ankara'da her gün bir söylenti çıkıyor, DP Grubunun kaynadığı belli oluyordu. DP'li milletvekilleri Anadolu Kulübünde, Ankara Palasta toplanıyorlar, «hamamın namusunu kurtarmak için» bir şeyler yapmak gerektiği konusunda birleşiyorlardı. Şimdi, bunlardan birinin bana «Yahu, evde karının yüzüne bakamıyorum, o bile muhalif oldu» dediğini hatırlıyorum. Grup, yukardan gelen her baskıya boyun mu eğecekti? Yani bu Meclis, bu grup kendi başkanını bile serbestçe seçmek hakkından mahrum muydu?

O yıl 1 Kasım, salı gününe düşüyordu. Anayasa gereğince Meclis yeni çalışma dönemine başlayacak, kendi başkanlık divanını seçecek, Cumhurbaşkanı nutkunu verecekti. DP Grubu iki gün önceki pazar günü toplantıya çağırılmıştı. O gün İsmet Paşa Sadık Aldoğan ile Fuat Arna'yı eve davet etti. CMP liderleri geldiler ve İsmet Paşayla, DP Grubunda esen

havanın bozulmaması çarelerini aradılar. Zaten çok DP'li o sırada elaltından muhalefete haber yolluyor ve «Biz genel merkezin hakkından geleceğiz, ama sakın muhalefet bir şeyler yapmasın, zira Menderes bundan faydalanır, birlik şarkıları çağırmaya başlar ve kuvvetlenir» diyordu. Nitekim evde yapılan o temaslardan sonra muhalefetin Meclis başkanlığı ve başkan vekilleri için aday göstermemesine karar verildi. Bir şeyler yapmak isteyen DP milletvekillerine meydan boş bırakılıyordu.

DP milletvekilleri, Meclis başkanlığı seçimlerinde Refik Koraltan'a, grup başkanlığı seçimlerinde Tevfik İleri'ye karşı çıkacak adaylar aradılar. Bu adaylar cumartesi gecesi Anadolu Kulübünde bulundu ve kendileri için pek kısa kulis yapılabildi. Yaylacıların Meclis başkanı adayı Fahri Belen'di. Namuslu ve dürüst bir emekli general olan Fahri Belen, Menderes'in ilk kabinesinde yer almış, fakat Başbakanla geçinemeyip çabuk tasfiye edilmişti. Ekrem Hayri Üstündağ ve Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu gibi tiplerin DP'den uzaklaştırılmalarından sonra Yaylacıların elinde kalan en elverişli aday oydu. Grup başkanlığı için ise, adı önce herkesi güldüren ve ciddi hiçbir tarafı bulunmayan Dr. Burhanettin Onat ortaya çıktı. Dr. Burhanettin Onat Antalya milletvekiliydi. İncecik bir sesi vardı ve bu sesine verdiği acıklı tonla şöhret yapmıştı. Zaman zaman —hatta epeyce sık— kürsüye çıkar, basit konularda kendince tavır alır, âdeta «mebusculuk oyunu» oynardı. Grup başkanlığı için Dr. Onat'ın nasıl düşünüldüğünü bilmiyorum. Ama bir gece içinde, onun adı üzerinde de propaganda yapıldı ve pazar günü DP Meclis Grubunun toplantısı böyle başladı.

İlk sürpriz kendini Meclis başkanlığı adaylığında gösterdi. Refik Koraltan'ın kolay bir galibiyet kazanacağı sanılıyordu. Koca Reis, yakasını güçlükle kurtardı. Fahri Belen' den sadece elli kadar oy fazla aldı. Yani yirmi beş milletvekili oyunu Koraltan değil de Fahri Belen lehinde kullansaydı dört kurucudan biri tasfiye edilmiş olacaktı. Bu olanaksız da değildi. Grup kendisini birkaç gün önce toplamış ve Fahri Belen'in kampanyası daha iyi yapılmış bulunsaydı yirmi beş milletvekilinin oyu mutlaka farklı çıkardı. Düşünmek lazımdır ki o seçimlere Fahri Belen'in kendisi bile katılmadı ve sonucu Meclis gazinosunda beklemeyi tercih etti. Buna karşılık genel merkezciler tam seferber haldeydiler ve Refik Ko-

raltan'ın kendi kendisine oy verdiğinde zerrece tereddüt yoktur.

Bu dağınıklığa ve hazırlık eksikliğine rağmen ikinci imtihanda Burhanettin Onat, Tevfik İleri'yi yeniverdi. Bunun nasıl olduğunu kimse anlayamadı. Onat, İleri'den çok daha fazla oy aldı. Bu, grupta birden esen bir havanın sonucu oldu. Genel merkezcilerin yenilgisi bununla da kalmadı. Meclis başkan vekilliği için, ılımlı bilinen Fikri Apaydın ve Esat Budakoğlu'nun yanına genel merkezciler bir «sadık adam», Pertev Arat'ı istiyorlardı. Fakat grup oraya bir başka ılımlı kişiyi, Şemi Ergin'i seçti. Şemi Ergin «Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun adamı» olarak biliniyordu. Kızılay'da Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu genel başkandı, Şemi Ergin onun yardımcısıydı. Şemi Ergin'i Manisa'dan milletvekili yapan da Karaosmanoğlu'ydu. Pertev Arat, Şemi Ergin'in karşısında sadece seksen oy alabildi. Grup, bir bakıma inatla oyunu genel merkezcilere vermiyordu. Grup başkan vekilliklerinden birini de o gün Haluk Şaman kazandı. O tarihlerde Haluk Şaman Yaylacılardandı. IV. Büyük Kongrede, Tevfik İleri'nin gayretiyle kaşla göz arasında geçiştiriliverilen meşhur ispat hakkı teklifine karşı Osman Turan'la birlikte en çok direnen Haluk Şaman olmuştu. Haluk Şaman ancak daha sonraları iplerini Menderes'in eline teslim edecek ve Yassıada'da bir Menderes bakanı olarak hesap verecektir. O gün grup, kendi yönetim kuruluna da İlhan Sipahioğlu ve Yusuf Azizoğlu gibi kimseleri seçti. Buna karşılık bu kuruldan, Osman Kavrakoğlu, Menderes'in bu unutulmaz giyotini uzaklaştırıldı. «İspatçıların kuyrukları» DP'nin Meclis Grubunu ellerine geçirmiş görünüyordu.

Bu olay Ankara'nın siyasi çevrelerinde bomba gibi patladı ve birkaç gün sonra tabii ortalığı yeni söylentiler kapladı. Bunların en «inanılır»ı bir nikâh ve düğün vesilesiyle ortaya çıktı.

Pazartesi gecesi, yani gruptaki seçim toplantısının hemen ertesi günü Ankara Palasta DP milletvekillerinden Rıza Çerçel'in düğünü vardı. Rıza Çerçel o gün öğleden sonra nikâhlanmış ve tanıklığını Refik Koraltan yapmıştı. Gece düğüne tabii bütün bakanlar ve DP ileri gelenleri davetliydiler. Gazeteciler de vardı. Saat gece yarısına yaklaştığı halde kodamanlardan hiç kimse ortada görünmeyince hükümetin istifası söylentileri süratle kulaktan kulağa yayıldı. Bir söylentiye

göre sekiz, bir başkasına göre dokuz bakan istifa etmişti. Bunun üzerine Menderes de çekilmek zorunda kalmıştı. İstifaların başını çeken bakanlar Samet, Yırcalı, Kalafat ve Hayrettin Erkmen olmuştu. Onlara Çiçekdağ, Ökmen, Çavuşoğlu ve Yardımcı katılmışlardı. Sonra Kemal Zeytinoğlu da ayrılmıştı.

Aslında bunlar «olan»dan ziyade «beklenen»di. Adnan Menderes, kabinesini sahiden toplantıya çağırmıştı. Ama toplantıya DP'nin Genel İdare Kurulu üyeleri de katılmışlardı. Çalışmalar saatlerce sürmüş, toplantıdan sonra Menderes doğruca Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın yanına çıkmıştı. Görüşülen, cumhurbaşkanının bir gün sonra söyleyeceği Meclisi açış nutkuydu. Hükümet ve DP Genel İdare Kurulu da parti içindeki son durumu konuşmuştu. Yoksa, bir istifa filan yoktu. Nitekim gece yarısından sonra, başta Gümrük ve Tekel Bakanı Emin Kalafat, bakanlar smokinlerini giymiş olarak Ankara Palasta boy gösterdiklerinde olayın doğru olmadığı anlaşıldı.

Bunu şunun için anlatıyorum : O günler Ankara kaynıyordu ve bir şeylerin olacağını herkes kestiriyordu. Ancak bu nasıl, ne zaman olacaktı, o yönü bilinmiyordu. Bundan dolayı spekülasyonlar yapılıyor, tahminler ortaya atılıyor ve en ufak, basit olaylardan türlü anlamlar çıkarılıyordu.

DP Grubunun kaynadığını İsmet Paşa da biliyordu. Hem İspatçıların, hem bizzat CHP milletvekillerinin ve ileri gelenlerinin DP'lilerle teması vardı. CHP'liler bu kaynaklardan aldıkları haberleri genel başkanlarına getiriyorlar, İsmet Paşa onları bir kurmay gözüyle değerlendiriyordu. İsmet Paşanın DP Grubuna fazla güven beslemediğini söylemek isterim. Onun kanaatince Bayar ve Menderes birbirlerinden ayrılmadıkça DP Grubunun ciddi bir varlık göstermesi olanaksızdı. Bu bakımdan her şey, Menderes'in ne kadar yıprandığı konusuna Bayar'ın koyacağı teşhise bağlı kalıyordu. O kriz esnasında Bayar isteseydi Menderes'in işbaşından uzaklaştırılması işten olmazdı. Ama Bayar, bu takdirde Menderes'in, kısa bir süre içinde eskisinden de büyük kuvvetle geri geleceğini tahmin edecek kadar kurnazdı. O zaman gücünü kaybedecek olan, Bayar'ın kendisi olacaktı. Halbuki başbakanlıkta Menderes kalırsa hem DP içinde asıl kudretin Bayar'da olduğu görülecekti, hem de Menderes'in bir «iade-i itibarı» önlenecekti. Çankaya'da bu planın yapılmış olduğundan eminim. Planın

inceliğini bir Fuat Köprülü anlayamadı, o daha ziyade görüntüye baktı, bunlara başka öğeler de katılınca bir gün kendisini öteki kuruculardan iyice uzaklaşmış buldu.

DP Grubundaki seçim sonuçları, daha çok DP milletvekilleri arasında etki yarattı. Şimdi bunların çoğu «Görüyor musunuz, biz ne kahramanız!» çalımıyla dolaşıyorlardı ve herhalde artık evde karılarının yüzlerine bakabiliyorlardı. Ama durumdaki anormalliğin farkında olduklarını sanmıyorum. Fahri Belen, Burhanettin Onat iyi kimselerdi. Fakat, neyi temsil ediyorlardı? DP'yi mi? Yoo.. Sadece, DP Grubundaki bir huzursuzluğu ve memnuniyetsizliği. Yoksa, DP deyince ne Fahri Belen hatıra geliyordu, ne Onat. Bunlar lider değillerdi. Bir fikirleri, tutumları yoktu. Burhanettin Onat grupta, hükümetin oturduğu koltukları kastederek, «Bu grubun soldan alınan işaretlerle idare edildiği günler geride kalmıştır» diyor ve bu söz çok beğenilerek alkışlanıyordu. Ama iki taraftan biri ne yapacağını biliyor, buna karşılık diğeri bilmiyordu. Nitekim, olaylar daha ilerlediğinde DP içinde iki ciddi lider adayı belirecek, Fuat Köprülü ve «Bayar'ın adamı» diye bilinen Nedim Ökmen bir ara iktidarı devralmaya çok yaklaşacaklar, fakat bir yandan «Bayar unsuru» Menderes'ten yana tavır koyduğu, diğer taraftan da Köprülü - Ökmen ikilisi olayların düzeyine çıkamadığı için bu isyan hareketi bastırılacak ve erkene alınan seçimlere DP 1957'de gene Menderes'in demirden idaresi altında gidecektir.

DP Grubundaki seçimlerden iki gün sonra, Celâl Bayar bir nutukla Meclisi açtı. Cumhurbaşkanının ne söyleyeceği, daha doğrusu ne söylemeyeceği merak ediliyordu. Elbette ki hükümete karşı bir tavır alacak değildi. Ama acaba, gidişi tamamıyla tutacak mıydı? Bayar o konuşmasında gidişi tamamıyla tuttu, çıkarılmış bulunan yasaların gerekliliğinden söz etti. Ancak bu, memleketteki ve dolayısıyla DP içindeki havayı düzeltmeye yetmedi. Grupta kıpırdanmalar devam ediyor, memlekette de siyasi muhalefetin, yani İsmet Paşanın yanına yeni kuvvetler katılıyordu. Bunların biri üniversite oldu ve üniversitenin aldığı tavrı bir hukuk profesörü, Hüseyin Nail Kubalı temsil etti. Hüseyin Nail Kubalı Cumhuriyet'te «Mebusluktan ıskat» başlığıyla bir makale yayımladı ve DP'nin IV. Büyük Kongresinde genel merkezciler tarafından geçirilen, ondan sonra da parti organlarında propagandası yapılan teklifin anayasaya zerrece uymadığını belirtti. Bu ma-

kalenin Türkiye'de bir devir açtığını söylemek yerinde olur. Hüseyin Nail Kubalı lafı ağzında gevelemiyor, boş sözler etmiyor, sadece prensipler seviyesinde kalıyormuş izlenimini vermeye çalışmıyordu. Aksine, «DP'nin IV. Büyük Kongresinde böyle bir teklif ileri sürülmüştür, bu teklifin anayasayla bağdaşır bir tarafı yoktur ve bu, hiçbir batılı memlekette tatbik edilmemektedir, bunun örneği ancak Demirperde gerisi memleketlerde vardır» diyordu.

Memleketteki hava da aynı yönde gelişiyordu. Meclisin açılmasından sonra Adnan Menderes, yanında tayfaları, memlekette bir gezi yaptı. Kayseri'ye, bir açılış veya temel atma töreni için gitti. Fakat canını sıkan öyle manzaralarla karşılaştı ki, konuşması beklenirken konuşmadı ve seyahatini kısa kesip başkente döndü. İspatçıların estirdikleri hava devam ediyordu. Onlara reva görülen muamele DP'nin içinde derin yankılar, tepkiler yaratmıştı. Buna, belediye seçimlerinin sonucu eklenince DP Grubunun memnuniyetsizliği büsbütün arttı. Belediye seçimlerine CHP ve CMP resmen katılmamışlardı. İştirak oranı bu yüzden düşük olmuştu. Ama muhalif partiler, kendilerini kuvvetli hissettikleri yerlerde «bağımsız» adı altında DP'ye karşı kimseler çıkarmışlar, onları desteklemişler ve başarı da kazanmışlardı.

Bu sırada muhalefet sessiz halini muhafaza ediyor ve bir hareket yapmak isteyen DP milletvekillerinin işini zorlaştıracak çıkışlardan sakınıyordu. Kasımın sekizinde İsmet Paşa gene Osman Bölükbaşı ile görüştü. Bölükbaşı CHP ile kendi partisi arasında paralel, hatta ortak hareket istiyor ve CHP'de buna resmen karar verilmesini talep ediyordu. Muhalefet dağınıklıktan kurtulursa, Bölükbaşı'nın kanaatince mücadele daha etkili olacaktı. İsmet Paşa elçiliklerdeki davetlere de gidiyor ve yabancılarla temas ediyordu. DP'nin tutumu dış âlemde de yankılar uyandırmaya başlamıştı ve bilhassa Amerikan basını gidişi şiddetle eleştiriyor, Menderes'le takımı ise buna fena halde içerliyordu. Zaten yardım konusunda Amerika'yla bir anlaşmazlık kendini hayli süredir belli ediyordu. Fatin Rüştü Zorlu'nun meşhur «Borçlanabildiğimiz kadar borçlanalım, nasıl olsa Amerika öder» politikası pek doğru çıkmışa benzemiyordu. Amerika, Türk milletine verdiği paraların Menderes ve takımı tarafından gelişigüzel kullanılmasına, yani çarçur edilmesine karşıydı. Amerikan gazeteleriyle DP'nin organları arasında bu konuda bir tartışma devam edip gidiyordu.

İşte, DP Grubundaki asıl fırtına bu sırada koptu. 22 Kasımda Menderes Bağdat'ta bulunuyordu. O gün DP'nin Meclis Grubu vardı. Gündemdeki sözlü sorular önemsiz şeylerdi. Bunların biri, kalay sıkıntısından dolayı beyaz peynir için teneke bulunamayışıyla ilgiliydi. Fakat yokluk sözcüğü grupta telaffuz edilir edilmez büyük bir gürültü koptu. Yok olmayan ne kalmıştı ki?. Bu nasıl iktisadi politikaydı? Milletin hali görülmüyor muydu? O yoktu, bu yoktu. Herkes şikâyetçiydi. Millet DP'den zorla soğutulmuştu. Bir de bunların suçu muhalefete yüklenmek isteniliyor, halk büsbütün sinirlendiriliyordu. Hükümet bu konuda gruba hesap vermeliydi.

Beyazpeynir tenekeleri kısa zamanda hükümetin bütün iktisadi politikasının yaman bir eleştirisi haline geliverdi.

Eleştirilere Sıtkı Yırcalı yanıt verdi. Fakat çekingen, hatta bu eleştirileri ister bir hali bulunduğunu sonradan bana, bu toplantıda bulunan DP milletvekilleri anlatmışlardır. Âdeta Sıtkı Yırcalı'nın aksaklıkları kabul eden, fakat eleştirilerin muhatabının kendisi olmamak gerektiğini belirten sözleri olmuş. Gerçekten de iktisadi ve mali politikayı bizzat Adnan Menderes'in yürüttüğü herkes tarafından bilinmekteydi. «Görülmemiş kalkınma», onun eseri olduğuna göre yoklar da onun marifetiydi. Grubun masum başlayan toplantısı bir gensoru önergesiyle bitti. Gensoru görünüşte Ekonomi ve Ticaret Bakanı Sıtkı Yırcalı'yı kapsıyordu. Gensoru kabul edilirse görüşmelerin sonunda verilecek güvenoyu da sadece onu ilgilendirecekti. Ama iktisadi politikası grup tarafından reddedilmiş bir hükümetin istifa etmemesine kimse olanak vermiyordu. Halbuki bir hafta sonra Menderes'in iktisadi politikası paçavraya çevrildiği gibi, kabinesinin bütün bakanları da, âdeta kulaklarından tutularak istifa ettirtilecek, fakat Menderes istifasını vermeyecek, hatta şahsen güvenoyu isteyecek, o karışıklıkta bunu alacaktır da ve akıllar başa geldiğinde, ancak bin çeşit pazarlıktan sonra hükümetinin istifası sağlanabilecektir.

Bu olaylar, derhal Bağdat'a bildirildi. Menderes'in fena halde kızdığını bana anlatmışlardır. Fakat Başbakan, uçağı Adana'ya indiği halde doğruca Ankara'ya gelmedi. İstanbul'a gitti ve Park Oteldeki meşhur dairesine çekildi. Yırcalı ile Polatkan'ı oraya çağırdı. Menderes'in niyeti grupta direnmekti. İsyanı kolaylıkla bastıracağını tahmin ediyordu. Yalnız, Bayar'ın tavrına bir teşhis koymamıştı. Acaba Cumhurbaşkanı

kendinden yana mıydı, yoksa harekette onun parmağı var mıydı? İstanbul'dan Ankara'ya uçakla gelirse kendisini karşılar mıydı, karşılamaz mıydı? Menderes'in bu tehlikeyi göze almadığını sanıyorum. Zira, hemen hiç âdeti değilken grubun ikinci toplantısına İstanbul'dan otomobille geldi. Böylece, karşılama işini halletmiş bulunuyordu.

Grup 29 Kasımda Menderes'in katılmasıyla toplandı ve gensoru önergesini kabul etti. Kürsüye önce Sıtkı Yırcalı çıktı. Benim duyduğum, İstanbul'da Menderes'in Yırcalı'ya istifa etmeye kalkışmamasını söylediğidir. Menderes, hazırlıklara göre, Yırcalı'dan sonra söz alacak ve hükümetini de hükümetinin ekonomik politikasını da savunacak, fırtınayı atlatacaktı. Fakat Ekonomi ve Ticaret Bakanı, sudan birkaç söz söyledi ve ekonomik politikayı kendisinin çizmediğini de araya sokuşturarak «Mademki memnun değilsiniz, o halde istifa ediyorum» dedi.

Bu istifa grupta bomba gibi patladı. Fakat, milletvekilleri tatmin olacak yerde kan kokusu almış yırtıcı yaratıklara döndüler. Yırcalı'dan sonra Hasan Polatkan'ı kürsüye çıkardılar ve onu da istifa ettirdiler. O sıralarda bu işleri yönlendiren bir döviz komitesi vardı. Bu döviz komitesinde dönenler dillere destandı ve komitenin kendisinden en fazla söz edilen üyesi Fatin Rüştü Zorlu'ydu. Düşünmek lazımdır ki, bu komite, gerçek değeri 15 liranın üstünde olan dolarları, dilediği kimselere 280 kuruştan veriyordu. Bu komiteden bir insan 100 bin dolar kopardı mı, elini sıcak sudan soğuk suya sokmadan temiz temiz —pek temiz değil ya— bir kalemde 5 milyon lira kazanıyordu. 1950'lerin 5 milyonu! Böyle talihlilerin adları da ortadan konuşuluyordu. O itibarla grup bilhassa Zorlu'ya fena halde diş biliyordu. Fatin Rüştü Zorlu «Sıradan, sıradan..», «Kürsüye, kürsüye..» sesleri arasında öne itildi. Arkadaki bir kısım Yaylacı milletvekilleri «En uzun boylu.. Fatin Rüştü Zorlu..» diye tempo tutuyorlardı. Zorlu giyotine çıkarılır gibi kürsüye çıkarıldı. Salondan «İstifa! İstifa!» haykırışları yükseliyordu. Fatin Rüştü Zorlu, kendine has telaffuzuyla «İstifa ediyorum» dedi. Fakat Zorlu'nun işi bir tane değildi. Kendisine evvelâ «döviz komitesinden de istifa ediyorum» dedirtildi. Bu da yetmedi. «Bütün görevlerimden istifa ediyorum» demeden yakası bırakılmadı.

Eğer Adalet Bakanı Osman Şevki Çiçekdağ'ın aklı başına gelip de yukarda bulunan Menderes'in yanına çıkmasaydı ve

Başbakanı bir kabine toplantısı yapmaya davet etmeseydi bu traji-komik istifalar zinciri devam edip gidecekti. Kabine toplantısına geçilince gemi azıya almış olan milletvekillerinin keyfi yarıda kaldı. Yukarda, bakanların hepsi Menderes'e istifalarını verdiler. Herkes, Başbakanın aşağıya inip hükümetinin istifasını bildirmesini, sonra Cumhurbaşkanına gitmesini bekliyordu. Hiç beklenilmeyen, bambaşka bir şey oldu. Kendisine «Sabık Başbakan» dedirtmemek uğrunda beş yıl sonra kellesini verecek olan Adnan Menderes kürsüye çıktı, bakansız bir kabinenin başında kaldığı halde grupta kendisi için güvenoyu istedi. Âdeta yalvaran, yelkenleri tamamıyla suda bir konuşma yaptı, hatalarını kabul etti, grubu pohpohladı, onun gücünün her şeye yeteceğini, fakat kendisine bir şans daha verilmesi gerektiğini söyledi. Bir daha kötü hareket etmeyecekti. Zaten işler mutlaka düzelecekti. Grup kendisini başbakanlıktan ayırmamalıydı.

...Hayrettir, DP Grubu bütün bakanlarını devirmiş bulunduğu bir hükümetin başkanına güvenoyu verdi. Böyle bir olay, herhalde dünya parlamento tarihinde ilk kez yaşanıyordu. Demokrasi, Türkiye'de artık tamamıyla dejenere edilmişti.

II

Adnan Menderes'i, bilmiyorum çok kimse, benim kendisini demokratik rejimin tamir kabul etmez yaralar aldığı o meşhur 1955 yılının 16 Aralık gecesi gördüğüm halde görmüş müdür? Takvimlerin «ülker fırtınası»nı gösterdiği 29 Kasımda başlayan hükümet buhranı, Mecliste DP'nin bir muazzam çoğunluğu olduğu halde ancak 16 Aralık gecesi bitti ve gene Menderes'in bir yeni kabinesi Meclisten güvenoyu aldı.

Ben o gün Meclisten, İsmet Paşayla birlikte Pembe Köşke gidecektim. Gerçi biz ayrı bir yerde oturuyorduk, ama Özden Çankaya'da, annesiyle beraberdi. Görüşmelerin kaçta biteceği hiç bilinmiyordu. Artık Mecliste iki değil, üç muhalif grup vardı. CHP ve CMP'nin yanına İspatçılar da katılmışlardı. Bunlara daha ziyade «19'lar» diyorlardı. «19'lar» yeni Menderes kabinesinin güvenoyu almasından birkaç gün sonra Hürriyet partisini kurdular ve «Hürriyetçiler» adını aldılar.

Sahiden de konuşmalar uzadıkça uzadı ve vakit gece yarısı oldu. Oturum ancak o saatte bitti. Ben eski Meclis binasının gazetecilere ait balkonundaydım. Aşağıya indim, CHP grup odasında İsmet Paşayı buldum. İsmet Paşanın yanında Nüvit Yetkin vardı. Yetkin elden düşme bir küçük Taunus almıştı. Bizi eve o götürecekti.

«Siz çıkın, ben arabayı kapının önüne getireyim» dedi.

Meclisin koridorlarından geçerek büyük kapıya geldik. Bizim Nüvit Yetkin'i beklediğimiz bir iki dakika içinde birden Adnan Menderes yanımızda belirdi. Ayın aralık ve havanın soğuk olmasına rağmen paltosuz ve şapkasızdı. İsmet Paşa şapkasını çıkararak kendisini selamladı. Menderes bana; «Nasılsın Metin?» diye sordu ve yanıt vermemi beklemeden Paşaya, «Çok sertti, Paşam» dedi.

Yorgun, sinirli, endişeli, âdeta bitkin bir hali vardı. Fakat yüzünün hatları gergin değildi. Seslenişi dostçaydı. Elini uzatmıştı. İsmet Paşa Başbakanın elini sıktı.

«Eee, öyleydi..» diye karşılık verdi.

Bu iki liderin, ilkbahardaki «bahar havası» günlerinden bu yana galiba ilk karşılaşmalarıydı. Bu sırada başbakanlığın 0002 plakalı Cadillac'ı merdivenlere yanaşmıştı. Menderes, İsmet Paşaya evine götürmeyi bu sefer teklif etmedi. Kibar bir tarzda veda etti, otomobiline girdi ve uzaklaştı. Biraz sonra da Nüvit Yetkin Taunus'u ile geldi. Ankara Palasın önünden aşağıya doğru kıvrılırken İsmet Paşa, «Adnan'ı iyi görmedim» dedi.

Biraz durdu ve ekledi :

«Huzursuz bir hali var.»

İsmet Paşanın çeşitli kimselerle konuşma biçimi merak edilirdi. Gazetelerde zaman zaman onun şuna veya buna şöyle veya böyle hitap ettiği yazılırdı. Bunların çoğu uydurmadır. Örneğin eşiyle konuşurken ona «Mevhibe» dediği hikâye edilir. Halbuki İsmet Paşa yalnızken ya da başkalarının yanında kayınvaldeme hep «Hanımefendi» derdi. İsmet Paşa, Adnan Menderes Başbakan olduktan sonra, kendisiyle konuşurken ona hep «Beyfendi» demiştir. Ama Menderes bir genç CHP milletvekiliyken, şimdi bütün genç milletvekillerine yaptığı gibi ona da adıyla, «Adnan» dediği muhakkaktır. Menderes'in gıyabında bazen «Adnan» demesi bu alışkanlığının sonucuydu. Buna karşılık Celâl Bayar'dan hep «Celâl Bey» diye

bahsederdi. Sanırım ona hiç başka türlü hitap etmemiştir. İsmail Rüştü Aksal da hep «İsmail Bey»di. Gülek «Kasım», Erim «Nihat», Feyzioğlu «Turhan»dı. Fakat koalisyonların öteki partilerden bütün bakanları daima «Ekrem Bey», «Hasan Bey» olarak kalmışlardır. Osman Bölükbaşı «Bölükbaşı»ydı. İsmet Paşa herkesin bulunduğu yerlerde, hatta yanlarında başka birkaç kişi varsa, konuştuğu resmi makam sahiplerine en saygılı tarzda hitap ederdi. Genelkurmay Başkanı veya yüksek komutanlar «Paşa Hazretleri» idiler. Başbakan yardımcıları, bakanlar «Kemal Satır Beyfendi». «İlhami Sancar Beyfendi»... İsmet Paşanın, Suat Hayri Ürgüplü'ye de, Ürgüplü bir genç CHP milletvekiliyken «Suat» dediği kuşku götürmez. Ama o da başbakan olduğunda karşılıklı baş başa konuşmalarda dahi «Suat Beyfendi»dir. İsmet Paşanın, yaşamının herhangi bir anında laubalilikten hoşlanmış olduğunu hiç sanmıyorum. Ama samimiyet göstermek istediği zaman da bunu ondan daha tatlı yapan bir başkası güç bulunurdu. İsmet Paşayla temas eden hemen bütün yabancıların onun yanından mestolmuş halde ayrılmalarının nedeni budur. Bu «şeytan tüyü» herhalde Atatürk'te de vardı. Yazık ki Atatürk'ü, bir istasyondakinin dışında, hiç görmek fırsatını bulmadım. İsmet Paşadan dinlediklerim Atatürk hakkında da bende bu izlenimi uyandırmıştır.

Adnan Menderes'in, ertesi günkü kabine toplantısında, o gece yarısı karşılaşmasından söz ettiğini bana anlattılar. Bunu, «medeni münasebetler»in yeniden kurulduğunun kanıtı olarak söylemiş. Zaten o kabine toplantısı bir ömür olmuştur. Menderes'in yeni hükümeti, güvenoyunun üzerinden 12 saat bile geçmeden sıkıyönetimin Ankara ve İzmir'den derhal kaldırılması, Seçim Yasasında 1954'ten sonra yapılan değişikliklerin tümüyle iptal edilmesi ve emeklilik süresinin memurlar için eskisi gibi gene 30 yıla çıkarılması kararlarını oyçokluğuyla aldı. Fakat seçim ve emeklilik yasalarından bir daha, ancak bunların daha fazla ağırlaştırılmaları sırasında söz edildi. Menderes bunlarla önce grubu uyuttu, sonra sözleri uyuttu, kuvvetini tekrar topladığına inandığı anda da asıl istediği rejimin geri kalan tedbirlerini tamamlamak üzere yoluna devam etti.

Hükümet buhranının tam 18 gün sürmüş olmasını da bu plana bağlamak lazımdır. Grupta bir hava esiyordu. Bu havanın yatışmasını beklemek şarttı. Menderes'in bütün bakanla-

rını devirmiş olan bir grup tarafından yeniden başbakan olarak kabulünün bundan başka çaresi yoktu.

Adnan Menderes'i tanıyanlar onun zaman zaman ruhsal çöküntüler geçirdiğini, böyle durumlarda idareyi Celâl Bayar'ın aldığını, treni raya soktuktan sonra yerini tekrar Adnan Menderes'e bırakıp perde arkasına geçtiğini bilirler. Buna, tıpta galiba «depresyon hali» diyorlar. Buna karşılık, Menderes'in bir de «ekspansiyon hali» vardı. O zamanlar, ideal arkadaşı Dr. Sarol'un deyimiyle «cezbe»ye (kendinden geçme) tutulurdu. Öyle devrelerde Celâl Bayar, başbakanından gelen hakaretleri sineye çeker, kendi gününü beklerdi. O gün, gelmekte gecikmezdi. 1955'in ülker fırtınası günü olayları, Adnan Menderes'i bu ruh haletlerinden birincisinin içine attı.

30 Kasım tarihli gazetelerde, bakansız kalan başbakanın grupta kendisi için güven aldığı halde, Cumhurbaşkanına çıktığını ve 3. Menderes Hükümetinin istifasını verdiğini okuduk. Halbuki bunun aslı yoktu. Başbakan sahiden Çankaya'ya gitmişti. Ama hükümetinin istifasını vermemişti. Bu istifa onun elinden, yeni kabineyi kurma görevinin de gene kendisine verileceği konusunda Bayar'ın güvence üzerine güvence tazelemesinden sonra, güçlükle, ancak iki günde alınabildi.

Menderes'in korkusu neydi? O sıralar, bazı nüfuzlu ve işin içinde DP büyüklerinin bana anlattıklarına göre, özellikle Dr. Mükerrem Sarol gibi kimseler, olayların patlaması sırasında Ankara'da değil de Bağdat'ta bulunan Başbakana başkentin şöyle bir levhasını çizmekteydiler: Memleketteki huzursuzluğun bütün suçunu sana yükleyerek senin ayağını kaydırmak isteyenler var. Bunların başında Fuat Köprülü geliyor. Celâl Bayar da onunla birlik. Grubu onlar kışkırttılar. Yırcalı oyuna dahil. Dikkatli ol. Bir defa istifanı elinden alırlarsa, grubun seni düşürmüş olduğunu öne sürerek seni tekrar başbakanlığa getirmeyecekler.

Menderes'in, kendisi için gruptan güvenoyu istemesi acaipliğinin temelinde yatan budur. Cumhurbaşkanının karşısına bu güvenoyunun gücüyle çıkmak ve «grup tarafından düşürülmüş olmak» suçlamasından kurtulmak istiyordu. Nitekim, sonradan Ankara'da dolaşan söylentilere göre Menderes Çankaya'da Celâl Bayar'a grubun bu tutumundan söz etmiş, hükümetin çekilmesine gerek olmadığını bildirmiş, yeni bakanlar bulunabileceğini söylemiş. Fakat Bayar itiraz etmiş. Bir kabinede sağlam bir tek başbakan kalırsa, yeni bir hükümet

kurmadan bütün bakanlıklar nasıl doldurulabilirdi ki? Sonra Menderes çoğunluk partisinin genel başkanı değil miydi? Bayar, hatta anayasa gereğince, yeni kabineyi kurma görevini de elbette ki çoğunluk partisinin genel başkanına, yani Adnan Menderes'e verecekti. Ancak Menderes kabineyi kuramazsa, yani çoğunluk partisi grubu kendi genel başkanına güvensizlik gösterirse başka bir aday aramak lüzumu ortaya çıkacaktır.

Menderes'in, iki günlük bir düşünme taşınmadan sonra buna akıl yatırdığını sanırım. Ama bundan sonra sorun, grup karşısına çıkacak bir 4. Menderes Kabinesinin güvensizlikle karşılaşmamasıydı. Bunu sağlamak için, bunalımın tam 18 gün sürdürülmüş olduğu sonraları bana çok kimse tarafından bildirilmiştir.

Şimdi, bilmediğim, daha doğrusu kesin teşhis koyamadığım bir konunun bulunduğunu söylemek istiyorum. Celâl Bayar sahiden, 29 Kasım - 16 Aralık günlerinde ve ondan iki buçuk ay sonra patlayacak «Nedim Ökmen Hadisesi»nde Menderes'i değiştirmeyi ciddi olarak düşünmüş müdür, düşünmemiş midir? Olayları anlattığımda görülecektir ki, eğer Celâl Bayar o devrede Menderes'i değiştirmek isteseydi bunu kolaylıkla yapabilirdi. Aynı olaylar açıkça göstermektedir ki 4. Menderes Kabinesi, âdeta Celâl Bayar'ın gayretiyle kurulabilmiştir. Benim inancım, daha önce de belirttiğim gibi, Celâl Bayar'ın Menderes işbaşından uzaklaştırılırsa kısa bir zaman içinde eskisinden daha kuvvetli olarak geri geleceği endişesini taşıdığıdır. Böyle bir ihtimal gerçekleştiği takdirde Celâl Bayar Çankaya'da, olayları yakından bilmeyenlerin birtakım zevahire bakıp kendisine taktıkları «Sultan Reşat» adını sahiden hak edecekti ve Menderes geri dönüşünün kuvvetiyle anayasayı «başkanlık sistemi» yönünde değiştirip Bayarı az zamanda bütün bütün Köşkten de kovacaktı. Eğer Bayar, o sıralarda elinin altında bulunan Köprülü - Ökmen ikilisinin kudretine, beceri ve dirayetine güvenseydi Menderes'i belki «sabık başbakan» yapardı. Ama buna güvenememiş ve kumarı oynamamış olduğunu sanırım.

30 Kasım günü çok kimse Meclise, hükümetin istifasını bildireceğini düşünerek gitti. İsmet Paşa da bunların arasındaydı. Bütün bakanları grup tarafından düşürülmüş bir başbakanın ayakta kalmasına imkân bulunmadığı sanılıyordu. Nitekim İsmet Paşanın 30 Kasım 1955'e ait not defterinde

«B.M.M. tatil. Hükümet istifasını tebliğ etmediler» yazılıdır. Bu bildiri, ancak Meclisin 2 Aralık 1955 Cuma günkü toplantısında okundu. Yeni kabineyi kurmaya gene DP Genel Başkanı Adnan Menderes memur edilmişti.

Bu bildiriyi birkaç gün içinde başbakanlığın bir başka bildirisi izledi. Ortada, Adnan Menderes'in kabinesini kurmakta güçlük çekmekte olduğuna dair söylentiler vardı. Güya DP Genel Başkanı şu veya bu milletvekiline bakanlık teklif etmiş, fakat özürlerle karşılaşmıştı. Bunlar yalandı. Bunlar tamamıyla yalandı, zira «kendisine hükümeti kurmak vazifesi verildiğinden beri Adnan Menderes hiçbir teşebbüs yapmamış ve hiç kimseye bakanlık teklif etmemiş»ti. Dolayısıyla kabine için bir güçlük söz konusu değildi.

Bu bildirinin Ankara'da ne kadar hayret uyandırdığını hatırlarım. Bir siyaset adamına hükümet kurmak görevi verilmişti, bunun üzerinden günler geçmişti, fakat o siyaset adamı ne bir teşebbüs yapıyor, ne kimseye bakanlık teklif ediyordu. Durum garipti ama, bildiri doğruydu. Şuna veya buna bakanlık teklif edildiği haberleri «şu» veya «bu» tarafından çıkarılıyordu. Bunlar, Akis'e bile telefon ediyorlar ve duyulmasını istedikleri haberleri «pek masumane bir tarz»da uçuruyorlardı. Halbuki Menderes köşesinde oturuyor ve en garip işlerle uğraşıyordu. Başbakanlıktan hemen hemen hiç çıktığı yoktu. Galiba, çıkarsa orayı kapacaklarından korkuyordu! Tıraşını bile orada oluyor, elbiselerinin provasını orada yaptırıyordu. Bizim Akis'ten çocuklar hükümet buhranı devam ederken bir gün Ankara'nın meşhur terzisi Kemal Milaslı'yı, koltuğunun altında Menderes'in provalık elbiseleri, başbakanlıktan çıkarken yakaladılar ve bunu hayretler içinde yazdılar.

Ancak Menderes'e, kabineyi kurmamasını tavsiye edenlerin bulunduğunu da biliyorum. Bunların başında, Nihat Erim ile Sefa Kılıçlıoğlu vardı. Akis'ten arkadaşlar Menderes'in Belvü Palasın bir odasında, bir gece Erim ve Kılıçlıoğlu ile buluştuğunu öğrendiler. Erim ve Kılıçlıoğlu'nun tezi şuydu: Menderes şimdi iktidarı bırakırsa, bir yıl sonra top atsan devrilmeyecek bir tarzda iktidara geri dönecek, herkes kendisini mumla arayacaktı. Yani, Celâl Bayar'ın endişe ettiğini sandığım ihtimal! Ama Celâl Bayar nasıl o kumarı oynayamadıysa, Adnan Menderes de bu kumarı oynayamadı. Bayar ve Menderes birbirlerinden ayrılmamayı daha ihtiyatlı buldular.

Başbakan adayı hükümet için temaslar yapmıyordu, ama bu temasları yapan biri vardı: Celâl Bayar. Sanki Cumhur-

başkanı Celâl Bayar hükümeti kurmaya İstanbul Milletvekili Celâl Bayar'ı memur etmişti. Cumhurbaşkanı o günler sabahleyin ve öğleden sonra Meclise geliyor, geç vakitlere kadar çalışıyor, değişik çevrelerden insanlarla görüşüyor, sonra birçok milletvekilini alıp Çankaya'ya yemeğe götürüyordu. Benim o günler öğrendiğim, Bayar'ın en ziyade DP Meclis Grubuna bir teşhis koymaya çalıştığıydı. Grubun gerçek eğilimini ve sahiden nereye kadar gidebileceğini öğrenmek istiyordu. Onun için grubun başkanı ve başkan vekilleriyle uzun istişarelerde bulunuyordu. Meclis başkan vekilleriyle görüşüyordu. Eski bakanların bazılarını, şahsiyet sahibi kabul ettiklerini çağırıyordu. Herkesten fikir alıyormuş havasını yaratmaya itina gösteriyordu. Böylece, grup sanacaktı ki yeni hükümet kendi isteğine göre oluşturulmuştur. Bir komiteci olmakla daima övünmüş bulunan cumhurbaşkanının, grup hakkındaki bu kanaatinde yanılmış olduğunu söylemek kolay değildir. Zaten Celâl Bayar kendi adamları konusunda çok az yanılmıştır.

Bayar'ın Menderes adına yaptığı temasların kolay olmadığını daha o zamanlar biliyordum. DP'nin gerçi Mecliste, 1954 seçimlerinin yadigârı muazzam bir çoğunluğu vardı. Ama bu çoğunluğu oluşturanlardan her biri ayrı bir hava çalıyordu. Bu bakımdan, bir kabine kurmak için parti içi bir koalisyon yapmak zorunluluğu vardı. Bayar, şahsiyetini —ve makamının ağırlığını da— ortaya koyarak bunu becermek istiyordu. Grup, kabineye eski bakanların girmesinden yana değildi. Ne eski bakanların, ne de grup idare kurulunun başında bulunanların.. Eski bakanların girmemesi iyiydi. Ama Prof. Fuat Köprülü'nün durumu ne olacaktı? Köprülü kurucu idi. Bir kurucu açıkta bırakıldığı takdirde dayanışma bozulur ve kurucuların parti üzerindeki egemenlikleri ortadan kalkardı. Köprülü'nün o günler gönlünde yatan aslanın Dışişleri Bakanlığı olduğunu biliyorum. O bu makamı işgal ederken, oldukça aşağılanmıştı, ama kimse onun dürüstlüğü konusunda laf etmemişti. İşte, halefi meydandaydı. Köprülü için tekrar Dışişleri Bakanlığına gelmek bir nevi «iade-i itibar meselesi» idi.

Bayar, Samet'i de kabineye almak istiyordu. Birçok kimse bana, Bayar'ın Samet'i Başbakan Yardımcısı olarak düşündüğünden söz etmiştir. İyi ama, Samet o meşhur ve unutulmaz döviz komitesinin üyesiydi. O komitenin üç üyesinin Yüce Divana sevki DP Grubu tarafından düşünülüyordu. O üç

Yüce Divana, dördüncü Samet Başbakan Yardımcılığına.. Birçok DP milletvekiline bunu kabul ettirmek kolay olmayacaktı.

Grubun eski bakanları istememesinin bir başka nedeni vardı. Bunlar hep, kişilikli insanlar sanılmıştır. Yırcalılar, Sametler, Kalafatlar, Çavuşoğlular ve ötekiler.. Halbuki hepsi, «Patron» ne dediyse onu yerine getirmişlerdi. Bu suretle, kişiliklerini yitirmişlerdi. Artık grup, bu konuda sağlam karakterli insanlar istiyordu. Zavallı grup iki hafta sonra, «sağlam karakter» diye Celâl Yardımcı'nın yerine Ahmet Özel'i, Osman Şevki Çiçekdağ'ın yerine Hüseyin Avni Göktürk'ü bağrına basacak ve sonra Osman Şevki Çiçekdağ'ı, hatta Celâl Yardımcı'yı mumla arayacaktı.

Celâl Bayar'ın o günler çok ustaca davrandığını söylemek lazımdır. Ben, Çankaya'dan dönen bazı milletvekilleriyle görüşmüştüm. Hepsi, daha bir buçuk yıl önce Bayar'ın «ince demokrasiye paydos» sloganını ortaya atıp bütün işleri desteklediğini unutarak Çankaya sakininin «teminatlı bir demokrasi»ye taraftar bulunduğunu söylüyorlardı. Bayar bu eksikten yakınıyordu. Kendisinin, Cumhurbaşkanı olarak fazla bir yetkisi yoktu. Anayasa buna izin vermiyordu. Gariptir, bir tek DP milletvekili Celâl Bayar'dan, mademki anayasa buna izin vermemektedir, şimdi Cumhurbaşkanının kabine kurmak için temasları nasıl yaptığını sormayı düşünmemiş veya düşünmek istememiştir. Bayar'a göre, eğer anayasa gerektiği gibi değiştirilse, kendisi rejimin güvencesi olarak görev görecekti.

Sonra, bugün yakınma konusu olan sorunlar neydi ki? «Yoklar» değil mi? Bayar konuşmalarında ekonomik kalkınmamıza inandığını söylüyor, fakat Menderes'in «fazla heyecanlı» olduğunu ima ederek kendisinin yatırımların bir miktar azaltılmasını doğru bulduğunu bildiriyordu. İspat hakkına gelince.. Bu, sanki önemli bir sorun muydu? İspat hakkını, T. Ceza Kanununun 481. maddesi zaten kabul ediyordu. Bunun bakanları içine alması bir yargı yorumuyla önlenmişti. Şimdi Meclis bir yasal yorum yapar ve ispat hakkını bakanlar için de işler hale getirebilirdi. Her şey bu derece basitti. Çözümlenemeyecek bir konu yoktu. İş, DP Grubunun sorumluluğunu müdrik olması ve büyükleri tarafından kendisine teklif edilecek bakanlar kurulunu, fazla zamzum etmeden kabul etmesiydi. Kişiler üzerinde durulmamalı, grup, programı önemli saymalıydı. Fikir savaşı yapılmıyor muydu ki?

Nitekim bu sıralarda, kulağına fısıldanmış bazı DP milletvekilleri Meclise iki önerge verdiler. Bunların biri, ispat hakkının bakanları da kapsaması için bir yorum istiyor, diğeri ise Seçim Yasasında kimi değişiklikler getiriyordu.

Bayar böylece bir yandan havayı yaptıktan, fakat diğer taraftan kendi durumunu kuvvetlendirdikten sonra Adnan Menderes pasif vaziyetinden çıktı. Zannederim DP Genel Başkanı çeşitli temaslar yapmış, kendi kendine düşünmüş ve badireden sıyrılma yolunu «kurucular dayanışması»nda görmüştür. Nitekim Dr. Mükerrem Sarol'un DP Genel İdare Kurulu tarafından, partiden ihraç talebiyle yüksek haysiyet divanına sevkine bundan dolayı boyun eğdi. Bu istek aslında Köprülü'nündü ve Bayar tarafından destekleniyordu.

4. Menderes Hükümeti ancak bir ertesi haftanın başında ilan edilebildi. Liste, hayretlerle karşılandı. O kadar ki, Mecliste okunduğunda bazı adlara milletvekilleri birer «ooo!» çekmekten kendilerini alamadılar. Bu «ooo!»lardan biri Dışişleri Bakanlığı ile Fuat Köprülü'nün, bir diğeri de Devlet Bakanlığı ile Celâl Yardımcı'nın adları bir arada okunurken yükseldi. Kabinede eskiler de vardı, yeniler de.. Eskiler, kurucular veya onların güvenilir adamlarıydılar. Bunlar kilit mevkileri gene ellerinde tutuyorlardı. Adnan Menderes Milli Savunma Bakan Vekilliğini üzerine almıştı. Ethem Menderes İçişleri Bakanlığındaydı. Yeniler arasında Fahrettin Ulaşlar, Hüseyin Avni Göktürkler, Esat Budakoğlular, Şemi Erginler, Ahmet Özeller, Arif Demirerler, Mümtaz Tarhanlar vardı. Bunların bir kısmı hükümete girmek için şartlar koşmuşlardı. Muammer Çavuşoğlu gibiler ise, bucak bucak kaçmışlar, fakat en sonda yakalanmışlar ve âdeta zorla hükümete sokulmuşlardı.

III

İsmet Paşa, 1955'in sonu ile 1956'nın başı arasında, bilhassa DP'de ortaya çıkan olaylar karşısında, daha çok seyirci kaldı. Muhalefet lideri görevinin kendisini mutlaka mecbur ettiği müdahalelerin dışında —örneğin, Mecliste hükümet programının eleştirisi gibi— bir hareket yapmadı. Halbuki bu devre İsmet Paşanın birtakım DP milletvekilleriyle —bunlar

partilerinden ya istifa etmişlerdi, ya istifa edeceklerdi— doğrudan doğruya temas ettiği ve bilgilerini böylece ilk elden aldığı devredir. İsmet Paşaya, yalnız o yıllar içinde değil, kuşkusuz bütün siyasi yaşamında «karşı kamp»ta olan bitenler aktarılmıştır ve İsmet Paşanın istihbaratı hep kuvvetli olmuştur. Hür. P'nin kurucuları ve ona katılanlarla İsmet Paşanın teması, DP içinde esen havaya bir teşhis koymasını kolaylaştırdı. Olaylara o devrede seyirci kalması bu teşhisin sonucudur.

Hür. P'nin kurucuları, kuruluş kokteyllerini 1955'in sonlarında verdiler. Parti kurmak için resmi başvurularını yapmışlardı ve Hürriyet Partisi kurulmuştu.

İsmet Paşa, CHP Genel Başkanı olarak kokteylin davetiyesini aldı ve «gideyim mi, gitmiyeyim mi?» diye düşünmedi bile.. Ama, Hür. P'nin kurucuları arasında «İsmet Paşayı çağıralım mı, çağırmayalım mı?» diye tartışanlar oldu. Ekrem Alicanlar, İbrahim Öktemler, Turan Güneşler ve onların fikrindeki bazıları Hür. P'nin İsmet Paşayla fazla yan yana gelmesini, fazla yan yana görünmesini sakıncalı buluyorlardı. «İsmet Paşanın âleti» sayılmak gözlerini korkutuyordu. Takip edecekleri politikaya bunun zarar vereceğini sanıyorlardı. Hür. P'nin hedefi, DP içindeki milletvekilleri ve ondan yana kitlelerdi. Bunlar, böyle düşünenlere göre, esas karakterleri itibariyle İsmet Paşa düşmanıydılar. Hür. P ancak İsmet Paşa düşmanlığı yaparsa hedefine varırdı. O itibarla Hür. P'nin «İsmet Paşanın kolları arasında doğmuş» görünmesi tehlikeliydi. Nitekim iktidarın organları, o ilk kokteylden itibaren bu temayı işlemekte zerrece tereddüt göstermediler ve bu tabii Hür. P'de zaten mevcut kompleksleri büsbütün arttırdı.

Bundan dolayıdır ki İsmet Paşaya, davet edilmiş olduğu halde kokteyle gelmemesinin daha hayırlı olacağı elaltından duyuruldu. Peki, madem böyle bir endişeleri vardı, Hür. P'nin kurucuları İsmet Paşayı niçin davet etmişlerdi? Bir defa, davetli olan sadece İsmet Paşa değildi. Celâl Bayar ve Adnan Menderes de davetliydi. Fakat onlar gelmeyince, kokteylin yıldızı İsmet Paşa oldu. İkincisi, bu tür bir endişe taşımayan Hür. P'liler de vardı. Onların başında Ekrem Hayri Üstündağ geliyordu. Hür. P kendisine genel başkan olarak Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nu seçmişti. Ama kokteylde şeref ev sahibi Üstündağ, onur konuğu İsmet Paşaydı. İsmet Paşa ile Üstündağ ölüm kendilerini ayırıncaya kadar dost kaldılar ve bir-

çok defa görüştüler. Kokteylde beraber kadeh kaldırdılar, poz poz resim çektirttiler.

Kokteyle hükümetten bir, Muammer Çavuşoğlu katıldı. Ama onun da sıkılgan, endişeli bir hali vardı. Onbeş dakika kaldı, gitti. Gelmeyen davetlilerden biri de CMP lideri Bölükbaşı ve tayfasıydı. Kokteyle DP'li bazı milletvekilleri de geldiler. Ama bunlar daha ziyade, Menderes'in dediği gibi «gidiciler» veya «kuyruklar»dı.

İsmet Paşa kokteylden Pembe Köşke neşeli döndü. Kokteylde de neşesiyle göze çarptığını biliyordu. Votka ikram etmişlerdi. White Lady diye bir kokteyl ikram etmişlerdi. Hepsini içmişti. «O Beyaz Kadın mıymış, neymiş, ne güzel şey o..» diyordu. Ekrem Hayri Üstündağ ile konuşurken birisi kendisine neşesinin nedenini sormuş. İsmet Paşa da «Neşeli olmamız için bütün sebepler mevcuttur. Yepyeni, tertemiz bir hürriyet mücadelesi, bu..» karşılığını vermiş. Ekrem Hayri Üstündağ da, «Paşam, eğer biz olmasaydık siz bu kadar neşeli olmazdınız. Ama eğer siz olmasaydınız, biz de böyle olmazdık» demiş. İsmet Paşa bu lafı çok beğenmişti.

Hür. P'nin, 1957 seçimlerine kadar CHP ile ilişkileri aynı samimiyet sınırları içinde kalmadı. Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun «gençler» dediği grup ciddi bir işbirliğine karşı tavrını sürdürdü ve bunu partiye kabul ettirtti. «Gençler» eski Demokratlıklarını inkârın zararına hep inandılar ve bu onlarda, İsmet Paşaya, CHP'ye saldırmayı zorunluluk haline getirdi. Halbuki planları da kendisine bir uygulama alanı bulamadı. Kamuoyunun büyük desteğiyle kurulmuş olduğu halde Hür. P az zamanda DP Meclis Grubundan transferlerini tamamladı, otuz kadar oldu, fakat memleketteki DP'li kitleleri kazanmakta hiçbir başarı gösteremedi. Halk gene Demokrat ve Halkçı olarak kaldı, Hürriyetçi diye bir zümre türemedi. İşbirliği gayretlerinin hikâyesini ilerde anlatacağım. O tarihte CHP ile işbirliğinin en hararetli, ateşli aleyhtarlarının sonradan en sadık ve samimi CHP'liler olması, dalınan hayal âleminden kesin sonuçlu bir şokla, Hür. P'ye Burdur'dan başka hiçbir yeri getirmeyen 1957 seçimleriyle çıkılmış bulunmasının sonucudur.

İsmet Paşanın seyirci kaldığı olaylar sadece Hür. P hareketi olmadı. DP Grubunda kozlar henüz kırılmamıştı ve birtakım gelişmeler bekleniyordu. İsmet Paşa ve muhalefet bu gelişmelerin seyrini değiştirmemek, zorlaştırmamak için ke-

narda kalmayı tercih ettiler. O tarihte Maliye Bakanı olan Nedim Ökmen'in Menderes'in yerini alması ciddi bir şekilde, söz konusu oldu. Fuat Köprülü Ökmen'le beraberdi. Fakat Adnan Menderes'in iyi manevracı ve cüretkâr, buna karşın Ökmen - Köprülü ikilisinin kendilerine güvensiz ve pısırık olması hem memleketin, hem DP'nin, hem de bu kişilerin hepsinin kaderi üzerinde rol oynadı.

İsmet Paşanın, IV. Menderes Hükümetinin programını okuduğu zamanki hayretini şimdi hatırlıyorum. «Bu onların programı mı, yoksa bizim taleplerimizin listesi mi?» diye alaylı bir tarzda sordu. Sonra, ciddiyetle ekledi:

«Adnan vakit kazanmaya çalışıyor. Bunların hiçbirini yapmayacaktır.»

Sahiden de, Adnan Menderes bunların hiçbirini yapmadı. Hatta, ekonomi politikasını bile çok daha sonra, yabancıların baskısı dayanılmaz hal aldığında, «stabilizasyon tedbirleri» diye bilinen tedbirleri getirdiğinde değiştirdi.

Ancak ortada bir de, bakanların devrildiği o meşhur DP grup toplantısında yapılmış suçlamalar vardı. Onlar soruşturmasız mı bırakılacaktı? Meclis onlara el koymayacak mıydı?

Onları DP'nin Meclis Grubu başkanı olan Burhanettin Onat Meclise getirdi.

Onun verdiği önergeyle DP Meclis Grubu adına Zorlu, Yırcalı ve Polatkan hakkında Meclis soruşturması istenildi. Fakat talepte İsmet Paşanın en fazla garibine giden, hükümetin politikasının suçlanması, bu politikanın sonucu olan darlıklardan ve yokluklardan ise üç Bakanın sorumlu tutulmasıydı. Daha soruşturma önergesini okuduğunda İsmet Paşa «Hepsini temize çıkaracaklardır. Bu suretle de, akıllarınca, hükümet temize çıkmış olacaktır. Ama, hiç kimseyi inandıramayacaklardır» dedi.

Gerçekten de öyle oldu. Soruşturma önergesinde genel politika kusurlarının yanında elle tutulur bir tek nokta vardı: Yakup Soyugenç diye biri tarafından Doğu Almanya'dan ithal edilen ve hepsi çürük çıkan lastiklerle kamyonlara döviz tahsisinde uygunsuzluk yapılmış olduğu. Yakup Soyugenç, Hasan Polatkan'ın hısımıydı.

Meclis, soruşturma önergesini kabul etti ve bir komisyon kuruldu. Ama, muhalefetin soruşturmanın genişletilmesini ve geçen kabinenin tamamının içine alınmasını isteyen

önergeleri DP milletvekillerinin iltifatına mazhar olmadı. Direktif öyleydi. Hatta, üç bakanla birlikte bütün bu döviz tahsislerini yapmış olan ve meşhur döviz komitesinin kararlarının altında imzası bulunan Samet bile soruşturmanın dışında bırakıldı. Samet o gün, kendisi hakkındaki suçlamalar dile getirilirken bakanlar sırasında oturuyordu ve başını öne eğiyordu.

Sözcükleri itibariyle pırıl pırıl bir hükümet programı, kurban olarak ortaya salınmış üç bakan hakkında Meclis soruşturması! Menderes'in nazarında DP'nin birden huysuzlaşmış Meclis Grubu üyelerini tatmin etmek için bunlar yeterliydi. Menderes, bununla tatmin olmayacak üyelere başka bir tertip hazırlamıştı. O günler, silahşörlerden Osman Kavrakoğlu DP'nin Yüksek Haysiyet Divanının başına getirildi ve bu divan bir giyotin makinesi gibi işlemekte bir süre daha, parti içindeki kuvvet dengesi belli olup herkes aklını başına alıncaya kadar sürdü. Kavrakoğlu önce Hüseyin Balık ile Selahattin Toker'in hesabını gördü, sonra onları baskaları izledi. Ancak giyotin makinesi, gözdağı vermek görevini yerine getirdiyse de huysuzluğu ortadan kaldırmayı başaramadı. Hatta aksine, bunu arttırdı. DP Grubu ancak Nedim Ökmen olayı Menderes'in zaferiyle bittiğinde ve DP'ye Menderes'in egemen olduğu anlaşıldığında tekrar Başbakan ve Genel Başkanın tam, mutlak iradesi altına girdi. Menderes, bir yandan soruşturma devam ederken haklarında soruşturma yapılan bakanlarını yanına alıp «onore» etti ve gönlünün nerede bulunduğu belli oldu. Muhalefet temsilcisi zaten çekilmiş bulunan komisyon da onları beraat ettirdi. Arkadan meşhur hükümet programı, yani her sözcüğünden bal damlayan metin rafa kaldırılıverdi.

Ökmen - Köprülü ikilisi, siyasi yaşamımıza 1956'nın başında çıktı. Nedim Ökmen, III. Menderes Kabinesinin Maliye Bakanı Polatkan'ın yerini IV. Menderes Kabinesinde aldı. Celâl Bayar'ın bir adamı olarak şöhreti vardı. Kısa bir süre sonra, 1956 bütçesinin görüşmesi bütçe komisyonunda başladı. O tarihe kadar Maliye Bakanları, bilhassa Hasan Polatkan görülmemiş kalkınma edebiyatının en parlak örneklerini bütçenin komisyondaki takdim konuşmasında verirler, nurlu geleceklerden, halkın refahından, bakanların temel atmaları gündüz bitiremeyip bunlara gece de devam ettiklerinden söz ederlerdi. Nedim Ökmen öyle yapmadı. Gayet kısa konuştu ve bu konuşmasında yeni bir politikanın hatlarını çizdi. Hatta ko-

nuşması, III. Menderes Hükümetinin bir suçlaması oldu. Birkaç gün sonra, Adnan Menderes memleketin mali ve iktisadi politikası hakkında radyoyla yayımlanan bir açıklama yaptı. Bunun «Bütçenin Meclis umumî heyetinde müzakeresinin çok yakına gelmiş olması münasebetiyle» verildiği bildiriliyordu. Halbuki neden başkaydı. Amerika'dan Clarence Randall diye bir uzman geliyordu. Randall'ı gönderen Amerikan Hükümetiydi. Amerika'nın, Türkiye'nin mali ve iktisadi politikasından şikâyeti vardı. Verdiği paralar iyi kullanılmıyordu. Bundan dolayı birtakım taleplerde bulunmuştu. Menderes'in istediği krediyi, bu istekler yerine getirilirse verecekti. Randall durumu yerinde inceleyecekti.

Randall'ın geleceği öğrenilir öğrenilmez başbakanlıkta bir komisyon kuruldu. Komisyon, Randall'ın istediği bilgilerin çeşitli bakanlıklardan toplanmasına nezaret ediyordu. Yani, bir tür koordinasyon komitesiydi. Fakat Menderes bunun başına kimi getirdi, bilir misiniz? DP Grubu tarafından istifaya zorlanmış ve hakkında yeni Meclis soruşturması açılmış olan Fatin Rüştü Zorlu'yu! Bu, Zorlu'yu hiç sevmeyen Köprülü'yü çileden çıkarmaya yetti. Zorlu ile yeni Maliye Bakanı Ökmen arasında da gerginlik gecikmedi. Zorlu Maliye Bakanını Başbakana, «sabotaj yapıyor» diye şikâyet etti. Zorlu'nun maliyeye olan allerjisinin başlangıcı budur. Herhalde, Randall'e verilecek rapor çalışmalarında, Zorlu'ya karşı bir Ökmen - Köprülü ekibi belirdi.

Menderes radyodaki açıklamalarında 1956 model iktisadi politikasını beş madde halinde topladı. Yeni yatırım girişimlerinin eskileri aksatmamasına dikkat edilecekti. Yani, başlanmış olan yatırımlar tamamlanmadan yenilerine gidilmeyecek, güç ve olanaklar dağıtılmayacaktı. Giderlerde tasarruf yapılarak bütçede denge sağlanacaktı. Yani, şimdiye kadarki bütçeler denk değildi. Genel ve katma bütçelerin Merkez Bankası kaynaklarına başvurularına izin verilmeyecekti. İktisadi kamu kuruluşları da Merkez Bankası kaynaklarına başvuramayacaklardı. Yani, bunların gereksinimleri için para basılmayacaktı. Krediler düzenlenecek ve ancak verimli projelere tahsis olunacaktı, spekülasyon maksadıyla girişilen girişimler desteklenmeyecekti. Dışalımda ülke gereksinimlerine göre öncelik tanınacak, dışsatımın arttırılması yolları araştırılacaktı. Aslına bakılırsa yeni Maliye Bakanı Ökmen bu esasları, bütçenin komisyona takdimi konuşmasında belirtmişti.

Menderes'in bu demeci üzerine yapılan bir yorum gölgede cereyan eden müzakereyi suyun yüzüne çıkardı. Yorum şuydu : Menderes'in açıklaması Menderes'in değildi. Başbakan, demecindeki ilkeleri kabul etmemek için direnmişti. Hatta Samet de ondan yana taraf tutmuştu. Ama Ökmen ve Köprülü bu ilkelerin kabulü ve bizzat Menderes tarafından ilanı için diretmişlerdi. Onun üzerine Başbakan, sahibi Ökmen ve Köprülü olan o ilkeleri zorla kabul edip söylemişti. Yorum, DP'yi tutmayan bir İstanbul gazetesinde çıktı. Ama asıl üzüntü verici olan şuydu : Gazete bu gerçeklerin «Köprülü'nün birçok yakını» tarafından açıklandığını bildiriyordu.

Bu, Ankara'da kıyametin kopmasına yol açtı. Ben bir perşembe sabahı Başbakanın ağzından AA vasıtasıyla yayımlanan bir bildiriyi gördüğümde neler cereyan ettiğini sezmekte güçlük çekmedim. Nitekim Akis'teki arkadaşların araştırması doğruyu ortaya çıkardı. Menderes, yorumu ve bunun kim tarafından gazeteye verildiğini okuduğunda derhal Ökmen'i ve Köprülü'yü bulmuş, onlara «haberi tekzip ediniz» demiş. Fakat Ökmen de, Köprülü de reddetmişler. Hatta Köprülü horozlanmış da... Oğluymuş, damadıymış, bunların bağımsız kimseler olduğunu söylemiş. «Yakınları» olarak bunlar vurgulanmıştı. Bir tekzibe ne Dışişleri, ne Maliye Bakanı yanaşmışlar. Bunun üzerine Menderes bir tekzibi kendi ağzından yayımlatmış. Tekzipte Köprülü'nün de, Ökmen'in de bütün Menderes hükümetlerinin icraatının sorumluluğunu paylaştıkları belirtiliyordu. Ağız dalaşı başlamıştı. Bunu, bütçenin Meclisteki takdim konuşmasından patlayan ikinci ve daha büyük anlaşmazlık izledi.

Akis o sırada, Menderes DP Hükümetinin başından çekilmedikçe memleketin, DP'nin ve bizzat Menderes'in mukadder akıbetiyle mutlaka baş başa kalacağını düşünüyor, o yolda yayın yapıyordu. Nedim Ökmen bir başbakan adayıydı. Onu tuttuk.

Bu, Nedim Ökmen'in bana bir haber göndermesine yol açtı. Menderes kabine toplantılarında Nedim Ökmen'e bakıyor ve ona alaylı alaylı «Başbakan adayı», hatta «Akis'in başbakan adayı» diye takılıyormuş.

Başbakanla Maliye Bakanı arasında çekişme devam ediyordu. Biz, bütçenin Meclis genel kuruluna geleceği hafta Nedim Ökmen'i kapak resmi yaptık. Arkada, fon olarak, iki ucundan iki elin çektiği bir ip vardı. Resim altı «kuvvet dene-

mesi» idi. Nedim Ökmen bana gönderdiği haberde Akis kendisini tuttuğu için mücadelesini yürütmekte güçlük çektiğini, söz edildiğini söylüyor, Menderes'e karşı dayanacağından şüphe edilmemesini istiyor ve kendisinden bahsedilmemesini diliyordu. Akis'in yaptığı, kamuoyunun Ökmen'in arkasında bulunduğunu belirtmekti ve gerçek oydu.

Halbuki, dayanamadı.

Bütçenin Meclisteki görüşmeleri sırasında daha başarılı taktik uygulayan Başbakan hem Köprülü'nün, hem Ökmen'in burunlarını sürtmeyi başardı. DP yeni bir kurtuluş fırsatını kaçırmıştı. Zaten Menderes bir süre sonra Köprülü - Ökmen ikilisinin defterini tamamıyla dürdü. Ama bu bir «Pirüs zaferi» oldu.

IV

Bir partinin, büyük farkla seçim kazanmasının hemen arkasından sadece rakibine kuvvet sağlayan bir siyasi teşekkül gibi çalışması, herhalde dünyada çok görülmemiştir. Beni, on yıl içinde (1950-1960) bir parti çok şaşırtmıştır : DP.. CHP onun sayesinde, elini dahi kıpırdatmasına hacet kalmaksızın 1954'ten itibaren belini doğrulttu, doğrulttu, doğrulttu ve üzerinden iki seçimin, 1950 ve 1954'ün ezikliğini atarak canlı, itibarlı, parlak istikbale sahip bir parti oldu. «Elini dahi kıpırdatmasına hacet kalmaksızın» derken belki biraz abarttığımı sanıyorum. Çünkü onun başında da İsmet Paşa gibi bir boğa güreşçisi vardı.

CHP'nin o yıllardaki marifeti, üzerine DP kırmızı görmüş boğa gibi gelirken kıvrak matador hareketleriyle onun hücumunu boşa çıkarmış olmasıdır. Üst tarafını sadece boğa becerdi. Boynuzlarıyla gitti, bir tahta perdeye çakıldı kaldı. DP idarecilerinin içinde yaşamlarını yitirenler oldu, ıstırap çekenler oldu, hapis yatanlar oldu. Ama, altı yıl önce topla yıkılmayacak izlenimini veren bir iktidarı altı yılın sonunda bir sabah, üç saat içinde, âdeta basit bir polis hareketiyle cumhurbaşkanından radyocusuna toplanılabilecek bir hale getirmenin günahı kademe kademe hepsinindi.

1955'ten itibaren CHP'ye taze kan akımı başladı. Bu, 1956'da büsbütün hızlandı. 1957 ile 1960 arasında ise memleketin

bütün sağlam kuvvetleri CHP'nin yanında yer almıştı. CHP bu taze kanla içeriğini değiştirdi. Bir yandan eskiler silkindiler, diğer taraftan birtakım gerçek değerler Türkiye'de «CHP'ye katılınmaz» duvarını yıktılar.

1955'te, 1956'da CHP zayıf bir yönetici kadronun elindeydi ve Mecliste en fakir sözcülerle temsil ediliyordu. Bunların birçoğunun konuşmaları, yazılıp ellerine veriliyordu. Nüvit Yetkin gibi yetenekli birkaç tanesinin dışında, bunlar bir tartışmada hep, karşı tarafa yeniliyorlardı. Hatta bunların birini Adnan Menderes eline geçirdi mi, âdeta yiyordu. Sonradan, İspatçılar muhalefet saflarına katıldılar da söz düellolarında bel biraz doğruldu. Ama o tarihlerde garip bir şey olurdu. Meclisi muntazaman takip ederdim. Ankara Palasın karşısındaki binanın o süslü kubbesinin altındaki çatışmaları, eğer bir olağanüstülük olmamışsa Demokratlar kazanırdı. Fakat dışarıya çıkıldığında, o «teknik zafer»den eser kalmazdı. Aksine, bu çeşit her galibiyet DP'yi kötü bir sona biraz daha yaklaştırmıştır. Sanırım bunun nedeni, DP'nin haksız ve o günkü Türkiye'nin koşullarına uymayan ilkeleri savunmasıdır. DP, Türkiye'nin 1955'te yaşadığını unutmuş, onu bazı sahalarda 1930'ların, hatta bir bakıma 1920'ler öncesinin şartlarına geri götürmeye kalkışmıştır. Bu gayret DP'ye oy sağlamamış değildir. Fakat kısa zamanda görülmüştür ki böyle hallerde, bazı olayların üzerine oturup iktidar devam ettirilemiyor.

1956, Çankaya'da Pembe Köşkün ve Kızılay'da, o tarihte CHP Genel Merkezi olan sarı binanın gittikçe kalabalıklaşmasının başladığı devredir. CHP'den uzaklaşmış, umudunu yitirmiş, başka iş tutmuş eski politikacılar, adları bilinen kimseler yavaş yavaş, çekingence de olsa kapıları tekrar aşındırmaya başladılar. CHP bol milletvekili çıkarmak, hatta iktidarı almak kabiliyetine yeniden sahip görnüyordu. O halde tekrar ona yanaşmak iyi bir yatırım olacaktı. Tabii, buna en fazla kızan Kasım Gülek oluyordu. Bahçelievler'deki duvarları okunmamış —herhalde, Kasım Gülek tarafından okunmamış— kitaplarla kaplı evinde konuşurken, bunların birinin adı geçti mi Genel Sekreter fena halde köpürür, onlarla alay eder, iğneli sözler söyler, onlara «küçük beyler» derdi. Hakkı olmadığını iddia edemem. CHP'nin en sıkıntılı günlerinde partililer karşılarında hemen sadece onu görmüşlerdi. O dolaşmış, saçma laflar da söylese o konuşmuştu. Bu ona hem

şöhret, hem mevki yapmıştı. Şimdi, yeni rakiplerin türediğini görüyordu. Onları çekemiyordu. Onları İsmet Paşaya hep şikâyet etmiştir. Beni de şikâyet ederdi. Akis dolayısıyla... O gittikten sonra İsmet Paşa gülerek bana, «Uğraşma adamla... Saatlerce senden şikâyet etti» derdi.

Zaten şikâyet eden, Kasım Gülek'ten ibaret kalmadı ya.. Halbuki bizim kimseyle uğraştığımız yoktu. Ama CHP'deki «tahammülsüzler»in DP'dekilerden az olduğunu söyleyemem.

O tarihlerde Kasım Gülek'e asıl bir gün kızan İsmet Paşa oldu. DP'liler, başlarında Adnan Menderes, halkı yeni bir avlama yöntemi bulmuşlardı. Hangi ilçeye gitseler onu il yapmaya söz veriyorlardı. O yüzden buralara uğradılar mı, kalabalıklar kendilerini «Vilayetlük isterik» levhalarıyla karşılıyorlar, onlar da «verdik, gitti» deyip alkış topluyorlardı. Kendilerine bu vaad yapılan ilçelerden ya biri, ya ikisi 1955-60 arası il oldu. İl yapma sözlerinin gerçekleşmesine olanak olmadığını DP'liler de biliyorlardı. Ama sorun, oy avcılığıydı.

Ocak ayının başında Gülek Bandırma'ya gitti. Bandırma, elbette ki ilçeler il haline getirilirse ilk sırayı işgal edecek bir kıymette ve önemdeydi. Halk, Demokratlardan alışmıştı ya... Gülek'e de aynı arzuyu söyledi. İl olmak istiyorlardı. CHP'nin Genel Sekreteri, tam bir Demokrat büyüğe yakışan fütursuzlukla «Başüstüne!» dedi. Eğer Bandırmalılar seçimlerde CHP'ye oy verirlerse CHP de ilk iş olarak, onları il yapacaktı.

İsmet Paşanın, genel sekreterini kastederek «Ciddiyetsiz!» diye söylendiğini hatırlarım. Kızdıran, «CHP'ye oy vermek» şartını koşmasıydı. Bu şekilde şartlı vaatlerde bulunmaması için kulağını fena halde çekti. İsmet Paşa için esas şuydu: Ciddiyetten uzaklaşmak, bir kısa süre fayda sağlasa da biraz sonra aleyhte rol oynamaya başlıyordu. Sahiden de, bu «vilayetlük» hikâyesi az zamanda öylesine dejenere oldu ki DP'yi yaralamaya başladı. Bir defa, yeni yeni uyanan aydın zümre bunun nasıl bir demagoji olduğunu görüyor ve o silahı kullananlardan uzaklaşıyordu. Ama ikincisi, bizzat kitleler, vaatlerin tutulmamasını, ellerinden tabii haklarının alınması addediyorlar ve hiddet duyuyorlardı.

O günler gene DP, kendi elleriyle üniversite hocalarını CHP'nin yanına itti ve bu 1960'a kadar sürecek bir işbirliğinin temelini oluşturdu.

Olay, Meclisin içişleri komisyonunda cereyan etti. Sonradan Menderes'in en yaman silahendazları arasında yer alan

eski polis iki milletvekili üniversite profesörlerini komünistlikle suçladılar. Profesörlerin çok günahı vardı : CHP'yi tutuyorlardı, Menderes efendimizi sevmiyorlardı, yapılanları eleştiriyor, üniversite özerkliğinin olmadığını söylüyorlardı, görülmemiş kalkınmaya inanmıyorlardı. Demek ki, bunlar komünistti!

Suçlama bomba gibi patladı. Önce üniversitenin kendisi sert tepki gösterdi. Ankara Üniversitesinin senatosu toplantıya çağrıldı. Senatonun gayet ihtiyatlı hareket ettiğini biliyorum. O sırada Meclis içişleri komisyonunun başkanı, eski İçişleri Bakanlarından Rüknettin Nasuhioğlu'ydu. Senatonun toplantıya çağrıldığı günün sabahı Nasuhioğlu'nun evine üniversiteden telefon edildi. Bir noktanın açıklanması isteniliyordu. İki DP milletvekili sahiden, komisyonda üniversite profesörlerini komünistlikle suçlamışlar mıydı? Rüknettin Nasuhioğlu bu soruya kesin yanıt verdi :

«Maalesef! Malesef böyle sözler söylenmiştir. Ben de sizin kadar müteessirim.»

Sonradan Nasuhioğlu, Olimpus Dağı sakinlerinin şimşeklerini üzerine çektiğinde böyle bir açıklama yapmadığını iddia etti. Halbuki konuşmanın yapıldığını bana, Nasuhioğlu ile konuşan profesör anlatmıştır. Bunun üzerine önce Ankara Üniversitesi, sonra İstanbul Üniversitesi birer sert bildiri yayımladılar. Ankaralılar üstelik, Milli Eğitim Bakanına bir profesöre işten el çektirebilme yetkisi veren 6435 sayılı yasayla üniversite özerkliğinin zedelendiğini de, inat olsun diye buna eklediler.

Birkaç yıl içinde DP için üzücü neticeler verecek bir mücadele, 1956'nın başında böyle münasebetsizce başladı. Bu, bir komünistlik suçlaması ölçüsünden çabuk çıktı ve az zamanda bir kitâbiler-ümmiler savaşı halini aldı. Tabii, böyle durumlarda her zaman olduğu gibi aydınlar, ellerindeki silah «dinsizlik» veya «komünistlik» suçlamalarından ibaret rakiplerini tepelediler.

Üniversitelerin, eski polis iki DP milletvekilinin isnatlarını reddeden bildirilerine DP'den yanıt Zafer kanalıyla verildi. Şimdi, o tarihte Zafer'i kimin idare ettiğini bilmiyorum. Burhan Belge miydi, Mümtaz Faiz Fenik miydi, hatırlamıyorum. Zaten adın bir önemi de yoktur. Zira bu iki kalemin ikisi de Adnan Menderes o sabah yatağından nasıl kalktıysa, hangi havadaysa ona göre yazarlardı. Zafer, bildirilerin yayımlandığı-

nın ertesi günü üniversiteye bir girişti ki, ortalık toz duman oldu. Efendim, bu profesörler kim oluyorlardı? Kendilerini ne sanıyorlardı? Üniversiteye ne oluyordu? Yazıda hakaretler hakaretleri izliyordu.

Tabii, üniversitenin ve profesörlerin eli de armut devşirmiyordu. Onlar da, hem bireysel olarak, hem de üniversite adına gereken karşılıkları verdiler. Bunlar tarafsız gazetelerde veya muhalefetin organlarında her gün manşet oluyor, fakat asıl önemlisi, memlekette DP'nin aleyhinde yoğun bir hava yaratıyordu. Bu aradadır ki DP'nin bir salı günü yapılan ve prensip olarak gizli bulunan Meclis Grubu toplantısında —bu toplantıların bütün ayrıntıları toplantının bitmesinden yarım saat sonra öğreniliyordu— Menderes'e bu konu soruldu. Soru, Menderesçilerin bir tertibiydi.. Başbakana konuya karışmak vesilesi verilmek isteniliyordu. Neden? Akıl, işte... Halbuki, makul bir iktidar iki münasebetsiz milletvekilinin marifeti olan olaya hiç karışmaz, konuyu kapatmaya çalışır, yumuşak bir tarzda işi idare ederdi. Hayır. 1956'da DP ve Menderes üniversiteyle tam aksi yolu tuttular.

Menderes o gün grupta, üniversiteler hakkında söylemediğini bırakmadı. Üniversite, Meclisi denetlemek, onu idaresi altına almak istiyordu. Buna DP izin vermeyecekti. DP anasının ak sütü gibi helal oylarla iktidardaydı. Kimseye pabuç bırakmayacaktı. Gösterecekti onlara.. O toplantıda Menderes'in söylediği bildirilen bir söz gazetelere yine manşet olunca kavga büsbütün kızıştı. Menderes —kendisi yalanlıyordu— «İstersek üniversitelerin çanına ot tıkarız» demişti. Ben, bu sözün söylenip söylenmediğini doğrusu bilmiyorum. Üslubun da, anlayışın da Menderes'inkine uyduğu muhakkaktır. Ama belki o an bunu bu sözcüklerle ifade etmemiştir. Söz, elbette, karşılıksız kalmadı. Profesörler demeç verdiler ve «Ooo! Çıkarılan kanunlarla ot çana çoktan tıkanmıştır..» dediler. Ama, bunu yapan iktidarın uzun soluklu olamayacağını eklemeyi de unutmadılar.

O sıralarda bütçe komisyonunda 1956 bütçesi görüşüldüğü için tartışmalar orada sürdü. İlk suçlamayı yapan Ekrem Anıtların ve Süleyman Çağlarların yanına, üstelik «profesör» sanı taşıyan Hamdi Ragıp Atademirler karıştı. Milli Eğitim Bakanı Ahmet Özel de —o da aynı sanı taşıyordu— onlara katıldı. Artık iktidar üniversitenin üzerine doludizgin gidiyordu. Zaten bir kısa süre sonra da «nabza göre şerbet verme meselesi» patlak verecekti ve savaş, resmen ilan olunacaktı.

Bu tartışmayı İsmet Paşanın ilgiyle ve tabii zevkle izlemediğini söylersem, doğruyu ifade etmiş olmam. DP'nin her gün yıprandığını görüyordu. Bu, CHP'nin her gün kuvvetlenmesi demekti. «Dinsizlik, komünistlik» gibi suçlamalara aldırmıyordu. Bunlar, onun için karşı tarafın zayıflık işaretleriydi. Teşhisinin doğru çıktığını sonraları hep gördük. Halbuki yakın arkadaşları arasında endişe edenler vardı. «Paşam, bu suçlamalar bizi yaralıyor» derlerdi. CHP'ye karşı yöneltilen dinsizlik suçlamalarını sihirli değnek değmiş gibi yok edecek bir de formül bulmuşlardı. Bayar, Menderes, Bölükbaşı ve bütün ötekiler nutuklarına Allah'la başlıyorlar, Allah'la bitiriyorlardı. İsmet Paşa bunu yapmaya bir türlü yanaşmıyordu. Halbuki bir defa Allah diyecek olsa, sorun kökten çözülecekti. Bunu isteyenlerin arasında, inanınız, çok aydın ve ilerici bilinenler bile vardı.

İsmet Paşa buna hep şöyle yanıt verirdi :

«Siz benim bunu neden söylememi istersiniz? Oy getirsin diye, değil mi? Peki bu, dinin siyasete alet edilmesi sayılmaz mı? Ben bu usulleri kullansam daha mı çok Müslüman olurum, sevap işlerim? Siz, bunu mu düşünüyorsunuz? Yoo.. Maksadınız politika yapmak. Haydi canım, siz de..»

Bir gün, Kayseri'de bir nutuktan sonra, kendisinden «Allahlı konuşma» yapmasını isteyen Kayserili bir arkadaşına gülerek, «Nasıl, memnun oldun mu? İstediğini yaptım..» dedi.

Adam şaşırdı :

«Ne yaptınız, Paşam? Ben farkına varmadım.»

«Allahaısmarladık dedim ya..»

Bu dinsizlik suçlaması, bir bakıma 1961'de İsmet Paşa iktidara geçtikten sonra silindi, gitti. On yıl boyunca Türkiye'nin her tarafında Demokratlar «İsmet Paşa iktidara gelirse camileriminizi kapatacak, ezanı yasak edecek, kuran okutmayacak» diye propaganda yapmışlardır. İsmet Paşa iktidara gelmiştir. Ama ne bir cami kapanmıştır, ne ezan yasak edilmiştir, ne de kuran okumaktan vazgeçilmiştir. İsmet Paşa, bir akşam yemekte, Faik Ahmet Barutçu'yla bunu konuştu. Barutçu'nun da azbuçuk endişesi vardı. İsmet Paşa ona :

«Barutçu, biz bunlarla yalan sahasında mücadele edemeyiz. Biz bunlarla küfür sahasında da mücadele edemeyiz. Bizi mutlaka bastırırlar. Ama yalan ve küfür hayır getirmez. İnsanlar gerçekleri er geç görürler ve o zaman haklıyla haksı-

zı ayırırlar. Benim bütün siyaset hayatım gerçekleri halkın bir an önce görmesi için savaşmakla geçmiştir. Halka gerçeği anlatalım. En tesirli silahımız budur» dedi.

Bir başka gün kendisinden dinledim. Çok partili hayata geçme kararını verdiği zaman en yakın arkadaşları, Saffet Arıkanlar, Recep Pekerler, Mümtaz Ökmenler, Şemsettin Günaltaylar şöyle demişler :

«Paşam, bu izni verirseniz sizin için öyle şeyler söylerler, öyle hakaretler yağdırırlar, öyle iftiralar atarlar ki dayanamazsınız. Vazgeçiniz..»

İsmet Paşa «Dayanırım» demiş. Nitekim, dayandı da.. 1956'nın o mücadele günlerinde, daha sonraları, 1960 ilkbaharının karşılıklı hücumlarında serinkanlılığını hep korudu. Çok üzüldüğü anlar oldu. Fakat kızmadı, sinirlenmedi.

İşte, muhalefet partileri arasında bir işbirliği çabası böyle bir hava içinde gelişti. CHP'de İsmet Paşa ve birçok arkadaşı bunun yararına inanıyordu. İtiraz edenler, Turgut Göle gibi kişilerdi. Turgut Göle'ye göre CHP ilk seçimi kazanacaktı. Onun için ne diye iktidara ortaklar alınıyordu? Göle en ziyade, Hür P'lilerin karşısındaydı. Onların da, ötekilerden aşağı kalmayan birer İsmet Paşa düşmanı olduğunu, kendilerine inanılamayacağını söylüyordu.

Muhalefet partileri idarecileri arasında bu işbirliğini önce istemeyen bir başkası Osman Bölükbaşı'ydı. Bölükbaşı'nın gerekçesi Gülek'inkini andırıyordu ve duygusaldı. Bölükbaşı diyordu ki :

«Biz, şimdi Hür. P'lilerin savundukları her şeyi seneler-dir savunuyoruz. O zaman karşımızda bu efendiler vardı. Sonra, partilerinden atıldılar. Aaa, bir de baktık boynuz kulağı geçmiş.. Aklınız neredeydi, efendiler? Öyle, bir günde hürriyet kahramanı olunmaz bu memlekette. Yağma mı var?»

Fakat, CMP içinde başkaları, tersi bir kanı taşıyorlardı. Gemi azıya almış iktidarın karşısına tekvücut halde çıkmak lazımdı. 1955'in Aralık ayında bir pazar sabahı İnönü'ye Sadık Aldoğan geldi. Tarih 18 Aralıktı. Aldoğan durumdan memnun görünüyordu. «Seçim kanunu ortak çalışmaya imkân verecek» diyordu. Onun inancına göre eğer muhalefet birleşirse DP'den iktidar alınabilirdi. Aldoğan DP içindeki hareketlere fazla bel bağlamıyor, Menderes'in egemenliğini koruyacağını, belirtiyordu. İsmet Paşa iki ay kadar sonra, 1 Mart akşamı Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun evine gitti. Bir gün

sonra da, öğle yemeğine eve, Hüseyin Balık geldi. Bunların ikisi de bir işbirliğinin zemininin bulunması taraftarıydılar.

Aslına bakılırsa, parti içinde yeniden kuvvetlenmeye başlamış olan Menderes, muhalefet partilerini tehdide koyulmuştu. Şubatın başında toplanan CHP Meclisinin bildirisi DP saflarında fırtına yarattı. Bu bildiri, 6 Şubat 1956 günü yayımlandı. Yani, İsmet Paşanın tekrar başbakan olmasından beş yıl önce.. O sıralarda Amerikalılarla iktisadi ve mali görüşmeler sürüyordu. Bizimkiler adamlardan para istiyorlardı. Adamlar da, «Canım, bu paraları çarçur ediyorsunuz» diyorlardı. Plansız ekonomi eleştirisi sadece Amerikalıların değil, CHP'nin de eleştirisiydi. CHP Meclisi, İsmet Paşa tarafından ana hatları yazılmış olan bildirisinde, «Amerikalılardan yardım istemeden önce evimizin içini düzene sokalım» dedi. Zafer bunu bir jurnal saydı ve ağzına geleni söyledi. Halbuki muhalefette bunu söyleyen İsmet Paşa, beş yıl sonra kendi milletine, iktidarı aldığında aynı şeyi tekrarlayacak ve bunu dışarıyla temasının temel taşı yapacaktır. DP bunu anlamadı. Zafer ateş püskürmeye başladı. «Milletin kaderiyle oynanıyor»du. Tedbir almak lazımdı. Muhalefete karşı tedbir lafı, o tarihlerde gene piyasadaydı.

Martın başındaki konuşmalarında İsmet Paşa Hür. P'nin genel başkanına işbirliğini nasıl düşündüğünü söyledi. İşbirliğinin nasıl olacağı, sonradan saptanabilirdi. Sorun, siyaset yaşamının kuvvetlerinin DP'ye ve Menderes'e karşı olduklarını memlekete göstermek, maneviyatı pekiştirmek, mücadeleyi güçlendirmekti. Karaosmanoğlu makul ve anlayışlı davrandı.

Nitekim Karaosmanoğlu birkaç gün sonra sesini yükseltti ve muhalefet partilerini bir işbirliğine çağırdı. Karaosmanoğlu'nun ortaya attığı fikir bir Kurucu Meclisti. Seçimlerle Kurucu Meclis oluşturulacak, o Meclis demokratik oyunun kurallarını kararlaştıracak, sonra herkes serbest olacaktı. CHP de bu fikre yatkındı.

Üstelik, aynı sıralarda seçimlerin erkene alınacağı söylentileri çıktı. İsmet Paşa bunları duyduğunda şöyle dedi:

«Kendiliklerinden seçimi öne almazlar. Zorlamak lazım..»

Nitekim, seçimlerin 1958 yerine 1957'de yapılması zorlamanın sonucu oldu. Halbuki fikir DP'nin yüksek kademelerinin evladıdır. Bilhassa Menderes'in çevresinde, şöyle hesaplar doğmuştur: DP'nin kuvvetinden kaybettiği doğrudur. «Yok»lar DP'nin popülaritesini zedelemektedir. 1958'de nur-

lu bir geleceğe kavuşulmayacaktır. Gerçi, nurlu gelecek güvencededir. Fakat, biraz daha zaman istemektedir. DP 1957'de, 1958'e nazaran daha kuvvetlidir. Seçimlerde birkaç marifet de yapmak kabildir. Bir defa 1957'de yeni bir dört yıl garanti edildi mi, o zamana kadar Türkiye mutlaka bir küçük Amerika olacaktır ve seçmen oyunu, hem de seve seve DP'ye verecektir. Bu konuşmalar muhalefet çevrelerinde duyulduğunda tabii muhalefet de kendi hazırlıklarını bir an önce tamamlamak istiyordu. Bu sırada, DP Genel Merkezi tarafından örgüte gönderilen bir «Hazır ol» emri ele geçince işbirliği gayretleri daha hızlandı. Hükümetin Seçim Yasasındaki değişiklikler tasarısını Meclisten geri alması da birtakım yeni tertiplerin hazırlandığı izlenimini kuvvetlendirdi. Hükümet bu yasada değişikliği, bir horozşekeri olarak, kendi grubundan oy almak için uzatmıştı. Şimdi, altındaki iskemleyi —kendi partisi içinde— sağlamlaştırdığına göre horozşekeri yedirmekte yarar görmüyordu.

CHP'nin Parti Meclisi ikinci bir toplantıyı 6 Nisanda yaptı. O günler İsmet Paşanın en üzüntülü ve endişeli günleriydi. 2 Nisanda annesi ciddi şekilde hastalanmıştı. Hemen doktorlar gelmişti. Yanına bir hastabakıcı konmuştu. Bir gün sonra Dr. İrfan Titiz ve Dr. Bekir Berkol konsültasyon yaptılar. Hastalık bronko - pnömoniydi. İsmet Paşa her gün eve gelir gelmez annesinin yanına çıkıyor, ona bakıyor, ilaçlarını veriyordu.

İsmet Paşa ve annesi birbirlerine hep düşkün kaldılar. İsmet Paşa akşamları, annesini öpmeden yatmazdı. Annesinin gözünde de İsmet Paşa, hep bir çocuktu. Onun üşümesinden, uykusuz kalmasından, çok veya az yemek yemesinden, içki ya da sigara içmesinden endişe ederdi. Biz o zaman Pembe Köşkte, Paşalarla beraber oturmuyorduk. İsmet Paşa hemen her akşam bizim İzmir Caddesindeki eve uğrardı. Hem konuşurduk, hem bir kadeh içki içerdik. İsmet Paşa bir gün gülerek anlattı. Akşam annesini görmeye çıkmış, onu öpmüş. Annesi, kaşları çatık, sormuş :

«Gene damattan geliyorsun» demiş.

İsmet Paşa anlamamış. Annesi eklemiş :

«Ağzın içki kokuyor..»

Annesinin hastalığına rağmen İsmet Paşa Parti Meclisi çalışmalarının hiçbirini kaçırmadı. Parti Meclisi üç gün sürdü ve bir bildiri yayımladı. Bu sefer CHP, muhalefet partile-

rini işbirliğine davet ediyordu. Kararın alınması kolay olmadı. O akşamlar İsmet Paşa «Durumu anlamıyorlar. Hayal ediyorlar» diye yakınırdı. İtiraz edenler de tamamıyla haksız değillerdi. Diyorlardı ki : Parti 1950'leri, 1954'leri dağılmadan atlattı. Şimdi, peşimize ne diye kuyruk ekleyelim?

Bunun yanında, müstakbel işbirliğinin temelleri üzerinde de endişeler vardı. Parti Meclisi üyelerinin kafasındaki soru şuydu : Lafı bırakalım, işbirliğinde her parti kaç milletvekili çıkaracak? Yani biz, koca CHP minik CMP veya zümrüdüanka kuşu Hür. P kadar mı milletvekili çıkaracağız? Buna yanaşamayız.

İsmet Paşa o Parti Meclisinde de ağırlığını koydu. Parti Meclisi muhalefet partileri arasında işbirliği için müzakerelere girişilmesi kararını resmen ilan etti ve müzakereleri yürütmek için Genel Başkan İnönü'ye tam yetki verdi.

CHP'nin böyle açıkça tavır alması, Hür P'yi de bir tavır almak zorunda bıraktı, gerçekten de Hür. P aldı. Aynı Nisan ayında Hür. P'den hem İsmet Paşayı, hem birçok kimseyi şaşırtan bir çağrı yükseldi. Hür. P siyasi partileri işbirliğine çağırıyordu. Ama çağırdıkları arasında DP de vardı! Bu, Hür. P'nin merkezindeki uzun tartışmaların sonucu oldu. Çağrıyı Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu yaptı. Aslında ona karşıydı. Fikrini kabul ettirtememiş, sözünü geçirememişti.

Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu hiçbir zaman etkili bir lider olmadı. Zaten, liderliği bir kusur saydığını da saklamazdı. Kendi ifadesince o «Genel Başkan»dı. Bir gün bana, partideki görevini, şevdiği imajlı üslupla şöyle anlattı :

«Ben bu partide ne yaparım, bilir misin? Ben, benim genç arkadaşlarımın attıkları kibritleri toplarım. Onlar ateşlidirler, kibritleri yere atarlar. Birinin bunu toplaması lazımdır. O, benim.»

Karaosmanoğlu arkadaşlarına İsmet Paşayla konuştuklarını anlatmış. Alicanlar, İbrahim Öktemler, Turan Güneşler ve o takım «Olmaz» demiş. Sonra, şöyle bir taktik düşünmüşler : «DP dahil, bütün siyasi partileri işbirliğine davet edelim. Gelirlerse, ne âlâ. Ama gelmezlerse, CHP ile işbirliğinin meşru ve makbul sebebini bulmuş oluruz. Bunu ilan ederiz. DP fospozisyona düşer..»

Hür. P'nin taktisyenleri, partilerinin kısa siyaset hayatında hep, bu «fospozisyona düşürme» heveslisi kaldılar. Fakat sonda daima kendileri fospozisyona düştüler. Sanırım bunun

nedeni, parti idarecilerinin o tarihte pek acemi politikacı olmalarıdır. Kimi doktorluktan, kimi asistanlıktan, kimi maliye müfettişliğinden doğrudan doğruya parlamentoya gelmişlerdi. Orada, kültür ve kalite itibariyle kendilerini ötekilerden çok yüksek görmüşlerdi. İspat hakkı hareketiyle bir anda bütün memlekette de tanınmışlar ve tutulmuşlardı, gazeteler kendilerini övmüş, desteklemişti. O halde, hepsi çok akıllıydı. Kimi isterlerse, onu fospozisyona düşürebilirlerdi. Nitekim bunu daha sonra İsmet Paşaya karşı da deneyeceklerdir.

Tabii, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun çağrısı DP'de hiçbir yankı uyandırmadı. Rejim normal olsaydı, zaten partiler kendi oyunlarını serbestçe oynarlar ve işbirliği gibi bir olağanüstü durum önlemine gerek kalmazdı. Olağanüstü durum DP'nin ve onun baş idarecilerinin tutumu dolayısıyla yaratılıyordu. Onlar, böyle bir çağrıya yanıt verirler miydi?

İşbirliği daha birçok devreden geçecekti.

ALTINCI BÖLÜM

MUHALEFET SAFLARINDA ÇEKİŞMELER

I

Muhalefet partilerinin işbirliğine karşı, en aleyhte cereyan CMP'de başgöstermiştir. Kuvvet itibariyle bundan sonra gelen cereyan Hür. P'nin bir grubuna aittir. Nihayet CHP içinde, başını Turgut Göle'nin çektiği bir takım, kendi «dev parti»lerinin ismi var cismi yok partilerle bir anlaşma yapmasını engellemeye çalışmıştır. En kuvvetli cereyan CMP'de idi, çünkü onun başında bizzat lider Osman Bölükbaşı vardı. Hür. P'de Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu aleyhte değildi, fakat sözü fazla geçmiyordu. Buna karşılık CHP'de İsmet İnönü işbirliğine taraftar bulunduğu için itirazları ve karşı koymayı kırmak güç olmadı. Ama sonradan, iktidar işin içine girip fiili bir işbirliğini önledi.

CHP ve Hür. P'nin 1956 ilkbaharında tavır almalarından sonra gözler CMP'ye çevrildi. CMP ne «evet» dedi, ne «hayır». Âdeti olduğu üzere Osman Bölükbaşı kendi Genel İdare Kurulunu topladı ve bu kurul, partilerin işbirliği yapmaları konusunda bir karar almaya kendini yetkili bulmadığı için konuyu görüşmedi.

CMP'nin bunu yaptığının ertesi günü, İsmet Paşa Zafer'de çıkan bir yazıyı görüp görmediğimi sordu. Görmüştüm. DP'nin organı işbirliği konusunda muhalif durumda bulunan Osman Bölükbaşı'yı hararetle övüyor, buna karşın işbirliğine taraftar Sadık Aldoğan ve Ahmet Tahtakılıç'ı yerin dibine batırıyordu. İsmet Paşa, «Ne anladın?» dedi.

Anladığım basitti: DP muhalefetin işbirliği yapmasını, yani seçimlerde karşısına tekvücut halde çıkmasını istemiyordu. Bunu söyledim. İsmet Paşa:

«Peki, Bölükbaşı'nın tutumuna ne dersin» diye sordu.

Gerçekten, Bölükbaşı'nın tutumu bir dereceye kadar şaşırtıcıydı. CHP ile sıkı bir işbirliğini isteyen Osman Bölükbaşı'nın kendisiydi. Bir yıl önce Taşlıklara kadar gelmiş, önceden İsmet Paşayla mutabık kaldığı kararları partisinin Genel İdare Kurulundan geçirtmişti. Birçok CHP'li aracılığıyla, hatta doğrudan doğruya İsmet Paşayla temas halindeydi. O geliyordu, İsmet Paşa gidiyordu. Mecliste buluşuyorlar ve konuşuyorlardı. Birdenbire ne olmuştu?

Bölükbaşı bir «harem kıskançlığı»nın içindeydi. İsmet Paşayı Hür. P'den kıskanıyordu. Bu eski Demokratlar, Bölükbaşı için, mücadele etmiş olduğu adamlardı. Onları sevmiyor, hele onların basında tutulmasını hiç çekemiyordu. İsmet Paşaya kızgınlığı da, İspatçılarla arasının iyi olmasındandı. İsmet Paşa onların açılış kokteyline gitmişti. Onlara itibar ediyordu. Onlar aleyhinde bir söz söylememeye dikkat gösteriyordu. Hatta onların, orada burada İsmet Paşanın aleyhinde atıp tutmalarına rağmen.. O gün İsmet Paşa, elinde Zafer olduğu halde şöyle dedi :

«Hürriyetçilerle bozuşmamı istiyor. Halbuki bir faydası yok. Bize faydası yok, kendisine faydası yok. En önemlisi, davaya faydası yok..»

Bu işbirliği konusunda, kısa bir zaman içinde başka ve şaşırtıcı değişiklikler oldu. Bölükbaşı İsmet Paşaya, Hür P'ye değer veriyor diye kızarken, CMP ve Hür. P birlik olup CHP'ye veryansın etmeye başladılar.

İsmet Paşa o mayıs ayında, önce kendi kurultayını geçirdi. Bu kurultay için Pembe Köşkün üst katındaki kütüphanesinde günlerle çalıştığını, notlar incelediğini, konuşmasını yazdığını hatırlarım. Arkadaşları, partinin yetkilileri gidip geliyorlar, evde heyecanlı ve coşkulu bir hava esiyordu. Nitekim o yılki kurultay da böyle geçti.

Ben, DP'nin iktidarı almasından önce birçok büyük kongresini görmüştüm. CHP'nin 1956 Kurultayı, canlılık bakımından onları aratmadı. Bir defa, gözle görülür şekilde bir «taze kan» kendisini hissettiriyordu. Ama bu canlılık, DP büyük kongrelerinin canlılığından gene de farklıydı. DP'nin büyük kongrelerindeki havayı tarif etmek için daha ziyade «coşkunluk» sözcüğünü kullanmak lazımdır. Kurultayda iyimser ve dinamik bir ruh vardı, fakat bu daha olgundu. Sanırım bundaki bellibaşlı neden, İsmet Paşanın hazırladığı açış nut-

kuydu. İsmet Paşanın bu nutku karşısında DP organları «Adam kendini hâlâ cumhurbaşkanı, kurultayını da Büyük Millet Meclisi sanıyor ve 1 Kasım nutku veriyor» dediler. Bunları okuduğunda İsmet Paşa güldü. Gerçekten de konuşması, geçmiş bütün olayları irdeliyor, partisinin gelecek için ne düşündüğünü açıklıyordu.

İsmet Paşa o kurultayda, muhalif partilerin işbirliği konusuna değindi. Önde hemen, acele bir seçim yoktu. Onun için, işbirliğinin seçimlerde nasıl olacağını düşünmek için zaman henüz erkendi. Ama ortada, bütün muhalif partilerin ortak malı olan birtakım ana davalar vardı : Anayasaya uyma, seçmen güvenliği, seçim yasası, yargıç güvencesi, üniversite muhtariyeti, basın özgürlüğü... İsmet Paşa bunlar için muhalefetin beraber çalışmasını, sesini iktidara birlikte işittirmesini istedi. Bu arada yapacakları şey, birbirlerini kötülememeleri idi. Birbirlerini kötülerlerse, ortak olarak istedikleri hususların doğruluğu konusunda milleti nasıl inandırabilirlerdi ki?

Kurultay bu görüşü kabul etti. O kurultayda, Sırrı Atalay'ın çok şiddetli bir hücumuna rağmen Kasım Gülek Genel Sekreterlikte muhafaza edildi. Pembe Köşke gidip gelenlerin arasında, genel sekreterlik için Nüvit Yetkin'in aday gösterilmesine taraftar olanlar vardı. Kurultayın yapıldığı Ulus Sinemasının holünde de bu konu, delegeler arasında görüşüldü. Buna karşılık Kasım Gülek de tabii, kendi usulleriyle kulis yapıyordu. Kurultayın ikinci günü Genel Sekreter elimi sıkarken kendisine takıldım :

«Benim elim, sıktığınız kaçıncı el?»

Ciddi bir tavırla :

«Sağ elim nasır tuttu, inanır mısınız?» dedi.

İnandım tabii. Ancak kafasının öyle fazla bir zahmete girdiğini hiç sanmıyorum. Fakat kurultay onun yanına okkalı bir Parti Meclisi verdi. Şemsettin Günaltaylar, Faik Ahmet Barutçular, İsmail Rüştü Aksallar, yani CHP denilince adları hatıra gelen kimseler eski Parti Meclislerinden aynı kimliğe sahip örneğin, İlhami Sancar tipi kıymetlerle birlikte Parti Meclisine girdiler ve partinin yönetiminde tekrar söz sahibi oldular. Gülek buna sevinmedi.

Kurultaydan sonra İsmet Paşanın, DP organı Zafer'i dikkatle birkaç gün okuduğunu gördüm. Ne aradığını sordum.

«Tuhaf bir şey. Kurultay hakkında hiçbir yorum yapmıyorlar. Halbuki kurultaydan önce o kadar hareketliydiler..» dedi.

Kurultayın neticesinden iktidar memnun değildi. Toplarına fazla erken ateş açtırtmakla hata etmişti. Bunun farkındaydı. Sonra, herkesin aklında, ister istemez, DP'nin birkaç ay önceki büyük kongresiyle CHP'nin bu kurultayı arasında bir paralel kurulmuştu. O günler Mecliste, gazinoda, bizzat Server Somuncuoğlu, birlikte içtiğimiz iki ayran arasında bana, «Yahu, bunlar büyük kongrelerinde tenkit yaptırtmak şöyle dursun, tenkit yapacağını sandıkları kimseleri salona sokmadılar. Halbuki onlarda bir Sırrı Atalay çıktı, liderinden dümencisine partide herkesi ve her şeyi hırpaladı, kimse onu haysiyet divanına vermeyi düşünmedi bile.. Bu çelişki, bunların çoğunun üzerinde çok tesir etti. Onun için Adnan Beyle arkadaşları işi unutturmak istiyorlar» dedi.

Server Somuncuoğlu'nun artık «bunlar» dediği DP'liler, «onlar» dediği CHP'lilerdi. Ama DP'lilere «bizimkiler» diyeceği günler uzak değildi.

Kurultaydan hemen sonra Hürriyet gazetesi, CHP içinde zaten mevcut bir sinirliliği arttırdı. Hürriyet, büyük başlıklarını Hür. P'nin ve bilhassa CMP ile Osman Bölükbaşı'nın CHP'ye yaptıkları hücumlara ayırmıştı. Gerçi her iki parti asıl DP'ye çatıyorlardı. Ama özellikle Bölükbaşı hemen hemen aynı şiddetle CHP'ye yükleniyordu. İki küçük partinin sözcüleri eski defterleri karıştırıyorlar, bin defa söylenmiş şeyleri CHP aleyhinde tekrar ediyorlardı. Bu hava içindedir ki Turgut Göle, pür hiddet Pembe Köşke geldi. Yani, CHP buna ne kadar dayanacaktı? CHP'lilerin elleri armut mu devşiriyordu? Kendileri de pekâlâ, birtakım Hürriyetçilerin bugün şikâyet edilen rejimi bu hale getirmekteki rolünü sayıp dökebilirlerdi. Göle, sanırım en ziyade Çelikbaş'a tutuluyordu.

İsmet Paşa heyecanlı Kars milletvekilini elinden geldiği kadar teskin etmeye çalıştı. Fakat o gittikten sonra bana, samimi bir sesle, «Hakkı var. Muhalefet partileri birbirlerini kötülerlerse bilhassa bizimkiler tutulmaz hal alırlar. İktidardan gelen hücumları biliyorsun. Onlarla uğraşıyorlar. Ama, haydi onlar rakiptir. Ya bunlar? Bunlar dost. Dosttan gelen acı sözler daha fazla tesir eder» dedi.

İşbirliği bu suretle bir defa daha güç devrine girdi. Zaten bu işbirliği, Demirkıratın gemi azıya aldığı 1954'ten 1957'ye kadar bir ilerledi, bir geriledi. Her gerileyişinde iktidar imdada yetişti ve bir davranışıyla gevşeyen vidaları sıkıştırdı. 1956 yazında da öyle oldu. Bu sırada DP kaynıyordu. Köprülü istifa etmişti. Nedim Ökmen etmek üzereydi. Meşhur «16 Yargıç Olayı» yaşanmıştı. Haklarında Meclis soruşturması açılan eski bakanların topu, tabii temize çıkarılmıştı. Daha neler, neler... Bunları, şu işbirliğinin 1957'ye kadar gelişinin hikâyesini karıştırmasın diye bir başka yerde anlatacağım. Şimdi sözünü etmek istediğim muhalefet partilerinin aralarında yeniden birleşmelerine yol açan olay.

Yaz başlarken DP, Meclisin tatilinde yurt içinde fazla hırpalanmamak için üç başlı bir yasalar dizisi çıkardı. Buna triloji demek kabildir : Basın Yasası, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası ve Milli Korunma Yasası. Muhalefet, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerinin görüşüleceği Meclis oturumunu toptan terk etmek kararı verdi. Bu, Meclisin terki değildi. O oturumda, gösterişle salondan çıkılacaktı. Önce CHP adına İsmet İnönü konuşacaktı. Sonra, Hür. P adına Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu söz alacaktı. Nihayet CMP adına Osman Bölükbaşı kürsüye gelecekti ve nutkunun sonunda üç muhalefet partisinin oturumu terk etme kararını açıklayacak, muhalif milletvekilleri çalımla salondan çıkacaklardı.

Bu, İsmet Paşa da dahil olmak üzere muhalefet liderleri arasında kararlaştırıldı. Üç genel başkan, partilerinin yetkililerini de yanlarına alarak toplandılar. O toplantıda varılan kararın sızmamış olması DP'yi pek şaşırttı. DP'nin en yüksek kademelerinin toplantılarında konuşulanlar, hatta birtakım özel sohbetler yarım saat içinde Ankara'da duyulur, bizim kulağımıza gelirken İsmet Paşa, Karaosmanoğlu ve Bölükbaşı'yla arkadaşlarının ağızlarını sıkı tutmuş olmaları bir başarıdır.

O gün ben Meclisteydim ve olacakları biliyordum. Zaten, bunu kısa sürede kararlaştırmışlardı. İsmet Paşanın konuşması olaysız geçti. Karaosmanoğlu talihsiz bir söz söyledi, bunun geri alınıp alınmaması tartışması sonunda kürsüden indirildi ve salondan çıkarıldı. Buna rağmen Hür. P'liler liderlerini takip etmediler. Bölükbaşı'nın konuşmasından sonra hazırlanan mizansen gereği salondan çıkıldı. Onlar çıkarken Adnan Menderes'in «tıpış tıpış döneceklerdir» diye ba-

ğırdığını hatılıyorum. Sinirli, hiddetli bir hali vardı, bunu saklamaya çalışıyordu, fakat başaramıyordu.

Gerçekten de, muhalefet Meclise dönecekti. Ama o gün ortaya çıkan başka bir olay değişik gelişmeye yol açtı. Bölükbaşı konuşmasını tamamladı, muhalif milletvekilleri çıktılar. Hatta görüşmeler devam etti. Bir süre sonra başkanlık divanı bir istekle Meclisin karşısına geldi. Osman Bölükbaşı'nın konuşmasında bir suç keşfedilmişti. Bir suç değil de, bir hakaret. Halbuki Meclis, bu nutku sakin sakin dinlemiş, Karaosmanoğlu'nun sözlerine itiraz ettiği halde, Bölükbaşı'ya hiç itiraz etmemişti. Hakaret, anlaşılan «içerde» bulunmuştu. Şimdi bu sözlerin zabıttan çıkarılması isteniliyordu. Meclis bunu kabul etti. Yani, sadece Demokratları kalmış Meclis.

Bu, «zabıttan çıkarma» alışkanlığı Mecliste DP'nin bir hastalığı halini almıştır. Bunun kâşifinin de eski CHP olduğu muhakkaktır. Zaten DP pek az yeni şey keşfetmiş, daha ziyade, eski CHP'nin kusuru olarak ne biliniyorsa, onların hemen hepsini alıp kendi politikası, tutumu, prensipleri yapmıştır. Bir muhalif, DP büyüklerinin hoşuna gitmeyecek bir şey mi söyledi? Hemen Meclise bir karar aldırılır ve bu söz hiç söylenmemiş sayılırdı. Doğal olarak zamanla bu çeşit sözlerin sahiplerine karşı hiddet ve şiddet arttı. Nitekim 1960'ın o unutulmaz ilkbaharında böyle bir muamele, İsmet Paşaya da yapılmak istenilecek ve olayın ertesi günü 27 Mayıs ihtilali İstanbul'da fiilen, 28 Nisan Olayları halinde başlayacaktır.

Tabii Bölükbaşı'nın çapı, milletin galeyan haline gelmesine yol açacak çap değildi. Ama bu, muhalefetin galeyan haline gelmesine yol açtı. Demek ki Mecliste, milletvekilleri için fikirlerini söyleme olanağı kalmamıştı. Meclisin bir sonraki toplantısına da katılmamak lazımdı. Şimdi, olay şu : Muhalefet «salondan çıkış» gösterisini bir çarşamba günü yapıyor. Bu, başta genel başkanlar, muhalefet partilerinin ortak kararıdır. Ama, normal olarak cuma oturumuna girilecektir. Hür. P. Bölükbaşı'ya reva görülen muamele üzerine cuma oturumuna da katılınmamasını istedi.

İsmet Paşa bu talepten hoşlanmadı. O akşam eve geldiğinde keyifsiz bir hali vardı. Kendileriyle işbirliği yapılması düşünülen partilerden gelen böyle bir talebi reddetmek kolay değildi. Bu, bir başlangıç oluyordu. Bir cephe kuruluyordu. Bunun mücadeleye faydası dokunacaktı. Fakat istenilen eylemin sonu yoktu. Çarşamba girmedin. Cuma da girmedin.

Haydi, bir daha pazartesiye de girmedin. İsmet Paşa bunları anlatırken bana, «Sonra?» diye sordu.

Sonrası, gerçekten yoktu. Gerçi bütün partilerde, özellikle partilerin milletvekili olmayan mensuplarında —herhalde bekâra karı boşamak daha kolay geldiği için— muhalefetin Meclisten çekilmesi eğilimi vardı. «Sine-i millet» lafı o günlerde de ağızlarda dolaşıyordu. Fakat İsmet Paşanın buna şiddetle ve kesinlikle karşı bulunduğunu biliyordum. Onun inancı, mücadelenin Mecliste kanalize edilmesi, yahut «la sesleri»nin Meclisten memlekete verilmesiydi. Meşruiyet bunu gerektirirken, üstelik bir hiç yüzünden Meclisten çekilmek, elbette ki düşünülemezdi.

İsmet Paşa, Hür. P'nin teklifini reddedemedi. Eğer CMP mutabıksa, CHP cuma günü de Meclise girmemeye hazırdı. CMP demek, tabii gene Osman Bölükbaşı demekti. Bölükbaşı ise, partinin bir kongresinde bulunmak üzere İstanbul'a gitmişti.

Hür. P işin o kadar peşindeydi ki genel sekreterleri İbrahim Öktem'i, İstanbul'a gönderdiler. Öktem, Bölükbaşı'dan olumlu haber getirdi. CMP de teklifi kabul ediyordu. İsmet Paşa, hiç istemeyerek, karara katıldı. Üstelik, gündemde birtakım CHP milletvekillerinin dokunulmazlıklarının kaldırılması teklifi de vardı. İsmet Paşanın bazı arkadaşları bunu hatırlattılar : İsmet Paşa, işbirliğini henüz doğmuşken öldüremeyeceğini söyledi. Zaten İsmet Paşa, işbirliği konusunda daha pek çok güllabicilik yapacaktır.

İsmet Paşanın korktuğu başına geldi : Pazartesi oturumuna da katılınamadı. Nasıl katılınabilecekti ki? Durumda bir değişiklik olmamıştı.

Onun üzerine pazartesi akşamı, İsmet Paşa bu işin bir neticeye bağlanması lüzumunu yeni ortaklarına hatırlattı. Bir çıkış yolu bulmak lazımdı. İktidarı açmaza alacağız diye muhalefetin kendisi açmaza düşmüştü. İsmet Paşa, salı günü üçlerin toplanmasını istedi. Toplantı Kasım Gülek'in Bahçelievler'deki evinde yapılacaktı.

Nitekim, yapıldı da.. İsmet Paşa toplantıya biraz endişeli gitmişti. Daha rahatlamış olarak döndü. Meclisten çekilmenin düşünülemeyeceği üzerinde görüş birliği olmuş. Bir an önce Meclise dönülmesi lüzumu kabul edilmiş. En iyi hal çaresi olarak bir bildiri yayımlanması söz konusu edilmiş.

Toplantıya İsmet Paşa, ev sahibi Kasım Gülek'ten başka Meclis Grubu Başkan Vekili Nüvit Yetkin'le katıldı. Karaosmanoğlu, Alican ve Muammer Alakant'la gelmiş. Bölükbaşı ise Ahmet Bilgin'i ve Fuat Arna'yı getirmiş. Tuhaftır, gazeteciler o toplantıyı da, genel olarak, zamanında öğrenemediler. Muhalefetin sırları, anlaşılan daha iyi saklanıyordu.

Böylece, üç muhalif partinin liderleri birkaç defa ortak toplantı yapmak fırsatını buldular. Tabii bu, birtakım kompleksleri dağıttı ve iyi oldu. İsmet Paşa bunların birinin sonunda, «Benim, sandıkları gibi korkulacak bir adam olmadığımı anladılar» dedi.

Ama biraz yanılıyordu.

O hafta, İsmet Paşanın deveye hendek atlatıcıların sabrını gösterdiğini biliyorum. Köşke her akşam âdeta bitap ve sinirli geliyor, kendisine yapılmış olanlardan, gösterilen anlayışsızlıklardan şikâyet ediyordu. Bazen de bize uğruyor, bir kadeh içki içiyor, yorgunluğunu atmaya çalışıyordu.

Kasım Gülek'in evindeki ilk toplantıdan sonra çeşitli toplantılar yapıldı. Bunlarda Osman Bölükbaşı bir tahammül edilmez adamdı ve yapmadığını bırakmıyor, türlü huysuzluk, şımarıklık ve patavatsızlıkla herkesi deli ediyordu. Üçlü toplantılara liderler geldiği, yani hep İsmet Paşa ve Karaosmanoğlu CHP ve Hür. P heyetlerine başkanlık ettikleri halde Bölükbaşı birçok toplantıya tenezzül etmedi, kendisini temsil ettirtti. Sanki bir dev partinin başındaydı. Aman yarabbi, ne küçük sorunları iş yapıyordu. Sanırım Bölükbaşı'nın kimliği, birçok politikacı için o toplantılarda anlaşılmıştır. Diğer taraftan Hür. P'de de, başka bakımdan güçlükler vardı. Bazı kimseler CHP'nin yanında görünmeyi tehlikeli buluyorlardı. Bunun kendilerine DP oylarını kaybettireceğini söylüyorlardı. İsmet Paşa, bütün bu güçlükleri birer birer, sabırla yendi. Bazen kendi arkadaşları çileden çıkıyorlardı. Bir gün İsmet Paşa onlara, «Bu kadar deliyle uğraşıyorum. Allah aşkına bir de sizinle uğraşmayayım» diye haykırdı.

Gerçekten, bir pazar günü imzalanıp kamuoyuna duyurulan üçlü bildiri şimdi bana bir güllabicilik örneği gibi geliyor. Bölükbaşı, imza töreninin CMP binasında yapılmasını istemişti. «Peki» denmişti. Bölükbaşı, imza yerinde ilk ad olarak kendi adının bulunmasını istemişti. «Peki» denmişti. Hür.

P müzakerelerin kendi genel merkezlerinde yapılmasını istemişti. «Peki» denmişti. CHP'ye uğranılmamıştı bile. Üçlü bildiriye İsmet Paşa imzasını üçüncü koymuştu. Gülerek anlattı: Fotoğraf çekilirken de sol başta bir köşeye sığınmış. Resimde Bölükbaşı bütün heybetiyle görünüyordu. Bildiride üç parti rejimle ilgili sorunları millete bildiriyorlardı. Bu, ilk ortak belge oluyordu. Fakat işbirliğinden söz yoktu. Hür. P ve bilhassa CMP buna razı olmamışlardı.

Bu üzücü, asap bozucu devrede İsmet Paşanın bir tek defa sabrı tükenmiştir. İmza günü, ev sahibi durumundaki Osman Bölükbaşı ortada görünmemiş. Herkes geldiği ve her şey hazırlandığı halde, basit bir incelik kuralı gereği herkesten önce orada bulunması gereken CMP lideri bezme ekâbirliğini belli etmiş. İsmet Paşa:

«Baktım saat dörde yirmi var, sert bir şekilde 'Nerede Osman Bey?' diye seslendim. Kızdığımı anladılar. Ahmet Bilgin 'Şimdi geliyor' diye özür diledi. Bölükbaşı 'Affedersiniz, beklettim' diye içeri girdi» diye olayı anlattı.

Üçlü bildiriden birkaç gün sonra Meclis kapandı. Yalnız, tatil 15 Ağustosa kadardı. 15 Ağustosta milletvekilleri Ankara'ya döneceklerdi. Bir yıl önce iktidar, milletvekillerinin Mecliste bulunmasını istemiyordu. Onun için daha mayıs başında Meclis tatile sokulmuş, ancak 6/7 Eylül olayları DP büyüklerinin planlarının tam olarak uygulanmasını önlemişti. Bu sefer DP büyükleri milletvekillerinin memlekette fazla dolaşmasını tehlikeli buluyorlardı. Onun için araya 15 Ağustos bölmesini koymuşlardı. Üçler bir ara bu tatilde beraber dolaşmak, beraber çalışmak şıkkını düşündüler. Fakat düşünce hiçbir uygulama alanı bulamadı. Muhalif partiler birbirleriyle dalaşmak alışkanlığını bırakmış değillerdi. Zaten, sonuna kadar da kurtulamadılar.

Meclis tatil olunca, İsmet Paşayla birlikte İstanbul'a, Heybeliada'ya gittik. Denize girmeye başladı, yorucu devrenin acısını çıkarmaya çalıştı. Fakat işler İstanbul'da da yakasını bırakmıyordu. CHP ekipleri tek başlarına yurdu tarıyorlardı. İsmet Paşa da partililerle sık sık görüşüyor, İstanbul'a iniyordu. Halk nerede İsmet Paşayı görse, onu bu sefer eskisinden de fazla alkışlıyordu. İsmet Paşa memnundu.

Meclis ağustos dönemini çabuk bitirdi. Her gün toplanıyordu. İsmet Paşa Erdal'la birlikte Ankara'ya döndü. Meclis çalışmalarına katılıyor, akşamüzeri Pembe Köşkün kapısı

önünde İngilizce ve Almanca gazetelerini okuyordu. Meclisin ağustos döneminde Demokratlar «33 Vatandaş» hikâyesini getirdiler. Mustafa Muğlalı'nın kurşuna dizdirdiği 33 vatandaşın sorumluluğunu Demokratlar bütün iktidarları boyunca İsmet Paşaya yüklemeye çalışmışlar, fakat bunu bir türlü başaramamışlardır.

İsmet Paşa eylülün ilk günlerinde, Meclisin kapanmasını beklemeden, gene Erdal'la birlikte İstanbul'a döndü. Dönüşünden önce bir akşam Köşke Enver Güreli'yi çağırdı, onunla konuştu. Güreli, Hürriyetçilerin en makullerinden biriydi. İsmet Paşa Heybeliada'da tekrar deniz banyolarına başladı. Bu arada İstanbul'a da iniyordu. Not defterine göre o günlerde görüştüğü kimseler Gülek, Muhlis Sırmalı, Ali Sohtorik, Mümtaz Ökmen, Falih Rıfkı Atay, Ali Rıza Türel, İlhami Sancar, Fuat Sirmen, Kâzım Özalp, Hilmi Uran, tabii Fikret Yüzatlı, Yakup Kadri, Ali Rıza Artunkal gibi eski arkadaşlarıdır.

İşte bu sıradadır ki Hür. P'den Genel Sekreter İbrahim Öktem için bir randevu istediler. Öktem, önemli bir konuyu İsmet Paşaya bildirecekti. İsmet Paşa Öktem'in Heybeli'ye gelmesini söyledi. Hür. P Genel Sekreteri, partisinin birkaç gündür yaptığı toplantılarda alınan kararları bir muhtıra halinde Heybeliada'ya getirdi. Gerçi muhtırayı resmen, Ankara' da partilerin genel merkezlerine vereceklerdi. Ama önce bunun İsmet Paşaya duyurulmasında fayda görmüşlerdi.

Muhtıra, Hür. P'nin partiler arası işbirliğini nasıl anladığını ve hangi esasları ileri sürdüğünü belirtiyordu. Hür. P'li akademisyenler toplanmışlar, her şeyi düşünmüşlerdi. Bütün sorunlar çüzülüyordu. İbrahim Öktem akşama doğru Adadan ayrıldı. Sonradan benim öğrendiğim o zaman Hür. P'nin İstanbul İl Merkezi olan Recep Peker'in Sultanahmet'teki evinde —sonra bu ev CHP'nin İl Merkezi olmuştur— arkadaşlarına İsmet Paşayla olan konuşmasını olumlu anlatmış. İsmet Paşanın Hür. P tekliflerini uygun bulduğunu söylemiş. Konunun, Parti Meclisinde görüşüleceğini bildirmiş.

Halbuki İsmet Paşa, Öktem'le görüşmesinden düşünceli ayrıldı. İsmet Paşa böyle hallerde bir koltuğa oturur ve hiç konuşmadan düşünürdü. O gün de, Hür. P Genel Sekreterini uğurladıktan sonra öyle yaptı. Caddeye bakan büyük odadaki geniş, kahverengi koltuktan ancak yemek zamanı kalktı.

«Keyifsizsiniz, Paşam» dedim.

«Bunlar benim, seçimlerde kazanırsak cumhurbaşkanı olmayacağımı şimdiden millete ilan etmemi istiyorlar» dedi.

Bir an durdu ve ekledi :

«Haysiyetşiken bir şey..»

Öktem'in getirdiği muhtırada, sahiden, her şey dönüp dolaşıp İsmet Paşanın cumhurbaşkanlığında düğümleniyordu. Sanki, ortada böyle bir sorun vardı. Hür. P kurulacak Meclisin bir Kurucu Meclis olmasını, bunun 18 ay sürmesini, bu devrede rejimin şartlarını esaslı şekilde güvence altına alan hukuki müeyyidelerin konulmasını, sonra yeni seçime gidilmesini istiyordu. Muhtırada, laf arasındaymış gibi, cumhurbaşkanlığı müessesesi üzerinde duruluyordu. Hür. P buraya «partilerin üstünde, müstakil hüviyetli, muhterem bir şahıs» istiyordu. Yani, İsmet Paşayı istemiyordu ve bunun CHP tarafından da ilanını bekliyordu. Nitekim daha sonraları, bu talepleri kabul edilmedi diye Hür. P akademisyenleri kızacaklar ve İsmet Paşayı illa cumhurbaşkanı olmak ihtirasıyla suçlayacaklardır. Hatta bu suretle gene bir «fospozisyona düşürme» hevesine kapılacaklar ve bu heveste İbrahim Öktem'le Turan Güneş çok çaba harcayacaklardır.

II

İşbirliği konusunda Hür. P'nin muhtırasını İbrahim Öktem'in Heybeliada'da İsmet Paşaya, Ankara'da ise Enver Güreli'nin CHP Genel Merkezine vermelerinden birkaç gün sonra Heybeliada'daki evde yeni bir grup konuk ağırlandı. Bu sefer gelenler CHP'nin Genel İdare Kurulu üyeleriydi. Başlarında Kasım Gülek vardı. Turgut Göle, Hasan Reşit Tankut, Kâmil Kırıkoğlu, Orhan Öztrak, Necati İlter... Geldikleri zaman saat sabahın onuydu. Gittiklerinde akşamın beşi. O kadar zaman, aşağıdaki büyük ve uzun yemek masasının başında Hür. P'nin verdiği muhtırayı konuştular.

İsmet Paşanın canını, cumhurbaşkanlığı hikâyesi sıkmıştı. Fakat o günkü toplantıdan sonra gülerek dedi ki :

«Ooo, bizim arkadaşlar kızgınlıkta benden ileriler..»

Genel İdare Kurulu üyelerinin çoğu, bilhassa Turgut Göle, küçük muhalefet partileriyle eşit şartlar altında işbirliği yapmanın CHP örgütüne kolay kabul ettirilemeyeceğini söylemişler. «Bizim örgütümüz onların örgütünün ne olduğunu iyi biliyor» demişler. Gerçekten de bütün ömrü boyunca Hür.

P Türkiye'nin herhangi bir tarafında bir «levha - parti» olmaktan ileri gidememiştir. Hür. P'lilerin «örgüt» dedikleri şey son derece cılızdı ve birçok yerde sadece beş veya altı kişilik bir idare kurulundan ibaretti.

Göle gibi partililerin Hür. P ile eşit şartlar altında işbirliği istememeleri CHP örgütü kadar şahsen kendilerinin de gerçek eğilimiydi. Bir defa Turgut Göle ve onun tarzında düşünenler seçimleri çantada keklik görüyorlardı. DP ne kadar hile, baskı yapsa CHP'nin iktidarı tek başına alacağından emindiler. Hür. P ve CMP zaten bir şey getirecek değillerdi. O halde, onları niçin kuyruğa takmak söz konusu oluyordu? Herkes seçime girerdi, yeni kurulacak Mecliste, gelecek kuvvetlere göre iktidar oluşurdu.

İsmet Paşa o günün uzun ve yorucu tartışmalarına rağmen memnundu. Kendi tavsiyesi, iplerin koparılmaması olmuştu ve Genel İdare Kuruluna bunu kabul ettirmişti. Partililerin Adaya geldikleri gün pazartesi idi. İsmet Paşa cuma için, İstanbul'da Parti Meclisini toplantıya çağırdı. Genel İdare Kurulu Hür. P'nin muhtırası hakkında bir rapor hazırlayacaktı, o rapor Parti Meclisinde görüşülecekti. Parti Meclisi CHP'nin kurultaydan sonra en yetkili organı olarak cevabını verecekti.

İsmet Paşa perşembe günü Taşlık'a indi. Time dergisinin sahibi kendisinden randevu istemişti. İsmet Paşa ve Gülek Mr. Luce ile buluştular. İsmet Paşa akşam Adaya döndüğünde uzun, etraflı ve iyi konuştuklarını söyledi. O tarihlerde Time Türkiye'yle yakından ilgiliydi. Menderes'in rejimini, bilhassa basına yapılan muameleyi şiddetle eleştiriyordu ve DP'nin büyükleri Time'a deli oluyorlardı. Tabii iktidar, Mr. Luce'un İsmet Paşayla görüştüğünü haber aldı. Daha o zamandan telefonlar dinleniyor, kapalı şekilde de olsa İsmet Paşa takip ettiriliyordu. Ancak daha sonra bu takip en açık şekilde olacak, İsmet Paşanın arkasına bir otomobil dolusu polis takılacak, bu polisler İsmet Paşanın birisiyle beraber bindiği taksilerin şoförlerini «Ne konuştular» diye sıkıştıracaklar, polis otomobili gece gündüz İsmet Paşanın evinin yanında duracak ve bu polisler ancak 27 Mayıs sabahı, Harbiyeliler tarafından ellerinden silahları alındıktan sonra bir duvarın dibine oturtulacaklar ve oradan yerlerine geri gönderileceklerdir.

Bir gün sonra Parti Meclisi toplantısı için İsmet Paşa tekrar İstanbul'a indi. O sıralarda Ömerler Caddebostan tarafın-

da bir yerde yazlıktaydılar. Taşlık'taki ev kapalıydı. Gündüzleri konuk kabul edilebiliyordu, ama gece yatmak güçtü. İsmet Paşa, kardeşi Hasan Rıza Temelli'nin Teşvikiye'deki apartman dairesinde kaldı. Biz de oradaydık.

Parti Meclisi iki gün sürdü. Parti Meclisinde iki eğilim belirmişti. Turgut Göle grubu görüşlerinde ısrar etmişler. Buna karşılık İsmail Rüştü Aksal ve arkadaşları işbirliğinin lüzumu üzerinde durmuşlar. Tabii konuşmalar çeşitli olmuş. Bunları, hemen her zaman olduğu gibi İsmet Paşa derleyip toplamış. Hür. P'ye verilecek yanıtı cumartesi günü İsmet Paşa, 29 Eylül tarihiyle imzaladı.

Bu, «29 Eylül» tarihinin bir özelliği vardır. Hür. P'nin akademisyenleri bir işbirliğine davet niteliğinde olan muhtıralarını şöyle bağlamışlardı: «Teklifimiz hakkındaki umumi idare heyetiniz kararını 30 Eylül 1956 tarihine kadar bekleyeceğimizi ifade etmek isteriz». Sanki, Recep Peker'in eski evindeki Hür. P Merkezinden CHP ve CMP'ye birer ültimatom veriliyordu. İbrahim Öktem muhtırayı Heybeli'ye getirdiğinde İsmet Paşaya sordum:

«Peki, cevabınızı 30 Eylülde değil de, 1 Ekimde verseniz ne olacak?»

«Kim bilir? Herhalde bir büyük planları vardır..»

İsmet Paşadan başka kim olsaydı, böyle bir münasebetsiz tutum karşısında partisinin yanıtını 1 Ekim tarihiyle imzalardı. Nitekim CMP ne mühlete aldırdı, hatta ne de muhtıraya bir önem verdi. İsmet Paşa, Hür. P'nin muhtırasına onların arzu ettikleri tarihte yanıt sunmaya dikkat gösterdi. İsmet Paşanın, bir tek küçük sorunu «haysiyet meselesi» haline getirdiğini görmedim. Herhalde bu, gerçek büyük adamların huyu. Yahut, İsmet Paşanın sabır ve tahammülünün kanıtı.

Fakat Parti Meclisinin yanıtı Hür. P'nin liderlerini hiç memnun etmedi. Parti Meclisi, Hür. P'nin muhtırasını iki kısma ayırmıştı. Birinci kısım, hayati rejim sorunlarıydı. Bunlar temel konulardı. CHP bunlarda Hür. P ile mutabıktı. Ama Hür. P'liler bunlarla iktifa etmemişler, tam 12 madde sıralamışlardı. Yok, yeni Meclis görevini 18 ay içinde bitirecekti, yok, partiler seçimlerde gösterecekleri adayların beşte birini bağımsızlardan seçeceklerdi, yok, cumhurbaşkanlığına bu bağımsızlardan bir «muhterem zat» getirilecekti, yok seçimlere eşit olarak girilecekti.. Parti Meclisinde bunların bir kısmının

deli saçması olduğu hususunda âdeta ittifak belirmişti. Ama CHP gene de, bunları reddetmemek nezaketini gösterdi. Parti Meclisinin yanıtında «bunları oturur, ilerde konuşuruz» deniliyordu. Sonra CMP'nin yanıtının da beklenmesi lüzumu belirtiliyordu.

Hür. P'liler tekliflerinin aynen kabul edilmemesini âdeta hakaret saydılar. Efendim, memleketin bu kadar değerli kişisi bir araya gelip böyle bir şaheser hazırlamıştı, İsmet Paşa ve CHP bunu hemen ve aynen kabul etmiyor, «Oturup, konuşalım» diyordu. Bundan istiskal çıkmaz da, ne çıkardı?

Parti Meclisinin yanıtını İsmet Paşa, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu ile İbrahim Öktem'e şahsen verdi. İki Hür. P lideri 30 Eylül sabahı —bir pazardı— Hasan Rıza Temelli'nin evine geleceklerdi. O sabah İsmet Paşa bana, «Kendilerini burada ağırlarız, sonra Taşlık'a gideriz, orada mahrem konuşuruz» dedi.

Fakat gazeteciler böyle bir ziyaretin yapılacağını haber almışlardı. Nitekim 11.00'den önce Temelli'nin evinin kapısı çalındı. Kapıyı ben açtım. Gazete fotoğrafçılarıydı.

«Ağabey, Fevzi Lütfi bey burada mı?» diye sordular.

«Burada mı olacaktı?» dedim.

«Evet! Saat 11.00'de Paşayı ziyaret edeceğini bildirdiler..»

İçerde, Paşaya bunu söyledim. «Nereden öğrenmişler?» diye pek şaştı. Ama fotoğrafçıları odaya buyur etmemi istedi. Yanlarına gitti. Görüşmenin Taşlık'ta olacağını söyledi, orada beklemelerini tavsiye etti. Tabii fotoğrafçılar Taşlık'a hemen gitmediler. Apartman kapısının önünde mevzilenip önce Karaosmanoğlu ile Öktem'in gelişlerinin resmini çektiler, Taşlık'a ondan sonra seğirttiler.

Hür. P liderlerini bizzat Paşa karşıladı. Oturttu. Parti Meclisinin kendi imzasını taşıyan yanıtı cebindeydi. Onu uzattı :

«Bunu okuyunuz» dedi ve ekledi :

«Sonra, bize, Taşlık'a gideriz, orada görüşürüz.»

İsmet Paşanın not defterinde, 30 Eylül 1956 tarihini taşıyan yaprakta yazan şudur : «Saat 11'de Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, İbrahim Öktem. Evvela Rıza'nın evinde. Sonra Maçka'da. Nahoş ve kırgın bir konuşma. Cevabımızı müphem buldular. Beğenmediler».

Sahiden de, Hür. P'liler âdeta düş kırıklığına uğramış gibiydiler. Nitekim sonradan bana anlatılan, o pazar ve pazarte-

si günü Recep Peker'in eski evi CHP'ye ve İsmet Paşaya bol bol atıp tutmalara sahne olmuş. Karaosmanoğlu ve Öktem CHP' nin yanıtını kendilerini orada bekleyen kurucu arkadaşlarına götürmüşler. Onlar da yanıtı belli belirsiz bulmuşlar. Birçoğu «Bizim tekliflerimizi kabul etmemek de ne demek?» diye sormuşlar ve CHP'yi açık fikir söylemediğinden dolayı kusurlu bulmuşlar.

O hafta içinde Hür. P'lilerin İsmet Paşa aleyhinde garip bir kampanyaları başladı. İbrahim Öktem ile Turan Güneş Anadolu'ya çıktılar ve Konya'da İsmet Paşayı illa cumhurbaşkanı olmak, CHP'yi de illa iktidara gelmek istemekle suçladılar. Onlara göre, İsmet Paşa ve CHP, bunu tutturduklarından dolayı muhalefet işbirliği yapamaz hale gelmişti. Her şeyi bozan İsmet Paşanın ve CHP'nin bu ihtirasıydı. Hatta Öktem'le Güneş'in bir laflarına İsmet Paşanın pek güldüğünü hatırlıyorum. İki ahbap çavuşlar demişler ki :

«Bakınız, işte biz, eğer icap ederse 1958 seçimlerinde adaylığımızı koymayalım. Biz memleket için, büyük dava için çalışıyoruz. Bizler genç insanlarız. Hayatlarımızı 1954'ten evvel ne ile kazanıyorsak 1958'den sonra aynı şekilde tanzime hazırız.»

Yani, sanki İsmet Paşa, cumhurbaşkanlığından başka bir şekilde geçinmeye razı olmadığından dolayı illa cumhurbaşkanı olmak için tutturmuştu! Bu demagoji kampanyası bir hayli sürdü, İsmet Paşayı da bir hayli üzdü. İsmet Paşanın üzüntüsü bu genç ve aydın insanların sorunları niçin bu derece yüzeysel gördüklerini anlamamasından ileri geliyordu.

Mamafih, Öktem'le Güneş'in bu yaygaralarının nedenini o tarihte bana anlatmışlardır. Hür. P'nin meşhur 12 maddelik muhtırası Recep Peker'in evinde, üzerinde ittifak edilerek hazırlanmamış. Partinin bazı kurucuları CHP'ye karşı katı tavırlarını devam ettirmişler. CHP ile işbirliği yapmak demenin İsmet Paşanın kucağına düşmek olduğunu iddia etmişler. Hür. P'nin bunu paylaşması için hiçbir neden görmediklerini belirtmişler. Bunların başında, tabii Ekrem Alican geliyormuş. Nitekim o haftanın Akis'ine koyduğumuz bir Alican resminin altına «Her şeye samimi muhalif» dedik. Sene 1956. Alican hep, o huysuz adam olarak kaldı.

Alican grubuna Turan Güneş ve İbrahim Öktem karşı çıkmışlar. Onlar, memlekette İsmet Paşaya ve CHP'ye karşı bir allerjinin düş ürünü bulunduğunu söylemişler. «Biz gez-

dik ve gördük. En kuvvetli parti CHP'dir» demişler. CHP ile işbirliğinin Hür. P'ye yararlı olacağını bildirmişler. Hazırlanan muhtıranın İsmet Paşa tarafından kabul edileceği tezini savunmuşlar. İbrahim Öktem Heybeliada dönüşü arkadaşlarına, İsmet Paşanın tepkisinin, yerinde olduğunu da ifade etmiş. Fakat Parti Meclisi CHP adına «tekliflerinizi oturup konuşalım» deyince ve pazar, pazartesi günleri kurucular, bu yanıtı yetersiz bulunca, iki ahbap çavuşlar çareyi kaçmakta bulmuşlar. Anadolu'da İsmet Paşa ve CHP aleyhinde cumhurbaşkanlığı ve iktidar konusunda bir kampanya açarlarsa kendilerine daha az satışılacağını düşünmüşler. Bunun üzerine ver elini Konya demişler.

Hür. P resmi yanıtını daha sonra verdi. Kurucular Ankara'ya gittiler ve oradaki genel merkezlerinde toplandılar. Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu toplantılarda daha ılımlı olunmasını tavsiye etmiş. CHP'nin yanıtının olumsuz olmadığını belirtmeye çalışmış. Fakat, genç arkadaşlarının bu sefer döktükleri kibritleri toplamayı başaramamış. Hür. P'nin resmi yanıtı, küskünlük ifade eden bir bildiri oldu. Böylece, işbirliği görüşmeleri bir defa daha kesildi. Ama Hür. P'liler hep başka tellerden çalmakta devam ettiler. Örneğin Fethi Çelikbaş, «Artık işbirliği filan yok. Öküz öldü, ortaklık ayrıldı» derken Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu «muhalefet partileri beraber çalışmalıdırlar, her şey düzelecektir» diyordu.

Burada, Hür. P hakkındaki düşüncemi söylemek istiyorum. İspatçılar haklı bir davayı en başarısız, hatta kötü taktikle güttüklerinden dolayı bir sonuca ulaşamamışlardır. Ben sonraları, Hür. P'yi YTP'ye çok benzetmişimdir. İkisi de, kısa zamanda «varlık nedeni bulunmayan bir örgüt» durumuna gelmişlerdir. Sanırım ikisinin de bu hale düşmesindeki neden, liderlerinin veya lider takımının kararsızlığıdır. YTP'nin serencamını 1960 sonrasına geldiğim zaman anlatacağım. Hür. P bir yandan CHP'nin başlıca savunucusu olduğu fikirleri savunmuştur, öte taraftan CHP karşısında kompleks duymuş, onunla bir görünmekten korkmuştur.

Hür. P ile müzakereler kesildikten sonra İsmet Paşa kasımın başına kadar İstanbul'da kaldı. O sonbahar Ömer'in küçük oğlu Eren doğdu ve bütün aile için bir sevinç kaynağı oldu. Küçük Eren derhal büyükbabasının «en sevdiği torun»u sanını aldı. İsmet Paşa bir gün bana gülerek, «Benim bir büyük meselem vezirlerimden torunlarıma, yakınlarımın birbirlerini kıskanmalarıdır» demiştir.

İsmet Paşanın «gözde torun»u bir tek özel nedenle bu sanı alır. En küçük olduğu için. İsmet Paşa hep, «Ben torunlarımdan en fazla en küçüğünü severim» der.

Ailede, bunun «teşvik mahiyetinde» söylendiğini hep biliriz ya...

O sonbaharda siyasi açıdan bir önemli işaret İsmet Paşaya «iyi günler»in yaklaştığını belli etti. Ekimin 27'sinde İstanbul'da, Taksim Gazinosunda CHP'nin il kongresi vardı. İsmet Paşa o kongrede bulunmak için İstanbul'daki ikametini uzattı. 2 Kasımda ise İstanbul'da, Teknik Üniversite yeni ders yılını açacaktı. Üniversitenin rektörü cumhurbaşkanı ve başbakanla birlikte muhalefet liderini de davet etti. İsmet Paşa, davete katılıp katılmamakta kararsızdı. Gençlerin kendisine yönelik gösteri yapabileceğini, bunun da tatsız olaylara neden olabileceğini düşündü. Fakat bunun önemsenecek bir neden olmadığını, kendisine arkadaşları söylediler. Aksine, bu, üniversitenin nabzının nasıl attığına doğru ve yakından teşhis koyabilme olanağı verecekti.

Ben o gün Ankara'ya dönmüştüm. İsmet Paşa 3 Kasımda İstanbul'dan hareket etti ve 4 Kasımda Ankara'ya geldi. Teknik Üniversitede olanları kendisinden dinledim. Daha salona girerken gençler İsmet Paşayı var kuvvetleriyle alkışlamaya başlamışlar. Tören bir kenarda kalmış, İsmet Paşa bütün ilginin odağı haline gelmiş. Öğrenciler hakikaten görülmemiş bir tezahürat yapmışlar. Herkes ayağa kalkmış ve kendiliğinden tezahürata katılmış. Fakat asıl, çıkış müthiş olmuş. Gençler bir anda otomobilin etrafını sarmışlar, meşhur «Ya.. ya.. ya.. şa.. şa.. şa.. İsmet Paşa çok yaşa» sesleri arasında muhalefet liderini bahçe kapısının dışına kadar uğurlamışlar. Otomobili birkaç defa havaya kaldırmışlar. Genç kızlar, delikanlılar müthiş bir heyecan içinde bu sevgi gösterisini uzun zaman devam ettirmişler.

İsmet Paşa, «Gençleri çok iyi gördüm» dedi.

Üniversitenin o yılki açılışındaki işaretler bundan ibaret kalmadı. Turhan Feyzioğlu meşhur «Bir memleket en ziyade nabza göre şerbet veren münevverlerden zarar görür» sözünü Siyasal Bilgiler Fakültesinin açılış töreninde, dekan sıfatıyla aynı yıl söyledi ve orada da alkışlar göğü buldu. İstanbul'da ise Prof. Ragıp Sarıca, Hukuk Fakültesinin ilk dersini, sırtına cübbesini giymeksizin verdi ve dedi ki :

«Yeni okumaya başladığımız ders siyasi ve fikri hukukla ilgilidir. Memlekette bugün basının fikri hürriyeti ve bilhassa üniversitenin durumu ortadadır. Bu yüzden profesörlerin şeref kisvesi olan cübbeyi giymemeyi tercih ediyorum.»

Öğrenciler onu da çılgınca alkışladılar. Tabii bütün üniversitelerdeki bu coşkunlukta DP'li iki eski polis, Ekrem Anıt'la Süleyman Çağlar'ın DP adına üniversiteye karşı açtıkları ve sonra Menderes'in bizzat yürütmeye koyulduğu kampanyanın etkisi vardı. Ama İsmet Paşa, işin bu kadarla bitmediği inancındaydı. O hafta, tekrar gelip yerleştiği Pembe Köşkün yemek salonunda, iyi geçmiş bir yazın sonunda daima edindiği sıhhatli yüzü gülümseyerek durumu nasıl gördüğünü şöyle anlattı :

«Memlekette canlı kuvvetler rejime ve demokrasiye sahip çıkmışlardır. Adnan bunları yok etmek hedefine ulaşamayacaktır. 1954'ten 1956'ya çok güçlenmiş olarak geldik. Memleket bizim söylediklerimizin manasını daha iyi anlıyor. Bundan sonra daha da iyi anlayacaktır.»

İsmet Paşa, muhalefet partileriyle olan ilişkilerinde de umutsuz, hatta karamsar değildi. Bir işbirliğini «olayların gereği» olarak niteliyordu. «Bu hadiseler bizi yan yana getirecektir. Şimdi bir kriz geçiriyoruz. Ama ayakları suya erecektir» diyordu. Bunda haksız da değildi. Öteki muhalefet partilerinin her birinde işbirliğini arzulayan ve partilerini tekrar o yöne itmeye çalışan etkili kimseler vardı. Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Muhlis Ete, Enver Güreli gibi kimseler Hür. P'de, Fuat Arnalar, Sadık Aldoğanlar CMP'de böyle bir çaba içindeydiler.

Ancak bütün bunların hepsinden daha önemlisi, İsmet Paşa 1956'nın yeni Meclis devresinin açılmak üzere olduğu günlerde DP'nin «sonun başlangıcı»na geldiği kanaatindeydi. Gerçekten de, 1955'deki «ülker fırtınası»ndan sonra Adnan Menderes'in, kendi grubunun gözünü boyamak için kurduğu kabinede yaprak dökümü başlamıştı. Fahrettin Ulaş, Nedim Ökmen, Fuat Köprülü, Muammer Çavuşoğlu, Ulaş'ın yerine getirilen Zeyyat Mandalinci istifalarını vermekte gecikmediler. Bu istifalar bana, daha kabinenin kurulduğu sırada İsmet Paşanın koyduğu teşhisi hatırlattı. İsmet Paşaya o günlerde, Adnan Menderes'in bu sefer, yanına şahsiyet sahibi kimselerden oluşan bir ekip aldığını belirttim. Bana, IV. Men-

deres Kabinesini I. Menderes Kabinesine benzettiğini söyledi ve şöyle dedi :

«Adnan ilk kabinesine de şahsiyet sahibi kimseler almıştı. Avni Başman, Nihat Reşat Belger, Rüknettin Nasuhioğlu, General Fahri Belen.. Hangisi yanında kaldı? Hepsi uzaklaşmak zorunda bırakıldılar veya uzaklaştırıldılar. Çünkü, Adnan'ın ve Celâl Beyin mizacıyla uyuşmak mecburiyeti vardır. Şimdi kabineye alınanlar da ya şahsiyetlerini muhafaza edecekler ve ayrılacaklardır, ya da Adnan'ın istediği kimseler olacaklardır..»

O zaman, profesör sanı taşıyan bakanların «Adnan'ın istediği kimse» olabileceklerine pek ihtimal vermediğimi itiraf ederim. Fakat İsmet Paşanın kehaneti bir yıl içinde gerçekleşti. Kabinede kalanlar gerçekten Menderes'in emir kulları haline geldiler. Dayanamayanlar ise, zaten istifa etmişlerdi. Menderes bir süre sonra, eski ideal arkadaşlarını —Sarol dışında— tekrar kilit mevkilerine getirdi.

Halbuki, halkın da Menderes'i istemediği çeşitli gösterilerle belli oluyordu. Tabii tertipli törenlerde DP büyük kitleler seferber ediyordu. Ama tertipsiz olaylarda halkın asıl isteğinin ne olduğu pek açık şekilde belli oluyordu. Bunlardan biri İran Şahının ziyareti sırasında ve onun gözleri önünde cereyan etti.

Fuat Köprülü daha Dışişleri Bakanıydı. Şah, İstanbul'a geldi. Üniversitede kendisine bir onur sanı verilecekti. Törende Şaha, Fuat Köprülü eşlik edecekti. Köprülü'nün artık gidişi onaylamadığı, özellikle hırsızlara ve hırsızlıklara karşı cephe aldığı biliniyor, Ökmen - Köprülü ikilisinin gayretleri söyleniyordu. Üniversiteden çıkılırken toplananlar Köprülü'ye büyük tezahürat yaptılar. Gençler kendisini omuzlara aldılar ve «Köprülü, seni başbakan görmek istiyoruz» diye bağırdılar.

Ancak Köprülü, olayların düzeyinde değildi ve olayların düzeyine hiçbir zaman çıkamadı. Bu prestijle ve Menderes'in onaylanmayan tasarruflarının yarattığı tepkiden yararlanarak DP Grubunu ele geçirmesi lazımken, grubu Menderes'in ele geçirmesine seyirci kaldı. Halbuki, bir değişiklik için önemli olan gruptu.

1956'nın Kasımında, 1954'te kurulan Meclisin son yılına işte bu hava içinde girildi.

III

1954-57 devresinin son Meclisi, sınırlarımızın hemen yakınında bir büyük milletlerarası çatışma sırasında açıldı. İngilizler ve Fransızlar, İsrail ile ortak olarak Mısır'a saldırdılar. Süveyş olayı diye bilinen ve neticede, Amerika'nın müdahalesi üzerine, Nâsır'ın değil, Anthony Eden'in siyasi hayatına mal olan savaş, o günlerde Türkiye'de heyecan uyandırdı.

İsmet Paşa, bütün bu gibi olaylarda daima en kötü ihtimali düşünür ve tedbirini ona göre alır. Bir sorun, en vahim hangi karışıklığa yol açar? İsmet Paşanın kafasındaki odur ve İsmet Paşa ona karşı çare arar. Ben İsmet Paşanın bana küçük görünen ve sonda, gerçekten de önemsiz çıkmış birçok olaya tanık olmuşumdur. Bu belki bir basiretin, belki bir fazla ihtiyatın, belki de bir vehmin sonucudur. Ama bir memleketin, İsmet Paşa gibi bir siyaset adamının elinde maceraya atılmasına olanak yoktur.

İsmet Paşaya bir gün, «1950 yazında iktidarda siz olsaydınız, Kore'ye asker gönderir miydiniz?» diye sordum.

İsmet Paşanın verdiği yanıt şudur :

«Ben Kore'ye asker gönderilmesine itiraz etmedim. Ben Kore'ye Meclise danışılmaksızın asker gönderilmesine itiraz ettim. İktidarda olsaydım, Kore'ye asker gönderme kararını Meclisten geçirirdim.»

Dedim ki :

«Peki, DP bunu Meclise getirseydi, siz ne oy kullanırdınız?»

«Oyum müsbet olurdu. Fakat Mecliste, Amerika'dan bazı garantiler alınmasını isterdim. Halbuki önce biz askerimizi gönderdik, sonra onlar ne verdilerse onunla yetindik. Ben, Türkiye'nin taahhütlerine kesinlikle sadık olmasını daima dikkat konusu yapmışımdır. Kennedy, Küba için yardım ve destek istediğinde ilk müsbet cevabı Amerika'ya, başbakan olarak ben verdim. Ama bu kararımı Meclise söyledim. Benim kanaatim, Amerika için Küba'nın bir güvenlik meselesi olduğuydu. Müttefiktik. Kendisini tutmayı vazife saydım.»

Yarı şaka sordum :

«Peki, bugün Vietnam için isteseler..»

«Canım, Küba Vietnam mıdır? Küba nerede, Vietnam nerede?»

İsmet Paşa, Süveyş krizi sırasında Türkiye için endişeye kapıldı. Menderes basiretsiz bir Ortadoğu politikası izliyordu. Önce batılıların maşası diye damgalanacak şekilde İngiliz ve Fransızlarla birlikte talihsiz teşebbüslere geçmiş, Nâsır'ın hücumlarına uğramış, Arap dünyasını Türkiye'nin aleyhine çevirmişti. Sonra, tam tersi bir hareket hattı tutmuş, Araplarla da değil, popüler sayılmayan bazı Arap liderleriyle —Nuri Sait Paşa gibi— sıkıfıkı olmuştu. Gerçi Süveyş krizi sırasında Menderes artık hemen tamamıyla John Foster Dulles'in dümen suyuna girmişti, ama gene de Türkiye'nin bir «milli tutum» ile dünyanın karşısına çıkması faydalı olacaktı. Örneğin İngiltere, örneğin Fransa ikiye ayrılmışlardı. Londra'nın meşhur Trafalgar Meydanındaki dev mitinglerde işçi lideri Aneurin Bevan «Eden ya bir ahmak, ya bir hilekârdır. İki halde de gitmesi lazımdır» diyor ve binlerle ağız tempo halinde «Eden'i istemiyoruz» diye bağırıyordu.

Sınırlarımızın hemen yakınındaki bu kriz sırasında, çok kimse, Cumhurbaşkanı Bayar'ın partilerin liderlerini Çankaya'da toplamasını ve bir ortak dış politika çizgisi saptanmasını bekledi. Bu konuda bazı vatandaşların Bayar'a mektup yazdıklarını da biliyorum. Fakat bu, Celâl Bayar'ı hiç tanımamaktı. Bayar, İsmet Paşayı da Çankaya'ya çağıracak ve onunla bir konu görüşecekti! Bunu hayal dahi etmek fazla saflıktı. Nitekim İsmet Paşa, çağrılırsa gitmeye hazır olmakla beraber bir daveti sureti katiyede beklemedi. Zaten davet de gelmedi. İsmet Paşa, Cumhurbaşkanını iyi tanıyordu. Ama bir kısa süre sonra Menderes'i iyi tanımadığını belli eden bir gaf yaptı. Dış politikayı ilgilendiren bir konu dolayısıyla Başbakandan randevu istedi. Menderes randevuyu vermedi.

Bu istek, Süveyş krizinin henüz tamamıyla küllenmediği bir sırada olmuştu. Bağdat Paktının bir toplantısı Bağdat'ta yapıldı. Bu toplantıya, tabii, kıtaları Mısır'da bulunan İngiltere katılmadı. Türkiye, Irak, İran ve Pakistan başbakanları buluştular. Onlardan önce Arap devletlerinin başkanları Beyrut'ta toplanmışlar ve bir bildiri yayımlamışlardı. Bağdat'ta yayımlanan bildiride, Bağdat Paktının dört Müslüman devletinin bu Beyrut bildirisinin esaslarını kabul ettikleri ilan olunuyordu.

İsmet Paşa, her zaman olduğu gibi, Türkiye'yle ilgili bu dış politika olayını yakından izliyordu. Bağdat bildirisi kendisini fazla meşgul etti. Bana, Arap devletlerinin başlarının

Beyrut'ta yayımladığı bildiriyi bulup getirmemi söyledi. Getirdim. Dikkatle inceledi. Sonra, aklını karıştıranın ne olduğunu şöyle anlattı :

«Arap devlet başkanlarının bildirisinin esası şu : İngiltere, Fransa ve İsrail, kıtalarını Mısır topraklarından kayıtsız ve şartsız çekmedikleri takdirde Arap birliğinin silahlı kuvvet kullanmayı öngören maddesi harekete geçirilecektir. Şimdi, bizim de ortağı bulunduğumuz Bağdat Paktının toplantısında bu esasın kabul edildiği bildiriliyor. Bu, ne demek?»

Sade, bu ne demek değildi. Ortada dolaşan söylentiler, İsrail ile siyasi ilişkileri keseceğimiz merkezindeydi. Bu tarz haberler Bağdat ve Karaçi mahreciyle dünyaya yayılıyordu. İsrail bize karşı saldırgan bir devlet değildi. Bizim ittifak bağlarıyla bağlı bulunduğumuz bir ülkeye de saldırmamıştı. O halde, Ortadoğudaki ihtilaflara biz ne karışıyorduk? Aslında İsmet Paşa da pekâlâ biliyordu ki Bağdat kararıyla Bağdat Paktı, Nuri Sait Paşanın politikasını yapıyordu. Nuri Sait Paşa, Arap âlemi içinde nüfuz sahibi olmak ve hatta Bağdat Paktına itibar kazandırıp Amerika'nın gözüne girmek için böyle bir tavrı paktın Müslüman ortaklarına kabul ettirtiyordu. Nuri Sait Paşanın bir İngiliz hizmetkârı olduğu ve Sir Nuri unvanını taşıdığı hiç kimsenin meçhulü değildi. Nâsır da, Nuri Sait Paşaya hücum etmek istediği zaman onu emperyalistlerin uşağı olmakla suçluyordu. Şimdi, İngiltere'nin Mısır'a saldırısını kınamak suretiyle —hele, John Foster Dulles'ın da bu hareketi desteklemediği öğrenilince— Nuri Sait Paşa Ortadoğuda bir iade-i itibar peşindeydi. İsmet Paşa :

«Bizim Ortadoğudaki ihtilaflara karışmamızın milli menfaatlerimize hiçbir faydası yoktur» dedi.

İsmet Paşa o sabah evden öyle çıktı. Öğleyin geldiğinde, Menderes'ten «dış politika hadiseleri hakkında malumat rica etmek üzere» randevu istediğini söyledi. Randevu talebini Nüvit Yetkin Başbakanın Özel Kalem Müdürü Muzaffer Ersü'ye bildirmiş. Ersü birkaç dakika sonra telefon etmiş ve başbakanın o gün İstanbul'a gideceğini, ancak pazartesi günü Ankara'ya döneceğini, o zaman görüşebileceklerini söylemiş. Gün, cumartesiydi. İsmet Paşa,

«Allah, Allah! Memleket bu kadar tehlikeli bir dönemeçte. Başbakan başkenti bırakıyor, İstanbul'a gidiyor. Ne varmış, bu kadar mühim, İstanbul'da?» dedi.

İstanbul'da bu kadar mühim ne olduğu, ancak Bayan Suzan Sözen kıymetli hatıralarını yayımladığında ortaya çıkacaktı.

Menderes, tabii pazartesi günü Ankara'ya dönmedi. İstanbul'daki «mühim iş» herhalde o gecesini de almıştı. Fakat İstanbul'dan Dışişleri Bakanlığına bir emir gönderdi ve bir bildiri yayımlattı. Bildiride «Filistin işi adilane ve nihai surette hal şekline raptedilinceye kadar vazifesi başına avdet etmemek üzere» Telaviv Büyükelçimizin geri çağrıldığı açıklanıyordu.

Bildirinin içeriğini İsmet Paşa dahil kimse pek iyi anlayamadı. İsrail ile siyasi ilişkilerimizi mi kesiyorduk, yoksa artık kendimizi Telaviv'de sadece bir maslahatgüzarla mı temsil ettirecektik? Sonradan, Allahtan, uygulama bu ikinci şekilde oldu da büsbütün gülünç hale düşmekten kurtulduk. Ankara'nın dış politikasını Menderes mi idare ediyordu, yoksa Nuri Sait Paşa mı?

Menderes, başkente salı günü öğle vakti döndü. O gün DP'nin Meclis Grubu vardı. Alay eder gibi, DP milletvekillerinden Sinan Tekelioğlu'na bir önerge verdirildi. O, dış politika hakkında hükümetten bilgi istiyordu. Menderes Sinan Tekelioğlu'na dış politikasını anlattı, fakat muhalefet liderini kabul etmek lütfunda bulunmadı. Zavallı muhalefet, başta İsmet Paşa, ertesi gün Meclisin bütün sıralarını ağzına dek doldurdu. Zira o gün bir söylenti çıktı : Güya hükümet Mecliste açıklama yapacaktı. Yapmadı. Menderes'in deyimiyle «Muhalefet avcunu yaladı.» Hatta Menderes bir de bildiri yayımlattı. Başbakanlıktan verilen bildiride «bazı gazetelerin bir mülakat —başbakanla muhalefet lideri arasında— vukuu bulduğu yolundaki neşriyatı»nın tamamıyla asılsız olduğu bildiriliyordu.

DP Grubunun toplantısından sonra, çarşamba günü, Cemil Sait Barlas eve yemeğe geldi. O anlattı. Menderes grubunda, İsmet Paşanın kendisinden randevu istediğini bildirmiş ve «Gene ne istiyor, bilmem ki» tarzında birkaç küçültücü cümle ekledikten sonra, «Ama karar sizindir. Lüzum görürseniz ve emrederseniz kendisini görürüm» demiş.

Tabii grupta Menderes'in adamları «Lüzum yok! Ona da ne oluyor! Otursun oturduğu yerde..» diye bağırmışlar. Eee, Menderes'in boynu da, grup kararları karşısında kıldan ince.. İsmet Paşayı kabul etmemiş!

Aslında, bildiride tekzip edilen bir yayın gazetelerde yapılmadı. Ama gazeteciler de İsmet Paşanın Menderes'ten randevu talep ettiğini duymuşlar ve bunun tahkikine girişmişlerdi.

1956 biter ve 1957 başlarken Adnan Menderes fiilen kendi grubunun denetiminden kurtulmuştu ve grup, DP'yi felakete götürecek ruh haletine bürünmüştü. Kabinede beş bakanlık hâlâ vekilliklerle idare olunuyordu. Bu, Menderes için grubunun «sivri başları»nı hareketsiz kılmak için zaman zaman kullanılan bir yöntem olmuştur. Ömrünün büyük kısmı, ta 1930'lardan itibaren Meclis kulislerinde geçen ve «milletvekili psikolojisi»ni iyi bilen Adnan Menderes yüreklerde yatan aslanın bakanlık olduğundan haberdardı. Nitekim kendi kariyeri, CHP devrinde, bunun hasretini çekmekle geçmişti. Buna ait bir hikâyeyi Menderes'in o devirdeki yakın arkadaşlarından Alaettin Tiritoğlu bana anlatmıştır.

Menderes ve Tiritoğlu genç birer milletvekili. Atatürk'ün zamanındaki demirbaş bakanlar artık yok. İsmet Paşa yenileri deniyor. Bunların içinde yeteneklisi var, yeteneksizi var. Adnan Menderes kendisini hepsinden yetenekli görüyor. —Belki haklıydı ya..— Ama bir türlü, Milli Şefin çevresine giremiyor, kendini gösteremiyor. Alaettin Tiritoğlu da öyle. Bir gün Menderes Tiritoğlu'na diyor ki :

«Bizim onlardan ne eksiğimiz var? Meclise geldiği bir gün İsmet Paşayı görelim ve bunu açıkça bahis konusu edelim.»

Fakat bu girişim bir sonuç vermiyor ve Adnan Menderes, bir koltuk sahibi olmak için çok partili rejimi ve kurduğu siyasi örgütün iktidarı almasını bekliyor. İhtimal ki Menderes'teki «kendime sabık başbakan dedirtmeyeceğim» hastalığı bu uzun bekleme yıllarının ruhunda biriktirdiği tortunun eseridir. Gerçek şudur ki Menderes, tıpkı vaktiyle kendisinin olduğu gibi, DP Grubunun sivri başlarının da bakanlık peşinde olduklarını fark etmiş, mavi boncuk dağıtabilmek için açık bakanlıklar bırakmıştır. Daha sonraları, bir bakanlığı uzun müddet niçin açık tuttuğunu soran bir yakınına Menderes şöyle diyecektir :

«Birader, açık bakanlık bir. Talibi yirmi. Tayin yapınca bir tanesi seviniyor, on dokuz tanesiyle ben kötü kişi oluyorum...»

Menderes'in sultasına giren DP Grubu o devreden itibaren çok fena davranmaya başladı. Bir olayı hatırlıyorum. Milletvekillerinin ihtisas komisyonlarına seçimi vardı. Hür. P

milletvekilleri DP sıralarındayken gerçekten mesleklerine uygun komisyonlara seçilmişlerdi. Fakat yeni Meclis açıldığında DP'liler kendilerine azizlik yaptılar: Meslekleriyle hiç ilgisi bulunmayan önemsiz komisyonlara onları seçtiler. Bu, bir tür sadizmdi. Birtakım küçük duyguların doyuma ulaşmasından başka amaç taşımıyordu. Tartışmaların yapıldığı oturumdaydım. Bir önceki devrede yaptığı bütçe eleştirisiyle parlayan Ekrem Alican kürsüye geldi ve bütçe komisyonuna seçilmek istediğini bildirmiş olduğunu söyledi. Halbuki kendisini bir başka komisyona vermişlerdi. Ön sıralardan Menderes'in silahendazları «Ne işin var orada? Yağma mı var?» diye bayağı bayağı laf attılar. Öteki DP milletvekillerinin çoğu gülüyor, eğleniyordu. Bütün o devrede, Yaylacı adını alan bir topluluk bazı basit sorunlarda çıkışlar yaptı. Bir içtüzük uygulamasını kabul etmedi. Yahut bir cezayı onaylamadı. Fakat bir tek önemli yasanın bir tek maddesine el süremedi. El süremediği halde ve gidişi onaylamaksızın Mecliste, DP'de kaldı. Bunların, aslında, demokratik rejime inançları yoktu ve milletin bu rejime sahip çıkabileceğine inanmıyorlardı.

Halbuki o günler, herkesin gözünü açması gereken bir olay cereyan etti. Üniversite ilk ayaklanmasını yaptı. Turhan Feyzioğlu'nun «Nabza göre şerbet vermeyiniz» sözü sorun olmuştu. Menderes, basını ve adaleti yola getirdiği inancı içindeydi. Yargıtayın beline bir balta vurmuş, birçok dairenin başına nabza göre şerbet veren adamlar oturtmuştu. Nitekim bunlar az zamanda, kendilerinden beklenilen hizmetleri ifaya başlayacaklardır. Şimdi, üniversiteyi ıslah için, Menderes'in nazarında, hava olgundu. Bir de ondan kurtulursa, artık yoluna kimse çıkmayacaktı.

Tabii, böyle durumlarda her zaman olduğu gibi Menderes, giriştiği temizleme hareketinin sorumluluğunu gruba yıkmak için gerekli tedbirleri aldı. Bir salı akşamı, yemekten sonra, biz Pembe Köşkte otururken radyo DP Grubunun bir bildirisini yayımladı. Milletvekillerinin isteği üzerine İçişleri Bakan Vekili —meşhur Hüseyin Avni Göktürk'tü— ve Milli Eğitim Bakanı —Ahmet Özel'di— açıklama yapmışlar, sonra birçok milletvekili söz alarak üniversiteye atıp tutmuştu. Milletvekilleri, hazırlanan mizansen gereğince «yüksekokullarımızda umumiyetle yapılan siyasi tahrikleri, Siyasal Bilgiler Fakültesinde cereyan etmiş son hadiseleri ele almışlar, hükümetten bunlara son verecek kati tedbirler» istemişlerdi.

Birinci perde böyle oynandıktan sonra Menderes ağır ağır ve alkışlar arasında kürsüye gelmişti. Menderes ateşin üzerine benzin dökmek için söz almıştı. Onun bildirdiğine göre «maalesef bazı profesör ve doçentlerin kendilerini günlük politika cereyanlarına kaptırdıkları, partilerle sıkı ilişki kurmaya teşebbüs edecek kadar işi ileri götürdükleri, ayrıca talebeyi derslere devam etmemeye, hatta ayaklanmaya teşvik ettikleri» sabit olmuştu. Evet, sabit olmuştu. Menderes daha sonra bir üniversite değil, bir çete tanımlamıştı:

«Gerek İstanbul, gerek Ankara'da epey zamandır devam eden bu kışkırtmalar nihayet Siyasal Bilgiler Fakültesinde meydana getirilmiş olan son hadiselerle fiil ve hareket haline geçmiştir. Hadise Siyasal Bilgiler Fakültesine inhisar ettirilmeyerek diğer fakültelere de sirayet ettirilmek istenmektedir. Hatta İstanbul Üniversitesinde bazı müsait elemanlarla irtibat tesisine de çalışılmaktadır.»

Bildiride bu açıklamanın «Grup tarafından ittifakla, alkışlarla ve tasviple» karşılandığı bildiriliyordu. İlave edildiğine göre DP Grubu «üniversitelerimizin ve tahsil müesseselerimizin bu gibi bozguncu siyaset oyunlarının sahnesi haline getirilmesi teşebbüslerinin kati surette önlenmesini ve müteşebbislerinin kimler olursa olsun behemehal ve derhal tecziye ve tasfiye edilmeleri»ni karara bağlamıştır.

İsmet Paşa radyodaki bildiriyi işittikten sonra «Şiddete gitmek istiyorlar» dedi.

DP Grubunun «Siyasal Bilgiler Fakültesindeki müessif hadiseler» dediği olaylar, Ahmet Özel'in Turhan Feyzioğlu'nu bakanlık emrine almasıyla başlamıştı. Bunun fakülteye bildirildiği gün güvenlik güçleri okula geldiler. Etrafta tertibat alındı. Hatta polislerden bir kısmının öğrenciler arasında yattıklarını öğrendik. Gençler tebligatın yapıldığı cumartesiyi takip eden gece binanın elektriklerini yakmadılar. Sadece Atatürk'ün büstünü dört mumla aydınlattılar. Pazartesi sabahı derslere girmediler. Kız öğrenciler kara elbiseler giymişlerdi. Yani, iktidarın bu delice tasarrufu, daima ilerici hareketlerin en önünde yer alan Siyasal Bilgiler Fakültesinde bir güzel ve dört başı mamur şekilde protesto edildi. Bu arada polis, daha sonra, bir 28 Nisan sabahı İstanbul'da tekrarlayacağı hatayı yaptı: Birtakım kız ve erkek öğrencileri ciplere doldurdu, Birinci Şubeye götürdü. Pazartesi gecesi Birinci Şubenin önü ana baba günüydü. Çocukları içeri tıkılmış olan ana

babalar kapıya dolmuştu. İfadesine başvurulanlar arasında Doçent Muammer Aksoy da vardı. O gece bir balodaymış. Polisler, yaka paça, üzerinde frağı ile Aksoy'u Birinci Şubeye almışlar. O günlerde fakültenin 97. yıldönümü kutlanacaktı. Valilik onu erteledi. Bir süre sonra, başta Feyzioğlu, Siyasal Bilgiler Fakültesinin birçok genç öğretim üyesi istifalarını verdiler. Bilimsel onur, barbarca zedelenmişti. İstanbul'dan da protesto sesleri yükseldi.

Tabii olaylar sırasında, DP organlarının suçladıkları kişi, İsmet Paşa oldu. Ah, tahriki yapan hep bu İsmet Paşaydı. Halbuki İsmet Paşa, sonradan kendisi için yakın ve kıymetli bir çalışma arkadaşı olacak Turhan Feyzioğlu'nu pek kısa bir süre önce tanımıştı ve o sıralarda hemen hiçbir ilişkisi yoktu.

Turhan Feyzioğlu benim Galatasaraydan arkadaşımdır. Benden bir üst sınıfın birincisiydi. Bir akşam, Pembe Köşke geldiğimde onu konuk odasında, ayaklı lambanın altında oturur gördüm. Yıllardır karşılaşmamıştık. Yanında Erdal da vardı. Kendisini İsmet Paşa çağırmış. Turhan, Amerika'dan dönerken vapurda meşhur Hemingway, Türk olduğunu duyunca Turhan'la ilgilenmiş. Ona, Lozan'dan tanıdığı İsmet Paşayı sormuş. İsmet Paşaya karşı takdir duygularıyla dolu bulunduğunu söylemiş ve «Acaba kendisine bir kitabımı ithaf etsem, götürür müsünüz?» demiş. Turhan da kitabı getirmiş.

O sıralarda genç öğretim üyelerinin ortak sanat ve bilim toplantıları oluyordu. Forum dergisi ciddi bir forumdu. Turhan orada Erdal'a bunu anlatmış ve İsmet Paşaya Hemingway'in kitabını vermek istediğini söylemiş. Erdal bunu Paşaya aktarmış, o da «Gelsin, hem de görüşürüz» demiş. Feyzioğlu, İsmet Paşayı böyle tanıdı. Fakat olaylar patlak verince, tabii İsmet Paşayı suçlamak en kolay yol oldu.

Halbuki Menderes'in hedefi, Turhan Feyzioğlu'nun şahsında, başkaldırmakta olan üniversiteye gözdağı vermekti. 1957'nin başında gözdağı sırası, Hüseyin Cahit Yalçın tecrübesi herhalde unutulmuş bulunduğu için olacak, tekrar basına gelecek ve bu sefer deneme benim üzerimde yapılacaktı.

IV

Herhalde, 11 Şubat tarihini, kolay unutacak değilim. 1957'nin 11 Şubatında, Akis'teki odamda, derginin o haftaki sayısı

için yazılarımı hazırlıyordum. Gene Rüzgârlı Sokaktaydık, ama kendi binamıza henüz geçmemiştik. Ovehanın üçüncü katında üç odalık bir kısım işgal ediyorduk.

Akşamüzeri Sahit Kurutluoğlu telefon etti. Sahir Kurutluoğlu, rahmetli Faik Ahmet Barutçu'yla birlikte benim avukatımdı. 1954'ün sonbaharında, Özden'le nişanlanmamızdan birkaç hafta sonra, devrin Devlet Bakanı Dr. Mükerrem Sarol tarafından Akis aleyhine dava açılmıştı. Biz, bir adamın hem basın işlerini yönlendiren devlet bakanı, hem de gazete sahibi olamayacağını yazmıştık. Dr. Sarol Türk Sesi diye uydurma bir gazetenin sahibiydi. Ama aynı zamanda, devlet bakanı olduğu için kâğıt tahsisi, mürekkep tahsisi, çinko tahsisi, resmi ilanlar, hepsi onun elindeydi. Gazetesini, Ankara' daki ilkokullara kadar, birçok daireye abone ettirtmişti. Bir ilkokulda Türk Sesi gazetesini kim okur? Bunlar, bandları dahi açılmadan bir köşeye atılıyordu. Sadece, devlet bakanına devlet haraç ödüyordu. Nitekim bizim foto Hüseyin Ezer bunların resimlerini çekti, resimleri dergide yayımladık. Sıkı bir kampanya yaptık. Dr. Sarol'un ya bakanlıktan istifa etmesini, ya gazete sahipliğinden vazgeçmesini istedik.

Dr. Sarol baktı ki haklı kampanya dayanılacak gibi değil, bir gün bir bildiri yayımlattı ve bunu gazetesine de koydurdu : Dr. Mükerrem Sarol Türk Sesi gazetesini devretmişti ve artık onunla hiçbir ilgisi kalmamıştı. Gazetenin yeni sahibi, bizim eski gazeteci arkadaşlarımızdan Atıf Sakar'dı. Küçük bir araştırma, bunun danışıklı dövüş olduğunu gösterdi. Dr. Sarol gazeteyle maddi ilgisini devam ettiriyordu. Yani devletin parası gene devlet bakanının cebine giriyordu. Devlet bakanı devlet adına kendi gazetesine gene tahsis yapıyordu. Yakasını bırakmadık. Devir işleminin, göstermelik olduğunu yazdık. Dr. Sarol, aleyhimizde dava açtı. Derginin sorumlusu bendim. Mahkemeye ben gittim. Bu, gittiğim ilk mahkemeydi. Sonradan bunu daha birçoğu takip edecekti ya..

İsmet Paşaya ilk defa gittiğimde, İsmet Paşa bana «Benimle münasebetin olunca bunlar seninle uğraşacaklardır. Dayanabilir misin?» diye sormuştu ve ben bunu onun vehmine vermiştim. Sarol davasının daha başında, İsmet Paşa benim hapsedileceğimi biliyordu. Dava iki buçuk yıl sürdü ve çeşitli aşamalardan geçti. Ben, 1957'nin o 11 Şubatına kadar mahkûm edilebileceğimi, samimiyetle hatırıma getirmiyordum. Böyle bir yazı için insan nasıl hapsedilebilirdi? Üstelik, doğru

yazdığımızı ispat da etmiştik. Ama İsmet Paşanın başka bildikleri vardı. 1954'ün sonbaharında Nihat Erim, Menderes'le ilişki kurmuşken, fakat İsmet Paşayla da ilişkilerini henüz devam ettirirken o çevredeki niyetin ne olduğunu kendisine haber vermişti. Çok gazetecinin boyun kırdığı o günlerde Akis'in mücadelesine azimle devam etmesine DP büyükleri fena halde kızıyorlardı. Bu, kötü örnek oluyordu. Onun için benim hakkımdan gelinmesi lazımdı. Ama asıl, İsmet Paşaya bir darbe indirmenin, fırsatıydı. İsmet Paşanın ailesine ne kadar düşkün olduğu biliniyordu. 1954'ten önce bir deneme Ömer üzerinde yapılmıştı. Çocuğu, hiç ilgisi bulunmayan bir olaydan dolayı, adam öldürmek suçundan mahkemeye vermişlerdi. Fakat Allahtan, o sırada Türkiye'de henüz yargıçlar vardı. Meşhur «görülen lüzum» konmamıştı ve başbakan Yargıtayla oynayamıyordu. Bu sayede Ömer beraat edebildi.

Şimdi, İnönülere bir daha işkence etmek için durum, Menderes'e uygun görünüyordu. Mahkemeler ve Yargıtayın bazı daireleri eline geçmişti. Oralardan istediği kararları alabileceğinden emindi. Sonradan bana Menderes'in, beni dava etmeleri için kaç kişiye ısrar ettiğini anlatmışlardır. Örneğin Dr. Sarol'un, davasını geri alma niyetini söylediler. Ama Menderes bırakmamış. Menderes, bir ara aleyhinde kampanya açtığımız Fatin Rüştü Zorlu'yu da zorlamış. Zorlu, bir erkek adamdı. «Ben dava açmam» demiş. Bir davayı Nihat Erim açtı ve bir gün o davadan mahkûmiyetimin Yargıtay tarafından onaylandığını Yargıtay değil de, başbakan Menderes ilan etti. Kim bilir, İsmet Paşadan aklı sıra intikam alıyordu.

Sözün burasında, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun bir gün Pembe Köşkte benim de bulunduğum bir yemekte İsmet Paşaya aktardığı bir olayı anlatmalıyım. DP iktidarı almış. Hükümetin ilk toplantılarından biri. Durum görüşülüyor. Emin değilim, ama belki Celâl Bayar da var. Söz, İsmet Paşaya geliyor. Menderes, cakalı, «Siz onu bana bırakın» diyor. «Nasıl?» diyorlar. «Ben onun yüreğine indiririm» karşılığını veriyor.

Ama, İsmet Paşanın yüreğine inmedi.

Sarol davasında birçok mahkeme heyeti ve nihayet Yargıtayda basın davalarına bakan ceza dairesi başkanı değiştirildi.

İlk mahkeme heyeti suç konusunu oluşturan yazıları üç kişilik bir bilirkişi heyetine inceletti. Heyet, «Suç yok» dedi. Buna rağmen, bazı üyeleri hemen değiştirilen mahkeme he-

yeti mahkûmiyet kararı verdi. Yargıtaya daha henüz elatılmamıştı. Yargıtay kararı bozdu.

Dosya tekrar mahkemeye geldiğinde, bir olay yaşandı. Birisi bana, Beşiktaş noterliklerinden birinde yapılmış bir sözleşmenin numarasını ve tarihini verdi. Bu sözleşme, üç kişi arasındaydı: Mükerrem Sarol, onun ortağı meşhur kromitçi Oğuz Akal ve Atıf Sakar. Sözleşmenin noterlikten celbini mahkemeden istedik. Mahkeme heyeti kabul etti. Sözleşme geldi. Bu, danışıklı işin su götürmez kanıtıydı. Atıf Sakar gazetenin sahibiymiş gibi görünecekti, ama aslında üç ortaktan her birinin gazetede üçte bir hissesi kalacaktı, ismin imtiyazı ise doğrudan doğruya Sarol'a ait bulunacaktı. Mahkeme heyetinin başkanı —Kemal Aktüre adında bir namuslu yargıçtı— Sarol'un avukatına bu gizli sözleşme karşısında ne diyeceğini sordu. —Burhan Apaydın'dı— Ne diyecekti? Mahkeme beraat kararı verdi.

İşte, Yargıtaydaki değiştirmeler bu sırada gerçekleştirildi. Yeni başkanının idaresinde ceza dairesi beraat kararını bozdu. İspat caiz değildi. İspat hakkı yoktu. Ankara Toplu Basın Mahkemesinde duruşma tekrar başladı. Artık yapacak bir şey kalmamıştı. Tabii, Kemal Aktüre'yi de almışlar, heyeti gene tazelemişlerdi. Mahkeme 7 ay 23 gün hapis cezası verdi.

1957 Şubatının o 11. günü Sahir Kurutluoğlu'nun sesi telefonda huzursuzdu ve kendisi şaşkındı. Neyi nasıl diyeceğini pek bilemiyordu.

«Metin, sana bir şey söyleyeceğim ama.. Bak, metin ol. Tabii, belki doğru değildir» diye kekeledi.

Anladım.

«Yargıtay tasdik mi etti?» diye sordum.

«Evet!» dedi.

Kararın derhal infazı için özel emir vermişler. Biraz sonra gelip beni alacaklarmış. «Haberin olsun» dedi.

Haftanın başyazısını yazıyordum. Hiç unutmam, başlığı «Başbakan tamamile haklı olabilirdi, eğer...» idi. Önce onu bitirdim. O sırada, foto Hüseyin Ezer uğradı. Ona durumu söyledim, hazırlıklı bulunmasını tembih ettim. Sonra, ne yapacağımı düşündüm. Özden hamileydi. İki haftaya kadar ilk çocuğumuzu bekliyorduk. —Nedense, tevkifleri hep Özden'in hamileliğine düşürdüler. Galiba böyle, İsmet Paşanın yüreğine daha çabuk indirebileceklerini düşünüyorlardı.— Te-

lefon etsem bir türlü, telefon etmesem bir türlü, acaba eve gidip veda etmeme izin verecekler miydi? İşi oluruna bırakmayı tercih ettim. Kadıncağız ne kadar geç üzülse, o kadar iyiydi.

Zaten, düşünmek için de fazla zaman kalmadı. Kurutluoğlu'nun telefonunun üzerinden bir saat kadar geçmemişti ki odamın kapısı açıldı ve iki sivil polis içeri daldı. Kendilerini tanıttılar. Bir komiserle yardımcısı...

«Bekliyordum» dedim.

Tasdik kararını tebliğ mi edeceklerdi, yoksa tevkif mi edeceklerdi?

«Derhal infaz için emir aldık. Buyrun, gidelim» dediler.

Eve uğrayıp uyrayamayacağımızı sordum. Bu olanaksızmış. Emir kesindi. «Bari bir telefon edeyim» dedim. Birbirlerine baktılar. O da yasak edilmişti. «Canım, karıma bir haber vereyim» diye ısrar ettim. «Peki. Ama, ne olur çabuk. Kesin emir aldık. Cip aşağıda bekliyor» dediler. Özden'e telefon ettim. Şaşırdı, hıçkırmaya başladı. Sanki yoldan geçerken başımıza bir tuğla düşmüştü. «Gelmeyecek misin?» diye ağlayarak sordu. «Hayır» dedim. «Lazım olanları sana yazarım» dedim. Polislerle çıktık.

Binanın etrafını kordon altına almışlardı. Havanın kararmasını bekledikleri anlaşılıyordu. Bir cip, kapıdaydı. Hüseyin Ezer'in flaşı yanıp sönmeye başladı. Polisler şaşırdılar. Bir tanesi kolumdan tuttu. «Çabuk.. Çabuk..» dedi. Fotoğraf çekilmesinden hoşlanmadıkları belliydi. Cip süratle hareket etti. Bizim derginin çocukları oradan buldukları taksiyle peşimize takıldılar.

Cip telsiz telefonluydu. Komiser, bir yere, kalktığımızı şuradan, şuradan, şuradan geçtiğimizi, «bir şey olmadığını» haber verdi. Acaba ne olmasını bekliyorlardı? Önce Birinci Şubeye, sonra Adliyeye gittik. Yapılması gereken işlemleri ancak orada tamamladılar. Her iki tarafta nöbetçi memurlar hazırlamışlardı. Gene, koruma altında cipe bindirdiler. Sonradan «Ankara Hilton» adıyla şöhret yapan Merkez Cezaevine götürdüler. Demir kapı açıldı, cip içeri girdi, demir kapı arkamızdan kapandı.

Hapishanedeydik.

O tarihe kadar Ankara Cezaevine birkaç defa gelmiştim. Ama ziyaretçi kısmına.. Cüneyt'i, öteki gazeteci arkadaşları görmüştüm. İçeriyi hiç bilmiyordum. Kapıda, gardiyanların

kısmına aldılar. Bir gardiyan üstümü aradı. Gümüş bir sigara tabakam vardı, yanımda üç anahtar bulunuyordu, bir de kravat iğnesi takmıştım, gardiyan onları alıkoydu. Ayakkabımı çıkarttı, onun içine bile baktı. Tekrar giyindim. Bu sırada dışardan, «geçmiş olsun» yazılı bir pusula geldi. Tevkifim duyulmuş, bizim derginin çocuklarıyla birlikte bütün gazeteciler kapıya üşüşmüşlerdi. Gardiyan alıkoyduğu eşyalarımı götürüp dergiden Nevzat Ünlü'ye verdi. Sonra, yanıma başka iki gardiyan takıldı, kalacağım koğuşa teslim ettiler. Bu, pavyon şeklinde, asıl binadan ayrı bir kısımdı. Hava çoktan kararmış bulunduğu için etrafımı pek göremedim, ama bir bahçeye çıktık, bir dar geçitten geçtik, «10. Koğuş» olan pavyonun önüne geldik. Zaten, birincisinde 7 ay 23 gün, ikincisinde bir tam yıl etrafımı istediğim gibi seyretmek olanağım olacaktı. Ankara Hilton kalabalıklaştığında volta attığımız, yani, yürüyüş yaptığımız dar geçite Menderes Bulvarı adını taktık, koğuşun alaturka aptesanesinden çıkıp ortalarda dolaşan iri farelere de Menderes'in silahşörleri dedik.

Gardiyan koğuşun demir kapısının kilidini gürültülü bir şekilde açtı. İçerden sesler geliyordu. Bunlardan tanıdık bir tanesi «Vay! Hop dedik.. Metin'i getirdiler yahu» diye yükseldi. Şinasi Nahit Berker'di. Menderes'e hakaret etti diye onu benden önce hapsetmişlerdi. Boynuma sarıldı. Öpüştük. Beni 10. koğuşun öteki müşterilerine tanıştırdı. Katiller, yankesiciler, hırsızlar vardı. Bunların hepsi iyi arkadaşlar çıktı. Mahkûmiyetimin hafif geçmesi için ellerinden geleni yaptılar. O akşam bana kendi yemeklerini yedirdiler, kendi şiltelerini verdiler. Evden getirtilmek üzere beraberce eşya listesi yaptık.

Bu sırada bir gardiyan bir pusula getirdi. İsmet Paşadandı. İsmet Paşanın not defterinin küçük kareli bir kâğıdına yazılmıştı. Özden onu bir hatıra olarak saklar. Üzerinde 11.2.1957 tarihi vardı. Şöyle diyordu :

«Metin evladım

Görmek için geldim. Göremedim. Yarın gene gelirim. Acele ihtiyacın neyedir? Nasılsın? Metanetine güvenirim şerefli evladım - İ. İnönü»

Aynı kâğıdın arkasına şunu yazdım :

«En ufak bir üzüntüm yok. Üzülürüm, benim için üzülürseniz. Burada iyi bir koğuşa verdiler. Şinasi ile beraberim. Özden size emanet. İnanın ki rahatım da yerinde. Bir tek ri-

cam var: Kimseyle benimle alakalı bir kelime konuşmayın ve ne olur ne demarş yapın, ne demarş kabul edin.

Ellerinizden öperim - Metin»

Sahiden de iki defada yirmi ay hapis yatırdılar, İsmet Paşa benimle alakalı ne bir girişimde bulundu, ne de böyle bir şeyi kabul etti. Benim tevkif edildiğimi o akşam, parti merkezinde çalışırken duymuş. «Neden?» diye sormuş. Sarol davasında verilen mahkûmiyet kararının Yargıtay tarafından onaylandığını öğrenince, «Şerefli bir mahkûmiyet» demiş. Bunu gazeteler yazdılar. Demokratlar ateş püskürüyorlardı. «Şerefli mahkûmiyet» ne demekmiş? Herhalde kızgınlıklarından, tutup ertesi sabah, saçlarımı üç numara makineyle tıraş ettiler. Ama kızsınlar veya kızmasınlar, olayın bütün memlekette derin yankılar yaptığını çabuk gördüler. Gazeteciler Sarol'la da konuşmuşlar. Onun şöyle bir demeci çıktı:

«Metin Toker eğer duruşma sırasında en ufak bir pişmanlık gösterseydi davadan vazgeçme cihetine gidecektim. Aynı şeyi elimdeki imkânlar dahilinde bugün de düşünürüm.»

Ne dava sırasında, ne davadan sonra bir ufak pişmanlık duydum. Vicdanım hep rahat oldu. Yazdığımı kanıtlamıştım, ama beni hapsetmişlerdi. Yatmaktan başka yapacak nem vardı ki? Yattım.

Bu hapishane hikâyelerini ben bir tek gün söz konusu etmemişimdir. Ankara Hiltonun tahta ranzası üzerinde, ışık yandığı için saatlerce uyuyamadığım veya bir tarafımdan ötekine durmadan döndüğüm, ya avuç içi kadar bir pencereden yıldızlı göğü uzun uzun seyrettiğim geceler bir tek duam oldu. «Allahım» diyordum, «beni bir buruk adam yapma». «Allahım» diyordum, «çıktığım gün her şeyi unutayım, kalbimde kinin zerresi yer etmesin.» Bugün, bu hatıraları yazarken ilk defa hapishaneden söz ediyorum. O yandan bu yana öyle çok şey oldu ki ve öyle kalın bir kül tabakası bütün hatıraların üzerini örttü ki...

Geçelim.

Benim hapse girmemden birkaç gün sonra, memleketin siyaset yaşantısında yeni bir bahar havası devresi açıldı. Bu bahar havasının, korkumdan yüreğimi ağzıma getirdiğini itiraf etmem lazım. Bahar havasını koğuştaki radyo hoparlöründen, sabahleyin, haber bültenini dinlerken öğrendim. Şubatın sonlarıydı. Gülsün doğmuştu. Mecliste bütçe görüşülüyordu. İçişleri bütçesi konuşulurken İsmet Paşa söz almış ve gayet

yumuşak, insaflı, ılımlı bir konuşma yapmış. Şikâyetleri acı olmayan bir dille anlatmış. Kırşehir'den söz etmiş. «Olur mu böyle şey?» diye sormuş. Buna başbakan güler yüzlü bir ifadeyle karşılık vermiş. «DP'nin öksüzlüğü»nden dert yanmış, Bir bahar havası içinde çözülemeyecek şey olmadığını söylemiş ve Kırşehir'in tekrar il haline getirilebileceğini ima etmiş.

Bu havanın yaratılmasının benim hapsedilmeme verileceğini, daha haberi dinlediğim an tahmin ettim. «İsmet Paşa, damadını hapisten kurtarmak için yumuşadı» diyeceklerdi. Nitekim hemen dediler de.. Hem de kimler! O aklı başında Hür. P'nin Meclis Grubu bir bildiri yayımladı ve bunda İsmet Paşanın «şahsi endişeler»in etkisi altında kaldığını resmen iddia etti. Hasan Kangal daha da ileri gitti ve «İnönü doğum yapmış olan kızını sevindirmek için damadını hapisten kurtarmak istiyor» dedi. Vatan gazetesi, Tercüman gazetesi aynı yönde yayın yaptılar. Doğan Nadi bile Cumhuriyet'te «..mı dersiniz?» diye sordu. Hele birkaç gün sonra iktidar, Kırşehir'in tekrar il haline getirileceğini ilan ettiğinde herkes bunu bir «basın suçlarının affı»nın takip etmesini beklemeye başladı. Sahiden de, eğer Menderes böyle bir affı yapsaydı İsmet Paşa «şahsi endişeler» suçlamasından katiyen kurtulamayacak, ben de, hiçbir ilgimin bulunmamasına rağmen ömrüm boyunca damgalı kalacak, kayınpederi tarafından kurtarılmış bir küçük bey gözüyle görülecektim. İnsana garip gelir, ama o zamanlar ben hapisten çıkarılmamama dua ediyordum ve Özden bana fena halde kızıyordu.

Ne ise, benim duam kabul oldu.

O haftaki ziyaret gününü iple çektim. İşin iç yüzünü, ancak İsmet Paşadan öğrenebilecektim. Tabii, İsmet Paşanın aklında beni hapishaneden kurtarmanın bulunmadığını biliyordum. Ama acaba ne olmuştu? İsmet Paşanın aklındaki neydi, Menderes hangi amacı güdüyordu? Zira İsmet Paşa bir önceki ziyaret gününde iktidar için hiç de iyi şeyler düşünmüyordu. Benim neden hapsedildiğimi, asıl hedefin kendisi olduğunu mükemmelen anlamıştı. Hele kızının hastanede, yanında kocası bulunmaksızın doğum yapmak zorunda bırakılmış olması yüreğini dağlamıştı. «Namertler» diyordu. Ağzından asla çirkin ve kaba söz çıkmayan İsmet Paşa için bu, küfürlerin en büyüğüydü.

İsmet Paşa o gün «Seçimlere doğru gittiğimizi seziyorum» dedi. Ortaklıkta seçim lafı yoktu. Ama sahiden de seçimler

bir yıl önceye alındı ve 1957'nin Ekiminde yapıldı. İsmet Paşa haklı çıktı. İsmet Paşanın şubat ile yaz ortası arasında iktidarı buna ittiği bir başka gerçektir. İsmet Paşa, açılan bahar havasının süreceğini ummuyordu. Bahar havasının devam etmesi, iktidarın 1954'ten sonra giriştiği tasarruflardan vazgeçmesine, koyduğu tedbirleri kaldırmasına bağlıydı. O ziyaret gününde İsmet Paşa «Adnan bunları yapmayacaktır» dedi. Fakat memleket ne kadar uzun süre gergin olmayan bir hava içinde bulunursa muhalefet ve tabii CHP seçimlere o kadar rahat hazırlanacaktı. Bu, bir nefes alma devresi olacaktı. Baskı altındaki halka, geniş CHP'li kitlelere cesaret gelecekti. İktidar bu arada birkaç yükü de kaldırırsa bu, memleketin kuşkusuz, yararına olacaktı. Yani, ne koparılırsa yana kâr kalacaktı. İsmet Paşa bu düşünceyle İçişleri Bakanlığı bütçesinde kalkmış, bahar havasını açan konuşmasını yapmıştı.

«Kırşehir'i tekrar il yaparlar mı?» dedim.

«Sanırım. Bununla bir şey kaybedeceklerini düşünmek için sebepleri yoktur.»

Aklımdakini sordum:

«Ya, basın suçlarının affı?»

İsmet Paşa koltuğuna biraz yaslandı, biraz düşündü:

«Bilmiyorum» dedi.

Böyle bir af çıkarırlarsa kimsenin yüzüne bakamayacağımı söyledim. «İnşallah çıkarmazlar» dedim. «Bilmiyorum» diye tekrarladı. Sonra, şöyle dedi:

«Merak etme. Herhalde bu badireden şerefimizle çıkacağız..»

İsmet Paşa, önümüzdeki hafta sonunda bana gelemeyeceğini, zira İzmir'de olacağını söyledi. CHP'nin il kongresine gidecekti. «Aynı istikamette, yumuşak bir nutuk söyleyeceğim» dedi. Gerçekten de söyledi. Hatta, inanılmaz bir şey yaptı: Zafer gazetesine bir özel demeç verdi. Zafer, kendisini takip için bir muhabir göndermişti. Onunla konuştu. Adnan Menderes'i övdü.

İsmet Paşa, hapishaneye gelmediği hafta İzmir'de görülmemiş tezahüratla karşılandı. Kordonboyu bir baştan ötekine doluydu. Yurdun orasında burasında, el sıkıyor diye muhalefet liderlerini tevkif eden polis, Ankara'dan gerekli emri aldığı için İsmet Paşaya sadece yol açtı. İl kongresinde DP'nin, Hür. P'nin il başkanları davetli olarak hazırdı. Dış görü-

nüşe bakanlar Türkiye'de demokratik rejimin kesin yerleşme yolunu tuttuğuna kolaylıkla inanabilirlerdi.

İsmet Paşa, yakın gördüğü seçimlere kadar partisine rahat soluk aldırmak istiyordu. Peki, Menderes'in hedefi neydi? İsmet Paşa bunu hapishanede bir gün bana şöyle anlattı: Menderes, İsmet Paşayı uyutmak suretiyle öteki muhalefet partilerini, özellikle Hür. P'yi hedef haline getirmek istiyordu. Nitekim başbakan, CHP'yi ve onun başkanını göklere çıkardığı demeçlerinde Hür. P ile CMP'den «batnı maderiyi yırtarak vücut bulan partiler» diye söz etti. Muhalefeti bölmek istiyor, onun için CHP'ye elini uzatıyordu. O tarihlerde Menderes'in bir başka amacı vardı. 1957 bütçesine birtakım DP milletvekillerinin karşıoy vereceklerini tahmin ediyordu. Havayı yumuşatırsa bunu önleyecekti. Zira, bütün dalgalanmalara rağmen, grupta bir zümre hâlâ sükûnet ve huzur istiyordu. İsmet Paşayla beraber bunları da uyutacağını Menderes samimiyetle düşünüyordu. Bir toplantıda, «Ben ne istersem onu yaparım» dediği İsmet Paşanın kulağına geldiğinde İsmet Paşa hiç şaşmadı. Bunu zaten biliyordu. Şimdi iki cambaz bir ipteydiler.

Zaten bir süre sonra, bu yeni bahar havasının da suyu çıktı.

V

Adnan Menderes, başlayan ikinci bahar havası hakkındaki fikrini bir basın toplantısında açıkladı. Bu toplantıda da tabii, Menderes'le arası iyi bulunan gazeteciler hazır ve nazırdı. «Menderes'le arası iyi gazeteci» demek, Menderes'i ve idaresini eleştirmeyen gazeteci anlamına hiçbir zaman gelmemiştir. Menderes'i zaman zaman eleştiren birçok gazeteci bu toplantılara alınmıştır. Ama Menderes, toplantılarına aldığı gazetecilere «halden anlar ve icabında yola getirilebilir gazeteci» gözüyle bakmıştır. Bunda çok fazla yanılmış da değildir. Menderes, iktidarının son zamanlarında, basın özgürlüğüne vurduğu darbelerin Amerika'daki etkisini azaltmak için, oraya giderken yanına mostralık olarak üç büyük gazetenin sahibini almak isteyince de bunları bulabilmiştir.

Başbakanın, bahar havası hakkındaki fikrini söylediği o basın toplantısında ilginç bir şey oldu. Park Oteldeki davete

gazetelerin sahipleri, yazı işleri müdürleriyle birlikte çağrılmışlardı. Dünya'nın Yazı İşleri Müdürü Ali İhsan Göğüş de bu sıfatla, toplantıyı resmen tertipleyen gazete sahipleri sendikası başkanı Selim Ragıp Emeç'ten bir davetiye almış. Park Otele gitmiş. Kapıda bir sivil polis kendisini çevirmiş, adını sormuş. Göğüş söylemiş, davetiyesini göstermiş. Polis, elindeki listeye bakmış : Göğüş'ün adı yok. Göğüş bir önceki basın toplantısında Menderes'e, Başbakanın hiç hoşlanmadığı bazı sorular sorduğundan dolayı «Beyfendi kendisinden hazzetmeyecektir» diye toplantı listesinden çıkarılmış. Bu sırada Falih Rıfkı Atay, gazetenin bir başka yazı işleri müdürüyle, Yekta Ragıp Önen'le birlikte içerdeymiş! Göğüş, tepesi atmış halde Park Otelden ayrılmış.

Ali İhsan Göğüş ertesi gün Dünya gazetesinden istifa etti. Zira gazetenin sahipleri gazetede olaydan bir sözcük bile söz edilmesine izin vermemişler. Tabii, «Aman, Beyfendi kızmasın..» diye.

Menderes bahar havası konusunda kendisini kimsenin zorlayamayacağını, hangi yasayı değiştirmek isterse onu değiştireceğini, zaten fazla bir değişikliğe de lüzum bulunmadığını ifade etmiş. Ama bunları yumuşak bir dille söylemiş. Yani hem bahar havasını reddetmemiş, hem de bunun bozulmamasına çaba harcamış. Fakat ertesi gün, toplantıya ait Zafer'de ve Anadolu Ajansında bir metin çıktı ki sert bir edası vardı. Herhalde havası, Başbakanın Park Oteldeki havası değildi. Bunu bana, hapishaneye geldiği bir gün İsmet Paşa anlattı. «Adnan, kendi grubuna başka bir hava vermek niyetinde. Orada kabadayılığı elinden bırakmak istemiyor» dedi.

Tabii, bunun farkında bulunanlar İsmet Paşadan ibaret değildi. Hür. P ve CMP mütemadiyen CHP'yi safdillikle, Menderes'in oyununa gelmekte suçluyorlardı. Onların iddiası, başbakanın hiçbir şey yapmayacağı, İsmet Paşayı oyaladığıydı. Bilmedikleri, bunu İsmet Paşanın da bildiğiydi. Fakat eleştiriler Hür. P ve CMP çevrelerini aştı, yavaş yavaş CHP çevrelerine de sirayet etti. Çok CHP'li de, hatta partinin yetkili organları, İsmet Paşanın tutumuna bir anlam veremiyorlar, onu anlamıyorlar, «şahsi endişeler» ihtimalini gözden uzak tutamıyorlardı. Ben hapisteydim ya.. İsmet Paşa beni kurtarmak için Menderes'in oyununa geliyordu.

İsmet Paşayla o sıralardaki bir konuşmamızda —tabii, hapishane müdürünün odasında— İsmet Paşa eleştirileri konu etti.

«Tenkit ediyorlar ama, her taraftaki CHP teşkilatının ve CHP'lilerin ne kadar rahat nefes aldıklarını kendileri de görüyorlar ve biliyorlar. Adnan birtakım şeyleri düzeltecek mi? Haberim yok. Fazla bir istidadı olduğunu sanmıyorum. Bir defa o yolu tutmuş. Mesele, seçimlere gidildiği şu sırada CHP'lilere yılgınlığın hâkim olmaması» dedi.

Sahiden de, iktidar şiddet tedbirlerini ayakta tutuyor, her türlü baskıyı yapıyordu, ama parti olarak CHP'ye ve özellikle onun genel başkanına ilişmiyordu. Buna karşılık İsmet Paşa da, yapılanlar karşısında sesini gerektiği kadar yükseltmiyordu. Bu bahar havasında, hani bazı kimselerin ben kurtulayım diye İsmet Paşanın giriştiğini sandıkları bu bahar havasında başka birçok gazeteci hapsedildi. Ziya Hanhanlar, Yusuf Ziya Âdemhanlar, Ratip Tahir Buraklar hep bu arada hapishanenin yolunu tuttular. Menderes'in unutulmaz Adalet Bakanı Göktürk bu devrede yeni yeni yargıçları emekliye sevketti. Hür. P'li milletvekillerinden Muzaffer Timur, bir gün bakıldı, partisinden, partisini suçlayarak ayrıldı. Muzaffer Timur, Urfalıydı. Urfa'da, kendisinin alakadar olduğu bazı tapusuz toprak sorunları vardı. DP daha sonraları da birçok muhalifine en adi cinsten şantajlar yapacak, onları çeşitli silahlarla tehdit edecektir. Bunların bir kısmı ellerini havaya kaldırmaktan kurtulamayacaklardır.

Bütün bu davranışlara karşı İsmet Paşanın bayrak açmaması, sessiz kalması, Menderes'le görünüşteki iyi ilişkilerini koruması eleştirilerin başlıca nedeniydi. İsmet Paşa, Cumhurbaşkanı Bayar cumhurbaşkanı olduğunu açıktan da unutup bir gün muhalefeti suçladığında da bir çıkış yapmadı. Bir zelzele bölgesini ziyaret vesilesiyle Bayar ve Menderes Dalaman Çiftliğine gitmişler. Orada Menderes pek sinirliymiş. Köyceğiz'de başını bir ilkokulun alçak kapısına vurmuş, başı şişmiş. Yemekte, o günlerin konusu Kıbrıs konuşulurken başbakan muhaliflere atıp tutmuş. Cumhurbaşkanı da ona katılmış ve «muhalefetin Kıbrıs meselesinde müspet fikri yok. Hepsi iftira ve şantajdan ibaret» demiş. Bunu gazeteler de yazdı. İki ahbaplar oradan Bursa'ya geçmişler. Menderes bir mitingte konuşmuş. Hür. P'ye ve CMP'ye demediğini bırakmamış. Buna karşılık, tabii adını söylememiş ama İsmet Paşa gibi muhaliflerine müteşekkir bulunduğunu belirtmiş. Konu, Kıbrısmış. Hür. P ve CMP buna karşılık verdi. İsmet Paşa gene sustu.

Bütün bunlar Hür. P ile CMP'yi birbirine yakınlaştırmaktaydı. İki parti de, etki bakımından önemli olmadıklarını anlamışlardı ve CHP'yi mutlaka kendi yanlarında görmekte fayda bulunduğunu fark ediyorlardı. Ama özellikle Hür. P'nin allameleri hâlâ bulutlarda dolaşıyorlardı. O sıralarda Ankara'da Kulüp Ambasadör diye güzel, lüks bir lokanta açılmıştı. Bir akşam Hür P'nin ve CMP'nin ileri gelenleri orada buluştular. Bu, resmen Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun, kendi evinde CMP liderlerine çektiği ziyafetin iadesiydi ve CMP tarafından veriliyordu. Bunu basından saklamak için çok uğraşmışlar, fakat başaramamışlar. O haftaki ziyaret gününde İsmet Paşa bundan söz etti ve gülerek, «Beni çekiştirmişlerdir..» dedi.

İsmet Paşayı çekiştirdiklerinden tabii hiç kuşku yoktu. Söylenti bu ihtimalin de ötesindeydi. Bazı tefsirlere göre iki partinin birleşmesi hususunda görüşmeler olmaktaydı. Hatta müstakbel partiye ad bile yakıştırılıyordu: Hürriyetçi Cumhuriyet Partisi. Ben böyle bir lafın ortada dolaştırılmasından ileri gidildiğini pek sanmıyorum. İki parti ve idarecileri iddialıydılar. İddialı olmayanlar ise, 0+0'ın 1 etmeyeceğini bilecek kadar akıllıydılar.

İşte bu sıralarda İsmet Paşanın iki defa iktidar lideriyle görüşmesi bahar havası hakkındaki eleştirileri büsbütün arttırdı. Görüşmelerin ikisi de resmi kabullerde oldu. O tarihlerde Almanya Cumhurbaşkanı Theodor Heuss Türkiye'yi ziyaret etti. İsmet Paşaya, resmi kabuller için davetiye gelip gelmediğini sordum. Üç davet varmış. Birincisi Çankaya'daymış. Bayar Heuss'e bir akşam yemeği veriyormuş, onu bir kabul resmi takip edecekmiş. İsmet Paşayı, Bayar'ın âdeti veçhile, yemeğe çağırmamışlar, kabul resmine davet etmişler. İsmet Paşa «Gitmeyeceğim» dedi. Heuss, Hariciye Köşkünde bir kabul resmi yapıyormuş, İsmet Paşayı Almanlar ona davet etmişler, İsmet Paşa gidecekmiş. Bir de Menderes'in Ankara Palasta daveti varmış, İsmet Paşa ona da katılacakmış.

O toplantılarda fazla bir şey olmamış. Protokol sınırlarının içinde İsmet Paşa ve Menderes konuşmuşlar. Heuss de, bizimkilerin korkusundan İsmet Paşayla ancak ayakta, ama tam yarım saat görüşmüş. İsmet Paşa «Zavallı adam, bir hayli yoruldu» diye takılıyordu. İktidar, gelen yabancıların İsmet Paşayla konuşmalarından hiç hoşlanmıyordu. Sonradan

bu allerji daha da fazla artacak ve İsmet Paşanın çağrıldığı yabancı davetlere gitmek için DP büyükleri İsmet Paşanın oradan ayrılmasını kapılarda bekleyeceklerdi. İsmet Paşa Heuss'ün kabul resminde Bayar'la şöyle bir selamlaşmış.

Fakat Menderes ile İsmet Paşa arasında uzun ve esaslı görüşme, Truman doktrininin 10. yıldönümü vesilesiyle Ankara Palasta oldu. Bunun hikâyesi ilgi çekici ve önemlidir. Menderes, Truman doktrininin 10. yıldönümü dolayısıyla Ankara Palasta bir kabul resmi tertipledi. Resmi onur konuğu Amerika'nın Ankara'daki uzun boylu ve bir hamakat timsali olan Büyükelçisi Fletcher Warren idi. Fakat Menderes asıl, İsmet Paşayı kabul resmine çağırdı. Hatta bunun için davetiye göndermekle yetinmedi. Ziyafetten önce özel kalem müdürü vasıtasıyla İsmet Paşadan bu daveti kabul edip etmeyeceğini sordurdu. Muzaffer Ersü eski devlet başkanının bu daveti kabul etmesinden hükümetin ve hükümet başkanının büyük memnunluk, onur duyacaklarını belirtti. İsmet Paşa, daveti memnunlukla ve şeref duyarak kabul ettiğini bildirdi. Menderes kabul resmine Hür. P ve CMP'den kimseyi çağırmadı.

Dış politika bakımından İsmet Paşanın bu ziyafete çağrılmasının, elbette bir anlamı vardı. Truman doktrininin kabul edildiği 1947 yılında Türkiye Cumhurbaşkanı İsmet Paşaydı. İsmet Paşa şimdi muhalefet lideri görevini yapıyordu. Böyle bir münasebetle tertiplenen kabul resminde hazır bulunmayı kabul etmesi, dış politikamızda bir devamlılığın kanıtı olacaktı. Üstelik Kıbrıs sorunu, gene vahim bir aşamadaydı ve biz gene Amerika'ya güveniyorduk. O konuda da Türkiye'de iktidarın ve muhalefetin bir arada görünmesi davamıza güç verecekti. İsmet Paşa bu düşünceleri de göz önünde tutarak Menderes'in davetini kabul etti, ama kararındaki tek neden dış politika değildi.

Bir olay, Menderes'e heyecanlı anlar yaşattı. İstanbul'da İsmet Paşanın çok sevdiği ve büyük takdir beslediği bir sınıf arkadaşı, Orgeneral Ali Fuat Erden vefat etti. İsmet Paşa, iki eli kanda olsa arkadaşının cenazesinde bulunmamazlık edemezdi. Pazartesi günü uçakla İstanbul'a hareket etti. Menderes'in daveti çarşamba akşamıydı. Salı günü Orgeneral Erden için büyük tören yapıldı. Acaba İsmet Paşa çarşambaya Ankara'da olacak mıydı?

Çarşamba günü öğleden sonra, bilinen ziyaret saatinde, İsmet Paşa, Özden ve kardeşim Mübin'le birlikte hapishaneye geldi. Yorgundu ama, akşama davete gidecekti. Halbuki İstanbul'da kimi gördüyse hepsi bu verimsiz bahar havasından şikâyet etmişler. İsmet Paşa, «Duymalıydın, neler söylemediler. Ne saflığım, ne budalalığım kaldı. İstanbul'daki örgüt alev püskürüyor. Hepsi ateş üstünde. Bütün konuşmalarda şiddetli tarizde bulundular. Ama Adnan'a söz verdim. Davetine gideceğim. Pazara, sana anlatırım» dedi.

İsmet Paşa davete Nüvit Yetkin'le gitmiş. Davet hanımlıysa da, kayınvaldem gitmemiş. O evde, Özden'le kalmış. Özden benim hapsedilmem üzerine Pembe Köşke taşınmıştı. İzmir caddesindeki apartmanı kapatmıştık. Menderes ve hanımı, İsmet Paşayı hararetle karşılamışlar. Başbakan muhalefet liderinin elini sıkarken uzun uzun tutmuş, bırakmamış. Gazeteciler bol bol resim çekmek fırsatını bulmuşlar. Flaşlar yanıp sönerken Menderes, «Paşam, bizim samimiyetimizi kıskanıyorlar» diye şaka yapmış. Davetine geldiğinden dolayı teşekkürlerini söylemiş. Sonra içeri girmişler. Menderes, İsmet Paşayı büyük salonun yanında hazırlanan küçük odaya götürmüş. Bir yuvarlak masanın başına Menderes, İsmet Paşa, Warren, Köprülü ve Melih Esenbel oturmuşlar. İsmet Paşa Menderes'in sağında, Amerikalı, Menderes'in solundaymış. Başbakan bütün öteki konukları bırakmış. Onlarla Bayan Menderes meşgul oluyormuş. Bir yandan viski içilir, bir yandan kanapeler yenirken koyu bir sohbete dalınmış. Tabii, bütün davetlilerin gözü küçük odadaymış. İsmet Paşa, «Büfe açıldı, kimse gitmedi. Kapının önünde bekleşiyor, bizi seyrediyorlar» dedi.

Sohbet hep dış politika konusunda olmuş. İsmet Paşa ve Menderes Amerika Büyükelçisine aynı dili kullanmışlar. Kıbrıs sorununda, taksimin ulusal politika olduğunu söylemişler. Türkiye'nin Ortadoğudaki rolünü de birlikte açıklamışlar. Yemeğin sonlarına doğru küçük odaya Fatin Rüştü Zorlu ile Nüvit Yetkin de alınmışlar. İsmet Paşa Amerika Büyükelçisiyle ayrı da görüşmek fırsatını bulmuş. Ortada oturan Menderes kalkmış, Warren İsmet Paşanın yanına gelmiş. Saat gece yarısına yaklaşırken resmi onur konuğu Warren izin istemiş. İsmet Paşa, «Pek memnundu. Herhalde raporunu yazmak için erken kalktı» dedi.

Ertesi sabah Warren, İsmet Paşaya, Paşanın, Menderes'in ve kendisinin o gece birlikte çekilmiş büyük bir fotoğrafını hediye olarak göndermiş. Bu resim şimdi İnönü müzesinde bir yerlerde durur. Amerika Büyükelçisinin gitmesinden sonra daha bir saat yuvarlak masa etrafındaki konuşmalar devam etmiş. Yabancının gitmiş bulunmasına rağmen dış politika konu olarak kalmış. İsmet Paşa, «Hiçbirimiz iç politikaya dokunmadık» dedi.

İsmet Paşa bir aralık kol saatine bakmış. Bir. O da izin istemiş. Menderes ve kibar eşi kendisini kapıya kadar uğurlamışlar. Başbakan, İsmet Paşaya otomobili olup olmadığını sormuş. İsmet Paşa «Nüvit'in arabasıyla gideceğiz» demiş. Ayrılmışlar.

İsmet Paşa pazar günü beni görmeye tekrar geldiğinde gülerek :

«Gene ateş püskürüyorlar, ateş» dedi.

Bu bahar havasının anlamı neydi? Bir taraftan şiddet bütün haşmetiyle devam ediyor, gazeteciler tabur halinde hapishanelere sokuluyor, sendikalar kapatılıyor, yüksek yargıçlar emekli ediliyor, CHP'liler dahil muhalefet sözcüleri hakkında zabıt üstüne zabıt tutuluyordu. Diğer taraftan iktidarın ve muhalefetin liderleri Ankara Palasta baş başa kadeh tokuşturuyorlardı. İsmet Paşanın Menderes'le kadeh tokuşturmasına itiraz eden yoktu. Ama nihayet Menderes de bahar havasının tomurcuklarının ağaçlar üstünde de açmasına izin vermeli, gidişe bir son bulmalıydı.

Benim o tarihlerde duyduğum, Menderes'in üzerinde, Çankaya'dan gelen bir baskı bulunduğu olmuştur. Ortaya, Bayar'ın bu yakınlaşmadan memnun olmadığı sözleri yayılıyordu. Bayar'ın İsmet Paşaya karşı olan ve hem herkes tarafından bilinen, hem de Bayar'ın göstermekte tereddüt etmediği allerjisi ve kompleksi bu söylentilere inanmayı kolaylaştırıyordu. Menderes bu baskının sonucu olarak, istediği halde, bahar havasının gereklerini yerine getiremiyordu. Söylentilerin kaynağı, tabii, Menderes taraftarı çevrelerdi. İsmet Paşanın bu yoruma inanmaya benden daha çok eğilimi vardı. Onun da Bayar'ı sevmediği ve olayları, bu duygunun etkisiyle değerlendirdiği muhakkaktır.

Ben Menderes'in birtakım iyileştirme tedbirlerini samimiyetle istediği halde, Bayar dolayısıyla bunları alamadığına çok zaman inanmamışımdır. İnandığım zamanlar olmuştur.

Ama şimdi düşünüyorum da, Bayar'ın Menderes'i ittiği yönün şiddet yönü olduğu muhakkak olmakla beraber, Menderes'in de o yönde ilerlemeye istidatlı bulunduğunu kabul etmemeyi olanaksız görüyorum.

O bahar havası günlerinde İsmet Paşanın üzerinde partinin baskısı gittikçe arttı. Fakat İsmet Paşa tuttuğu yoldan dönmedi. Bunu, stratejisinin önemli bir taktiği sayıyordu. Ankara Palastaki kadeh tokuşturmadan birkaç gün sonra toplanan Parti Meclisinde itirazlar son haddine çıktı. İsmet Paşa memleketin haline bakmıyor muydu? Niçin gidip Menderes'le beraber görünüyordu? Parti Meclisi toplantısında yoklama yapılmış. Kasım Gülek bilerek, üyelerden Ratip Tahir Burak'ın da adını okumuş. Diğer üyeler bağırmışlar : Hapiste! Bu, toplantının dramatik havasını tabii daha da acıklı hale sokmuş. Buna rağmen İsmet Paşa, politikasını anlatmayı başarmış. Rejim davalarını takipte CHP en ufak bir ödün vermiş miydi? Tavrını korumuyor muydu? Yapılan, bir «teslim olma» değildi. Bu, bir ölçü saptama sorunuydu. Bahar havasında, tabii birincinin kurbanı Nihat Erim sesini yükseltmek fırsatını kaçırmamıştı. İsmet Paşaya bir mektup yazmış, işte, kendisinin vaktiyle tavsiye ettiği yola girildiğini bildirmişti. Mektupta yeni yeni akıllar da verilmekteydi. Bir Parti Meclisi toplantısında Erim'in arkadaşları bu mektubun okunmasını sağladılar. İsmet Paşa okudu. Okudu ve sonra dedi ki :

«Bizim yaptığımız bu mu? Nihat Beyin tavsiye ettiği teslim olmadır.»

Bu suretle Erim'in ikinci manevrası da bir sonuç vermedi.

Benim bahsettiğim Parti Meclisi bir sert bildiri yayımlamakla hıncını aldı. İlkeler korunuyordu. Parti, dimdik ayaktaydı. Allahtan bir hafta sonra Ankara'nın hoca DP milletvekili Ömer Bilen bir fırsat yarattı da İsmet Paşa eski İsmet Paşa olduğunu göstermek fırsatını buldu.

Olay Mecliste, dini siyasete alet etmiş bir vaizin affını Ömer Bilen'in istemesiyle çıktı. Vaiz efendi, DP mitingine gitmeyenleri kâfirlikle suçlamıştı. Mahkemeye verilmiş, mahkûm olmuş, cezasını Yargıtay onaylamış, fakat bütün gazetecileri dakikasında bulup tevkif eden polis kendisini bir türlü bulamamış, vaiz efendi de hapsedilememişti. Daha komiği, sonradan öğrenilmiş ki o oturumda vaiz efendi Meclisteymiş! Ömer Bilen meslektaşını savunmakla yetinmemiş, bütün bir CHP

iktidarını da din adamlarına eziyet etmekle suçlamış. Bunun üzerine İsmet Paşa söz istemiş ve hiç olmadığı kadar kızgın bir halde Ömer Bilen Efendiyi de, partisini de yerin dibine geçirmiş. Bu sırada Adalet Bakanı Göktürk de oturduğu yerden bu konuşmayı alaylı bir tavırla dinliyormuş. İsmet Paşa ona bakmış bakmış, sonra, yaptığı bütün marifetler karşısında hissedip içinde sakladıklarını şöyle dile getirmiş :

«Arkadaşlar, insaf ile düşünün, Osmanlı tarihinde, Türk tarihinde böyle bir adalet cihazı ve böyle Büyük Millet Meclisi karşısında, milleti temsil eden Büyük Millet Meclisi karşısında mesuliyetten bu kadar uzak ve azade bir Adalet Bakanı görülmemiştir. Arkadaşlar emin olunuz, Boncuklu İbrahim'in kadısı bu adamdan, bu Fevzi Boyar'dan —Ömer Bilen' in savunduğu vaiz—, onu müdafaa edenlerden daha değerli idi.»

Mecliste elbette, bu laflar üzerine kıyamet kopmuş. Ama İsmet Paşa hakikaten son derece hiddetliymiş ve gözü etrafı görmüyormuş. O kadar ki, birkaç gün sonra yaptırdığı tahlilde şekerinin arttığı anlaşıldı. İsmet Paşanın en fazla kızdığı noktalardan birinin siyasete dinin alet edilmesi olduğunu daha önce anlatmıştım.

DP milletvekilleri Ömer Bilen olayına iki nedenle kızdılar. Adalet Bakanı bu kadar ağır bir hücumla karşı karşıya kalmış, büyük bir pişkinlikle bunu sineye çekmiş, çıkıp da tek bir sözle karşılıkta bulunmamıştı. Nitekim o olaydan sonra Hüseyin Avni Göktürk'ün adı «Boncuklu İbrahim'in Kadısı» olarak kaldı ve Göktürk 1957 seçimlerinde seçilememek suretiyle yakasını Yassıada'dan kurtardı. Başka DP milletvekilleri ise, İsmet Paşanın ağzının payının verilmesini istiyorlardı. Bunlar durumu başbakana bildirmişler. Hem de hemen aynı gün... Gerçekten de İsmet Paşanın müdahalesi üzerine ve o lafları söylediğinde gürültü kopunca oturuma başkanlık eden Agâh Erozan —DP iktidarlarının bir başka unutulmaz tipi— hemen bir saatlik ara vermişti. Menderes çoğunluk yapmamak suretiyle o günün atlatılmasını, pazartesiye Ankara'da olacağını, bir karar vereceklerini söylemiş.

İsmet Paşa pazar günü hapishaneye geldiğinde,

«Yaptım yuvalarını maskaraların..» dedi.

Pazartesi günü bir büyük düellonun geçeceği umuduyla çok kişi Meclise gitmiş. Fakat Menderes ortalarda görünmemiş. Başbakanın şöyle bir tertip yaptığı anlaşılıyordu :

Hem şiş yanmayacak, hem kebap... Kendisi İsmet Paşanın karşısına çıkarsa bahar havası sulara gömülecekti. İsmet Paşaya hiç yanıt verilmezse DP Grubunun erkekliğine dokunacaktı... O gün önce Adalet Bakanı, âdeta kendi grubunun zoruyla çıkmış, vaiz efendinin hâlâ tutuklanmamasında bir usulsüzlük olmadığını bildirmiş. Onu kürsüde, gene hiddetli bir İsmet Paşa takip etmiş. İsmet Paşanın o günkü konuşmasını bitirirken söylediği bir söz uzun süre kulaklarda kaldı. İsmet Paşa konuşmasını şöyle bitirmiş :

«Siyaset adamları Ankara barlarında çıplak kadın seyrinden zevk alarak eğlendikten sonra Konya'ya gider, Müslümanlık iddiasında bulunurlarsa buna çok esef etmek lazımdır».

İnönü'den sonra İşletmeler Bakanı olan Samet söz istemiş. Menderes, İsmet Paşaya yanıt verme görevini DP'nin bu demagog sözcüsüne bırakmış olmalı. Ağaoğlu kendine has jestleriyle süslü sözler de seçerek İsmet Paşaya bir yüklenmiş, bir yüklenmiş... Bu suretle DP silahşörlerinin de gönlü yapılmış. Fakat DP Grubu, Ömer Bilen'in teklifini de kabul etmemiş. Yani, İsmet Paşanın istediği doğrultuda oy kullanmış. Menderes açısından durum, böyle kurtulmuş.

Asıl beklenmedik bir olay, bu hacı hoca hikâyesinden sonra yaşandı. Adnan Menderes İsmet Paşaya telefon ettirdi ve Dr. Namık Gedik için Paşadan randevu rica etti. İçişleri Bakanı muhalefet liderine «memleketin güvenliğiyle ilgili bazı hususlar hakkında» bilgi arz edecekti. Yalnız iktidar, görüşmenin gizli tutulmasını istiyordu. İsmet Paşa olur verdi, 12 Temmuz 1957 Cuma günü, Namık Gedik de kimseye görünmeden Pembe Köşke geldi. Daha sonra aynı Namık Gedik, Pembe Köşke Sovyetler Birliği Büyükelçisinin açık ziyaretlerini sanki gizli kapaklı şeylermiş gibi ilan etmeye kalkacaktı.

Menderes'in İçişleri Bakanı iki konu anlattı. Bursa'da bir irtica hareketi olmuş, Tavşanlı'da bir sapık halifeliğini ilana kalkışmıştı. Soruşturma, ortada bir şebekenin bulunduğunu göstermişti. Şebeke mensuplarından biri, CMP'nin Kütahya İl İdare Kurulu üyesiydi. Olay, belki CMP'ye bulaşacaktı. Adam tutuklanmıştı.

İkinci sorun, doğuda kürtçülük alevlenmişti. Rusya'daki Barzani şeyhi Molla Mustafa'yla temas arandığı saptanmıştı. Bir kol Paris'te, bir kol New York'ta, Birleşmiş Milletlerde

faaliyete geçmişti. Türkiye'de çalışanlar Mustafa Ekinci ve Yusuf Azizoğlu'ydu. Olay, Hür. P'ye bulaşmak istidadı gösteriyordu.

İsmet Paşa, bugüne kadar açıklanmamış olan bu gizli ziyaretin temelindeki nedene, teşhis koymakta güçlük çekmedi. İrtica aleti olmak suçuyla CMP, kürtçülük faaliyetinden dolayı Hür. P'nin, Menderes hakkından gelmeyi kafasından geçiriyordu. Ama bunu ancak İsmet Paşanın hiç olmazsa manevi desteğiyle yapabileceği kanaatindeydi. İsmet Paşa sesini fazla çıkarmazsa iki partiyi temizleyecekti.

İsmet Paşa bu niyeti hiç anlamamış göründü ve olay üzerinde kaldı. Namık Gedik kendisine, Başbakanın, Fevzi Boyar olayında İsmet Paşanın gösterdiği duyarlılığa hak verdiğini bildirmiş, hükümetin af lehinde tavır almamasını Adalet Bakanına emrettiğini söylemişti. İsmet Paşa buna teşekkür etti. Sonra, irtica olayına CMP'nin bulaşmaktan korktuğunu bildiğini, Bölükbaşı'nın gerekli tedbirleri aldığını belirtti. Ekinci ve Azizoğlu konusunda da Karaosmanoğlu'nla görüşeceğini ifade etti. Söylediği şu oldu: Hükümet, yapay bir bulaştırma gayretine kapılmamalıdır. Fakat, görevini elbette yapacaktır. Bunu yaparken partilerle haksız çekişmelere yol açmasın.

Namık Gedik, İsmet Paşanın iki partiyi Menderes'in haklaması teşebbüsünü olumlu karşılamayacağını anlamıştı.

Bu hava, yazın ortasına, Osman Bölükbaşı'nın tutuklanması gafleti yapılıncaya kadar devam etti. Bölükbaşı tutuklanıncaya kadar muhalefet partileri kendi aralarında hep, kedi-köpek durumunda kaldılar. Özellikle Hür. P tam bir kompleks içindeydi. İsmet Paşa, kendisi din konusunda o müdahaleyi yapınca Hür. P'nin sessiz kalmasına mim koymuştu. Hür. P'liler DP'nin yöntemlerinden ve politika felsefesinin etkisinden kurtulmuş değillerdi. Din istismarı yapmasalar bile, buna karşı çıkmayı da lüzumsuz, faydasız buldukları ortadaydı. Hele bir süre sonra başka olay daha olunca, Prof. Turhan Feyzioğlu CHP'ye girince Hür. P'liler hem Turhan Feyzioğlu'nun, hem CHP'nin aleyhinde yeni bir kampanyaya giriştiler, gerçekten çok çirkin davranışlarda bulundular. Çiğlik ettiler. Bütün bunlar kökü derinlerde bir kompleksten ve daha önemlisi bir önyargıdan kaynaklanıyordu. Bu eski DP'lilere göre gençler, aydınlar artık CHP'ye girmezlerdi. CHP tarih olmuştu. Geleceğin partisi Hür. P idi. Hür. P Turhan Feyzioğlu'nu

âdeta kendi doğal üyesi sayıyordu. Onun CHP'yi seçmesi Hür. P'lileri çileden çıkarmaya yetti. Ancak bir yıla kalmadan onların da hemen hepsi CHP'ye girecekler, orada bütün komplekslerini unutup başarıyla politika yapacaklardı.

Muhalefet partileri arasındaki bu hır-gür Bölükbaşı tutuklanınca, ortadan yok oldu.

Ben Bölükbaşı'yı hapishanede tanıdım. Uzun bir süre, 10. koğuşta onunla birlikte kaldım.

Bölükbaşı'nın günleri kendisini kurtaracak halk ayaklanmasını beklemekle geçti. Gece bir gürültü olsa hemen başını kaldırıyor, «Tamam, geldiler» diye hazırlanmaya başlıyordu. Ona göre tutuklanması, öyle büyük bir tepki yaratmıştı ki, her an hapishanenin basılması işten bile değildi.

Gerçekten de Bölükbaşı'nın tutuklanması, adli rezalettir. DP'liler Mecliste dokunulmazlığını kaldırttıktan sonra —Meclise hakaret ettiği iddia ediliyordu— Ankara'nın evlere şenlik adliyesinden karar çıkarttılar. Bölükbaşı tutuklandı, Ankara Hilton'a gönderildi. İtirazlar, itirazlar.. Nihayet bir mert yargıç, kararı bozdu. Bölükbaşı tahliye edildi. İstanbul'a, sahici Hilton'a gitti. Fakat DP'nin kini Bölükbaşı'yı bırakmadı. Bu sefer bozma kararı bozduruldu ve Bölükbaşı İstanbul Hilton'dan alınıp tekrar Ankara Hilton'a getirildi. Ben cezamı 2 Ekimde bitirdim. O, 27 Ekim seçimlerini hapishanede geçirdi ve ancak dokunulmazlığı tazelenmek suretiyle özgürlüğüne kavuşabildi.

«Celâl Bayar'ın kini!» derdi.

Herhalde yalan değildi.

Bölükbaşı'nın hapse atılması CMP üzerinde kırbaç etkisi yaptı. Zaten CMP'de huysuzluğuyla Bölükbaşı işbirliğini engelliyordu. Partinin ikinci adamı Fuat Arna bu fikre çok daha yatkındı. CMP merkezi bir bildiri yayımladı ve muhalefet partilerini işbirliği görüşmelerine resmen davet etti.

Muhalefet partileri tekrar toplandılar.

VI

Osman Bölükbaşı'nın tutuklanması üzerine CMP tarafından yayımlanan «görüşmeye davet» bildirisi muhalefet parti-

lerini bir araya getirmekte gecikmedi. Aslına bakılırsa iki küçük partide de hem CMP'de, hem Hür. P'de bir işbirliğinin lüzumu kabul edilmiyor değildi. Ama birtakım hesaplar, özellikle Hür. P'yi oluşturan «siyasi akademisyenler»in çalımlı tavırları sonuca varılmasını güçleştiriyordu. Nitekim CMP'nin bildirisinden önce Hür. P bir evvelki sonbahardakine göre daha munis, ültimatom edası daha hafif bir bildiri çıkarmıştı. Fakat onda da birtakım ukalalıklar yapılıyordu. Halbuki CMP'nin bildirisi son derece basitti. Deniliyordu ki : Geliniz, oturup konuşalım!

İsmet Paşa eşiyle beraber bir kısa süre dinlenmek üzere İstanbul'a, Heybeliada'ya gitmişti. Denize girmenin İsmet Paşanın sağlığı ve dermanı üzerinde inanılmaz bir etkisi vardı. Deniz banyosu alabildiği yıllar İsmet Paşa daha canlı, daha dinç olurdu. Onun için hepimiz her yıl İsmet Paşayı İstanbul'a gitmesi için iknaya çalışırdık. İsmet Paşa bunu, başbakan olduğu yıllar hariç, yaptı. Başbakanken, başkenti bırakıp İstanbul'a gitmeyi devlet ciddiyetine aykırı bulduğundan en uzun kaçamakları hafta sonlarından ibaret kaldı.

CMP'nin davetini yaptığı sıralarda İsmet Paşanın önüne arkadaşları bir başka sorunu getirmiş bulunuyorlardı : Seçimlere girmeli mi, girmemeli mi? Bu konunun ciddiyetle tartışıldığını hatırlıyorum. İsmet Paşa böyle tartışmalarda daima seçimlere katılma taraflısı olurdu. Şartlar ne kadar ağır bulunursa bulunsun nihayet seçim, İsmet Paşanın nazarında iktidarı değiştirmek için tek çareydi. Aksi tezi tutanlar iktidarın seçim güvenliğini kaldırmış olduğunu, şiddet tedbirlerini her gün arttırdığını, seçimlerin ancak «göstermelik» olabileceğini hatırlatırlar, CHP'nin bu çeşit bir oyunda figüranlık rolünü sırtlamasını istemezlerdi. O yaz, günün birinde CHP'li Halil Sezai Erkut'un «devlet büyüklerine sövdü» diye Ereğli'de bir zabıtla tutuklanıvermesi, seçimlerde CHP sözcülerini neyin beklediğinin işareti sayıldı. Allahtan bir iyi yargıç bu münasebetsiz kararı kaldırdı da öyle bir yol açılmadı.

İsmet Paşanın seçimlere katılma isteğini bir ilkenin etkilediği kesindir. Daima meşruiyetçi olmuş bulunan İsmet Paşa için seçimler meşru iktidara giden meşru yoldur. Ama bunu safdillikle karıştırmamak lazımdır. Bu, daha ziyade bir takdir sorunudur. Hangi şartlar bir seçimi gayrımeşru hale getirir? İsmet Paşa o tarihte, şartları bir seçimi gayrımeşru hale getirecek ölçüde vahim saymadığından dolayı seçimlerin

boykotu aleyhindeydi. Bu şartların bulunduğuna inandığı gün, meşhur prensibi elbette ki İsmet Paşayı illa seçimlere girme tarflısı bir kimse haline getirmeye yetmeyecekti.

O yaz, CMP'nin daveti üzerine CHP, CMP ve Hür. P temsilcileri Heybeliada'da toplandılar. CHP'yi İsmet Paşa, Kasım Gülek ve Turgut Göle, CMP'yi Fuat Arna, Ahmet Bilgin ve itidalli Nurettin Ardıçoğlu, Hür. P'yi de Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Enver Güreli ve İbrahim Öktem temsil ediyorlardı. Bunlardan işbirliğinin lüzumuna inanmayanlar veya kendi partilerinin «kazık yediği»ne inananlar Göle, Bilgin ve Öktem'di. Fakat başta, ötekilerin ağırlığı ağır bastı. Zaten, liderlerin İsmet Paşanın evinde toplanmayı kabul etmeleri başlıbaşına bir yumuşakbaşlılık idi. Bunda, Bölükbaşı'nın hapishanede olmasının rolü bulunduğu da muhakkaktır. O olsa idi mutlaka, bir toplantının da kendi kaldığı Sirkeci Çiçek Palas Otelinde yapılması için ısrar eder ve bunu «büyük liderlik»in şanından sayardı. Karaosmanoğlu ile Arıa'da bu tarz bir kompleks bulunmadığından dolayı heyetler Heybeliada'ya gitmekte sakınca görmediler. Hatta daha ilk toplantıda başkanlık mevkiine İsmet Paşa getirildi ve başkanlığın sıraya bindirilmesi düşünülmedi bile.

Toplantının ilk günü Bayan İnönü konuklarını çayla, şurupla, bisküi ve dondurmayla ağırladı. Tabii gazeteciler de evin etrafını çevirmişlerdi. İkinci gün, Bayan İnönü liderlere bir sürpriz yaptı; kahve ikram etti. O günler Türkiye'de kahve bulmak, DP'nin meyvelerini vermeye başlayan meşhur «görülmemiş kalkınma» politikası sayesinde âdeta olanaksızdı. Şimdi, çok şeyin unutulmuş olduğu bir devirde bu politikanın millete neye mal olduğu da hatırlardan çıkmıştır. Üç partinin temsilcileri mis gibi kokan kahve fincanlarını görünce birer «Ooo!» çekmişler. Koyu CHP'li bir kurukahveci vardı, o kayınvaldemi kahvesiz bırakmamış.

Toplantılara iyi niyet havasının egemen bulunduğu gözden kaçmadı. İki gün arka arkaya Heybeliada'da toplandıktan sonra liderler İstanbul'da, Taşlık'a taşındılar. İki gün de orada toplandılar. Adada, birtakım önyargılar bırakılmıştı. Örneğin, eşitlikten artık, «matematiksel eşitlik» anlaşılmıyordu. Partiler kendi çaplarına göre bir kontenjan sahibi olacaklardı.

Toplantıların Taşlık kısmında komik olaylar oldu. İktidar nelerin dönüp bittiğinin merakı içindeydi. Bir şeyler öğ-

renebilmek için birtakım «meraklı vatandaşlar» gönderdi. Toplantıları takip eden gazetecilerin «bizimkiler» adını taktığı bu sivil polislerden biri, Taşlık'taki evin badana edilmekte olan garajında yakalanınca kahkahalar bütün semti çınlattı. Evin kapılarının korunmasına Erdal'ı memur etmişler. Erdal o yazın sonunda Sevinç Sohtorik'le nişanlandı. Benim hapishaneden çıktığımın ertesi günü evlendiler ve Amerika'ya gittiler. İstanbul gazetecileri bu uzun boylu, sakin, hiç kızmayan, daima güler yüzlü, koruduğu kapının önünde atom fiziğine ilişkin kitaplar okuyan bilim adamını çok sevmişler. Erdal da, haber peşindeki bu çocuklara elinden gelen kolaylığı göstermiş, onların isteklerini içeriye duyurmuş, birtakım bilgiler verilmesini sağlamış. Gazeteciler Erdal'ı «Gazetecilerin sevgilisi» ilan etmişler.

İktidar, Taşlık'ta toplananlara ateş püskürüyordu. Zafer «siyasi ahlaksızlık için toplanan adamlar» diyordu. DP siyasi ahlağı temsil ediyordu! İktidar tarafından gelen bu saldırılar, onları takip eden tehditler tabii liderleri daha anlayışlı olmak zorunda bırakmıştır.

Aslında, bana sonradan İsmet Paşanın anlattığı, toplantı öyle «yüksek bir basiret havası» içinde geçmemiş. Heyetlerin kafasında koltuk hesabı hep kalmış. Önce, CHP'ye koltukların yarısının verilmesi, öteki yarısını CMP ile Hür. P'nin kendi aralarında paylaşmaları kabul edilmiş. Fakat bu defa CMP «örgütü dahi olmayan Hür. P» ile aynı düzeyde görünmeyi reddetmiş. CMP diyormuş ki :

«CHP yüzde 50'yi alsın, kabul. Ama Hür. P'ye ne oluyor? Onun eti ne, budu ne? Kalan yüzde 50'nin yüzde 30'unu ben alırım, yüzde 20'si Hür. P'ye yeter..»

Buna, tabii Hür. P kıyameti koparıyormuş. Eee, prestij meselesi! Onun üzerine, özveride bulunmak, gene CHP'ye düştü. Şöyle bir anlaşmaya varıldı : CHP yüzde 45, CMP ve Hür. P : yüzde 24'er, bağımsızlar : yüzde 7. Bu, bir bildiri ile ilan edildi. İsmet Paşa Ankara'ya döndüğünde «Bildiriyi nasıl çıkardık, sen bir de bana sor» dedi. Toplanıyorlarmış, konuşuyorlarmış, anlaşmaya varıyorlarmış. Tam karar verecekleri zaman bir tanesi diyormuş ki :

«Bir de partili arkadaşlarla konuşalım..»

Haydi, temsilciler gidiyorlarınış, «partili arkadaşlar» ile konuşuyorlarmış. Bazen kafaları bozulmuş dönüyorlarmış, o zaman her şeye tekrar başlamak gerekiyormuş. Deveye hen-

dek atlatılır gibi, nihayet bir metin üzerinde anlaşılmış. Liderler, 3 Eylülde Ankara'da tekrar toplanacaklarını da bildiriyle duyurdular.

Bu sırada iktidar, sözün tam manasıyla hop oturuyor, hop kalkıyordu. O günler resmi bir ziyaret için Afganistan Kralı geldi. Bazı davetler tertiplendi. Daha bir süre önce İsmet Paşayı davet için davetiye göndermekle yetinmeyip özel kalem müdürüne telefonlar ettirten Adnan Menderes'ten ne bir ses çıktı, ne bir nefes. İktidar kızgındı.

DP işbirliği toplantılarının en çok bağımsızlarla ilgili kısmına içerlemişti. Bunu «siyasi ahlaksızlık» sayıyordu. Muhalefet, DP'den adam ayartacak, bunları «bağımsız» etiketi altında kendi listelerine alacak, DP içinde huzursuzluk yaratacaktı. Ama, yağma mı vardı? Bu eşkıyalığa iktidar asla izin vermeyecekti. Gerekli bütün yasal önlemler alınacak, bu ahlaksızlık kapısı kapatılacaktı. Bu şarkıları söylerken DP büyükleri Kasım Küfrevîler, Muammer Alakantlar üzerinde kuvvet veya nüfuz denemeleri yapıyor, onları Hür. P hareketinden koparıp alıyor, Menderes Küfrevî'yi yanında gezdiriyor, Alakant'a ise Hür. P ve işbirliği aleyhinde demeçler verdirtiliyordu. Hatta Alakant daha sonra, çıkarılan yasalara karşın, muhalefet partileri işbirliği yaparsa seçim sonuçlarının tanınmaması için gerekli ortamı hazırlayacak sözleri bile söyledi.

Havanın değiştiği sadece İsmet Paşanın resmi davetlere artık çağrılmaması ile anlaşılmadı. İsmet Paşa ağustosun sonunda Karsta'ki bir il kongresinde bulundu. Kars'ta görülmemiş güvenlik önlemleri alınmıştı. Havaalanı yüzlerce polis tarafından doldurulmuştu. Polisler halkı İsmet Paşadan uzak tutmakla görevlendirilmişlerdi. Kongre salonu da kordon altındaydı. Bahar havası günlerinde İzmir'de bambaşka bir tertiple karşılaşmış bulunan İsmet Paşa tebessüm etmekten kendini alamadı. «Seçim sathı maili»ne girilmişti.

DP'de o tarihlerde seçimlerin öne alınıp alınmaması tartışmaları yapılıyordu. Devrin bir başka deyimiyle, «nabız yoklaması» için birtakım DP milletvekilleri yurdun dört köşesine dağılmışlardı. Bunlar Ankara'ya, nabzın hiç de iyi atmadığını görerek, anlayarak döndüler. Tabii bunlar seçimin bir yıl önce yapılmasının şiddetle aleyhindeydiler. Seçimleri şahsen kaybetmeleri söz konusuydu. Denizdeki balığa tamah etmektense, bir yıl daha beylik sürmek akıllılık olacaktı. Üste-

lik anayasa seçimlerin bir yıl da ertelenmesi için iktidara olanak vermiyor muydu? Buna karşılık Menderes iyimserdi. Mevcut hava içinde, bazı yasa oyunları da yapmak suretiyle ve DP örgütü bilinen seçim marifetlerini gösterirse iktidarı koruyacağı inancındaydı. Belki bir fire verilecekti. Ama dört yıllık bir devre daha garanti edilecekti ya.. Dört yıl sonra Allah kerimdi. DP içinde bu tez öne çıktı. Daha DP büyükleri Ankara'da bunun tartışmasını yaparlarken İsmet Paşa Kars' ta, seçimlerin öne alınacağını açıkça söyledi. Bu, birçok DP milletvekilinde endişelerin daha da artmasına yol açtı. Demek ki İsmet Paşa erken seçim istiyordu. Demek ki İsmet Paşa kendini kuvvetli görüyordu. Demek ki orada burada DP seçimleri kazanamayacaktı. Demek ki belki kendileri yeniden milletvekili seçilemeyeceklerdi. Nitekim seçilemeyenler çok oldu ve bunlar hem Yassıada'ya gitmekten kurtuldular, hem de sonradan, cesaretleri gelince AP aday listelerinin süslerini oluşturdular.

Seçimlerin öne alınacağının anlaşılması DP'den istifaları hızlandırdı. Orhan Köprülü çekildi, Hür. P'ye girdi. Onu, baba Köprülü takip etti. Fakat o, tabii geç kaldı. Menderes'in Seçim Yasasındaki değişikliği —o maddesi Köprülü'yü gözetiyordu ya..— Fuat Köprülü'nün aday olmasına olanak bırakmadı.

Muhalefet partilerinin 3 Eylül için Ankara'da kararlaştırdıkları toplantı bir gün geç yapıldı. Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu bir yerlerdeydi, gecikti. Tabii bu, DP'de birtakım umutlara ve spekülasyona yol açtı. İşte, işbirliği bozulmuştu. Zaten bu «siyasi ahlaksızlar» böyleydi.

Halbuki arıza, sahiden bir teknik arızaydı. Karaosmanoğlu sahiden gecikmişti. Yorumları görünce o da ayağını çabuk aldı ve liderler bu defa Ankara'da, CMP merkezinde toplandılar. O çalışmalardan ciddi bir program çıktı. 1957 Eylülünde muhalefet partilerinin hazırladıkları programı okuyanların bu programın 1960'tan sonra uygulandığını ve gerçekleştirildiğini fark etmemeleri olanaksızdı. Bunlar, milletin de arzularına tercüman oluyordu, zira konulan prensipler her yerde olumlu karşılandı. Meclis bir Kurucu Meclis gibi çalışacaktı ve rejimin yeni temellerini altı ay içinde attıktan sonra görevini bitmiş sayacaktı. Nispi temsil kabul edilecekti, iki Meclis kurulacaktı, grev hakkı verilecekti, özgürlükler yasal güvence altına alınacaktı. Yalnız, bütün bunları yapabilmenin tabii bir

küçük şartı vardı : Seçimlerde üçte iki çoğunluk almak. Çünkü bütün bunlar anayasanın değiştirilmesini gerektiriyordu. Anayasa ise ancak üçte iki çoğunlukla değiştirilebilirdi.

İsmet Paşa bu kararların altına imzasını attı. Ama, 1957' de DP karşısında muhalefetin bu kadar fazla bir çoğunluk alabileceğine ihtimal vermiyordu.

«Mesele, rejimin esaslarını ilan etmek, hangi hedeflere varılması gerektiğini millete söylemektir» diyordu. Eğer bu hedefleri DP gerçekleştirirse İsmet Paşa ona da minnettar olacaktı. Seçimlerden önce bir gün bana, «Çoğunlukta gözüm yok.. İki yüz milletvekili olsak rejimi değiştirtmeyiz. Ona sahip çıkarız. Hiçbir endişem kalmaz. Bu 1954-57 arasında ne kadar sıkıntı çektiğimizi biliyorsun..» diye umudunu ve endişesini söyledi.

Tabii, istenen doğrultuda tedbirleri DP'nin alacağı hatırından geçmiyordu. Ama DP kuvvetli bir muhalefeti karşısında bulduğu takdirde tek partiye gidişi ya durdurmak zorunda kalacaktı, ya da zora başvurup dünyanın başına yıkıldığını görecekti.

Hapishanede bir başka haber kaynağım Osman Bölükbaşı'ydı. CMP'liler müzakerelerden sonra gelip liderlerini görüyorlardı. Bölükbaşı'nın işbirliğini baltalamaya çalıştığını söyleyemem. Fakat hep sinirli, sabırsız ve İsmet Paşaya, CHP'ye karşı güvensizdi. Bir de, aklında sadece bir tek şey vardı : Bir an önce hapishaneden kurtulabilmek. Başka hiçbir şey düşünmüyordu ve bunda da hakkı yok değildi. Hapishane hayatına bir Gandhi gibi sükûnetle katlanabilmek, birtakım uzun vadeli ve önemli hususları basit ve küçük hesaplara feda etmemek Bölükbaşı'dan beklenilebilecek bir şey değildi. CMP lideri kendisini ziyaret eden arkadaşlarına bağırıyor, onlarla kavga ediyor, çok zaman koğuşa suratı bir karış asık ve söylenerek dönüyordu. Ama başta Fuat Arna, onların Bölükbaşı'ya fazla bir önem verdiklerini sanmıyorum.

İsmet Paşa da haftada iki defa bana gelmekte devam ediyor ve her seferinde «Osman Bey nasıl? Selam söyle..» diyordu. Gelişmelerden memnun görünüyordu. Fakat iktidarın hazırlıkları karşısında fiili bir işbirliğini kolay görmüyordu. Memlekette DP'ye karşı bir cephenin kurulmuş olması ilerlemeydi.

Muhalefet partileri seçimler için hedeflerini ilan ettikten sonra Alemdar Sinemasında birer büyük kongre yaptılar. Bu

Alemdar Sineması Yeni Mahalle'deydi ve bir cefakâr sinemaydı. Hava tertibatı bulunmadığı için Alemdar Sineması sıcak olurdu. Yeri de merkezi değildi. Partiler kongrelerini Yenişehir'in göbeğindeki Büyük Sinemada yapmayı tercih ederlerdi. Ancak Büyük Sinema, zorlu iktidarlar devrinde sadece iktidar partisine verilirdi. Muhalefet partileri oranın kapısından içeri bakamazlardı. Sırasıyla CHP, Hür. P ve CMP kongreleri Alemdar Sinemasında toplandı. Bu toplantılar işbirliği fikrini partilerin en yüksek organlarına mal etti ve bir tür gösteri şeklinde oldu. CHP kurultayında işbirliği planı ayakta alkışlandı ve CHP'liler her halükârda bunun uygulanmasına karar verdiler. CMP'liler kendi büyük kongrelerinde İsmet Paşanın konuşmasını istediler. İsmet Paşa, Bölükbaşı'nın partisinin temsilcileri arasında, hararetli alkışlarla karşılanan ve tezahürata yol açan bir konuşma yaptı. Muhalefetin görevlerini anlattı, kendi partisinin fikirlerini söyledi. İsmet Paşa o hafta beni ziyarete geldiğinde gülümseyerek,

«Osman Bey ne diyor? Memnun mu?» diye sordu.

Osman Bey hiç memnun değildi. İsmet Paşanın kendi taraftarlarınca alkışlanmasını âdeta hakaret saymıştı. Sürekli imalı laflar ediyor, diken üstünde oturuyordu.

Zaten, bu işbirliği havası da bahar havasından daha uzun ömürlü olmadı. Menderes'in planı hazırdı. Muhalefetin işbirliğine engel olacak tedbirler tasarlanmıştı. Bunların, bir, Meclisten geçirilmesi kalmıştı. DP'nin silahşörlerinden Osman Kavrakoğlu eylül içinde DP Grubuna bir önerge verdi. Bunda, işbirliğini yok edecek değişikliklerin Seçim Yasasında yapılması isteniliyordu. Partiler ortak liste bastıramayacaklardı. Bağımsızların eğer bir vakitler bir partiye kayıtlı iseler o partiden uzun bir süre önce ayrılmaları gerekecekti. Bunun gibi, birtakım tedbirler... Tabii Meclis hemen ertesi gün bunların hepsini, muhalefetin direnişine rağmen yasalaştırdı. O zaman Heybeliada, Taşlık ve Ankara toplantılarının pratik kararları havada kaldı. Yok, CHP yüzde 45 alacakmış, yok CMP ve Hür. P yüzde 24'ere sahip olacaklarmış, yok, her listenin yüzde 7'si bağımsızlara verilecekmiş, bütün bunların gerçekleştirilmesi karma liste yasağı ile olanaksızlaşıyordu. Menderes, rakiplerine bir oyun oynamış olmanın verdiği hazla ellerini ovuşturuyordu. O zaman muhalefet partileri takkelerini önlerine aldılar ve bir çıkar yol aramaya koyuldular. Bu çaba, kendilerini ancak birbirleriyle boğaz boğaza getirmeye yetti.

Zira, koltukların hayali ortadan kalkınca, özellikle Hür. P ile CMP müthiş sinirlendiler ve sanki işbirliğini yok eden DP değil de CHP imiş gibi toplarını ona çevirdiler. O kadar ki, CMP'nin Ankara'ya gelen delegelerine, Osman Bölükbaşı'nın tavsiyesiyle seçimlerde DP'den çok CHP ile uğraşmaları talimatı verildi. Muhalefet partileri arasındaki ipler tamamıyla kopmuştu. Bu, seçimlerin sonucunun alınmasına kadar sürdü.

CMP ve Hür. P Menderes'in Seçim Yasasındaki değişikliği Meclisten geçince karma liste yapılamayacağını anladılar ve kabul ettiler. O zaman, ilk önce, İsmet Paşaya çok tuhaf gelen bir teklifte bulundular. CHP listelerine, kontenjandaki nispetler dahilinde CMP'li ve Hür. P'li adaylar alınmasını istediler. Fakat yapılan değişiklik sonucu, bir partiden istifa edip ötekine girmek de olanaksızdı. Hatta böyleleri bağımsız olarak dahi parti listelerine alınamayacaklardı. Tek çare, hiçbir partiye girmemiş bulunduğu halde CMP'li ve Hür. P'li diye bilinecek kimseler yaratmaktı. CMP kanadı bunların örneğin Bayan Bölükbaşı, Bayan Karaosmanoğlu, Bayan Güreli, Bayan Ağaoğlu, Bayan Ardıçoğlu olabilecekleri tezini ileri sürdü. İsmet Paşanın canı sıkıldı. Bunun hiçbir ciddiyeti yoktu ve seçimlerle alay etmek gibi bir hal ortaya çıkacaktı. Tabii o sıralarda İsmet Paşa bir gün Adalet Partisi diye bir partinin kurulacağını ve onun, sahiden alay eder gibi, Bayan Gürsoy - Bayarları, Menderes Juniorları, Bayan Ağaoğulları ve Bayan Gedikleri ihtilal sonrası Türkiyesinin aday listelerine alacağını aklından bile geçirmiyordu. Bir gün, bir hapishane ziyaretinde, «Olur mu böyle şey?» diye söylendi.

Zaten olmayacağını küçük partiler de çabuk fark ettiler ve başka bir teklifle ortaya çıktılar. Şimdi istedikleri Türkiye'de seçim bölgelerinin taksim edilmesiydi. Çıkarılacak olan milletvekili sayısı kontenjana göre taksim olunacaktı. Örneğin CHP 250 milletvekili mi çıkaracaktı? 250 milletvekili çıkaracak bölgelerde seçime CHP katılacaktı, öteki muhalefet partileri sembolik listeler ileri sürecekler veya seçime hiç girmeyeceklerdi. Buna karşılık CHP de Hür. P ve CMP'nin payına düşen milletvekili kadar milletvekili çıkaracak illerde aynı şeyi yapacaktı. Bu, daha ziyade Hür. P'nin siyasi akademisyenlerinin buluşu oldu.

CHP yetkililerinin bu teklifler üzerinde uzun uzun durduklarını, düşündüklerini biliyorum. Boşa koyuyorlar dolmuyor,

doluya koyuyorlar almıyordu. İşbirliğinin suya düşmesinden yana değillerdi. Ama karşı tarafın ileri sürdüğü fikirler de sadece çocukça sıfatına layıktı. Bir defa, seçime girilen bütün yerlerde zaferin muhalefette kalacağı ne malumdu? Diyelim ki otuz milletvekilliğine sahip İstanbul CHP'ye bırakıldı ve orada seçimi DP kazandı. Çoğunluk sistemi uygulandığına göre CHP başka her bölgede kazansa kontenjanından otuz eksik sayıda temsil edilecekti. Bu söylendiği zaman ötekiler «Bizimkiler istifa eder, size geçer» diyorlardı. Siyasi akademisyenler nedense insanları eşya gözüyle görüyor, hep CHP'nin özveride bulunmasını istiyorlardı. Turgut Göle'yi deli eden de buydu.

Fakat, asıl önemlisi, CHP'nin endişesi iktidarın bunu bahane ederek «muvazaa» savıyla ortaya çıkması ve muhalefetin milletvekilliklerini iptal etmesiydi. İktidarda böyle bir hazırlık da vardı. Zafer bunun propagandasını yapıyor, tehditlerini savuruyordu. İktidar tarafından ele geçirilmiş birtakım kimseler de bunun malzemesini sağlama hazırlığındaydılar.

CHP'de İsmet Paşanın başkanlığında bir önemli toplantı yapıldı. CHP'liler bütün ihtimalleri ölçüp biçtiler. En sonunda gördüler ki tek bir çözüm yolu vardır: Muhalefet partilerinden birinin seçime girmesi, ötekilerin onu desteklemesi. Yani, iktidarın partilere yasak ettiği işbirliğini sandık başında seçmen bizzat yapacaktı. CHP bunu ortaklarına teklif etti. Tabii, buna katılacak parti CHP olacaktı. Ancak o, ortaklarının desteğiyle DP'ye kafa tutacak ve iktidarı onun elinden alacak güçteydi.

Teklif, tahmin olunabileceği gibi CMP ve Hür. P'de uygun bulunmadı. Ben bundan dolayı hiç şaşmadım. Tabii, işin içinde kişisel endişeler yok değildi. İki küçük partiden hiç kimse, hatta liderleri Meclise giremeyecek, milletvekili olamayacaktı. Hapishanede Osman Bölükbaşı hop oturuyor, hop kalkıyordu. Bölükbaşı'nın adaylığını koymasına kim engel olabilirdi? Bütün memleket ona yeni bir dokunulmazlık zırhı giydirmek azmindeydi! Tabii o bunu söylemiyor, milletin CHP'yi tek başına iktidara getirmeye cesaret edemeyeceğini, ona oy vermeyeceğini, ondan korktuğunu, çekindiğini, tek parti devrinin hatıralarının henüz hafızalarda yaşadığını bildiriyordu. Geceleri o bunları yüksek sesle ve heyecanlı heyecanlı anlatırken ben kendisine, «Yahu, Osman Bey, senin şahsen milletvekili olup olmamanın hiç mi önemi yok? Haydi, gel doğru

söyle» diye takılırdım ve Bölükbaşı «Müsaade buyrun..» diye yeni bir konferansa başlardı.

Buna rağmen, Bölükbaşı'nın söylediği tarzda itirazların birçok samimi muhalefet temsilcisinin de kafasında bulunduğunu kabul etmek lazımdır. 1957 seçiminin sonuçları belli oluncaya kadar bu memlekette çok kimse seçmenin CHP'ye oy vermeyeceğini gerçekten düşünmüş, planını ona göre yapmıştır. CHP'yi tutmanın ayıp olmadığı ancak 1957 seçimlerinin neticesi alındığında anlaşılmış, köprülerin altından çok suyun geçtiği belli olmuş ve böylece çok ayak da bu suya ermiştir.

Eylülün sonlarına doğru bir pazar günü İsmet Paşa, «İşbirliği filan, artık bitti» dedi.

Cuma gecesi Hür. P merkezinde son karar için bir toplantı olmuş. Orada Hür. P ve CMP İsmet Paşayı tek başına iktidara gelmeyi istemekle suçlamışlar ve bunu şiddetli tarzda yapmışlar. Halbuki CHP'liler millet önünde muhalefetin ortak programını yüklenmeyi teklif ediyorlar ve istenilen bütün güvenceyi vereceklerini söylüyorlardı. Fakat kimi nedenler küçük muhalif partileri bir türlü inatlarından ve fikirlerinden vazgeçirememiş. Sesler hayli yüksek çıkmış, çatışmalar olmuş, ipler kopmuş. Üç parti de seçimlerde boylarının ölçüsünü bizzat almak kararıyla toplantıdan çıkmışlar. İsmet Paşanın aklında hep, «muhalefet olarak 200 milletvekilliği alsak» vardı. Bu rakam tam bulunmadı ama, CHP Meclisteki kuvvetini altı misline çıkardı. İflas edenler öteki partiler oldu. CHP'nin tezini doğru bulanlar görüldü, doğru bulmayanlar çıktı. Birincilerin arasında İzmir'in meşhur ve itibarlı Dr. Mustafa Kentli'si de vardı. Dr. Mustafa Kentli açıkça, İsmet Paşanın haklı olduğunu ilan etti. Bu, İsmet Paşayı gerçekten sevindirdi.

Ben o sıralarda, tahliye hazırlıklarımla meşguldüm. 7 ay 23 günlük devrem 2 Ekimde bitiyordu. Özden'le Gülsün, Amerika'ya gidecek Erdal'ın Mebusevleri Ayten Sokaktaki evine taşınmışlar, Özden orayı dayayıp döşemişti. İsmet Paşa ve kayınvaldem kısa bir süre, ben çıkıncaya kadar, orada kaldılar.

2 Ekim sabahı böylece geldi. O akşam, hep birlikte İstanbul'a gidecektik. Erdal ile Sevinç nikâhları ve düğünleri için 3 Ekim tarihini seçmişlerdi. Hapishane müdürü bana, sabahleyin saat sekizde tahliye edileceğimi bildirdi. Ben de evdekilere o saati verdim. Fakat tahliye günü hapishanede müthiş

bir telaş hüküm sürdü. Saatin altısında, «Baba» denilen başgardiyan bizim koğuşa geldi ve beni kaldırdı. Tuhaftır, o gece mis gibi, mışıl mışıl uyumuştum. Koğuşta tahliye öncesi gecelerinin alışılmış havası esmiş, şarkılar söylenmiş, yenilmiş içilmişti —alkolsüz— ve tabii sonra bir hüzün herkesi sarmıştı. Bir giden oldu mu, insan, o kurtuluyor diye ne kadar sevinse gene de yüreğine bir burkulmanın girdiğini hissediyor. «Baba»ya, «Yahu, saat sekizde gelip alacaklar..» dedim.

Zaten sorun oymuş. Kimseler ortada yokken beni ziyaretçilere mahsus kapıdan çıkarıp salıvermeleri için savcılıktan emir gelmiş. Müdür her şeyi hazırlatmıştı : Berber, eşyalarımı taşıyacak meydancılar, bekleşen gardiyanlar.. Biraz oyalandım ama, saat yediyi güç buldum. Nasıl bir gece, aniden gelip aldılarsa, o sabah da aniden kapının önüne bıraktılar. Allahtan, birkaç gazeteci arkadaş, erken davranmıştı. Arabaları da vardı. Beni aldılar, hiç bilmediğim yeni evime getirdiler. Kapıyı da hiç bilmediğim bir kadın açtı.

«Hanım yok mu?» dedim.

«Paşa hazretleriyle beraber Metin Beyi almaya gittiler. Bey bugün çıkıyor da..» dedi.

O beni tanımıyordu, ben onu tanımıyordum. «Metin Bey benim» dedim. İçeri girdim. Küçük Gülsün henüz uyanıyordu. Sahiden gülen, güldüğü zaman da sol yanağının üstünde çukur beliren, tatlı bir kız olmuştu. Hâlâ o çukur, Gülsün güldüğü zaman belirir. Kahvaltı sofrası hazırdı. Aylar sonra beyaz örtülü bir masaya ilk defa oturuyordum. İlk defa bıçak ve tahta olmayan çatal kullanacaktım. Gülsün'ü kucağıma aldım, onunla birlikte çayımızı aynı bardaktan içtik. Babalığın keyfinin başka olduğunu o zaman anladım.

Biraz sonra evin içi doldu. İsmet Paşa, kayınvaldem, Özden hapishanenin kapısından aceleyle dönmüşler. Herkeste şaşkın bir hal vardı. Fotoğrafçılar, muhabirler.. Dostlar, arkadaşlar...

Bunların arasında Kasım Gülek «bir önemli hususu konuşmak üzere» daha sonrası için randevu istemişti. Söylediği saatte geldi. Evin arkasındaki kütüphaneye geçtik. CHP'nin Genel Sekreteri konuşmada CHP'nin Genel Başkanının da bulunmasını istedi. Parti olarak beni aday listelerine almak niyetindeydiler. Neresini istersem oradan aday göstereceklerdi. Kasım Gülek :

«Biz Ankara'yı veya İzmir'i düşündük..» dedi.

Bu konuyu düşünmemiş değildim. Bana söyledikleri, başımda bir başka davanın —Nihat Erim davası— daha bulunduğu, bu hainlerin her fenalığı yaptıracak yaradılışta oldukları, beni tekrar hapsedebilecekleri, onun için üzerimde bir dokunulmazlık zırhının bulunmasının iyi olacağı idi. Bunu İsmet Paşayla da konuşmuştuk. O, Malatya'dan da söz etmişti. Ama ben gazeteci kalmak istiyordum, politikaya hiç hevesim yoktu, mesleğimin gereği, kimi olumsuzlukları göze almayı kabul ediyordum. İsmet Paşa, görüşlerini söyledi, ben kendi fikrimi bildirdim. «Tamam» dedi. Adaylık istemediğimi biliyordu. Onun için, ben özür dilediğimde Kasım Gülek kendisine, «Paşam, siz bir şey söyleyin» deyince İsmet Paşa «Kendisi bilir» demekle yetindi.

CHP Genel Sekreteri ısrar etti, güzel şeyler söyledi. Elbette ki beni seviyor, takdir ediyorlardı. Ama benim adımın bulunması Ankara listesine, İzmir listesine kuvvet de verecekti. Partili olarak bunu da düşünüyorlardı. Çetin bir mücadele devresinde Mecliste benim gibi bir elemana sahip olmak onlar için önemliydi. Kasım Gülek'e hararetle teşekkür ettim. Gazetecilikten ayrılmak istemiyordum.

Gülek «Demek sizin açınızdan çare yok?» diye sordu. Çare yoktu ve hiçbir zaman da olmadı.

Sabahleyin, hasret giderdikten sonra Akis'e gitmiş ve tabii orada arkadaşlarla çalışmıştım. İki ziyaretçim oldu. Birisi, Ali İhsan Göğüş'tü. Göğüş Gaziantepliydi. Fakat CHP kendisini Urfa'dan aday göstermişti. Neden, bilmiyordu. Kendi ilinden aday gösterilmek istiyordu.

«Bunu Paşaya aksettirir misin?» dedi.

«Tabii» diye karşılık verdim.

Adaylık yerini değiştirdiler.

CHP Urfa'da kazandı. Gaziantep'te kazanmadığını ilan ettiler. Üstelik «Gaziantep olayları» dolayısıyla Göğüş tutuklandı.

İkinci ziyaretçim Bülent Ecevit idi. Seçimlerin erkene alınması kararı verildiği zaman Amerika'da bulunuyordu. CHP'den aday olmak istiyordu. Fakat geç kalmıştı. Ankara listesinden bir yerin benim için tutulduğunu ve benim bunu kabul etmeme niyetimi duymuştu. Acaba, sahiden istemiyorsam, kendisini teklif edebilir miydim?

«Memnuniyetle. Senden iyisini mi bulacaklar?» dedim.

İsmet Paşaya ve Kasım Gülek'e,

«Biliyor musunuz, Bülent Ecevit Amerika'dan geldi. O, politikaya girmek istiyor. Mükemmel bir insandır. Bana ayırdığınız yeri ona veriniz. Pişman olmaz, kârlı çıkarsınız» dedim.

Ankara listesine aldılar ve Ankara'da CHP kazandı.

YEDİNCİ BÖLÜM

DP İÇİN SONUN BAŞLANGICI

Hapishaneden çıktığımda kendimi yoğun politik etkinlikler içinde buldum. Hani, bu arada evde oturamadım desem yalan olmaz. 25 gün sonra 1957 seçimleri yapıldı.

O seçimlerde DP milletin karşısına tam bir fütursuzlukla çıktı. Ne seçim bildirgesi, ne program, ne aday saptamasında makul bir ölçü.. Adnan Menderes'in «Ben bu millete odunu aday göstersem onu seçtiririm» sözü bilinir. 1957 seçimleri bu ilkenin uygulaması sayılsa yeridir. Çok yerde birtakım odunlar milletvekili seçildiler. Ama keşke seçilmeseydiler. Zira akıbetleri, odundan milletvekillerinin akıbeti ne olabilirse o oldu.

Ekim ayının ilk günlerinde Pembe Köşk kaynadı. Mektuplar, telgraflar.. Tabii, bunlar hep, adaylıklarla ilgiliydi. CHP' nin seçim şansı artmış bulunduğu için adaylık heveslileri de çoğalmıştı. Listeler tanzim edildikten sonra telgrafların içeriği değişti. Her il, İsmet Paşayı istiyordu. Bütün illerden gelen talep aşağı yukarı şuydu : Zaferi kazanmamız için her şey hazır, bir de İsmet Paşa gelirse milletvekillikleri bizimdir.. Örgüt kendine güveniyordu ama, İsmet Paşasız da olamıyordu.

Bu seçimlerin arifesinde en eğlenceli dakikaları DP'nin aday listelerini radyodan dinlerken geçirdiğimi hatırlıyorum. Bana anlattıkları, Celâl Bayar'la Adnan Menderes'in bu listeleri baş başa verip, bazen kendi el yazılarıyla, yani eski Türkçe harflerle hazırladıklarıdır. İstediklerini istedikleri yere koymuşlar, istemediklerini istemedikleri yerden silmişler. Tıpkı, tek parti devrinde Atatürk ile İsmet Paşanın yaptıkları gibi..

Ben, o devir listelerinin düzenlenme tarzının hikâyesini İsmet Paşadan duymuşumdur. Onlar da baş başa verir, kendi el yazılarıyla milletin seçeceği mebusların listesini hazırlarlarmış.

«Ya, genel sekreter?» diye sordum.

İsmet Paşa güldü :

«O da bunları not ederdi..»

Sonra, daha ciddi ekledi :

«Tabii, onun da fikrini alırdık. Zaten yanımızda bulunurdu..»

Ben DP'nin akıbetinde hep, Menderes'in ve özellikle Celâl Bayar'ın hangi Türkiye'de yaşadıklarının farkına bir türlü varamamalarının en büyük rolü oynadığına inanmışımdır. Celâl Bayar cumhurbaşkanı olduktan sonra, daima, yalnız pozları itibariyle değil, idaresinin dış görünüşü bakımından da kendisini Atatürk'e benzetmeye heves etmiştir. Atatürk'ün hükümet idaresini İsmet Paşaya bırakması gibi Başbakan Menderes'e yetki tanımıştır. Atatürk'ün iplerin ucunu daima elinde tutması gibi iplerin ucunu elinden kaçırmamaya gayret etmiştir. Atatürk'ün, dar zamanlarında İsmet Paşanın yardımına koşması, kişisel ağırlığını koyması gibi Menderes'in yardımına, dar saydığı zamanlarda koşmuş, kendi ağırlığını terazinin o kefesine koymuştur. Fakat Atatürk'teki o, hangi zamanda yaşadığını gayet iyi kavrayan ve mevcut şartları göz önüne almayı kendisine emreden emsalsiz mantık, teşhis kudreti, sezgi ve bilgi Celâl Bayar'da bulunmadığı için, bu taklitçilik feci bir anakronizme yol açmıştır. 1935'te yapılabileni 1957'de de yapılabilir sanmak, rejimin çok partili sistem olduğunu unutmak, demokrasiyi rafa kaldırılabilir sanmak, kısacası şimdiki zamanda değil, geçmişte yaşıyor gibi davranmak Celâl Bayar'ın ve Menderes'in DP'sini bir bahar sabahı 27 Mayısla burun burna getirmiştir.

O aday listelerinde kudretlerini hudutsuz sayan iki DP büyüğü neler yapmadılar! Radyoda bu listeler okunurken sıra Edirne'ye geldiğinde ilk sürpriz Dr. Mükerrem Sarol'un adını işitmek oldu. Menderes, ideal arkadaşını İstanbul'dan almış, Edirne'ye vermişti. Ama radyo bir ad daha okudu : Nurettin Manyas. Kendi kendime «Ben bu kişiyi tanıyorum» diye düşündüm. Önce çıkaramadım. Nurettin Manyas.. Nurettin Manyas.. Aaa, Nurettin Manyas bizim hapishane arkadaşlarımızdandı. Fakat 10. koğuşta değildi. Bir «fikir suçu» ile ilişiği yoktu. Lastik karaborsacılığından sanıktı. Duruşmasının iyi gitmediği hapishanede söyleniyordu. Sonra, 10 bin lira kefaletle tahliye edilmişti. Şimdi, bu durumuyla DP'nin Edirne listesinin kıymetleri arasına girmişti. Böylece dokunulmazlık kazanacaktı. Pek şaştım.

Celâl Bayar ve Adnan Menderes bu listeleri yaparken kendi örgütlerine meydan okumayı ihmal etmediler. 1950'de bağımsız olarak seçime katılan Konyalı bir arzuhalci, bir DP adayının noksan kalması üzerine son dakikada, boş yer doldurmak için DP listesine alınmış, o furyada milletvekili seçilmişti. Adı, Murat Âli Ülgen'di. Eski arzuhalci pek sadık bir silahşör çıkmıştı. Ama, Konya'da herkes Murat Âli Ülgen'i biliyordu. Onun için DP büyükleri 1954'te kendisini, halkı tarafından tanınmayan bir ile, Afyon'a almışlardı. Ancak 1957'de artık Afyon da DP'nin bu seçkin simasını tanıyordu. Nitekim Ülgen Afyon'da yoklamaya girdi ve tabii kazanamadı. Sen misin, onu kazandırmayan? Menderes yoklamayı kazanan bir Afyonlunun adını hışımla çizdi ve yerine Murat Âli Ülgen'in adını yazdı.

Buna rağmen DP Afyon'da seçimleri kazandı. Bundan sonra, Menderes, «Odunu aday göstersem onu milletvekili seçtiririm» derken abartıyor sayılabilir miydi?

O listelerde DP büyükleri bir ölçü kullanmışlar ve bunu, kendi genel idare kurullarında açıktan söylemişlerdi. Ben bunu, daha o tarihlerde bir bilgi sahibi kimseden duydum. Ölçü şuydu : Yumuşakbaşlılar Meclise, laf dinlemeyenler dışarı! Bunun neticesi olarak bazı yer değiştirmeler yapıldı. Nusret Kirişçioğlu Zonguldak'tan Sakarya'ya, Bahadır Dülger Erzurum'dan Gaziantep'e, Nurullah Tolon tehlikeli Adana'dan sağlam Bursa'ya, Muhittin Özkefeli Samsun'dan Kütahya'ya, Celâl Ramazanoğlu Hatay'dan İstanbul'a kaydırıldılar.

O tarihlerde, CHP'de bunun aksi cereyan etti. Eski alışkanlıklara sahip olması gereken İsmet Paşa kendini bunlara hiç kaptırmadı. Beğenmediği listeleri bile bozmadı. Bunlardan birinin İstanbul listesi olduğunu söyleyebilirim. İstanbul yoklamalarının sonucunu okuduğunda burnunu kıvırmaktan kendini alamadı. Sahiden de memleketin bu en ileri şehrinin listesini adları ve sanları bilinmeyen «örgüt elebaşıları» kapatmışlardı. İsmet Paşaya bu listede değişiklik yapmasını söyleyen çok oldu. Hatta ısrar edildi. Dendi ki :

«Paşam, İstanbul'a doyurucu isimler koyalım..»

Ama İsmet Paşaya kimse sözünü dinletemedi. O kadar fütursuzlukla bu kadar füturun bir arası olsaydı herhalde birtakım sorunlar daha kolay çözümlenebilirdi. O tarihlerde, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun «Canım, ödleri patlıyor, tutamayacakları bir vaadde bulunacaklar diye..» tarzındaki söy-

lenmelerini hatırlarım. Karaosmanoğlu bunu, seçim bildirgesi hazırlayan komite için söylüyordu. Bu komite Faik Ahmet Barutçu, İsmail Rüştü Aksal, Ferit Melen, Cahit Zamangil ve Turhan Feyzioğlu'dan oluşuyordu. İsmet Paşa bunlara «yapabileceklerimizi söyleyen bir beyanname» yazmalarını tavsiye etti. Komitenin üyeleri öyle tiplerdi ki İsmet Paşanın tavsiyesi de olmasa, hazırlayacakları, ancak bir hükümet programı ciddiyetinde olurdu. Hem de, sözünde duran bir hükümetin programı ve Türkiye 1957'de böyle bir hükümete şiddetle muhtaçtı. DP ise uzun bir «seçim bildirgesi yayımlayalım mı, yayımlamayalım mı?» tartışmasından sonra bir «Kalafat beyannamesi» ile yetindi. Bu, DP Genel İdare Kurulunun Emin Kalafat imzasıyla yayımladığı bir bildiridir. DP batı demokrasilerinde tatbik edilen ne kadar kural ve ilke varsa, bunların hepsini «anakronik» ilan ediyordu. Bu sözcük bizim siyasi edebiyatımıza o bildiriyle girdi. Sözcüğün Burhan Belge'den çıkmış olması beni hiç şaşırtmayacaktır. Tatlısu aydını Kalafat'ın o çeşit terimlerle bir alışverişi yoktu.

İsmet Paşanın kafasındaki takip fikrini anlatmak için CHP'nin 1957 bildirgesindeki rejimle ilgili vaatlerini hatırlamak yetecektir. CHP diyordu ki : «Eğer biz imkân bulursak bir Kurucu Meclis olarak çalışacağız. Nispi temsili çoğunluk sisteminin yerine koyacağız. Enflasyonu durdurup kalkınmayı plana bağlayacağız. Yüksek Hâkimler Şûrası kuracağız. Çift Meclis kuracağız. Anayasa Mahkemesi kuracağız.»

CHP bunları 1957'de rejimin kurtulmasının vazgeçilmez öğeleri sayıyor, DP ise hepsini anakronik buluyordu. 1960 kimin memlekete doğru teşhis koyduğunu, maalesef biraz pahalı şekilde gösterecekti.

O tarihlerde merak edilen, iktidarı CHP aldığı takdirde İsmet Paşanın ne olacağıydı, ne düşündüğüydü. Hür. P'nin «İlla cumhurbaşkanı olmak istiyor» iddiasının, kasıt değilse hayal olduğu muhakkaktır. 1957'de bir CHP iktidarı için İsmet Paşanın düşündüğü cumhurbaşkanı, Dr. Tevfik Sağlam' dı. İsmet Paşanın bu eski İstanbul Üniversitesi Rektörü generale karşı daima derin bir teveccühü ve güveni olmuştur. İsmet Paşa kabineyi kuracak ve vaat ettiği hususları gerçekleştirecekti. İsmet Paşa için 1957'de iktidar, garanti değildi. İsmet Paşa örneğin 1961 seçimlerinde bir CHP galibiyetini 1957'ye göre daha fazla muhtemel görecektir. Ben 1957'de kendisine «Ama, vaatlerinizi gerçekleştirmek için Mecliste üçte iki

çoğunluk almanız lazım. Bu, biraz hayal değil mi?» diye sorduğumda fikrini söyledi. Kanaatince DP iktidardan uzaklaştığı takdirde, seçimlerin altı ay sonra yenilenmesi için CHP ile rejimin temel reformları konusunda işbirliği yapabilirdi. İsmet Paşa, «Adnan'da bu istidat vardır» dedi.

Ama «Adnan»da olmayan istidat, iktidarı bırakmaktı. Nitekim 1957 seçimlerinde DP kendisine avantaj sağlayacak yasal ve yasadışı ne varsa hepsini kullandı. Bu seçimlerden sonra bana çok kimse «Sahiden, CHP kazandı da iktidar ona verilmedi mi?» diye sormuştur. Ben, DP'nin şu veya bu kadar milletvekilliğini o seçimlerde «idare etmiş» olduğunu sanırım, ama sandıklardan çıkan oyların CHP'ye bir iktidar sağlayacak oranda bulunduğunu sanmam. 1957 seçimlerinin, deyim yerindeyse, hilesi, oylamadan sonra değil, oylamadan önce yapılmıştır. Özellikle radyonun DP büyükleri tarafından kullanılması tam bir rezalet olmuştur. Bu rezalet dünyanın herhangi bir demokrasisinde bir seçimin iptali için yeterli sayılabilirdi.

Cumhurbaşkanının bir parti lideri gibi seçim kampanyası yapabilip yapamayacağı o günkü anayasanın çerçevesi içinde tartışılabilir. Celâl Bayar bu aralık kapıdan yararlanarak yollara düştü. Bütün devlet kuvvetleri seferber halde, Bayar ve Menderes'in geçtiği yerlerde kendilerine geniş dinleyici, karşılayıcı ve uğurlayıcı sağlıyordu. Radyo, Bayar'ın ve Menderes'in nutuklarını saatler ve saatlerle verdi. 1954'ten sonra geçirilen Seçim Yasası partilere radyonun kullanılmasını yasak etmişti. Ama Bayar cumhurbaşkanıydı. Menderes başbakandı. Bakanlar vardı. Devlet, hükümet millete hiç radyodan hitap edemez olur muydu?

Bu olay insana inanılmaz gibi gelebilir. Bir çocuğu aldatmayacak, kör kör parmağım gözüne böyle bir mazeret nasıl ileri sürülebilir ve bir seçim kampanyası sırasında, üstelik sadece DP'yi övüp CHP'ye ve liderine adıyla sanıyla söven konuşmalar nasıl her akşam uzun saatler, banda alınmış sesler ve alkışlarla radyolarda yayımlatılabilir? DP 1957 seçimlerini bu şekilde kazandı. Hatta bu kadarla da yetinilmedi. Seçim Yasası seçim gününden üç gün önce propagandaya nihayet veriyordu. Partiler toplantı yapamayacaklardı. Bana anlattıklarına göre Adnan Menderes «hükümet her zaman konuşur» demiş ve toplantılara, bunların radyoyla yayınına devam ka-

rarı vermiş. Üç gün bütün muhalefet tıs haldeyken, üç gün iktidar yurdun dört köşesinde ve radyoda cumhurbaşkanıyla, başbakanıyla, bakanlarıyla hiçbir utanma sıkılma hissine aldırış etmeden propagandasına devam etti.

Ama bu kadar haksızlık, çok evde, Menderes ve Bayar'ın sesleri geldi mi radyoların düğmesinin çevrilmesine yol açtı. Nitekim, bütün bunlara rağmen 1957 seçimlerinde DP, seçmen oyları itibariyle azınlıkta kaldı. Muhalefet DP'den fazla oy aldı.

Bu kampanyada ben İsmet Paşayla birlikte İzmir'e gittim. Her yerde olduğu gibi İzmir'de de İsmet Paşayı büyük kalabalıklar karşıladı. İsmet Paşa Konak meydanında bir nutuk verdi. Ortalık ana baba günüydü. Sonra oradan yola çıktık. Manisa'ya gittik. Manisa'da da halk sokaklara toplanmıştı. İzmir'deyken CHP'nin o zamanki il başkanı, ölçülü ve hayal etmeyen Lebit Yurdoğlu'nu daha iyi tanımak fırsatını buldum. Bana, Konak meydanındaki mahşeri kalabalığı göstererek, «Bakmayın.. Seçimi DP alacaktır» dedi.

Sonra, bunun nedenlerini anlattı, rakamlar verdi. Ben, İsmet Paşayla birlikte geçen yıllar içinde başka il başkanları da tanıdım. Birçoğu, zaferi çantada keklik görüyordu ve bunu İsmet Paşaya övüne övüne söylüyordu. Bunların içinde DP'nin en kuvvetli olduğu iller de vardı. İsmet Paşanın içinden bunlara inanmak geldiğini tahmin ederim. Hatta, bir yönden, söylenenlerin doğru olmasını temenni ettiği, bunları doğru sandığı da gerçektir. Ama İsmet Paşanın hiçbir hesabı, bu iyimser ihtimaller üzerine bina edilmez. Tıpkı dış politikada olduğu gibi iç politikada da İsmet Paşa daima en kötü ihtimale karşı tedbir, çare düşünür. Nitekim, Akis'in 19 Ekim 1957 tarihinde, İsmet Paşa'dan söz ederken biz «eğer muhalefet Mecliste kuvvetli bir grupla temsil edilirse, İsmet İnönü dünyanın en bahtiyar adamı olacaktır» diyorduk. Bunu, İsmet Paşa söylemişti. O seçimlerden sonra, milletin rejime sahip çıktığı inancı içinde politika yaptı.

Paşanın İzmir'e gelişini hiç unutmayacağım. Havaalanı bir baştan ötekine doluydu. Yüzlerce taksi, hususi araba, kamyonet, kamyon upuzun bir konvoy oluşturuyordu. Uçağın alana inemeyeceği, inse de İsmet Paşaya yol açılamayacağı çabuk belli oldu. O zaman, uçağın pistin bir başka noktasına gelmesi, oradan İsmet Paşanın otomobille doğrudan doğruya uçaktan alınması düşünüldü ve ona göre tertip yapıldı. Fakat, bu

planı gerçekleştirme olanağı yoktu. Nihayet uçak pistin bir yerine güç bela inebildi. İsmet Paşa bir otomobille uçaktan alındı ve İzmir yolu tutuldu.

Fakat herkesi bir sürpriz bekliyordu. İsmet Paşanın sesi kısılmıştı. Sesi kısılmıştı değil, sesi hiç çıkmıyordu. Eyvah! Ertesi sabah İzmir mitingi vardı ve bütün hazırlıklar yapılmıştı. Şimdi ne olacaktı? Kaldığımız evde hepimiz, ev sahibi Muvaffak Akçit'in eşi, kayınvaldesi seferber olduk. Bir boğaz doktoru getirildi. CHP'nin bir eski milletvekiliydi. İlaçlar verdi, buğular verdi, gargaralar verdi. Bir liderin seçim kampanyası sırasında sesinin kısılmasının hem ne acı, hem de komik bir olay olduğunu orada gördüm. Bir gün sonra nutuk verilecek, halbuki liderin sesi kaybolmuş! Bir Fransız vodvilindeki veya bir komedi filmindeki olay bizim başımıza geldi. Fakat başımıza gelen bununla kalmadı. «Parti örgütü» denilen mekanizmanın ne kadar insafsız, nasıl egoist ve dar düşünceli olduğunu da o vesileyle hissettim. Hepimizin, sıcak sütler de içirerek İsmet Paşayı bir gün sonraki mitinge yetiştirmeye çalıştığımız günün sabahı bir Manisa heyeti kapıya dayandı. CHP'nin Manisa'da kazanması işten değildi. Ta ki, İsmet Paşa bugün Manisa'ya gelsin! Bir miting vardı, o mitingte İsmet Paşa konuşursa CHP'nin hiçbir derdi kalmayacaktı. Gelenlere İsmet Paşanın durumunu söyledik, Manisa'ya gidip İzmir'e tekrar dönemeyeceğini, zira oradan da Balıkesir'e uğrayacağını bildirdik. Manisa, Balıkesir yolu üzerindeydi. Mitingten sonra gece oraya gelebilir, geceyi de Manisa'da geçirir, bir yerde konuşur, maksat hasıl olurdu. Fakat, bir örgüt mensubuna laf anlatmak mı kabildir? Nuh demişlerdi, peygamber demiyorlardı. Bizzat İsmet Paşa, doktorun mitinge kadar hemen hiç konuşmama tavsiyesine rağmen onlarla görüştü, mazeretini bildirdi. Hâlâ ısrar ediyorlardı. İnsanın deli olması işten değildi. Aman Allah, bir koyu da CHP'li idiler.. Kimseye altı oku kaptırmıyorlardı. Ben de İsmet Paşa'nın gidemeyeceğini söylediğim için bana da kızdılar.

Bunlardan biri, sonradan, tekrar İsmet Paşa için konu oldu. Çoluğu ve çocuğuyla İsmet Paşaya âşıktı! Onun için yapmayacağı yoktu. CHP Manisa'da kazanacaktı. Tabii, kazanamadı. Seçimler bitti, 1957-60 devresi açıldı. DP'nin zengin CHP'liler üzerindeki baskısı arttı. Bu sözünü ettiğim adamın bir kredi işi çıktı. Geldi, İsmet Paşanın kapısına dayandı. Kredi de, kredi.. Mademki CHP'li olduğu için kredisini kes-

mişlerdi, kendisine krediyi İsmet Paşa bulmalıydı. İsmet Paşa krediyi nereden bulsun? Buna rağmen elinden geleni yaptı. Olmadı. Bir akşam, bizim Ayten Sokaktaki evde oturuyorduk. Radyo, CHP'den istifa edip Vatan Cephesine veya DP'ye girenlerin adını okuyordu. Bunun adı da okunmaz mı? İsmet Paşayla bakıştık. O olayda ben bu adamın gösterdiği anlayışsızlığı, insafsızlığı yermiştim. İsmet Paşa onu savunmuştu. Kredi işinde tavrımız aynı kalmıştı. İsmet Paşa «Rejim!» dedi. «Karakter» diye mırıldandım. Bir büyük adamın çok yakınında olup da insanların küçüklüklerinden iğrenmemek o kadar zor ki..

İsmet Paşa, büyük gazeteci Hüseyin Cahit Yalçın'ın ölüm haberini İzmir'de aldı. Ben İsmet Paşayı o anda olduğu kadar üzüntülü az gördüm. Yalçın'la karşı karşıya bulunduğu devirler olmuştu. Yalçın'la yan yana da mücadele etmişlerdi. Hasım olarak ve müttefik olarak, Yalçın'ın İsmet Paşa üzerinde daima bıraktığı izlenim «bir karakterli adam» izlenimi olmuştur. Hüseyin Cahit Yalçın CHP'nin İzmir adayıydı. Aynı zamanda Ulus'un o renkli, biberli başyazılarını yazıyordu. Onun ölümüyle Ulus bu kalemden mahrum kaldı.

İzmir, Manisa, Balıkesir.. O seçimde CHP'nin hep kaybettiği, fakat İsmet Paşanın hep tezahüratla karşılandığı yerler. Alkış tutmakla oy vermenin aynı şey olmadığını oralarda gözümle gördüm, anladım. Çünkü böyle toplantıların asıl kalabalığını partililer oluşturuyor. Siz de kendi hamamınızda şarkı söylüyorsunuz. Siyaset hayatının bu özelliğini İsmet Paşanın ailesinin bütün fertleri bilirler.

1957 Ekiminin 27. Pazar gününe işte böyle girdik.

O gün, DP radyoyla ilgili son kozunu oynamayı planlamıştı. Seçim saat 17.00'de bitecek, sandıklar o saatte kapanacaktı. Fakat bütün seçmenleri oy vermiş sandıklarda tasnif daha önce yapılabiliyor ve sonuç alınabiliyordu. Radyo, öğleden sonradan itibaren nerede DP'nin kazandığı, çoğunluk yaptığı bu tarz sandık varsa oradaki neticeleri ilan edecek, memlekete, DP gene tulum geliyor izlenimini verecekti. Sanki 1933 Almanyasında Hitler seçim yaptırıyordu.

Biz o sabah, Özden'le birlikte, Bahçelievler'deki bir okulda bulunan sandığımıza giderek oylarımızı kullandık. Bu benim hayatta kullandığım ilk oy oldu. Bunu, CHP'ye verdim. Halbuki ötekilerde kullansaydım DP'ye verirdim. Sonra anlaşıldı ki 1946, 1950 ve 1954'te DP'yi tutmuş olan milyonlarca

insan da benim gibi yapmış, oyunu Menderes'in partisinden esirgemiştir. Sandık başından Pembe Köşke gittik. Pembe Köşkte heyecanlı bir hava esiyordu. İsmet Paşaya, iktidarın radyo hakkındaki niyetini haber vermişlerdi. Böyle bir teşebbüs seçim özgürlüğünü ve serbestliğini ciddi olarak zedeleyecekti. İsmet Paşa «partiye gidelim» dedi. Evden birlikte çıktık. O sıralarda Bayındır Sokakta bulunan parti merkezine gittik. İsmet Paşa, «Bana Fatin Rüştü'yü bulun. Onunla konuşacağım..» talimatını verdi.

Zorlu kabinede, basın işleriyle de ilgilenen Devlet Bakanıydı. Yani, radyodan o sorumlu bulunuyordu. Devlet Bakanı başbakanlıktaydı. Telefonla bulunduğunda kendisine ben, İsmet Paşanın görüşeceğini bildirdim. R'leri yuvarlayan sesiyle «Buyuğsun» dedi. İsmet Paşa ahizeyi aldı. Şöyle söyledi :

«Fatin Rüştü Beyfendi! Sesimi alıyor musunuz? Haber aldığımıza göre radyolar oy verme muamelesi dahi bitmeden, bugün saat ikiden itibaren birtakım sayım neticeleri vereceklermiş. Böyle bir hareket suçtur, zira iktidar hesabına propaganda mahiyetindedir. Sizden bu suçun işlenmesine mani olmanızı talep ediyorum.»

İsmet Paşa, Fatin Rüştü Zorlu'nun ne dediğini anlamam için ahizeyi tekrar bana uzattı. Fatin Rüştü Zorlu :

«Paşam, bunu nereden çıkarıyorsunuz? Kanunun hangi maddesine göre suçtur?» dedi.

Zorlunun sözünü İsmet Paşaya tekrarladım.

«Suçtur.. Suçtur. Seçim Kanununun 134. maddesine göre suçtur. Bu suçun işlenmesine mani olmanızı istiyorum. Aksi halde sorumlu olacaksınız» dedi.

Benim anladığım, Zorlu'nun yanıt verecek hali yoktu. Ne «evet» diyebilirdi, ne «hayır». Karar, Menderes'e aitti. Bir şeyler geveledi, telefonu kapadık.

Zorlu İsmet Paşanın bu girişimi üzerine, başbakanlıktaki odasında bulunan Adnan Menderes'e gitmiş. Menderes «ilan edin» demiş. Radyolar, saat 14.30'dan itibaren birtakım kesin DP zaferlerini vermeye başladılar. Bunun üzerine partide İsmet Paşaya, seçim kuruluna bir başvuru yazısı imzalattılar. CHP durumu bu kurula yansıtıyordu. Seçim kurulu hareketi suç buldu ve durdurulması için karar aldı. Fakat Bayar ve Menderes'in aklınca atı alan Üsküdar'ı geçmişti. Bilhassa İstanbul'da tereddüt içinde bulunan azınlıklar öğleden sonra oy-

larını, bu yayından cesaret alarak, gerçekten de DP lehinde kullandılar. Fakat at, aslında, hiçbir yeri geçmemişti. At, içinde boğulacağı batağa bir adım daha saplanmıştı. 1957 seçimleri ilk resmi sakatlığını alıyordu. Sonradan bütün bu suçlar DP'yi iktidarı asla bırakmamaya itecektir. Daha doğrusu, bırakmamaya teşebbüse.. Menderes o akşam için «Allah bir daha bana öyle bir akşam yaşamayı nasip etmesin» diyecektir.

Seçimler sükûnet içinde yapıldı. Ankara'da saat 17.00'de sandıklar kapandı ve sayım başladı. Sayım ve ilan edilen sonuçlardır ki halkı yer yer galeyana sevketti. İsmet Paşa hep partideydi. Biz, kayınvaldem ve Özden, arabayla Ankara'yı dolaştık, sandık başlarını gezdik, ilk neticelere baktık. Hemen her yerde CHP ilerdeydi. Kayınvaldemi eve bıraktık. Özden'le partiye geldik. Partinin dört bir taraftan aldığı haberler de sayımın CHP'den yana gittiği yolundaydı. Süratle, bir zafer havası binada esti.

Fakat radyo, bu havaya hiç uymayan haberler, sonuçlar veriyordu. Onun yaydığı, DP'nin iktidarda kaldığıydı. Bu, Ankara'da derin bir hayal kırıklığı ve hiddet yaratmakta gecikmedi. İktidar gene bir oyunun peşindeydi! Gece, halk CHP binasının önünde toplandı. Sokak geçilmez hal almış, trafik durmuştu. Parti ileri gelenlerinin tavsiyeleri para etmiyordu. «İktidar bizim! Kahrolsun radyo! Radyo yalan söylüyor!» sesleri yükseliyordu. Seçimleri başkentte kazanmış olan Ankaralı CHP'liler, partilerinin seçimi yurtta kazanmamasını anlamıyorlardı.

Ama, iş bu kadar basit değildi. Radyo o gece, doğrudan doğruya Bayar - Menderes ikilisinin emrinde kalmıştır. Cumhurbaşkanı, başbakan ve bakanlar önce Başbakanlıkta toplandılar. Oradan toplu halde İçişleri Bakanlığına geçtiler. Neticeler İçişleri Bakanlığına geliyor, oradan radyoya, yayımlanması için gönderiliyordu. Fakat Menderes istediği sonucu radyoya göndertiyor, istemediğini tutuyor, hatta değiştiriyordu. Biz CHP merkezinde, evden getirdiğimiz bir radyodan yayınları takip ediyorduk. İlan edilen sonuçlar gelenleri tutmuyordu. Radyonun sabahın ikisinde verdiği bir haberin bütün ölçüleri kaçırdığını hatırlıyorum. O saatte, İstanbul'da sayımın bittiği söylenildi ve DP'nin kazandığı rakamlarla ilan edildi. Halbuki birkaç dakika önce CHP İstanbul il merkezinden telefon edilmiş, sayımın devam ettiği ve daha en az yarım gün süreceği bildirilmişti. Nitekim radyonun değil, İstanbul CHP

il merkezinin doğruyu söylediği ertesi gün meydana çıktı. Pazartesi öğleden sonranın ikisinde sayım henüz bitmemişti. «İstanbul'da denize atılan sandıklar» hikâyesi bu yalan yayının uyandırdığı kuşkuların dile gelmesidir.

CHP merkezine, hükümetin ve Bayar'ın bulunduğu İçişleri Bakanlığından da, elaltından haberler ulaşıyordu. DP büyükleri son derece heyecanlı ve sinirliydiler. Söylentilere göre bir ara Menderes «Kaybettik, İsmet Paşaya haber verelim» demiş. Bayar buna karşı koymuş. İktidarın hiçbir suretle elden çıkarılmayacağını söylemiş, Menderes'in perişan hale gelmiş sinirlerini takviye etmiş. Bunlar seçimlerden sonra da hep söylenilip durdu. Ne dereceye kadar doğrudur, bilmiyorum. Gerçek şudur ki, CHP'nin önde gittiği illerde birdenbire bir yer çıkıyor, oradan DP'ye bir oy, bir oy geliyordu ki, bütün sonuç altüst oluyor ve zafer kuşu CHP'nin başından kalkıp DP'nin başına konuyordu. DP bu şekilde, gece yarısı ile üç buçuk arasında yüz kadar milletvekilliği kazandı. O saatte, radyoya göre DP'nin iktidarda kaldığı anlaşıldı.

Gecenin başka bir ilginç olayı, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun İsmet Paşayı CHP merkezine gelip tebrik etmesi oldu. Saat 22.00 idi. Bizim bulunduğumuz odaya biri girdi. İsmet Paşaya «Fevzi Lütfi Bey geldi» dedi. İsmet Paşa kalkıp konuğunu kapıdan karşıladı. Karaosmanoğlu bir süre kendi partilerinde kalmış, gelen haberlerden sonucu anlamıştı. Zaten bu sonucu önceden tahmin etmemek gafletlerin en büyüğüydü. Hür. P, listelerini dolduracak adayları güç bulmuştu. Buna rağmen Çelikbaş gibi en hayalciler iktidardan, İbrahim Öktemler ve Turan Güneşler «yüz kadar milletvekili»nden söz ediyorlardı. Hür. P çıkara çıkara 4 milletvekili çıkardı. O da, Çelikbaş'ın sürüklediği Burdur'dan.. 4 milletvekilliği de CMP'ye gitti. Bölükbaşının sürüklediği Kırşehir'den. CHP Adana, Ankara, Çankırı, Elâzığ, Erzincan, Gümüşhane, Hatay, Kars, Malatya, Maraş, Mardin, Ordu, Sıvas, Tokat, Tunceli, Urfa, Uşak, Van'ı kazandı ve 178 milletvekilliği aldı. Fakat beş kişi iki ilde birden aday gösterilmişti. Yeni Mecliste CHP'nin 173 milletvekili oldu. 8 de öteki muhalif partilerin vardı : 181. DP ise Meclise 421 milletvekiliyle gelecekti. Bu, çoğunluk sisteminin bir haksızlığını oluşturdu. Zira memlekette oyların yüzde 48 kadarını alan DP 421 milletvekilliğiyle iktidarını perçinleştiriyor, yarıdan fazlayı alan muhalefet ise ancak 181 sandalyeyle yetiniyordu. Sonradan, DP bir ihtilalle süpürüldüğünde

1957 seçimlerinde radyonun kullanılmasından o gece İçişleri Bakanlığında çevrilen dolaplara ve çoğunluk sisteminin beliren sakıncalarına kadar bütün aksaklıklar ders olacak ve yeni seçimlerin esasları bunlara göre saptanacaktır.

Parti merkezinden İsmet Paşayla birlikte çıktığımızda sokak hâlâ kalabalıktı. Tezahürat devam ediyordu. Bana anlatılan, o gece Menderes Ankara Valisi Kemal Aygün'e CHP önündeki halkı derhal kuvvetle dağıtmasını emretmiş. Fakat akıllı Aygün bunun doğuracağı sakıncaları iyi hesaplamış ve Başbakanı oyalamış. Yoksa, Gaziantep'teki olayların 27 Ekimi 28 Ekime bağlayan gece Ankara'da olması işten bile değildi. Herkes, o derece köpürmüş haldeydi.

İsmet Paşa bizi Ayten Sokağa bıraktı. Yorgun, fakat memnundu. İstediği gibi kuvvetli bir muhalefetin Meclise girdiği anlaşılıyordu.

«İşimiz çetin, Metin» dedi.

Veda ettik. Otomobili Çankaya'ya doğru yoluna devam etti.

DP'nin yeni bir iktidar devri başlıyordu.

Son iktidar dönemi...

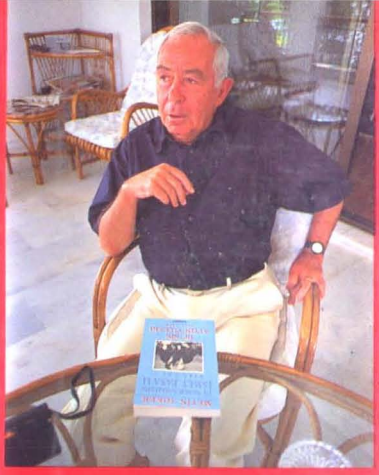
ÜÇÜNCÜ KİTABIN SONU

DEMOKRASİMİZİN
İSMET PAŞALI YILLARI
(1944 - 1973)

1. Kitap : Tek Partiden Çok Partiye (1944 - 1950)
2. Kitap : DP'nin Altın Yılları (1950 - 1954)
3. Kitap : DP Yokuş Aşağı (1954 - 1957)
4. Kitap : Demokrasiden Darbeye (1957 - 1960)
5. Kitap : Darbeden Demokrasiye (1960 - 1965)
6. Kitap : İsmet Paşanın Son Yılları (1965 - 1973)

Demokrasimizin
İsmet Paşalı Yılları
1944 - 1973

DP
YOKUŞ AŞAĞI
1954 - 1957

fotoğraf : cem yorulmaz

Menderes'i en çok düşündüren Akis istihbaratının kudreti oldu. Konyak kadehindeki soğutulmuş rakısından bir yudum daha alan Menderes "Çalıştığım ekipten emin değilim" dedi. Menderes'e göre, ekipte ağzını tutamayanlar vardı. Akis bilmemesi, bilememesi icap eden meseleleri biliyordu. Menderes, "Bu haberleri Akis'e ya ben, ya siz veriyorsunuz" cümlesini sarfetmekten dahi çekinmedi.

Emniyet işleriyle vazifeli İçişleri Bakanı Namık Gedik, bu acı sözleri üstüne aldı ve cevap vermek lüzumunu duydu. Gedik'e göre, Beyfendi, "insafsızlık" ediyordu. Beyfendi, rakısından bir yudum daha aldıktan sonra, "Yok, yok, ben ne söylediğimi gayet iyi biliyorum" mukabelesinde bulundu ve yanındakilerden birine Akis'i getirmelerini söyledi. Mahiyetteki bir zat kapağında Sıddık Sami Onar'ın resmi bulunan 257 sayılı Akis'i getirdi. Mecmua dördüncü sayfasından katlanmıştı.

Menderes, işte diyerek "Hükümet" başlıklı yazıyı gösterdi. 5. sayfada, "Bu iktidar böyle yürüyemez" mevzulu başmakale gözüküyordu. Makalede bazı cümleler alt Menderes'in her zaman kullandığı yeşil mürekkepli kalemle çizilmişti.

Menderes'i kızdıran "Hükümet" başlıklı yazıydı. Yazıda Cahan heyeti dolayısıyla yapılan kabine toplantıları, konuşulan mevzular ve Koordinasyon Heyeti üyeleri Zorlu, Polatkan ve Ataman arasındaki görüş ayrılıkları belirtiliyordu. Meseleler, kabine toplantısında konuşulduktan hemen sonra Akis'te çıkmıştı. Menderes, Akis'in böyle bir şeyi bilemeyeceği kanaatindeydi. Hiç şüphe yok, ya o, ya başkaları Akis'e bu haberleri veriyorlardı. Menderes bu münakaşayı fazla uzatmadı ve mesele kapandı.

(Akis – Sayı 274, sayfa: 4 – 27 Ekim 1958)

İkinci Baskı

ISBN 975 - 494 - 176 - 9 (Tk. No)
ISBN 975 - 494 - 217 - X (3. Kitap)
91 . 06 . Y . 0105 . 0315

KDV dahil 20000 Lira